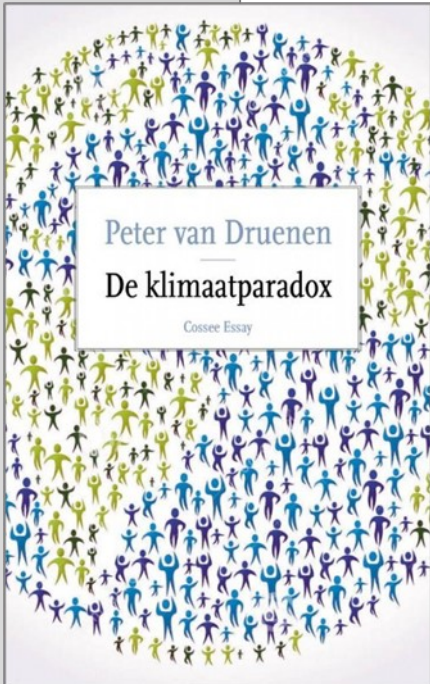

klimaatonrecht op de leestafel

De klimaatparadox

Peter van Druenen

Literaire non-fictie

Uitgeverij Cossee

(2018)

96 p.

<https://www.hebban.nl/boek/de-klimaatparadox-peter-van-druenen>

Wij dromen van een lang en gezond leven voor iedereen, investeren tot het uiterste in medemenselijkheid en voeden daarmee het monster overbevolking dat verantwoordelijk is voor het snel veranderende klimaat. De Club van Rome wees hier in 1972 al op in de bestseller Grenzen aan de groei, die de wereld wakker schudde. Intussen is de bevolkingsgroei als

allesbepalende factor volledig uit het klimaatdebat verdwenen, omdat daaraan buitengewoon moeilijke morele vragen gekoppeld zijn. Kun je de bevolkingsgroei wel aan banden leggen? En hoe dan?

Wanneer wij de toename van de wereldbevolking in combinatie met de welvaartsgroei bekijken, worden de gevolgen voor het klimaat heel concreet. Als een kwart van de mensheid via een smartphone toegang tot internet zou hebben, is de energiebehoefte niet meer te bevredigen. De ijskappen smelten en wij moeten onze dijken aanzienlijk verhogen wanneer in China, India of Afrika een kwart van de families een auto zou bezitten, of de Chinezen elke week een keer rundvlees willen eten. Wat is in dit conflict moreel handelen? En is een mens én klimaatvriendelijke oplossing wel te realiseren?

Van Druenen plaatst de discussie in historisch perspectief en noemt een aantal denkers die al eeuwen geleden de uiterste consequenties wisten te benoemen en daarom nog steeds worden verketterd. In zijn met verrassende inzichten onderbouwde argumentatie kiest hij voor een pragmatische positie tussen gelovigen en ontkenners

Weersverwachting

Jenny Offill

vertaling door: Roos van de Wardt

verschenen bij: De Geus

240 pagina's

<https://www.literairnederland.nl/recensie-jenny-offill-weersverwachting/>

De buitenwereld die binnendringt

Recensie door Stefanie Katzenbauer

Jenny Offill (1968) brak in 2014 internationaal door met haar roman *Verbroken Belofes*. Haar nieuwste boek sluit aan bij het hedendaagse thema: klimaatverandering. In *Weersverwachting* laat ze zien hoe 'naderende rampen' langzaam ons leven binnendringen en, zonder dat het met veel bombarie gepaard gaat, een dagelijks onderwerp worden.

In *Weersverwachting* maken we kennis met Lizzie, een bibliothecaresse die werkt in de universiteitsbibliotheek waar ze eigenlijk zou promoveren. Ze is getrouwd, heeft een kind, een hond en een broer met een verslavingsverleden. Voor die broer zette ze haar academische ambities permanent op pauze. Het overmatig in de gaten houden van haar broer en diens kans op een terugval, bieden haar het perfecte excuus om ook haar eigen leven en huwelijk in de wacht te zetten.

Eigen leven

Naast haar werk in de bibliotheek wordt ze door haar voormalige promotor gevraagd mee te helpen met het ontwikkelen van een podcast rondom klimaatverandering. Lizzie's taak is om de vele vragen die per e-mail binnen komen te categoriseren. Sommige mensen mailen vanuit geloofsovertuiging, nieuwsgierigen willen weten wat ze te wachten staat en er zijn de zogenaamde 'preppers'. Deze laatste categorie is al tijden bezig een minutieus plan te maken voor wanneer de ramp toeslaat. Welke plek is het veiligst bij de veranderende temperaturen? Hoe leer je je kind survivalskills aan? Langzaam maar zeker begint ook Lizzie prepgedachten te krijgen. Deze blijven echter altijd op de achtergrond. Want: uiteindelijk krijgen je eigen leven en de directe zorgen die daarbij horen, toch voorrang op het grotere geheel.

Voor Lizzie zijn deze directe zorgen voornamelijk haar broer Henry, wiens verslavingsachtergrond en recente vaderschap veel aandacht opeisen. Met het in huis nemen van haar onstabiele broer, lijkt ze hem voorrang te geven op haar eigen gezin. "De vorige keer dat Henry verzoop was ik hem meteen achterna gesprongen. Ik stopte met mijn proefschrift en heb het nooit meer afgemaakt." Daarbij blijkt hij een slechte huisgenoot. 'Henry drinkt alle melk op. Henry raakt de afstandsbediening kwijt. Henry schreeuwt tegen Eli omdat hij zo vroeg de woonkamer binnenkomt.' Net als ze dat bij zichzelf doet, besluit Lizzie Henry voornamelijk te helpen door hem met anderen te vergelijken en hem op die manier ervan te overtuigen dat hij een goed mens is. "Je moet me helpen Lizzie", zegt mijn broer. [...] "Ik help je al." Ik zet hem op de bank, zet *My Strange Addiction* aan. [...] Ik eet in elk geval geen talkpoeder, troost ik mezelf.'

Weersverwachtingen is een snel en gemakkelijk te lezen roman. De alinea's met veel witregels, korte zinnen en overpeinzingen creëren een versnellend effect. Is het omdat Offill op deze manier het steeds sneller naderende onheil van klimaatverandering wil illustreren? Of omdat ze wil laten zien hoe het nieuws ons dagelijks leven bijna onmerkbaar binnensluipt? De vele losse alinea's komen fragmentarisch over, bijna als ware het dagboeknotities. Offill vindt het niet nodig om situaties of personen te introduceren. Lizzie spreekt simpelweg over 'de vrouw met de megafoon' en over 'Sylvia'.

Gekunsteld literair

De toon, overpeinzingen en vergelijkingen doen soms geforceerd aan, zoals de beschrijving van producten in de supermarkt die 'proberen hun ware aard te verkondigen' maar hun 'glans verliezen onder de afgrijselijke muziek'. Het zal bedoeld zijn als een metafoor voor het drugsgebruik van Lizzie's broer en hoe deze drugs om aandacht blijven schreeuwen, gelijk aan de schreeuwerige reclame voor supermarktproducten. Maar om dit als 'ware aard verkondigen' te beschrijven in een reclamesetting doet ronduit gekunsteld aan.

Dat wil overigens niet zeggen dat er geen mooie beschouwingen in *Weersverwachting* te vinden zijn. De alledaagse dingen die mensen doen, weet Offill goed weer te geven. Zoals de oude man in Lizzie's bibliotheek die constant zijn wachtwoorden vergeet. Of de onderliggende kritiek op de Verenigde Staten die ze sierlijk weet te verpakken in deze passage: 'Zo was het ook na de aanslagen van 11 september. Er hing zo'n gegons in de lucht. Overal praatte iedereen over hetzelfde [...] Ik had met een vriend in een cafeetje afgesproken voor koffie. Zijn familie was een week voor de afzetting van de sjah uit Iran gevlucht. Hij wilde het niet over het gegons hebben. Toch bleef ik aandringen. Jouw volk is eindelijk in de geschiedenis beland, zei hij. De rest van ons is daar al.'

Geforceerde urgentie

Een ander gegeven dat voor de hand ligt is de spiegel die Offill ons met *Weersverwachting* lijkt te willen voorhouden. Lizzie is iemand uit de gegoede middenstand. Een vrouw die zich bewust is van het multiculturele gehalte van haar buurt, maar die ook haar best doet om haar zoontje bij de speciale 'Eagles' te krijgen: een vertakking van de school voor kinderen met bovengemiddelde potentie. Ze doet erg haar best om voor de buitenwereld een goed mens te lijken. Haalt boodschappen bij de eco-winkel, maakt taxiritjes bij taxichauffeur wiens bedrijf kopje onder dreigt te gaan en gaat naar meditatieles. Maar in de zomer komt haar ware aard boven: 'Ik loop de woonkamer in en zet de airco op z'n hoogst. Ben vindt het verspillen om hem zo hoog te zetten. Stel dat we het netwerk overbelasten. Maar ik heb het heet en dat is belangrijker.' Haar zoontje vat het al vroeg in het boek samen door te vragen: 'Weet je zeker dat je mijn moeder bent? Soms lijkt je daar gewoon geen goed genoeg mens voor.'

In de tijdspanne dat we Lizzie volgen, laat Offill zien hoe grote veranderingen en groot nieuws in de wereld, zoals klimaatverandering, de verkiezing van Trump, de #MeToo beweging, langzaam maar zeker het dagelijks leven van mensen binnendringen. Ze bespreken deze veranderingen tijdens het eten aan de keukentafel. Googelen naar manieren om zich voor te bereiden en veilig te houden. Offill schrijft: 'Vrouwen van vruchtbare leeftijd worden aangespoord om een spiraaltje te laten plaatsen' en Lizzie's man vraagt zich af of ze een geweer moeten aanschaffen waarop Lizzie redeneert: 'Maar dit is Amerika. Als je minder dan drie mensen doodschiet haal je het nieuws niet eens. Ik bedoel, dat is toch wel het laatste recht dat ze zullen afnemen?' Hiermee refereert Offill waarschijnlijk aan het gangbare wapenbezit in Amerika en de vele openbare schietpartijen en 'school shootings' die plaatsvinden. Offill snijdt dit onderwerp echter zo terloops en kort aan, dat niet helder wordt wat Lizzie's

Weersverwachting
Jenny Offill

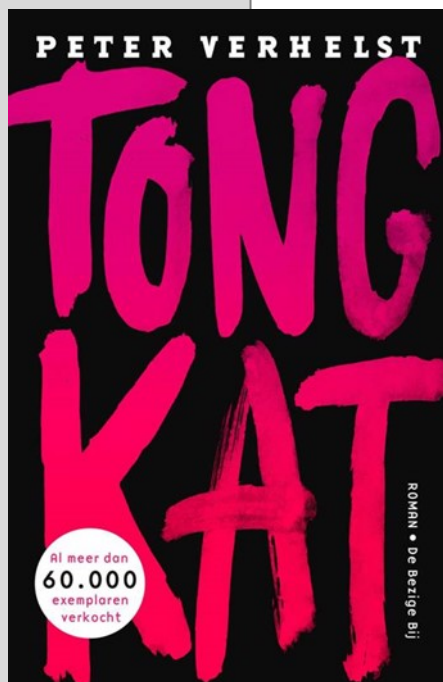
standpunt in deze discussie is. Het woord 'recht' zou kunnen wijzen op een voorstanderspositie.

In essentie vooral haar eigen problemen

Door het grote met het triviale te vermengen, en daarbij het triviale meer gewicht mee te geven dan de 'echt grote problemen' ontnemt Offill zichzelf de kans om een sterke stem toe te voegen aan de maatschappelijke thema's. Het resultaat is een ietwat zeurderig personage dat zich vooral voor de buitenwereld goed voordoet maar in essentie vooral om haar eigen problemen geeft. Daar maakt natuurlijk niet alleen Lizzie zich schuldig aan, wat wordt geïllustreerd wanneer zij verlekert naar Extreme Couponing programma's kijkt en beschrijft: 'De presentator vertelde dat ze haar huis onlangs had verbouwd om de bulkaankopen te kunnen opslaan en nu met haar gezin in het half afgebouwde souterrain woonde.' Zo laat Offill zien dat de mensheid alsmaar meer en meer wil. Ook als dit betekent dat mensen hun eigen huis (of de aarde) daarvoor openbreken en in het puin moeten wonen.

Weersverwachting

Jenny Offill

Tongkat

Peter Verhelst

literaire fictie

verschenen bij: Prometheus

2021

341 pagina's

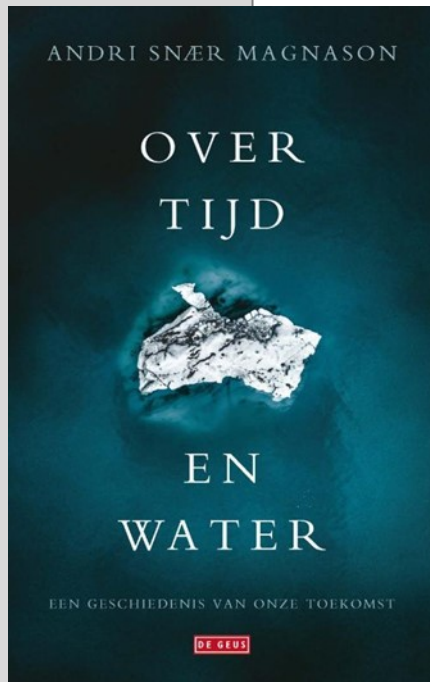
<https://www.hebban.nl/boek/tongkat-peter-verhelst>

Zijn naam is Prometheus, de jongen-die-het-vuur-bewaart-achter-zijn-tanden. Vlak na zijn dood treedt een winter in die het land jarenlang zal teisteren. Als de koning ook verdwijnt, breekt de revolutie uit.

Veel mensen in de hoofdstad lijken iets te maken te hebben met de dood van Prometheus: Ulrike, die zowel de koning als Prometheus heeft gekust; een kamerjongen van de koning die zich in alle stilte bekwaamt in

de kunst van het terrorisme; de Centauren, die half jongen zijn en half motorfiets; en de moeder van Prometheus, die in een muur woont.

Tongkat wemelt van verhalen en verzinsels over een stad die onherroepelijk uiteenvalt. De lezer wordt binnengeleid in een bordeel, waar de warme lichamen uit woorden bestaan en waar de meisjes die er werken tongkatten worden genoemd...

Over tijd en water

Andri Snær Magnason

literaire non-fictie

vertaling door: Kim Middel

verschenen bij: De Geus

2022

336 pagina's

<https://www.newscientist.nl/product/over-tijd-en-water/>

In de komende honderd jaar zullen er fundamentele veranderingen plaatsvinden in de waterstaat op aarde. De meeste gletsjers buiten de poolcirkels zullen smelten, de zeewaterspiegel zal stijgen, de temperatuur op aarde zal omhooggaan. Dit alles zal gebeuren in de periode van één mensenleven.

In *Over tijd en water* laat de IJslandse schrijver Andri Snær Magnason het onbevattelijke tot ons doordringen. Interviews met wetenschappers verweeft hij met oeroude legendes, historische en persoonlijke verhalen tot een boek dat oproept om bij de keuzes die we nu maken rekening te houden met toekomstige generaties.

'*Over tijd en water* staat stil bij de complexiteit en ongrijpbaarheid van het klimaatprobleem. Toch is er hoop, zegt Andri Snær Magnason.' – *Vrij Nederland*

Het einde van de gletsjer

Een rouwdienst op de top

Steeds meer gletsjers in IJsland gaan ten onder. Onderzoekers luiden de noodklok, maar met alleen die kille data komt niemand in beweging. Gletsjerverhalen en -begrafenissen brengen de mens en het ijs dicht bij elkaar.

Sanne Bloemink

Ok Jökull (Ok-gletsjer), IJsland, augustus 2019 © Ragnar Axelsson / RAX / Morgunblaðið

In de minibus naar Veðurstofu, het nationale weerstation van IJsland, probeer ik naar buiten te kijken door de melkwitte, beslagen ruiten. De sneeuw striemt met harde stoten tegen het glas. Tussen de hoog opgepakte sneeuw zie ik een auto langs de kant van de weg in een greppel liggen. We rijden niet harder dan 25 kilometer per uur en de chauffeur verontschuldigt zich tegenover mij, zijn enige passagier: 'Ik weet niet hoelang we erover gaan doen. Dit is de heftigste sneeuwstorm die we deze winter hebben meegemaakt.' Zijn bus is eerder op de dag vast komen te zitten, dus hij neemt geen enkel risico.

Vol adrenaline van mijn stormervaring kom ik twee uur later opgewonden het weerstation binnen, waar mijn verhalen over de reis weinig

indruk maken op de kalme IJslandse wetenschappers met wie ik kom praten. De rustige Hrafnhildur Hannesdóttir – donkerbruin steil haar en een langwerpig gezicht – haalt een kop zwarte koffie en Oddur Siggurdson, eigenlijk met emeritaat, maar nog steeds hier ‘voor de lol’, zit achter zijn bureau klaar met een slideshow over gletsjers. Want daar zouden we het over gaan hebben vandaag. Buiten loeit de storm door.

‘Dit is de gletsjer die ons tien jaar geleden heeft verlaten’, vertelt Siggurdson bij de eerste slide van Ok, uit 1993. ‘Hij had een prachtige kopvorm aan de noordkant van een uitgestorven vulkaan en hij had een oppervlak van ongeveer vier vierkante kilometer. Tien jaar later was dat oppervlak geslonken tot drie vierkante kilometer.’ Op de slide uit 2003 zijn duidelijke lijnen van vuil, vulkanische as en stof te zien. ‘Daaraan kun je zien dat de gletsjer op de vlucht is. Normaal gesproken verzamelt het ijs zich in de winter en als vervolgens in de zomer niet al het ijs smelt, dan zie je een witte plek boven op de gletsjer. Het vuil zie je dan niet, omdat het wordt afgedekt door recent gevallen sneeuw. Maar die lijnen zie je hier dus wel en dat is een duidelijk teken dat deze gletsjer op het punt staat om ten onder te gaan.’

In 2014 verklaarde Siggurdson de Ok-gletsjer officieel dood. ‘Ik had een inventarisatie gedaan van alle gletsjers in IJsland en daar een kaart van gemaakt.’ Hij wijst naar de kaart die op zijn bureau ligt. Toen hij zag dat de Ok zich veel sneller terugtrok dan hij had verwacht, concludeerde hij dat de gletsjer niet meer bewoog. ‘En dat is de definitie van een dode gletsjer: stilstand.’ Hij laat me de officiële ‘overlijdensakte’ van Ok zien.

Beweging van het ijs lijkt een makkelijk meetbare scheidslijn van leven en dood, maar Hannesdóttir herinnert zich dat er over deze grens veel onenigheid bestond onder glaciologen. Toen ze afgelopen zomer met foto’s van de Ok-gletsjer naar een conferentie van de World Glacier Monitoring Services in Zwitserland kwam, ontstonden felle

discussies over de exacte definitie van een dode gletsjer.

In IJsland is het mogelijk om heel dicht bij een gletsjer te komen en exacte metingen te doen, waardoor je makkelijk kunt onderscheiden wat nu precies een gletsjer is (ijs dat beweegt) en wat permanente sneeuw (ijs dat niet beweegt). In veel landen zijn gletsjers echter moeilijk bereikbaar en moeten dit soort beoordelingen worden gedaan aan de hand van satellietbeelden, waardoor de metingen minder betrouwbaar zijn. Hannesdóttir legt uit dat men in Zwitserland en Oostenrijk bovendien moeite heeft met het doodverklaren van gletsjers. ‘Ze hebben kleine gletsjers en die willen ze graag de status van gletsjer laten behouden. Zelfs als er

bijna niets meer van over is, dan nog willen ze een gletsjer pas doodverklaren als echt al het ijs weg is.’

Siggurdson wilde graag de aandacht vestigen op de snel verdwijnende gletsjers in IJsland. Zo is de verwachting dat de Snæfellsjökull, de gletsjer waar Jules Verne zijn beroemde reis naar het middelpunt van de aarde begon, binnen dertig jaar verdwenen zal zijn. Als de huidige trend doorzet zullen binnen tweehonderd jaar alle gletsjers in IJsland verloren zijn. Na Oks doodverklaring zocht Siggurdson dan ook de publiciteit in een IJslands televisieprogramma. Helaas kwam er maar weinig respons op. Toch bleef hij in zijn internationale netwerk zijn zorgen uitspreken over IJslands terugtrekkende gletsjers. Zo sprak hij met een antropoloog van de Texaanse Rice University, Cymene

de Sólheimajökull- gletsjer tijdens een begeleide tocht voor toeristen, maart 2017 © Denis Meyer / Hans Lucas / De Beeldunie

Over tijd en water
Andri Snær Magnason

Howe. Zij besloot dat ze iets wilde gaan doen rond de dood van de Ok-gletsjer. Wat er toen gebeurde verbaast Siggurdson en Hannesdóttir nog steeds. 'Eigenlijk is het gewoon een beetje gek', glimlacht Hannesdóttir schouderophalend en een beetje verlegen.

Via een Zoom-meeting praat ik later met Cymene Howe en haar collega Dominic Boyer, de Amerikanen die besloten om aandacht te besteden aan Ok. Ze zitten in lockdown in Berlijn. Howe vertelt hoe ze al in 2016 samenwerkten aan een project over '*cryo-human relations*', de relatie tussen mensen en ijs. Toen het bericht over de doodverklaring van Ok hen bereikte, kwamen ze op het idee een documentaire te maken over het verlies van deze gletsjer en de manier waarop IJslanders hiermee omgaan. 'Kinderen in IJsland leren de namen van gletsjers uit hun hoofd op school. De dood van een gletsjer resoneert dus in de samenleving. Het betekent iets. We gingen ons afvragen hoe je afscheid neemt van een gletsjer. Hoe gedenk je zoiets?'

Nu was Ok niet bepaald een belangrijke gletsjer in de IJslandse sagen, maar toch: hij was belangrijk genoeg om op alle kaarten te staan. 'En het had iets aantrekkelijks: die gletsjer met die schattige naam.' Een naam die in het Engels natuurlijk een heel andere associatie oproept, namelijk die van 'in orde', oké. De naam van de documentaire werd dan ook: *Not Ok*.

Howe en Boyer wilden hun gletsjerfilm anders aanpakken dan gebruikelijk. In de meeste films over gletsjers, zeggen ze, 'heerst een sfeer van omineuze voortekenen, visuele explosies van afkalvende ijsbergen, dramatische muziek, intense bezorgdheid. Maar al dat spektakel creëert een afstand tussen de kijker en de beelden. Onze film is juist heel intiem. We praten met mensen.'

In 2018 kwam de film uit en de dag daarna organiseerden Howe en Boyer een *unglaciated hike* naar Ok voor veertig mensen. 'De regionale autoriteiten vonden het allemaal een beetje raar, maar ook interessant en ze gingen erin mee.' Op de locatie zelf zagen ze een groot, driehoekig stuk basalt, een soort richel waar precies een stenen plaque op zou kunnen liggen, een steen die het afscheid van Ok zou kunnen gedenken.

Het duurde niet lang of de rouwbijeenkomst in de zomer van 2019 was georganiseerd. De antropologen gingen op zoek naar een IJslandse schrijver die de tekst van de gedenksteen zou kunnen schrijven en kwamen uit bij Andri Snær Magnason, een van de beroemdste schrijvers van IJsland. Magnason won prestigieuze literaire prijzen en zijn boeken werden in verschillende talen vertaald. Bij de rouwbijeenkomst waren buitenlanders, maar ook veel IJslanders, onder wie premier Katrín Jakobsdóttir, aanwezig. En er was pers, heel veel pers. Zo ontstond een media-explosie rond de 'begrafenis van een gletsjer'.

'Kinderen in IJsland kennen de namen van gletsjers uit hun hoofd. De dood van een gletsjer resoneert in de samenleving. Het betekent iets'

Oddur Siggurdson laat me de lijst van persverzoeken zien. Hij ontving interviewaanvragen van over de hele wereld. 'bbc, *The New York Times*, maar ook Al Jazeera. Ze moesten daar opzoeken wat het Arabische woord voor gletsjer eigenlijk is. Dat woord bleek trouwens wel te bestaan!' Hoewel lichtelijk beschaamd over al deze

aandacht ging Siggurdson mee in het mediacircus. Het leverde immers aandacht op voor het onderwerp dat hem zo na aan het hart ligt.

Journalisten vragen hem vaak hoe hij zich voelt over het verdwijnen van Ok, maar hij heeft daar geen speciale gevoelens bij, zegt hij. 'Ik vind gletsjers ongelooflijk interessant en ze zijn aan het verdwijnen. Ook hoe ze verdwijnen vind ik interessant. Ik wil een archief aanleggen van de gletsjers die we hier in IJsland hebben en hadden. Zodat de geschiedenis niet verloren gaat. Dáár gaat het me om. Ik word er niet emotioneel van, maar dat betekent niet dat het me onverschillig laat.'

Hrafnhildur Hannesdóttir is uitgesproken. 'Ja, ik ben verdrietig, maar ik ben vooral boos,

Over tijd en water
Andri Snær Magnason

omdat er niet genoeg wordt gedaan. Wetenschappers over de hele wereld werken hieraan en verschaffen alle data, maar er gebeurt niets. Het is er allemaal, de wetenschap is unaniem over het verdwijnen van gletsjers, maar niemand doet er wat mee. Mensen zijn zo op zichzelf gericht. Ik zie mensen hier geen foto's maken van het uitzicht of van de gletsjer, maar van zichzelf vóór de gletsjer. Het is ik, ik, ik.' Ze zucht en concludeert: 'We moeten nieuwe manieren vinden om de boodschap over te brengen. Er moeten andere vormen van communicatie komen. Samenwerking met kunstenaars en journalisten speelt daarbij een belangrijke rol.'

Thorsmork, 1925 © H.G. Mansfield / Royal Geographical Society / Getty Images

Schrijver Andri Snær Magnason haalt me de volgende dag op in zijn kleine, witte Volkswagen. De storm van gisteren is gaan liggen en de lucht is rustig en fris. We rijden langs het donkerblauwe water van de zee naar het kantoor van het Openbaar Ministerie in Reykjavik, waar hij vandaag een lezing geeft

voor de openbaar aanklagers. Over gletsjers, tijd en water. Niet omdat dit onderwerp van direct belang is voor openbaar aanklagers, maar omdat gletsjers van belang zijn voor iedere IJslander en een lezing van een beroemde schrijver gewoon een leuk verzetje is op een vrijdagochtend op kantoor. Bovendien heeft Magnason net een nieuw boek uit, *Tijd en water*. In de boekhandel heb ik de stapels ervan prominent uitgesteld zien liggen.

Op het kantoor van de openbaar aanklagers wordt Magnason met alle eerboden ontvangen. De lezing is in het IJslands, dus ik heb de rust om uit het raam te kijken, naar het weidse uitzicht over de baai van Reykjavik. De lucht verandert elke seconde in een andere schakering witgrijs en vormt telkens nieuwe contrasten met het diepe donkerblauw van het water en de met sneeuw bedekte bergen, aan de overkant van de baai. Ik denk aan de vlag van IJsland: het grote blauwe vlak dat staat voor het water van de Atlantische Oceaan, het wit van het kruis dat staat voor het ijs en het rood in het kruis dat de vulkanen vertegenwoordigt.

'Ik wilde een boek schrijven over klimaat, maar het op een andere manier aanpakken', vertelt Magnason me voor de lezing. 'Ik had bijvoorbeeld een kunstmatig intelligent systeem kunnen gebruiken en dat kunnen loslaten op alle *Guardian*-artikelen over het klimaat van de afgelopen jaren. Dat zou dan een boek kunnen zijn, maar zo'n boek wilde ik dus niet.' In plaats daarvan verwerkte hij allerlei persoonlijke en historische verhalen in zijn boek. Verhalen over zijn grootouders, die de oprichters waren van de vereniging van gletsjermonitors, een groep *citizen scientists* avant la lettre, maar ook verhalen over hoe de Franse revolutie naar IJsland kwam en hoe IJsland zich toen abrupt losmaakte van Denemarken.

'Mijn idee', zegt hij, 'is dat het klimaatonderwerp zó groot is dat het groter is dan taal. We kunnen het niet begrijpen door er alleen over te lezen. Het is als een zwart gat. Wetenschappers kunnen niet direct in een zwart gat kijken. En de enige manier om over een zwart gat te praten is door er niet over te praten, door er omheen te kijken, naar de periferie, naar hoe het zwarte gat sterrenstelsels naar zich toetrekt. Mijn boek gaat over hoe er geen taal is en hoelang het duurt tot nieuwe taal zich ontwikkelt.'

Praten over klimaatverandering is altijd verbonden met data in de toekomst. Dat maakt ons gevoel van urgentie zeer beperkt. 'Als een wetenschapper het over

Over tijd en water
Andri Snær Magnason

bijvoorbeeld het jaar 2120 heeft', zegt Magnason, 'dan voelen we niets. Als je hoort dat de zee de komende honderd jaar net zo veel zal veranderen als de afgelopen vijftig miljoen jaar, dan is dat een verandering die iemand in zijn leven zal meemaken. In één mensenleven tien keer de gehele tijd van de evolutie van mensen. Mensen bestaan immers vijf miljoen jaar, en dat dus keer tien. Daarom zeg ik dat we leven in mythologische tijden. In mythische en bijbelse verhalen is de tijd in de taal "opgeschaald". De aarde is bijvoorbeeld gemaakt in zeven dagen of de zondvloed duurt veertig dagen.'

Magnason is ervan overtuigd dat we een paradigmaverschuiving doormaken. Om die te kunnen begrijpen voorspelt hij niet de toekomst, maar kijkt hij terug en gebruikt hij zijn eigen familie als tijdschaal. 'Toen mijn grootouders de gletsjers in kaart brachten, gebeurde dit in de context van de eeuwigheid. Maar nu zijn de gletsjers aan het verdwijnen in de levenstijd van iemand die vandaag geboren wordt en bijvoorbeeld zo oud wordt als mijn grootmoeder van 96. Ik praat juist over mijn grootouders, omdat zij mensen zijn die voor mij volledig betekenis hebben en dezelfde afstand hebben van mij als mijn toekomstige kleinkinderen. Bij die nog niet bestaande kleinkinderen voel ik niets. Ik kijk dus juist in de andere richting van het zwarte gat.'

De grootmoeder van de schrijver was de eerste vrouw die een vliegbrevet haalde. Maar het standaarddocument voor het brevet kende alleen de IJslandse, mannelijke vorm voor het woord piloot. De vrouwelijke vorm was immers nooit eerder gebruikt. Op het vliegbrevet werd de mannelijke uitgang van het woord doorgehaald en de vrouwelijke erbij geschreven. 'Omdat plotseling bleek dat vrouwen ook konden vliegen, moest een nieuw woord worden gemaakt. Nieuwe taal werd gevormd. Ik gebruik die generatie om te kijken hoe zij met paradigmawisselingen omgingen.'

Onverwacht bleken de gletsjerverhalen van zijn grootouders in verband te kunnen worden gebracht met een verhaal dat hij besprak met de dalai lama. Magnason was gevraagd om hem te interviewen en wist eigenlijk niet goed waar hij het over moest hebben: 'Wat zeg je tegen iemand die al veertien keer is gereïncarneerd?' Ze bleken genoeg gespreksstof te hebben en ontdekten onverwachte connecties.

In de Noorse mythologie begon de wereld met een bevroren koe en uit die bevroren koe kwamen vier rivieren voort. 'Waarom? Niemand weet het. Het slaat eigenlijk nergens op. Het lijkt een soort fluisterspelletje dat mis is gegaan', begint Magnason een van zijn 'mythologische verhalen'. De naam van de koe was Humla. Ook de oorsprong van die naam is onbekend. Maar tijdens het gesprek met de dalai lama kwam Magnason erachter dat in Nepal het district Humla ligt. Het grote Himalaya-pad leidt daar naar de Gailles-berg, die gezien wordt als de troon van Shiva en het boeddhistische centrum van de wereld. Bovenop de Gailles-berg ligt een gletsjer met de naam Gamuk en uit die gletsjer komen de

vier grote rivieren van Azië voort, waaronder de Ganges en de Indus. 'En wat blijkt Gamuk te betekenen? Het betekent de mond van de koe!'

Is dat dan de bevroren koe waar de wereld mee begon? De bevroren koe waar vier rivieren uit ontspringen en waaruit al het leven voortkomt? Hoewel Magnason weet

dat dit geen bewijs is voor de connectie tussen de Noorse mythologie en de boeddhistische betekenis van de gletsjer in de Himalaya, vindt hij het verband 'plausibel'. 'En het klopt in de context van Nepal. De gletsjer is daar een bron van het leven en biedt het voedende water, via het perfecte systeem van de moesson die water geeft wanneer je het nodig hebt en het vasthoudt als het te overvloedig wordt. De dalai lama wilde met mij praten over de miljard mensen in Azië die leven aan het water van die grote rivieren. Wat gebeurt er met die mensen als de gletsjers zich terugtrekken? Je kunt je voorstellen wat een impact dit heeft in Azië.'

De metingen en grafieken zijn het topje van de ijsberg, daaronder ligt een schat aan kennis die we hoognodig in beeld moeten brengen

Over tijd en water
Andri Snær Magnason

In IJsland hebben gletsjers deze voedende rol veel minder. Daar zijn ze van oudsher eerder een dreigende aanwezigheid, vergelijkbaar met de vele vulkanen in het land. De oudste generatie IJslanders heeft angstige herinneringen aan zogenaamde *jökulhaups*, een soort ijsoverstromingen die plotseling vanuit een gletsjer kunnen losbarsten en in een mum van tijd een heel dorp kunnen vermorzelen. 'Je respecteert de kracht van een gletsjer net zoals die van een vulkaan, maar verder heb je er geen emoties bij. Ze zijn er gewoon. Maar nu is het anders, want nu blijken mensen plotseling sterker dan de gletsjer.' Magnason vergelijkt het met haaien of tijgers: je voelt vooral angst voor deze wilde dieren, tot hun populaties afnemen en ze met uitsterven worden bedreigd. Dan wil je ze opeens beschermen.

De beklimming naar de top van Ok, waar een rouwbijeenkomst voor de gletsjer plaatsvindt, augustus 2019 © Felipe Dana / AP / HH

Henry Pollack, een bekende geofysicus, schreef in 2009 in zijn boek *A World without Ice* dat ijs misschien wel de meest gevoelige en ondubbelzinnige graadmeter is van klimaatverandering. Want wat doet ijs simpelweg? Het smelt. De Amerikaanse jonge geoloog en glacioloog M. Jackson woonde langere tijd in het zuidoosten van IJsland, waar de meeste gletsjers zijn. Zij is het niet met Pollack eens. In haar boek *The Secret Lives of Glaciers* schrijft ze dat ijs 'niet slechts een thermometer is' en 'juist niet simpelweg smelt'. Ze observeert dat 'de getallen van verandering niet overeenkomen met de ervaring van verandering'.

Ze ontdekte dat de IJslanders gletsjerverandering vaak in de eerste plaats interpreteerden door de lens van hun eigen culturele verhalen over gletsjers. Zo merkte ze in gesprekken met oudere IJslanders, met hun herinneringen aan verwoesting door uitdijende gletsjers en *jökullhaups* nog op het netvlies, dat ze vaak blij waren dat de gletsjers zich terugtrokken. Nu hoefden ze eindelijk niet meer bang te zijn.

Bovendien hebben de gletsjers veel IJslanders van een nieuw inkomen voorzien. Na de bankencrisis van 2008 is het vooral het toerisme geweest dat IJsland uit het slop wist te trekken. 'Met het toerisme stroomde buitenlandse valuta het land binnen', vertelt Hans Welling, die aan de Universiteit van IJsland een promotie-onderzoek deed naar IJslands gletsjertoerisme. Hij woont al tien jaar in IJsland met zijn IJslandse vrouw en kinderen. Wandelingen op gletsjers en bezoeken aan de ijsgrotten zijn razend populair; het feit dat gletsjers verdwijnen lijkt ze alleen maar aantrekkelijker te maken. Het is een wereldwijd fenomeen dat ook speelt bij koraalriffen in Nieuw-Zeeland en skipistes in de Alpen: snel nog een laatste bezoekje voordat het weg is.

We spreken elkaar in Reykjavik in een hip café met een Frans decor. Corona heeft IJsland net bereikt en dat verbaast niet. 'Per jaar bezoeken twee miljoen toeristen IJsland, vooral om te genieten van de natuur', zegt Welling. Veelzeggend is dat de faculteit waar hij werkt zowel geologie als toerisme omvat. 'Die twee zijn in IJsland niet meer los van elkaar te zien.'

Uit Wellings onderzoek bleek dat touroperators klimaatverandering wel degelijk erkennen, maar hun reactie hierop bestaat vooral uit een *wait-and-see*-strategie, gecombineerd met ad hoc aanpassingen aan het programma van hun tours. Langetermijnaanpassingen en -strategieën bleven uit. De coronacrisis zal de touroperators op dit moment veel meer zorgen baren dan de terugtrekkende

Over tijd en water
Andri Snær Magnason

gletsjers. Nu het eiland lastig te bereiken is zolang het vliegverkeer nagenoeg stilligt, zal het virus hoe dan ook een enorme impact hebben op de IJslandse economie.

Welling mailt me later dat het toerisme een 'behoorlijke klap' krijgt in IJsland, vooral in het zuiden. Toch denkt hij dat de toeristen op de lange termijn terug zullen komen. 'De factoren die het mondiale toerisme aanjagen – meer mensen, meer welvaart en meer vrije tijd – worden door het virus en de economische crisis niet structureel veranderd. IJsland heeft met zijn unieke natuur zijn plek op de mondiale toerism radar inmiddels veroverd.' Van de tijdelijk verminderde CO2-uitstoot verwacht hij dan ook geen belangrijk effect. 'Om het smelten van de gletsjers te vertragen en misschien te stoppen voor ze zijn verdwenen', zegt hij, 'zal er een soort mondiale, economische, ideologische omwenteling moeten komen, waarin materiële ontwikkeling en mobiliteit niet de kern van ons welzijn moeten zijn.'

Via Zoom spreek ik met Þorvarður Árnason, directeur van het onderzoekscentrum van de Universiteit van IJsland in Hófn, het gebied in het zuidoosten van IJsland met de meeste gletsjers. Árnason denkt dat wetenschappers moeite hebben met het delen van hun research met het publiek. 'Ze worden daar ook niet op beoordeeld. Alleen hun publicaties in academische tijdschriften tellen mee.' Volgens Árnason ervaren wetenschappers een 'valse dichotomie' tussen feiten en waarden. 'Ze hebben het idee dat wetenschap volledig waardenneutraal zou moeten zijn', licht hij toe. 'Maar als we willen dat feiten betekenis krijgen, zoals in het geval van de klimaatcrisis, dan zullen we ze ook in het framework van waarden moeten bespreken. Wetenschappers zullen ook de waarden moeten gaan omarmen die spelen in relatie met de uitkomsten van hun onderzoek.'

Daarbij waarschuwt hij voor 'preken'. Het gaat erom dat wetenschappers meer gaan deelnemen in geïnformeerde discussies met wetenschappers van andere disciplines, met beleidsmakers, met journalisten. Hij vergelijkt de klimaatcrisis met een ziektesyndroom. 'Het heeft geen zin om alle aparte systemen los van elkaar te behandelen. Je moet alles tegelijk in samenhang met elkaar bekijken.' Samen met zijn collega Kieran Baxter (Universiteit van Dundee) maakte Árnason daarom een korte film over gletsjers waarin emoties een duidelijke rol spelen. 'Wetenschap, ethiek en esthetiek kunnen heel goed samengaan. Toen ik de trailer voor de eerste keer zag, waren er tranen, zelfs zonder de muziek.'

Gletsjers zijn de iconische beelden van klimaatverandering, maar tegelijkertijd zijn ze moeilijk wetenschappelijk te bestuderen. 'Ze zijn vaak zo groot dat het atmosferisch perspectief – het effect waar objecten over lange afstanden lijken te versmelten met hun achtergrond – onze mogelijkheden om accuraat afstanden, schalen en verandering te beoordelen vervormt', schrijft Jackson in *The Secret Lives of Glaciers*. Dit geldt in meerdere opzichten. 'Wat we vandaag de dag zien is dat gletsjers steeds meer worden gereduceerd, versimpeld en afgezonderd van hun omgeving, van mensen, van sociaal-politieke en culturele processen.'

Jackson constateert dat het haar als wetenschapper lange tijd heeft gekost om zich te realiseren dat het herhalen van de getallen van gletsjerverandering niet erg effectief was. Dit enkelvoudige verhaal van gletsjers moet volgens haar veranderen. 'Als mensen zich niet herkennen in het verhaal, dan zijn ze geen onderdeel van het verhaal.'

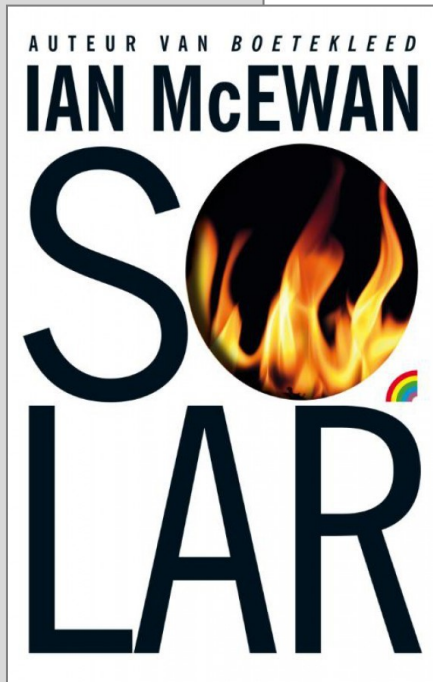
Gletsjers moeten worden bestudeerd in hun omgeving, in relatie met de mensen in de Himalaya wier leven ze voeden, in relatie met de ouderen in IJsland die soms juist blij zijn met de terugtrekking van die gevaarlijke ijsmonsters, met de touroperators die hun levensonderhoud te danken hebben aan het bewegende en verdwijnende ijs. Kortom, gletsjers vormen onderdeel van een bredere ecologie van landschap en mens. Net zoals de studie van de ecologie van gletsjers noodzakelijk is, zo is ook de

Over tijd en water
Andri Snær Magnason

ecologie van de wereld rond glaciologen van groot belang.

De glacioloog die metingen doet en grafieken naar buiten brengt is belangrijk, maar wordt genegeerd. Maar de glacioloog die samenwerkt met de antropoloog, met de politicus, met de schrijver en de journalist, maakt plotseling wereldwijde belangstelling los voor onze gevoelens over gletsjers, voor de betekenis van gletsjers, voor ons besef van urgentie. De metingen en grafieken zijn het topje van de ijsberg, daaronder ligt een schat aan kennis die we hoognodig in beeld moeten brengen. De tijd dringt.

Over tijd en water
Andri Snær Magnason

Solar

Ian McEwan

literaire fictie

vertaling door: Rien Verhoef

verschenen bij: Manteau

2010

362 pagina's

Solar vertelt het verhaal van Nobelprijswinnaar Michael Beard, een natuurkundige. Hij heeft een manier gevonden om de opwarming van de aarde tegen te gaan, maar Beard ligt zo vaak onder vuur in de media door zijn controversiële uitspraken over vrouwen (hij is inmiddels voor de vijfde keer getrouwd) dat er weinig aandacht is voor zijn ideeën over klimaatverandering. Door een krankzinnig ongeval ziet Beard zijn kans schoon zich te ontdoen van echtelijke moeilijkheden, zijn carrière nieuw leven in te blazen en de wereld een milieuramp te besparen.

Ian McEwan ondernam in 2005 een expeditie naar de Noordpool met wetenschappers en kunstenaars die de inspiratie vormde voor Solar. Ondanks het serieuze onderwerp is deze satirische roman van Ian McEwan uitermate geestig van toon.

Ian McEwans komedie over de klimaatopwarming

'Soms voel ik me als een rockband die enkel zijn grootste hits mag spelen'

DS - 15 oktober 2010 - Kathy Mathys

<https://www.standaard.be/cnt/mh30m4jm?pid=783700>

Met zijn twaalfde roman Solar gooit Ian McEwan zich in het debat over klimaatverandering. 'Als ik schrijf, voel ik me weer dertig.'

Een bruid die op de dag van haar huwelijk nog nauwelijks heeft gekust en een bruidegom die bang is iets overhaast te doen. Dat waren de hoofdpersonages van *Aan Chesil Beach*, Ian McEwans vorige roman, een uitgekiende eenakter die speelde tegen de achtergrond van de vroege jaren 1960. Geen mens had al gehoord van de vrije liefde en het woord 'tiner' was nog niet uitgevonden. McEwans toets was subtiel, zijn medeleven met de personages intens en de tragische afwikkeling was gespeend van ironie of wreedheid. Misschien is het wel daarom dat de wereld zo verrast opkijkt van Michael Beard, de vretende, gewetenloze, liefdeloze schurk die de spil vormt van *Solar*, een roman die diametraal tegenover het kleinschalige *Aan Chesil Beach* staat (*DSL 19 maart 2010*). Het verschil zit hem niet alleen in de personages. *Solar* heeft een komische toon en de inzet is hoog: de overleving van onze planeet staat op het spel. McEwan is nauwelijks verrast door

de reacties: 'Soms voel ik me als een rockband die enkel zijn grootste hits mag spelen. Als ik met iets nieuws afkom, dan halen de fans hun neus op. Ik ben het gewend en ik vind het prima, maar ik heb geen zin om *Zaterdag* en *Boetekleed*, mijn persoonlijke grootste hits, te blijven herschrijven. Gisteren las ik nog de enige positieve recensie die *Solar* in de VS heeft gekregen. De schrijver ervan, een niet eens zo onaardige criticus, merkte op dat andere Amerikaanse recensenten enkel meer van hetzelfde willen. Misschien is er nog wel een andere reden waarom het boek slecht onthaald is aan de andere kant van de oceaan. Michael Beard is een gruwelijk personage, dat zich aan het einde niet heeft bekeerd. Daar kunnen Amerikanen niet goed tegen. Hoe dan ook, ik wil mezelf niet eindeloos herhalen. Bij elk nieuw boek probeer ik me te herinneren hoe het was om mijn eerste boek te schrijven. Die geestesgesteldheid, daar streef ik naar, toen alles nog moest beginnen.'

De vergelijking met popmuzikanten houdt steek. McEwan is een bestsellerschrijver van wie de boekverfilmingen tegenwoordig Oscars winnen. Er is meer dan de glamour, McEwan is een veelgevraagd essayist en opiniemaker die niet bang is om politieke uitspraken te doen. Hij is een van de weinige Angelsaksische auteurs, zo blijkt, die er op hun auteursfoto's net zo uitzien als in het echt.

McEwan is een trage, nadenkende spreker die je af en toe met zijn kleine ogen vorsend aankijkt. Een praatje over het uitzonderlijk warme oktoberweer op deze zondag in Amsterdam is hem niet te min. 'Ik kom net aan uit het noorden van Engeland en daar is het kil', zegt de man die de voorbije jaren alles las over weer en klimaat wat hij in handen kreeg. In *Solar* stelt hij de vraag hoe we de opwarming van de aarde kunnen aanpakken. Waarom verpakte McEwan het verhaal als een komedie?

'Het onderwerp is zo serieus dat enkel een komedie kan werken, volgens mij. Eigenlijk is de klimaatverandering een gruwelijk onderwerp voor een roman, nietwaar? Pak je het serieus aan, dan gaat je roman ten onder aan de ernst en de morele boodschap. Daarom heb ik het personage van Michael Beard gecreëerd, een fictieve fysicus en Nobelprijswinnaar die het wondermiddel om de aarde te redden steelt van een collega. In mijn hoofd en uiteindelijk ook op papier werd hij dag na dag vetter. Verder is hij leugenachtig, laf, manipulatief. Hij is een man die onheil en chaos zaait, een klassieke komische figuur, een soort van Falstaff. Ik ben trouwens verbaasd dat zoveel mensen nu verrast uitroepen: "McEwan heeft een komedie geschreven!" De aandachtige lezer kon ook in mijn vroeger werk donker komische sporen vinden.'

In de boeken van McEwan vind je meestal doorwrochte personages die in een crisis terechtkomen en van wie de lezer zich afvraagt of ze ethische dan wel onfrisse keuzes zullen maken. Bij Michael Beard stel je je die vraag niet. Het morele kompas van de man is zo sterk ontregeld dat je weet dat hij de boel enkel kan verzieken. McEwan ziet dit boek dan ook niet als een personage-in-crisisroman: 'Ik laat hem geen morele keuzes maken. In het begin van de roman staat hij sceptisch tegenover klimaatverandering. Aan het einde treedt hij de wetenschappelijke feiten bij, enkel omdat hij hoopt er geld mee te verdienen. Ik zie Beard bijna als een soort Elckerlyc, hoewel hij natuurlijk heel specifieke en individuele eigenschappen heeft. Zoals de meesten van ons kan hij weinig opgeven en is hij een gretige consument.'

Slim maar dom

In zijn boeken laat McEwan graag tegenstellingen tegen elkaar opbotsen, zoals bijvoorbeeld het irrationele en het rationele in *Zwarte honden* en *Ziek van liefde*. Hoe verhouden kunst en wetenschap zich, lichaam en geest? In *Solar* eiste een ander contrast McEwans aandacht op: 'Ik speel graag met tegenstellingen, voor mij ligt net daar de grote kracht van literatuur. De mens is zowel erg slim als erg dom en die elkaar tegenwerkende krachten vormen de motor van veel van mijn verhalen.'

Solar
Ian McEwan

Kijk maar naar het klimaatprobleem. Door onze intelligentie zijn we terechtgekomen in de huidige problemen. Als we op een pre-industrieel niveau waren blijven steken, dan zou er niets aan de hand zijn. Enkel onze intelligentie kan ons op dit moment helpen. Helaas gaat net die intelligentie in tegen onze echte natuur. We zijn namelijk niet gewend aan denken op lange termijn en al helemaal niet aan globale samenwerking of altruïsme.'

Voor McEwan is het geen verrassing dat de klimaattop in Kopenhagen in december 2009 zo weinig opleverde. Hij schaat zich achter de uitspraak van Beard, die niet gelooft in de deugdzaamheid van naties: 'Als je terugblik op die klimaattop, dan herken je al onze menselijke facetten. Aan de ene kant heb je onze rationele kracht, wetenschappers van de hele wereld waren er. Aan de andere kant staken er stamgevoelens de kop op, gingen groepen met andere groepen in de clinch. Er was farce in de vorm van een Chinese onderhandelaar die drie dagen buitengesloten werd, er was de pruillip van de Europeanen en het blitzbezoek van Obama. Eigenlijk zitten al die aspecten in het personage van Beard, slimmigheid aan de ene kant en zijn zwakheden aan de andere. Ik vind het verontrustend dat de bekommernis om het klimaat laag op de meeste politieke agenda's staat en dat Obama geblokkeerd wordt door een onwrikbare grondwet en een ijzersterke groep lobbyisten die de opwarming van de aarde ontkent. Volgens mij kunnen we weinig verwachten van regeringen de komende jaren. Ik geloof trouwens niet dat Kopenhagen de juiste aanpak hanteerde. Naties doen enkel goede dingen als ze daarmee hun eigenbelang dienen. Misschien zou een unilateraal akkoord tussen de VS en de Chinees-Indiase as helpen en zou dat een stimulans zijn voor andere landen om te volgen. Ben ik cynisch? Nee, ik ben realistisch. Kijk naar de industriële revolutie. Het zijn niet de heiligen die de eerste fabrieken bouwden, maar nietsontziende doordrijvers. Als er al ooit een globaal akkoord komt, dan zullen daar zonder twijfel net zoveel egoïsten, geldscheppers en dieven op afkomen als milieugroeperingen.'

McEwan praat met kennis van zaken over moleculaire biologie, chirurgie en kwantummechanica. Maar hij verwacht niet dat zijn lezers alles snappen: 'Ik snap het zelf niet allemaal, zelfs wetenschappers snappen zoveel dingen niet. Ik zie mezelf als een dilettant die zich zes maanden inleest in een onderwerp en het dan weer loslaat. Ik zou geen goed fysicus geweest zijn, ik was slecht in wiskunde. Mijn zoon is geneticus aan Cambridge. Met hem praat ik veel over nieuwe ontwikkelingen.'

Ergernis

Hoezeer McEwan ook zijn best deed om van Beard een walgelijk personage te maken, toch stopte de schrijver elementen uit zijn eigen leven in hem. McEwan laat Beard in de clinch gaan met vervelende journalisten. Het is een strijd die McEwan zelf vaker heeft gevoerd dan hem lief is en waar hij liever niet meer uitgebreid over spreekt. Zo waren er in de Britse pers fel uitgesmeerde berichten over plagiaat in *Boetekleed* en kreeg McEwan bakken kritiek over zich heen om uit de context gerukte uitspraken over de islam die hij vooral deed om zijn vriend Martin Amis te verdedigen: 'Net als het geval is bij Beard hebben mijn acties en uitspraken stormen gecreëerd op de voorpagina's. De Engelse pers is meedogenloos en nu de concurrentie tussen de kranten en bladen toeneemt, wordt het steeds erger. Als schrijver in Engeland krijg je er vroeg of laat mee te maken. Ik vond het leuk om in *Solar* een paar van mijn ergernissen te ventileren. Dat spel beperkt zich niet tot mijn eigen problemen met de pers. Ik verwijs ook naar een persstorm rond de bioloog James Watson, die erg domme opmerkingen maakte over ras en intelligentie. Wat me stoorde, was de zelfgenoegzame, zich verkneukelende reacties in de kranten. Die toon zette me aan tot wantrouwen. Tenslotte ventileer ik ook mijn ergernis over bepaalde postmoderne theorieën in

Solar
Ian McEwan

Solar. Het ontkennen van biologische verschillen tussen mannen en vrouwen is volgens mij totaal absurd en onwetenschappelijk.'

Toen McEwan in 1975 debuteerde met *First love, last rites* viel de claustrofobische sfeer in zijn donkere verhalen op. Met chirurgische precisie ontkleedde hij zijn personages en legde hij hun duistere kanten bloot. Er is veel veranderd sinds de jaren 1970 en toch ook weer niet, vertelt McEwan: 'Als ik terugdenk aan mijn eerste kortverhalen, dan valt het me op hoe donker ze waren, hoe intens, maar ook hoe beperkt. Ze speelden in zuurstofarme kamers en ik hield de rest van de wereld buiten. Nu probeer ik meer en meer de wereld te laten klinken in mijn werk. Mijn interesses, de manier waarop ik naar de wereld kijk, dat echoot na in mijn romans. Toch is er ook een deel van mij dat moet toegeven dat er nog niets veranderd is sinds de jaren 1970. Als ik aan mijn werktafel ga zitten, vergeet ik of ik dertig of zestig jaar oud ben. Ik zink weg in een toestand die me helemaal laat opgaan in het nu, zonder afleidingen. Schrijven is niet elke dag zo'n feest, maar dikwijls is het dat wel. Als ik schrijf, weet ik vaak welke route ik wil nemen, maar niet waar ik zal uitkomen. In dat opzicht lijkt schrijven op een misdaadonderzoek. Een andere keer ken ik wel al de bestemming, maar weet ik nog niet via welke weg ik er terecht zal komen.'

De ouders van Ian McEwan komen uit de arbeidersklasse. Rose McEwan voelde zich levenslang onzeker in de buurt van de middenklasse; David McEwan was een legerofficier, die te veel dronk en gewelddadig kon zijn. McEwan had een kille band met hen, vooral als kind en tiener: 'Als ik kijk naar mijn eigen kinderen, dan merk ik hoeveel dichter ik bij hen sta dan ik ooit bij mijn ouders stond. Mijn kinderen en ik hebben dezelfde smaak qua muziek. Ze zijn veel milder voor mij dan ik voor mijn ouders, toen ik jong was. Dat heeft te maken met het feit dat mijn ouders arbeiders waren, ze zijn tot hun veertiende naar school geweest. Ik denk met schaamte terug aan hoe ik was als achttienjarige: ik keek toen neer op mensen die T.S. Eliot niet hadden gelezen. Dat kan geen ernstig persoon zijn, dacht ik toen. Gelukkig is die fase snel overgegaan. Een andere belangrijke factor die leidde tot een kloof tussen de generatie van mijn ouders en hun kinderen, was de oorlog. Mijn ouders doorstonden de depressie van de jaren 1930 en 1940 én een wereldoorlog. Natuurlijk klampten ze zich in de jaren 1950 vast aan braafheid en orde, na al die chaos die ze hadden gezien. Nu snap ik dat heel goed, in de jaren 1960 vond ik hun attitude saai. Begrijp me niet verkeerd, de jaren 1960 hebben veel goeds gedaan voor de vrouwenbeweging, de milieubeweging enzovoorts, maar wat waren we pompeus en arrogant, en wat hadden we een bekrompen kijk op de dingen. Ik heb veel van mijn ouders gestopt in *Het kind in de tijd*, ook in *Aan Chesil Beach*. Het huis in *Het kind in de tijd*, dat er extreem netjes uit ziet en dat vol kleine glazen diertjes staat, was mijn ouderlijk huis. In mijn begindagen stopte ik weinig privé-elementen in mijn werk. De laatste jaren doe ik dat meer en meer. Het huis uit *Zaterdag* is het huis waarin ik nu woon en het kleine meisje in *Solar* is gebaseerd op de dochter van mijn stiefdochter. Nochtans gebruik ik weinig mensen uit mijn omgeving als inspiratiebron.'

McEwan mag dan wel ver uitgestegen zijn boven de arbeidersklasse, hij heeft wel degelijk een en ander gemeen met zijn ouders. Met zijn moeder deelt hij een aarzeling wanneer hij spreekt en schrijft: 'Ik spreek niet zoals zij, ik gebruik andere woorden, maar net als zij aarzel ik en denk ik na over mijn woorden, zowel wanneer ik spreek als wanneer ik schrijf.

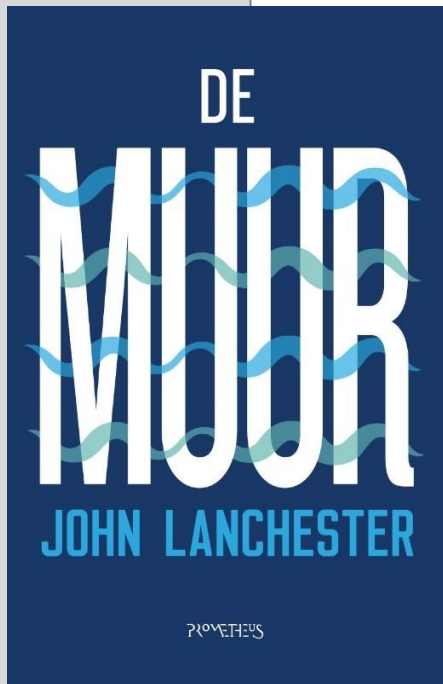
Omdat ik zo bekend ben en omdat ik al zoveel over mijn werk heb verteld, denken mensen wel eens dat ik altijd goed weet waarmee ik bezig ben. Dat is niet zo. Als ik de deur van mijn studeerkamer dichttrek, voel ik me niet anders dan toen ik 25 was. Die twijfel die ik als tiener al had, is er nog altijd. Als ik iets opschrijf, wantrouw ik mijn woorden. Ik bekijk ze van alle kanten omdat ik bang ben dat ze iets impliceren

Solar
Ian McEwan

wat ik nog niet zie. Werken de woorden tegen mij? Doen ze iets waarvan ik niet wil dat het gebeurt? Ik verlies niet graag de controle over mijn woorden. Sommigen klagen zelfs dat mijn kunst manipulatief is. Vreemd, zeg ik dan, is niet alle kunst manipulatief of op zijn minst artificieel? Vroeger zag ik die twijfel als een handicap. Ik verwarde het met *writer's block*. Nu zie ik het als mijn grote kracht.'

Solar

Ian McEwan

The Wall - De Muur

John Lanchester

Vertaling: Janet Limonard en Frank van der Knoop.

Uitgeverij: Prometheus

2019

302 blz.

<https://www.nrc.nl/nieuws/2019/03/01/het-nieuws-van-nu-is-een-uitnodiging-tot-wanhoop-a3742395?t=1664998741>

Interview

'Het nieuws van nu is een uitnodiging tot wanhoop'

John Lanchester Met *Kapitaal*, zijn roman over de kredietcrisis, bereikte de Britse auteur John Lanchester een groot publiek. Met zijn klimaatdystopie *De muur* hoopt hij opnieuw veel lezers te bereiken. 'Mijn roman is geslaagd wanneer ik ongelijk zal krijgen.'

Deze vaststelling past naadloos in *De muur*, een roman over klimaatverandering, xenofobie en inhumain beleid. Waar zijn bestseller *Kapitaal* soms nog erg grappig was in de vileinheid waarmee Lanchester verwende personages portretteert die door de kredietcrisis worden getroffen, is het nieuwe boek niet om te lachen. Hierin staat het water Groot-Brittannië letterlijk aan de lippen.

De situatie: alle stranden zijn verdwenen omdat er hoge muren zijn gebouwd om zowel het gestegen zeewater als de buitenlanders buiten de deur te houden. De bevolking is *gechipt*, er is een enorme generatiekloof ontstaan omdat ouderen de wereld kapot hebben gemaakt. De jongeren hebben een twee jaar durende 'muurplicht', waarbij ze moeten wachtlopen om buitenstaanders te doden die een poging doen de muur over te klimmen. Elke verdediger die er niet in slaagt om het land te verdedigen tegen inmenging van buitenaf wordt op een bootje de zee op gezet, om nooit meer terug te keren.

De roman is niet opgezet als allegorie of parabel, maar voortgekomen uit een droom. „Ik droomde over een jongen, die alleen op een muur in het donker stond. Ik vroeg me af hoe de wereld van zo'n jongen eruitziet en bedacht welke catastrofe klimaatverandering teweeg zou kunnen brengen. De roman is in feite tegengesteld aan *Kapitaal*. In *De muur* weten de lezers niet welke ramp er was waarin we terecht zijn gekomen. In *Kapitaal* is het andersom, daar weten de personages niet welke crisis ze tegemoet gaan terwijl de lezers dat wel weten. Ter voorbereiding heb ik voor *De muur* veel over klimaatverandering gelezen, maar dat kan ik niet voortdurend doen, dat is te deprimerend, te angstaanjagend.”

Uw boek heeft een duidelijke driedeling in opbouw. Is dat een variatie op Aldous Huxleys dystopie 'Brave New World', waarin het gaat om gemeenschap, identiteit en stabiliteit?

„Het gekke is dat ik niet aan dat boek moest denken toen ik *De muur* schreef. Maar sinds mijn roman uit is, wordt het een dystopie genoemd en verwijst men naar Huxley en naar Orwells *1984*. Fascinerend aan Huxley is dat hij gelijk heeft gekregen in zijn voorspellingen over privacy, genetika, data, massavermaak. Hij kon niet bedenken dat

een oprichter van Facebook letterlijk zou zeggen: 'privacy is een achterhaalde norm', maar hij heeft het wel zien aankomen.

„Anders dan Orwell – die eigenlijk over dingen schreef die al aan de gang waren – koppelde Huxley dat wat er aan de hand was aan de gevolgen die het zou kunnen hebben in de toekomst. Ik heb hetzelfde proberen te doen. Een beetje zoals je in grafieken ziet: er is een lijn, en economen zien aan de hand van stippellijnen waar de grafiek naar toe gaat. Ik heb die stippellijnen met *De muur* willen invullen. Voor deze roman stelde ik de

vraag: wat gebeurt er als we niks doen, waar komen we dan uit. *Brave New World* is zo geslaagd, omdat we het zover hebben laten komen. Huxleys succes zit in zijn gelijk. Die kant wil ik niet op. Mijn roman is geslaagd wanneer ik ongelijk zal krijgen.”

En met deze roman wilt u mensen anders laten nadenken over de toekomst?

„Ja. Je kan met romans de perceptie een klein beetje veranderen, maar niemand tot daden aanzetten.

Lezers gaan geen bank beroven omdat dit in een roman staat. Het gaat om perceptieverandering op de lange termijn.”

Het slot van uw roman is te lezen als een sprankje hoop, hoop die je uit verhalen kunt halen. Is het bieden van hoop belangrijk?

„Absoluut. Dat is het probleem met alles wat er nu wordt verteld. Het nieuws dat je overal ziet of hoort nodigt uit tot wanhoop. Maar we kunnen ons geen wanhoop veroorloven. Wetenschappers hebben gesteld dat we ervoor kunnen zorgen dat de aarde anderhalve graad opwarmt in plaats van twee graden. De impact van een halve graad minder kan voor miljoenen mensen een gigantisch verschil uitmaken. Dat is een soort hoop. Anderhalve graad warmer is geen paradijs, maar wel beter dan de kant die het nu op lijkt te gaan. Het zou kunnen dat dit de laatste keer is dat er nog ruimte is voor wat hoop. Mijn boek wil zowel daaraan bijdragen als aan het besef dat we nu moeten handelen.”

Naast klimaatverandering speelt uw roman zich ook af in een wereld van post-Brexit. Welke wereld is moeilijker neer te zetten?

„Over klimaatverandering een roman schrijven is moeilijk. Dat komt omdat we ervan uitgaan dat verhalen helden en protagonisten hebben. Personages hebben controle over wat er gebeurt. In ieder geval hebben hun daden consequenties. Klimaatverandering is niet zo'n verhaal.”

Uw romans draaien vaker om gebrek aan controle.

„Dat is ook de reden waarom ik het verhaal van klimaatverandering oppak in dit boek. Dat is de overeenkomst tussen *Kapitaal* en *De muur*: je hebt geen individuele invloed, noch op economie, noch op klimaatverandering. Wanneer er iets misgaat, stel je jezelf de vraag: wat had ik anders kunnen doen. Wanneer het antwoord is: niets, dan heb je een ingewikkelder verhaal. Ook de acceptatie van zo'n verhaal is lastiger. Verhalen over individueel gebrek aan controle lezen we niet graag, dat zit niet in

The Wall
John Lanchester

ons systeem. In een verhaal wil je ontsnappen aan de grenzen die er zijn.”

Zo gesteld is de Brexit ook geen makkelijk verhaal voor een roman

„Wie een domme vraag stelt, krijgt een dom antwoord. Dat is Brexit. Wie bedenkt er nu dat het een goed idee is om een referendum te houden rondom de vraag: je hebt niets te klagen: ja/nee. Zijn er ooit verkiezingen gehouden met het uitgangspunt dat we niets hebben om over te klagen?

„Angst zit diep, net als het gevoel genegeerd te zijn. Er zit een kloof tussen dat wat de regerende klasse ziet en wat er aan de hand is in de levens van mensen. Oplossing worden te vaak gezocht in de economie. Maar als je tot oplossingen wilt komen, moeten we de wereld sociologisch benaderen. De winst die op de financiële markt wordt behaald, zegt de meeste mensen niets. Het maakt ze niets uit omdat het geen effect heeft op hun dagelijks bestaan. In Davos praten ze over cijfers die al dan niet naar tevredenheid zijn, hoe die cijfers nog wat beter kunnen worden en bladibla. Brexit gaat over die kloof. Alleen, de oplossing die May voor ogen heeft, heeft niets te maken met het probleem.

„Maar het grootste verschil is dat de problemen van een totaal andere orde zijn. Klimaatverandering is blijvend en wereldwijd. Brexit is lokaal en tijdelijk. Als je nu opnieuw een referendum houdt, kan de balans de andere kant opslaan omdat een deel van de Brexit-stemmers inmiddels dood is. En de uitkomst – wat die ook mag zijn – is terug te draaien. Waarom zou iemand die nu 15 jaar is straks zeggen: we houden ons aan de afspraken van toen, omdat mijn grootouders voor een Brexit kozen? De Brexit is een wond die we onszelf toebrengen. Een kwestie van incompetente en liegende politici. Een hele serie van mislukkingen.”

De Brexit als stuk van Shakespeare?

„Eerder van Molière. De leiders die de Brexit moeten sturen voeren een absurd toneelstuk op.”

De premier van Schotland, Nicola Sturgeon, zei onlangs in een interview dat wanneer Theresa May de roman *‘Small Island’* van Andrea Levy zou lezen, ze empathischer beleid zou voeren. Stel dat May uw boek leest, zou dat haar perceptie veranderen?

„Als Theresa May romans zou lezen, zou Theresa May Theresa May niet zijn, maar een heel ander iemand. Het zou geweldig zijn als ze romans had gelezen of nu zou lezen, dan hadden we een andere premier gehad. Maar de wens hebben dat May een roman

verschillende

Kim Stanley Robinson

SF

Uitgeverij: Bruna

Capital Code

Het broeikas effect - Forty signs of rain (2004)

'Toen het pakijns in de jaren vijftig voor het eerst door kernonderzeeërs werd gemeten, was het hartje winter gemiddeld tien meter dik. Tegen het eind van de vorige eeuw was de dikte van het ijs gehalveerd. Later volgde er een jaar waarin het ijs in de maand augustus in grote tafelvormige ijsbergen uiteenbrak. Het jaar daarop braken de ijsbergen in juli. In het derde jaar begon dit proces in mei. Dat was afgelopen jaar.' Wanneer wetenschappers erachter komen dat de Golfstroom tot stilstand is gekomen, lijken de gevolgen niet te overzien. Een doemscenario dat zijn weerga niet kent ontwikkelt zich, een ramp die iedereen in Washington D.C. zou moeten wakker schudden. Immers, nergens ter wereld zijn milieu, politiek, wetenschap en het zakenleven zo sterk met elkaar verweven als in de Amerikaanse hoofdstad. Maar terwijl de inwoners van de stad tevergeefs naar verkoeling zoeken tijdens een van de heetste zomers uit de geschiedenis, steken de machtigen der aarde hun kop in het zand en bagatelliseren de gevolgen van het broeikas effect. Wat zij zich niet realiseren, is dat er een proces in gang is gezet dat niet meer kan worden teruggedraaid. De natuur is volledig ontwricht en de zinderende hitte die de stad teistert, vindt haar ontlading in een storm van ongekende omvang...

De nieuwe ijstijd - Fifty degrees below (2005)

Washington D.C. is volledig overstroomd, grote delen van San Diego zijn in zee gespoeld. Alles waar Frank Vanderwal van de National Science Foundation en zijn collega's bang voor waren, heeft plaatsgevonden. En nu kijkt de hele wereld naar hen om deze ramp te keren. Maar ver van Washington vandaan vindt een nog veel extremere klimaatverandering plaats. Door het smelten van de poolkappen is de Golfstroom tot stilstand gebracht en nu staat er een nieuwe ijstijd aan te komen. De laatste keer, 11.000 jaar geleden, was hier slechts drie jaar voor nodig...

De verschroeide aarde - Sixty days and counting (2007)

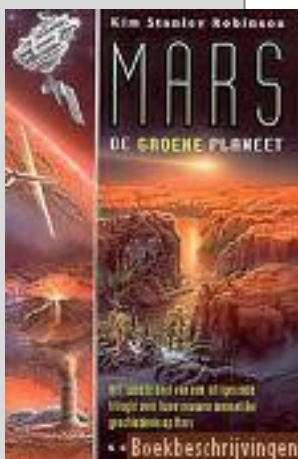
Frank Vanderwal is wetenschapper in dienst van de nieuwe Amerikaanse regering. Terwijl Frank zich zorgen maakt om zijn Tibetaanse vrienden en om zijn vriendin, die op de vlucht is voor de Amerikaanse geheime dienst, ontwikkelt zich in het droge China een ecologisch rampscenario. Peking dreigt al haar koolstof in één keer te verbranden en zo de complete biosfeer op te blazen, als het Westen niet per direct meer geld gaat betalen voor toekomstige Chinese emissierechten. Het Westen beschuldigt China daarop van milieuterrorisme. Al gauw liggen er Amerikaanse kernonderzeeërs in de Chinese havens te wachten op de uitkomst van de onderhandelingen tussen de Chinese regering en de VN...

Mars

Mars, de rode planeet - Red Mars (1992)

In het jaar 2019 zet de eerste man een stap op Mars. De Amerikaanse held John Boone is daarmee voorloper van een groep van honderd 's werelds beste wetenschappers en technici die in 2027 op Mars landen. Hun opdracht luidt de dode, lege, onherbergzame planeet zo vruchtbaar te maken dat leven mogelijk is. Maar de tegenstellingen in deze groep zijn groot. De verschillende financiële en ideële uitgangspunten, de botsende belangen van de verschillende naties, de verhoudingen tussen mannen en vrouwen en de uiteenlopende interesse van de wetenschappers en de milieudeskundigen leiden tot weergaloze confrontaties. Alleen al het feit dat de groep uit mensen bestaat - met al hun zwakheden - maakt dat aan de verwezenlijking van de uiteindelijke missie sterk getwijfeld moet worden...

Mars, de groene planeet - Green Mars (1993)

De droom van de mens over een nieuwe wereld krijgt gestalte, zij het zeer moeizaam. Het rode Mars is verdwenen, roemloos ten onder gegaan door de rampzalige revolutie van 2061. De eerste honderd kolonisten, die in 2027 hoopvol gestemd op Mars landden om een brug te slaan waarover duizenden na hen aan een overvolle Aarde moesten ontsnappen, zijn inmiddels ondergedoken of vermoord. Over hun dromen wordt niet meer gerept. Maar de schatrijke commerciële transnationals van de Aarde blijven hun dromen koesteren. De Aarde is uitgeput en Mars biedt volop mogelijkheden tot exploitatie. De grote economische machthebbers krijgen Mars langzaam maar zeker in hun greep. De laatste nog levende eerste kolonisten - ondergedoken in de tentsteden - beseffen dat wetenschap en technologie niet genoeg zijn om Mars te redden. Vertrouwen en samenwerking zijn noodzakelijk om een nieuwe wereld te scheppen, maar zijn even ijl als de lucht die de kolonisten inademen. Behoedzaam gaan zij de strijd aan tegen de op winst beluste Aardse ondernemingen...

Kim Stanley Robinson

Het tegenovergestelde van een mens

Lieke Marsman

Uitgeverij Atlas Contact

2017

176blz.

<https://www.literairnederland.nl/recensie-lieke-marsman-het-tegenovergestelde-van-een-mens/>

Speelse ideeënroman met ongewone kijk op de klimaatverandering

Dichteres Marsman heeft een gevarieerde, speelse roman geschreven die een persoonlijke, frisse blik werpt op de klimaatproblematiek.

Marsman zet de lezer over verschillende thema's aan het denken, maar verliest zich soms in lange uitweidingen over uiteenlopende onderwerpen.

Het tegenovergestelde van een mens is een roman die bestaat uit boekfragmenten, speeches, dialogen, persoonlijke ontboezemingen, filosofische beschouwingen en gedichten. Hoofdpersoon Ida, een schuwe, dromerige studente Aardwetenschappen, begint aarzelend een relatie met promovenda Robin, maar hun onderlinge verschillen zijn echter groot. In dagboeknotities geeft Ida uitleg over haar jeugd.. Ze groeide op in een saaie Vinex-wijk en ging op vakantie naar de Veluwe, fantaseerde dat ze een komkommer was en probeerde door het leven te gaan als een jongen door een piemeltje van klei tussen haar benen te klemmen. Als negentwintigjarige heeft ze nog steeds moeite om uit te komen voor haar homoseksualiteit; tegen vreemden zegt ze dat ze ooit smoorverliefd op een jongen is geweest. De anekdote vormt de aanleiding tot een boeiende beschouwing over homoseksualiteit als opgelegde identiteit in een heteroseksuele samenleving. Ida is homoseksueel, maar heeft moeite om zichzelf als zodanig te presenteren. Ze wil namelijk niet in een hokje worden gestopt. Ze wil geen buitenstaander zijn in een wereld waarin heteroseksualiteit de norm is. Marsman is op haar best wanneer ze dit soort mechanismen fileert en er haar scherpzinnige commentaar op geeft.

In *Het tegenovergestelde van een mens* staan de thema's identiteit en klimaatverandering centraal. Jarenlang zoekt Ida naar een manier om haar leven zin te geven en wanneer ze concludeert dat ze alleen voor zichzelf verantwoordelijk is, besluit ze de buitenwereld zo veel mogelijk buiten te sluiten. Op haar studentenkamer leest ze over de wereld, ze denkt erover na, maar ze komt niet actie om de wereld te verbeteren. Het leven geeft haar echter geen voldoening en ze zoekt naar een hoger doel. Die vindt ze in de aanpak van klimaatverandering. Ze doet als stagiaire mee aan een onderzoek naar de effecten van klimaatverandering in de Italiaanse Alpen, maar hoezeer ze ook haar best doet, een echte activist wordt ze niet. Ze vaart met de wetenschappers mee op het bedreigde stuwwaard, laat zich inspireren op een congres over klimaatverandering en leest in de avonden lectuur van Naomie Klein of Meghan Daum.

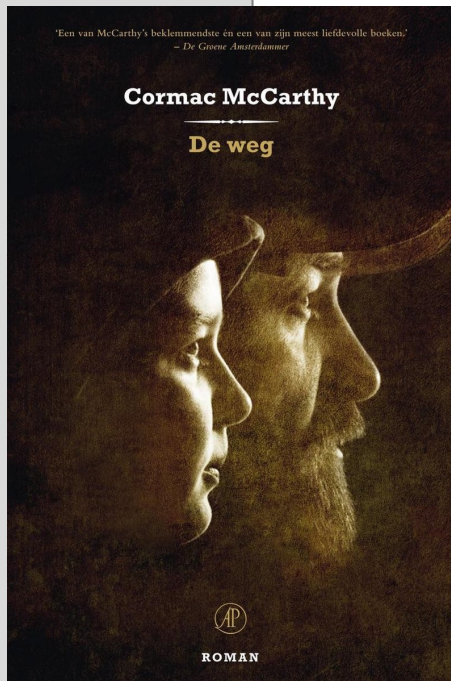
Ida is een denker, en in de loop van haar onderzoek, dat wordt afgewisseld met ongemakkelijke bezoeken van Robin, raakt ze ervan overtuigd dat de mens de natuur uit wraak vernietigt. De mens roept, maar de natuur reageert niet: 'We kunnen er niet tegen dat niemand iets terugzegt (...), niet met woorden, niet met een oplossing voor de dingen

waar we al tijden mee zitten'. Hij is dus eenzaam, net zoals de jonge Ida, die in een komkommer probeerde te veranderen en niets meer wilde voelen (het tegenovergestelde van een mens). Liefde is de oplossing, maar Marsman laat zien dat relaties niet zo eenvoudig zijn.

Marsman heeft een originele roman geschreven, waarin veel wordt nagedacht. Ida doet mee aan het onderzoek in Italië om haar eigen vragen te beantwoorden, maar haar onderzoek leidt tot nog meer vragen. De lezer moet bereid zijn om zijn gedachten te vormen over het bestaan van de ziel, de definitie van een depressie, het tegengaan van overbevolking, de acceptatie van homoseksualiteit en het vermogen om je in een ander te verplaatsen. Er zit veel materiaal in het boek, autobiografische gegevens, filosofische citaten, fragmenten uit maatschappijkritische essays en poëzie. Het was de eenheid van de roman ten goede gekomen als Marsman zichzelf meer beperkingen had opgelegd en een strengere selectie had gemaakt.

het tegenovergestelde

Lieke Marsman

The Road - De Weg

Cormac McCarthy

SF - roman

vertaling: Guido Golüke

Uitgeverij Rainbow

2006 (NI 2007)

176 blz.

Koude, onherbergzame, dode wereld

"Dit was het nulpunt. De kou en de stilte. De as van de overleden wereld, op gure tijdelijke winden heen en weer geblazen in de leegte. Weggeblazen, verspreid en weer weggeblazen. Alles was van zijn ankers geslagen. Dreef zonder houvast door de lucht vol as. Op een bevende, kortstondige ademtocht. Was mijn hart maar van steen," denkt de man

in Cormac McCarthy's *De weg*.

Net als in eerdere romans heeft McCarthy zich in *De Weg* laten inspireren door thema's uit de filmwereld. Hij heeft hier gekozen voor een thema dat we kennen van de *Mad Max*-films: een troosteloze, wetteloze wereld na een alles vernietigende ramp. Dat de roman later verfilmd is, past wel in de wereld van McCarthy.

De schrijver laat een man en zijn zoontje op weg gaan naar hopelijk warmere streken aan de kust. Duidelijkheid over de ramp die Amerika heeft getroffen krijgen we niet. Het land waardoor de twee trekken is een dood land. Er is geen sprake meer van romantiek. Dit is het einde. Waar niets groeit, is geen voedselproductie. Waar de infrastructuur is verwoest, ontbreekt sowieso elke productie, ook die van brandstof. Het autopark is tot stilstand gekomen.

Het regent gedurig en als het droog is zit de lucht vol as. Sneeuw is al griauw voor het op de grond valt. Het is koud en onherbergzaam en toch weet McCarthy deze wereld tot een naar de keel grijpende schoonheid om te vormen, waarin tederheid tussen vader en zoon de boventoon voert.

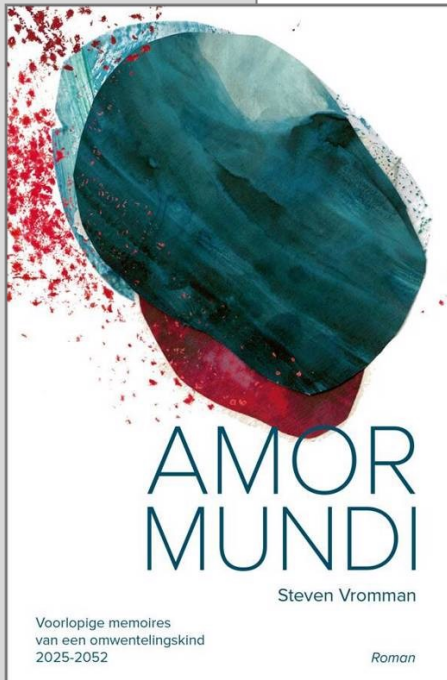
De weg is een roman met veel ogenschijnlijke herhaling. Er zijn vooral veel slechte mensen. Kinderen zijn er niet, behalve de zuigeling die in een van de aangrijpendste scènes in het boek aan het spit hangt. De man droomt nog van de wereld van voor de vernietiging, de jongen leeft zonder herinnering. Ook zijn moeder heeft hij niet gekend.

Dat hij het tenslotte zonder zijn vader moet stellen, is geen verrassing.

"Gaan we dood. Ooit wel. Nu nog niet. En we gaan naar het zuiden? Ja. Waar het warm is. Ja. Oké. Hoezo oké? Gewoon oké."

Met het steeds herhaalde "oké" probeert de man de jongen gerust te stellen. Ook moet hij hem overtuigen dat ze tot de "goeden" behoren, waar de scheidslijnen tussen goed en kwaad verdwijnen.

Dit is het schrikbeeld, dat mensen in hun ergste nachtmerries niet kunnen dromen. Een dode wereld, waar het 's nachts donkerder dan donker is. "Dark beyond darkness", zoals de auteur zo mooi schrijft in het Engels. Een wereld zonder toekomst, zonder hoop, zonder God. Waarin de liefde van vader en zoon uit de toon valt. Of laat McCarthy tenslotte nog een voor hem ongebruikelijke opening?

Amor Mundi

Steven Vromman

roman
Skribis - Mirto Print
2021
304 blz.

Steven Vrommans grenzeloze 'Amor Mundi'

"Het is onmogelijk een accuraat beeld te geven van de wereld eind 2034."

Aan het woord: de vroegwijze negenjarige Man Bashar Vande Putte. Geboortjaar: 2025. Pechvogel par excellence, want al van in de moederschoot is hij getuige hoe het op Aarde fataal fout loopt. Sinds lang voorspeld, maar daar is ze dan, na 75 jaren (1950-2025) van Grote Versnelling: de Grote Botsing. De Synchronschok, waarbij de ene calamiteit na de andere volgt en ze elkaar dramatisch verergeren.

Met een vertelfiguur die geboren wordt in 2025 zitten we duidelijk in de fictie. Zoals hierboven gezien is *'climate fiction'* als literair genre verre van 'nieuw', maar voor het Nederlands taalgebied kan ik me geen ander werk voor ogen halen dan Steven Vrommans nieuweling *'Amor Mundi'* (2021)

"Een positieve post-apocalyptische roman", zo staat er te lezen op de achterflap van *"Ommekeer, Memoires van een omwentelingskind (2025-2052)"*.

De al lang voorspelde 'synchronschok'

Elke neoluddiet zal vreugdesprongetjes maken als hij verneemt dat het begin 2025 tot een SMBO komt: de lang verhoopte *"Social Media Black-Out"* ! Fakebook, Twiëttetwit en al dat gedoe: van het ene op het andere moment functioneren ze niet meer. Vreselijk voor al hun verslaafden. Hemels voor al de anderen.

Maar waar het overal opduikende bericht *'No longer available, because of enough'* eerst alleen de 'socials' (be-)treft, wordt het een pak ernstiger als dat dit wordt: *"Money is no longer available, because of enough"*. *"Alle virtuele geld is weg."* *"Die nacht wordt het plots heel stil in de straten."* Nog stiller dan toen 'corona' begin 2020 toesloeg.

Gaan de mensen elkaar dan maar uitmoorden om toch nog iets tussen de tanden – elkaar – te krijgen ? Neen want Steven Vromman laat de politici een truuk bedenken: het nog circulerende geld wordt sterk in waarde verhoogd en zie, er wordt zelfs een *"Europees basisinkomen – al is het aan de lage kant – ingevoerd"*.

Nog niet eens aan pagina 50 toegekomen, treft nog een derde ramp de wereld: een nieuw dodelijk 'demetervirus'. De al lang voorspelde 'synchronschok' wordt realiteit. Megaproblemen die tegelijk toeslaan en systeem en burgers doen *"in elkaar klappen"*.

Maar niet gepanikeerd, Stevens personages die hij ons nu al allemaal introduceerde en die luisteren naar namen zoals 'Apple', 'Mona', 'Hope' ... - ze zullen het - op enkelen na - nog 250 pagina's volhouden. Terwijl ze nochtans – nog altijd maar in 2025 – er ook een kernoorlog bovenop krijgen. Gelukkig niet om Hoek van Holland. Iets verderaf: tussen Pakistan en India.

'Failed states' maken plaats voor autonome stadsregio's

Ondertussen functioneren in eigen land zowel het federale als het Vlaamse niveau nog nauwelijks maar in Gent nemen ze het heft in eigen handen. De stadsraad begint met de organisatie van de eigen voedselvoorziening. Dat gaat wel ten koste van al de paarden in de omgeving. Die nemen te veel kostbare grond in ...

Door de 12 ontplofte kernbommen in de Indisch-Pakistaanse oorlog beleeft de Aarde tijdelijk een *“nucleaire winter die voor het eerst deze eeuw voor een algemene afkoeling van de planeet zorgt”*. Maar er is wel een *“ongeziene impact op de biodiversiteit”* en er zijn *“naar schatting 95 tot 130 miljoen ontheemden of vluchtelingen. Triest record.”*

Als dan ook nog België uiteenvalt in stadsregio's, blijkt vooral 'de autonome stadsregio' BeterGent het goed te doen. *“Steeds meer mensen willen in Gent komen wonen”* en de bevolking klimt naar 2 miljoen. (Ter vergelijking: in 2020 telde Gent 263.608 inwoners.)

Aangekomen in het jaar 2038 en op pagina 121, zijn we beland in de puberjaren van Man Bashar. Daarin duikt een terreurgroep op, in de vorm van dood en vernieling zaaiende 'consubendes'. Maar ondertussen staat het water steeds hoger aan de lippen van veel grote kuststeden nu de *“hele westelijke Arctische ijskap dreigt in te storten.”* Aan de 'Vlaamse' kust komt het tot een grote uittocht. Ook weer richting 'BeterGent'. *“Hoe lang blijft Gent nog een leefbare stad ?”*

Greta's 'Wereldregering van de Stedenraad'

Met de 'Aeromodeler' brengt de auteur een nieuwe wending in het verhaal: met dit 'zwerf-luchtschip' trekken Man Bashar en enkele gezellen op wereldreis wat hen toelaat de evolutie in Afrika, Azië en Noord-Amerika met eigen ogen in vogelvlucht waar te nemen.

Greta Thunberg mag ook niet ontbreken: onder haar leiding gaat zomer 2041 de 'mondiale Stedenraad' van start. *“Alle stadsregio's met meer dan een half miljoen inwoners krijgen een uitnodiging om mee na te denken.”* Protest ! Wat met de milieubewuste 'Slow City's' met hun maximaal 50.000 inwoners ? Wat met het wereldwijde platteland ? Zouden zij door Greta over het hoofd gezien worden ? Kan de Zweedse zo wreed zijn ?

Collapsonauten, vulkaanvluchtelingen en chihuahua's

Uit Afrika komt er *“goed nieuws”*: de bevolkingsgroei daalt er, zodat het continent in 2050 geen 2,6 maar 1,9 miljard mensen zal tellen.

Toch *“blijven de vooruitzichten voor het tweede deel van deze eeuw allesbehalve rooskleurig”*. Mede doordat enkele 'schurkenstaten' – zoals het 'New America' van president Jared Kushner - het voor de wereld blijven verpesten. In Gent volgen zeshonderd burgers een opleiding door Pablo Servigne tot 'collapsonaut'.

De vrees voor een uitbarsting van de supervulkaan in Yellowstone National Park brengt een stroom 'vulkaanvluchtelingen' op gang. Yellowstone ontploft ook effectief.

In BeterGent zijn ze ondertussen al met 2,5 miljoen mensen wat de stadsraad ertoe aanzet om na de paarden, ook de 80.000 honden aan te pakken. Ze eten teveel. Dus mag de bevolking alleen nog kleine honden houden. Chihuahua's ... Aan een verkleining van de mensen wordt blijkbaar niet gedacht. Maar gezien mensen veel meer eten dan honden, zou daar meer mee bespaard kunnen worden.

“Het ideale weerpatroon eigenhandig beëindigd”

Wanneer de 'Aeromodeler'-wereldreizigers weer zijn thuisgekomen, ligt de even meer op de familierelaties maar ook het Wereldparlement blijft iedereen bezig houden.

Dat parlement debatteert ook over het bevolkingsvraagstuk. Blijkbaar zou nog in 2045 *“zowat iedereen het erover eens”* zijn *“dat bevolkingsgroei niet de belangrijkste oorzaak is van de ecologische ontsporing”*. Toch beseft men dat *“het iets makkelijker is om binnen de ecologische grenzen te blijven als de bevolking stabiel blijft”*. Vraag: hoe ?

De nadruk ligt op *“onderwijs voor meisjes en het uitrollen van basisgezondheidszorg. Religieuze leiders die zich uitspreken tegen anticonceptiemiddelen riskeren zware taakstraffen in vluchthuizen voor mishandelde vrouwen.”* Voorwaar een origineel idee !

Amor Mundi
Steven Vromman

Eind 2047 blikt Man Bashar op zijn jonge leven terug, beseffend dat *“in de tijdsspanne van één mensenleven, ongeveer alles veranderd is. (...) Vandaag is het officieel. De Aarde is nu gemiddeld twee graden warmer dan in 1880”*. *“Het ziet er naar uit dat we een periode van 12.000 jaar met het ideale weerpatroon eigenhandig hebben beëindigd”*.

Methaanbom, zelfmoordfeestjes, eco-euthanasie én ...

Op pagina 209 komt er zowaar nog een 'boreling' bij. De roman tracht het nog krijgen van kinderen aanneembaar te maken door de nadruk te leggen op positieve ontwikkelingen. Zo zal als alle inspanningen worden volgehouden, *"de opwarming tegen het einde van de eeuw tot drie graden"* beperkt worden. Valt daar mee te leven ?

Moeten we overigens niet zoals een vriend aan wie ik het boek liet zien, stoppen met spreken over klimaatopwarming: *"het zal vooral klimaatchaos worden."* *"Klimaatchaos in het Zuiden"* titelde anno 2009, ook al de documentaire van Antwerpenaar Geert De Belder.

(trailer: <https://vimeo.com/30480988> ; bespreking: <https://pala.be/fr/artikel/shockumentary-klimaatchaos-in-het-zuiden>)

Die chaos leidt er ook toe dat – volgens de voorspelling van Steven Nostradamus – in 2050 *"de Arctische methaanbom ontploft"*: uit de ontdooide Siberische permafrost ontsnapt een enorme hoeveelheid methaan, een extreem fel klimaatgas.

Man Bashar zucht dan ook: *"We zijn verdoemd, deze ramp kunnen we niet overleven. Nog een verdubbeling van de temperatuurstijging in misschien tien jaar tijd, is het einde van het grootste deel van de mensheid."*

Jongeren die de ernst van de toestand beseffen, gaan over tot 'zelfmoordfeestjes'. Ouderen nemen deel aan 'maakplaats-programma's: eco-euthanasie.

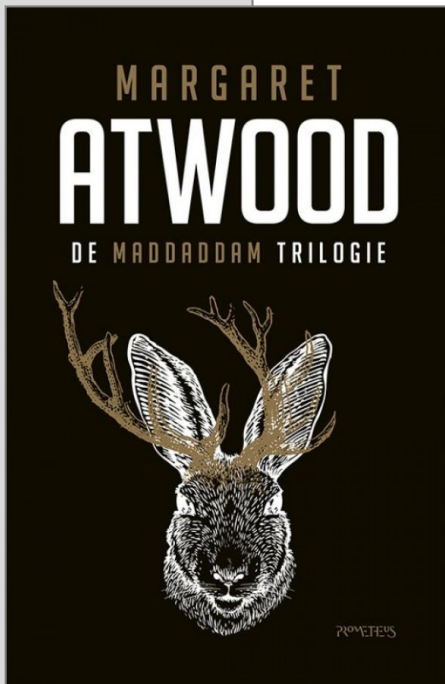
Stelt u die voor uzelf nog even uit, beste lezer, want er is nog meer op komst.

Maar wacht even. Ik heb u nu al veel te veel verteld. Mag ik niet ook nog het einde verklappen ! Laat auteur/tovenaars Vromman het finaal nog goed aflopen of eindigt het in een nachtmerrie ?

Leest u het boek maar en laat ons – Steven en mij – weten wat u er van vindt en meer bepaald van de ontknoping.

Jan-Pieter Everaerts

Amor Mundi
Steven Vromman

De MaddAddam Trilogie

Margaret Atwood

Roman

Vertaald door Tineke Davids en Lidwien Biekmann

Uitgeverij Prometheus

2019 (NL)

1271 blz.

In Margaret Atwoods MaddAddam-trilogie wordt een wereld beschreven die even futuristisch als angstaanjagend dichtbij is. In drie beklemmende romans wordt de lezer meegezogen in een postapocalyptische samenleving. Maar binnen het schrikbeeld en de gevolgen van allesverwoestende golven en ziektes maakt Atwood met haar schrijfstijl evenveel ruimte voor humor, en lijken liefde en hoop nooit helemaal vergaan. Door de huidige maatschappij een kritische spiegel voor

te houden maakt Atwood haar trilogie nu relevanter dan ooit. Wereldwijd werden de losstaande delen Oryx en Crake (2003), Het jaar van de vloed (2009) en MaddAddam (2013) geprezen, en bewees Margaret Atwood zich definitief als de aansprekendste literaire toekomstvoorspeller van dit moment. Voor het eerst worden de drie romans nu gebundeld _ vooralsnog wereldwijd een unicum. Margaret Atwood (Ottawa, 1939) wordt beschouwd als de 'Grande dame' van de Canadese literatuur. Ze woont in Toronto en verwierf de afgelopen halve eeuw een miljoenenpubliek.

<https://www.groene.nl/artikel/overleven-met-een-lachspiegel>

Margaret Atwoods zalvende boodschap

Overleven met een lachspiegel

Elke dystopische roman is een oproep tot verzet, tot bewustwording. Zo ook Atwoods Oryx & Crake-trilogie. Maar ironisch genoeg wordt de wereld die zij beschrijft plezierig en grappig – in plaats van eng.

Wanneer is een dystopie dystopisch genoeg?

Zodra het over klimaatverandering gaat is er een probleem met dystopische fictie, schrijft de Indiase romancier en essayist Amitav Ghosh in zijn vorig jaar verschenen *The Great Derangement*. 'De klimaatcrisis is een crisis van cultuur en dus van de verbeelding.'

Dat zit zo:

Toen Ghosh een jonge student was werd hij op een doordeweekse voorjaarsdag overvallen door een tornado. Hij zat braaf te werken in de bibliotheek, zag het weer steeds onheilspellender worden en besloot vroeg naar huis te gaan. Hij nam een andere route dan zijn normale, en juist in die straat, waar hij stond te schuilen onder een afdakje, knalde een wervelwind door het verkeer heen. Hij had nog nooit zoiets gezien. Een *freak event*, want tornado's kwamen zelden voor, en al helemaal niet in het voorjaar. Het was gruwelijk en ontzagwekkend tegelijk.

In de jaren daarna onderzocht Ghosh alles over zulk soort tornado's, en was heilig van plan de gebeurtenis een plekje te geven in een van zijn romans. Hij schreef er tot nu toe acht en nog nooit is het hem gelukt de tornado te gebruiken. De tornado is namelijk te extreem, te ongewoon, te ongeloofwaardig om in fictie te kunnen plaatsvinden.

Nu is fictie juist de plek van het extreme en het ongewone, erkent Ghosh. Hij gebruikt voor zulke natuurverschijnselen – net als voor de verhalen waarmee hij opgroeide over de nagenoeg onzichtbare tijgers van de Sundarbans, die elk jaar duizenden mensen lieten verdwijnen – het woord 'uncanny'. Dat vertaal je het best als 'griezelig' of 'mysterieus'. En het griezelige is bij uitstek het speelveld geweest van fictie – zie de geestverhalen van Henry James of Charles Dickens. Maar de klimaatproblematiek is een andere vorm van griezelig, heeft een andere gedaante – of liever

gezegd: heeft geen andere gedaante. Het kenmerk van de roman is dat hij zich altijd afspeelt op de menselijke maat, de geesten die opduiken in spookverhalen zijn de restverschijnselen van onze tragische doden. De grote ironie van klimaatrampen is echter dat ze – hoewel ze *man made* zijn – zich in abstracte grootheden voltrekken. Watersnoden, tornado's, smeltende poolkappen. 'Ze zijn het mysterieuze werk van onze eigen handen, die terugkeren om in ondenkbare vormen te komen rondspoken.' De klimaatrampen zijn te krachtig, te grotesk, te gevaarlijk en te aanklagend om beschreven te worden in de lyriek, romantiek en elegie van fictie. Ze laten zich niet poëtisch verbeelden.

Het is interessant om het dilemma zoals Ghosh dat formuleert los te laten op drie boeken die midden in het oeuvre van Margaret Atwood staan, te weten *Oryx & Crake*, *The Year of the Flood*, *MaddAddam*, die ze in een opwelling schreef tussen 2003 en 2013. De boeken vormen een trilogie, zonder dat ze elkaar heel nadrukkelijk opvolgen; het zijn eerder complementaire vertellingen.

'Ze zijn het mysterieuze werk van onze eigen handen, die terugkeren om in ondenkbare vormen te komen rondspoken'

Het eerste deel begint als de Sneeuwman, zoals hij zichzelf noemt, gelooft dat hij de laatste mens op aarde is, nadat een fatale pandemie over de wereld is gespoeld. De overblijvers zijn 'de kinderen van Crake', Crakers, genetisch gemodificeerde humanoïde wezens, gecreëerd door de Sneeuwman's oude vriend Crake. Ooit waren hij (eigenlijk heet hij Jimmy) en Crake onderpresterende stoners, met een zwak voor dubieuze porno en een gedeelde liefde voor de sekswerkster Oryx. Maar Crake bleek een getalenteerde wetenschapper, die een humanoïde ras ontwikkelde gebaseerd op zijn geliefde pornoactrice. De Crakers dragen geen kleding, kennen geen jaloezie, lust, vraatzucht. Als het seizoen aanbreekt om te paren worden bepaalde lichaamsdelen blauw; Crake heeft geprobeerd hen onder meer bijgeloof af te leren, maar de Crakers gedragen zich op een unheimische manier en hebben hun eigen religie ontwikkeld, waarin ze Crake zien als Schepper.

Zoals dat gaat in postapocalyptische romans is de Sneeuwman natuurlijk niet echt de enige overlevende. Er blijken bijvoorbeeld ook nog Toby en Ren te zijn, de helden van het tweede deel, *Het jaar van de vloed*, waarin uitgebreid wordt teruggeblikt op de wereld voordat de 'waterloze vloed' de mensheid uitroeide. Het is een verhaal van massaconsumptie, cultureel narcisme, uit de hand gelopen wetenschap, malthusiaanse overbevolking, een Grand Canyon-achtige kloof tussen arm en rijk, waarbij de overheid de onderdrukking van arm heeft uitbesteed aan een commercieel bedrijf (grote overtreders worden tot Painball veroordeeld, waarin groepen criminelen paintball spelen tot de dood erop volgt), terwijl rijk zich overgeeft aan orgaantransplantaties, dna-mixing en andere vormen van genetische modificatie om *forever young* te blijven. Er is geen nadrukkelijke dictatuur, of een alles controlerende oligarchie; de nieuwe orde wordt in stand gehouden door de slaafse volgzzaamheid van de bevolking aan de onnipotente multinationals, die de wereld opknippen en besturen zonder dat een woord van protest klinkt.

Toby en Ren leven allebei in het arme segment. Nadat haar ouders zijn overleden zwerft Toby op zoek naar een veilige baan – ze verdient geld door haar haar te verkopen, haar eicellen. Net als Ren wordt Toby lid van een sekte, de Gardeners, die bezit, geld en het eten van vlees

MaddAddam

Margaret Atwood

verfoeien, en zich in een groot gebouw opsluiten, waar ze autonoom proberen te leven. *Il faut cultiver notre jardin*, zo iets. Terwijl de sceptische Toby langzaam de leerstellingen van de egalitaire sekte ontdekt, ontvlucht Ren ze juist, en vindt redelijk stabiel en gelukkig in een *upmarket* seksclub emplooi. Als een te enthousiaste klant haar bijt – zo gaan die dingen nu eenmaal – moet ze tijdelijk in quarantaine in een soort *floating* cabine. Juist dan breekt de pandemie van de ‘waterloze vloed’ uit en wast de wereld schoon. Veilig vanaf de daktuin van een luxespa ziet Toby de mensen omvallen – precies zoals haar sekteleider Adam One altijd al voorspelde.

Idealiter is elke dystopische roman een geëngageerde roman – per definitie bijna, want elke dystopische roman zou de lezer een spiegel voorhouden waar de wereld in de toekomst naartoe gaat als we niet vlug veranderen. Elke dystopische roman is zo een oproep tot verzet, tot bewustwording. Doordat *The Handmaid’s Tale* een extreme uitvergroting is van een patriarchale samenleving, bijvoorbeeld, wijst het de lezer op de onderdrukking van vrouwen nu. Het probleem ontstaat alleen – zou Amitav Ghosh zeggen – als die spiegel die wordt voorgehouden een lachspiegel is. Dat lijkt een beetje de situatie rond Atwoods trilogie. De drie boeken (in het afsluitende *MaddAddam* komen de overlevenden bij elkaar en proberen een nieuwe maatschappij voor te stellen) zijn namelijk op een hoop verschillende manieren uitschieters in Atwoods oeuvre. Het zijn veruit de meest actiegedreven boeken, er zitten vechtpartijen in, achtervolgingen op straat, Spielberg zou er raad mee weten. Het zijn onmiskenbaar haar grappigste boeken, waarin haar uitvergrotingen van consumentisme en genetische modificaties pure satire worden. Denk aan de fastfoodketen waar Toby werkt: SecretBurger, waarbij het geheim is wát er precies in de burgers zit. Slogan: ‘Everybody loves a secret!’

Het gevolg van zoveel zichtbaar schrijfplezier, ironisch genoeg, is dat de wereld die Atwood beschrijft plezierig wordt, grappig – in plaats van eng.

Je kunt ook een andere theorie op haar dystopia loslaten. In 1972 was Atwood verbonden aan de afdeling letterkunde van de York Universiteit in Toronto. Ze was nog niet de grande dame die ze nu is, ze moest haar brood nog verdienen. In die hoedanigheid publiceerde ze haar meest serieuze academische werk van literatuurkritiek, getiteld *Survival: A Thematic Guide to Canadian Literature*.

Haar centrale these was helder: zowel de Amerikaanse als de Canadese cultuur werd gekenmerkt door de aanwezigheid van een ruim, wild, ongecultiveerd landschap. In de VS werkte dat landschap door in een obsessie met de ‘*frontier*’ – het idee dat er een grens was tussen de beschaving en de wildernis, en dat het de lotsbestemming van de Amerikanen was die grens steeds verder op te schuiven. Er was zodoende geen noodzaak voor staande legers die de landsgrenzen bewaakten, voor machthebbende kerkgemeenschappen, voor grootgrondbezittende aristocraten die hun land verpachtten, voor gevestigde belangen, want elke keer als de frontier opschoof ontstond er weer een nieuwe golf vrijheid.

Deze keer zijn de overwoekerende planten fastfoodketens en IT-molochs, de roofdieren zijn de kapitalistische multinationals

In de Canadese wildernis daarentegen was geen kans op grotere vrijheid. Daarvoor was de wildernis te groot, te gevaarlijk – te wild. In *Survival* gaf Atwood de lezing dat Canadese literatuur altijd draaide om overleven: de helden en heldinnen verkeerden in ‘*victim positions*’, en probeerden zich gaandeweg te ontdoen van hun bedreigers – de natuur, of andere mensen. Door zich gewaar te worden van hun bedreiging werden ze zich gewaar van zichzelf. Overleven was een vorm van identiteitsvorming. Amerikanen durven te dromen van president worden, of in *People Magazine* te komen, zei ze later in een interview. Canadezen zouden nooit zo groot durven te denken, dat pikken de mensen. In Canada ‘*there are a lot more snipers in the bushes*’.

Het zal geen toeval zijn dat in hetzelfde jaar dat *Survival* verscheen ook haar tweede roman verscheen, *Surfacing*, dat overleven expliciet als thema heeft. Misschien is *Surfacing* haar meest intense roman – misschien omdat het een van haar dunste is. Atwoods grote romans zijn altijd ook

MaddAddam
Margaret Atwood

groots opgezet, kalm gecomponeerd, duidelijk geschreven met de lange adem. Marathons, geen sprints. In *Surfacing* gaat een studente met haar vriend en een ander stel ver de Canadese wildernis in, op zoek naar haar vader, die als een halve kluisenaar op een eilandje woonde, en al weken niet meer is gesignaleerd. Ze zijn kinderen van hun tijd: de studente heeft er al een mislukt huwelijk op zitten, de twee mannen spuien quasi-stoere marxistische

slogans en willen vage documentaires maken vol *'found footage'*.

In de vertelling ontstaat een dichotomie tussen twee soorten kwaad. De vier studenten kunnen zich aansluiten bij de andere toeristen rond het eiland, maar ze voelen zich te goed om toeristen te zijn – ze zijn filmmakers, avonturiers, ze zijn geen pleziervissers, of nog erger: Amerikanen. Ze kijken van een afstandje naar de ontspannen toeristen op hun jachten en haten ze. Ze staan voor plezier, voor fun, voor commercieel gewin, voor makkelijke techniek, en massacommunicatie, voor sixpacks bier. Zelfs als ze geen Amerikanen zijn, denkt de studente, zijn ze Amerikanen. *'They spread themselves like a virus, they get into the brain and take over the cells and the cells change from inside and the ones that have the disease can't tell the difference. Like the Late Show sci-fi movies, creatures from outer space, body snatchers injecting themselves into you, dispossessing your brain, their eyes blank eggshells behind the dark glasses. If you look like them and talk like them and think like them, then you are them.'*

(In een interview in *Paris Review* zei Atwood dat iedere Canadees een gecompliceerde relatie met de VS heeft, 'terwijl Amerikanen Canada zien als die ene plek waar het weer vandaan komt. Complicatie ontstaat wanneer je jezelf ziet in een ongelijke machtsrelatie.')

In plaats van zichzelf over te geven aan de Amerikaanse geneugten geven de studenten zich over aan dat andere kwaad: de natuur. Want zodra ze alleen zijn in haar vaders hutje in de wildernis beginnen de mannen te etteren. Ze willen partnerruil, ze pikken het niet als een van de meisjes geen seks wil, ze dwingen ze hun kleren uit te trekken 'voor de documentaire'. Ze willen domineren. De ene jongen wil de studente praktisch dwingen met hem te trouwen, om de rolverdeling duidelijk te krijgen. Om te 'overleven' moeten de meisjes zich zo veel mogelijk onttrekken aan de jongens.

In het laatste deel van het boek laat Atwood de teugels vieren zoals ze dat in bijna geen enkel ander boek doet. Haar studente vlucht weg van de jongens, veel verder de wildernis in. Atwood geeft haar gedachten de vrije loop, haar bewustzijn smelt samen met de natuur. Haar laatste houvast is haar kano, een kleine schelp waarin ze zich door de stroming als een kind laat wiegen. Ze gaat op in de natuur, alleen die paar centimeter waterdicht plastic van de kano scheiden haar van de totale wildernis.

Je kunt dus stellen, om weer een stapje terug te maken, dat haar dystopia-trilogie een terugkeer is naar haar oude genre. Toby en Ren moeten overleven. Dat is hun enige doel. Voedsel moet worden gezocht, andere mensen moeten gemedend, wilde dieren ontweken. De koude en hitte kunnen levensgevaarlijk zijn. Je kunt zelfs stellen dat Ren in haar eigen kano vastzit en zo de waterloze vloed heeft overleefd.

De vraag is alleen: wat moeten ze overleven, de wildernis of de Amerikanen? Want Atwoods postapocalyptische landschap is eigenlijk slechts een Amerikaanse maatschappij in maximum *overdrive*. Van de beschaving waarin wij nu leven, zien Toby en Ren de laatste restanten, als een verloren gewaande stad, die is overwoekerd door de jungle – alleen deze keer zijn de overwoekerende planten fastfoodketens en IT-molochs, de roofdieren zijn de kapitalistische multinationals.

Zoals elke utopie de kiem van een dystopie in zich draagt, zo draagt Atwoods dystopie uiteindelijk zijn utopie in zich mee. De sekte waar Toby en Ren deel van uitmaken klinkt vaak belachelijk, de profeet van dienst Adam One is vaak nauwelijks serieus te nemen in zijn ostentatieve goeddaardigheid, zijn hymnes die als gedichten op de pagina's staan hebben iets bespottelijks, hun feestdagen zijn idioot (Sint Jane Jacobs-dag en Sint Jane Fosse-dag). Maar via die weg formuleert Atwood wel degelijk een heel serieus te nemen uitweg uit het consumentisme, een bewustwording van de natuur en het menselijk lichaam, een acceptatie van leven, dood, ouder worden. In die zin bevat de *Oryx & Crake*-trilogie een verstopte, zalvende boodschap die precies doet waarvoor dystopische fictie geschikt is, als blik op de toekomst: bezint, eer gij begint. Of eigenlijk: bezint, eer het te laat is.

MaddAddam
Margaret Atwood

Here / Hier

Richard McGuire

Grafic novel

Penguin Books Ltd / Oog & Blik

vertaald door Toon Dohmen

2014 (2015)

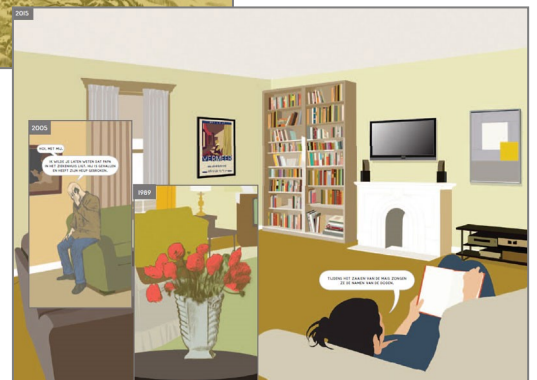
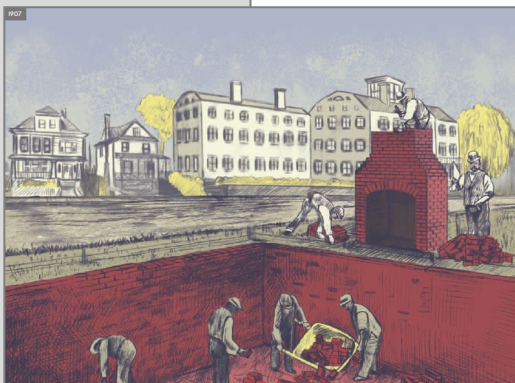
304 blz

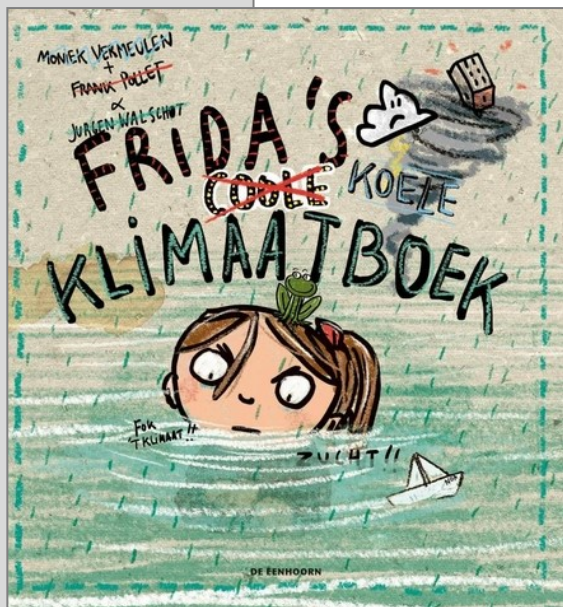
De geologische processen die aan de basis staan van klimaatverandering voltrekken zich over een periode die meerdere generaties, soms wel tienduizenden jaren, beslaat. Die tijdsschaal is eigenlijk nauwelijks voor te stellen. *Here* van Richard McGuire (1957) krijgt het (bijna) onmogelijke voor elkaar en gaat zelfs nog een stap verder.

McGuire werkte 15 jaar aan deze graphic novel. De tekeningen representeren een niet nader bepaalde plek waar zich (op een zeker moment) een huis bevindt.

De panelen laten zien hoe de plek eruitziet op verschillende momenten in de tijd, bijvoorbeeld in de jaren 1783 (het huis vat vlam), 1960 (een echtpaar maakt ruzie) en 1971 (er is een feestje), maar ook: 100,097BC! Op de plek waar ooit het huis zal worden gebouwd grazen dinosauriërs door oneindige oerbossen. Het boek biedt ook een inkijkje in de toekomst. In het jaar 2111 zien we het rijzende water door het raam naar binnenstromen; in 2213 krijgen futuristisch geklede toeristen een rondleiding langs de plek; en in 22,175 (!) dansen kolibrie-achtige wezens rondom een enorme bloemkelk.

Here presenteert deze periodes naast en over elkaar heen op de pagina's. Verleden, heden en toekomst rijmen op zowel huiveringwekkende als wonderschone manieren met elkaar.

Frida's Koele Kookboek

Frank Pollet, Jurgen Walschot en
Moniek Vermeulen

Non fictie

De Eenhoorn

2019

75 blz

Frida moet voor school een werkstuk maken over de klimaatopwarming. Een opdracht van niks, vindt ze. Frida haat kou, dus van haar mag het, die opwarming. Tot ze informatie begint te verzamelen en leert dat de mens zijn eigen toekomst op het spel zet. In dit boek heeft ze het allemaal opgeschreven. In scrapbook-stijl legt Frida uit waarom er NU actie moet komen om onze planeet weer

gezond te krijgen.

Recensie

Frida houdt van duidelijke taal. Aan de hand van 34 vragen legt ze precies uit waarom we iets aan de klimaatopwarming – of beter: klimaatverstoring – moeten doen en hoe we dat zouden kunnen aanpakken. Zo gaat ze in op de oorzaak van de opwarming, wat er nu al van te merken is, wat technologie eraan kan doen en wat je zelf zou kunnen doen. Tot zover zou je kunnen denken dat dit een vrij standaard boek over klimaatverandering is. Maar niets is minder waar, want Frida is nogal rebels.

De auteurs hebben van Frida een nogal brutaal meisje gemaakt, dat behoorlijk grof in de mond is. Dat zal sommige kinderen zeker aanspreken en het voordeel is dat ze haar boodschap overduidelijk neerzet. Je kunt je echter afvragen of het taalgebruik niet iets te grof is voor in de klas. Als op de eerste pagina al staat dat de klimaatverstoring een flukking megaprobleem! is, dan snap je misschien al wat ik bedoel.

Frida gaat echter nog wat verder: ze spreekt de lezer aan met dummie of zombie, maakt de Amerikaanse president totaal belachelijk en noemt hem een loezer, ze noemt de ministers van Leefmilieu en klimaat of mensen die op cruise gaan 'bosbavianen', vindt het 'pokkentriest' dat mensen voor de stijgende zeespiegel zullen moeten vluchten, ze vertelt dat we de aardbol 'naar de kloden' helpen en dat we eigenlijk dus in de 'dikke shit' zitten. Dus. Stevige taal.

De krachtige illustraties van Jurgen Walschot en de scrapbook-stijl zorgen er wel voor dat je je goed kunt voorstellen wie de tekst geschreven heeft (Frida). Haar persoonlijkheid komt uitermate goed uit de verf en daardoor komt haar boodschap wel oprecht en zeer goed over. Zeker omdat ze op de eerste pagina schrijft dat ze zelf eigenlijk het liefst 'elke week het vliegtuig wil nemen naar een of ander palmbomenstrand en later een gepimpte maffiabak wil' en daar dan compleet van terugkomt als ze heeft gelezen wat dat betekent voor het klimaat.

Het boek laat wel een wat dubbel gevoel achter: het is behoorlijk rebels en gaat heel ver in het overbrengen van een boodschap. Die rebellie zal de jonge lezers zeker wakker schudden, maar tegelijkertijd is het misschien niet wat je (als leerkracht) kinderen wilt meegeven. Anderzijds is de boodschap absoluut duidelijk: Nederland en België staan allebei in de top 10 van 'smerigste' landen van Europa (aantal ton broeikasgassen per hoofd van de bevolking) en daar moeten we nu (NU, NU, NU!) iets aan doen. Hoe je het ook wendt of keert, de auteurs leggen – in de bewoording van Frida – heel goed en helder uit hoe het zit met de klimaatverstoring en die boodschap zal absoluut blijven hangen.

Lestips

Hoewel dit boek natuurlijk perfect past bij lessen of een project over het klimaat en de klimaatverandering, moet je je als leerkracht even afvragen of je het taalgebruik niet te grof vindt. Misschien dat dit in Nederland meer speelt dan in België, waar het boek vandaan komt. In Vlaamse boeken komt vaker grover taalgebruik voor dan in Nederlandse boeken. Sowieso is het taalgebruik soms wat Vlaams ("Voilà"), maar voor Nederlandse kinderen zal dat verder geen probleem zijn.

Om uit te leggen wat het klimaatprobleem is, is dit wel een heel helder en duidelijk boek. Je zult je klas met dit boek wel flink wakker schudden (op alle fronten!). En als je het voorleest, kun je ook meteen ingaan op de manier waarop Frida praat.

Het voorwoord is wat dat betreft een prima introductie van het boek. Het maakt gelijk duidelijk wat voor soort meisje Frida is, wat voor taal je kunt verwachten, maar ook wat je van het boek kunt verwachten.

We moesten van (...) iets aan doen. (blz. 7)

Alle onderdelen komen aan bod en ook het verschil tussen klimaat en het milieu wordt uitgelegd. Interessant is bijvoorbeeld dat iets wel beter voor het klimaat kan zijn, maar slechter voor het milieu (een dieselauto bijv.) (blz. 62).

Er is geen register, dus hieronder een klein overzichtje van onderwerpen die je in het boek terug kunt vinden:

- De opwarming en hoe dat komt (blz. 12 t/m 19)
- Wie zijn de ergste vervuilers? (blz. 26 t/m 31, 58/59)
- Zeespiegelstijging (blz. 34/35)
- Hoe urgent is het om iets te doen voor het klimaat? (blz. 36 t/m 39)
- Waarom gebeurt er zo weinig? (blz. 32/33, 42/43, 52/53)
- Klimaatactivisten, zoals Greta Thunberg (blz. 44 t/m 49)
- Oplossing: voeding aanpassen (blz. 54 t/m 57, 60/61, 64/65)
- Oplossing: vervoer (50/51, 62/63)

Oplossing: leefgewoonten (blz. 66 t/m 75)

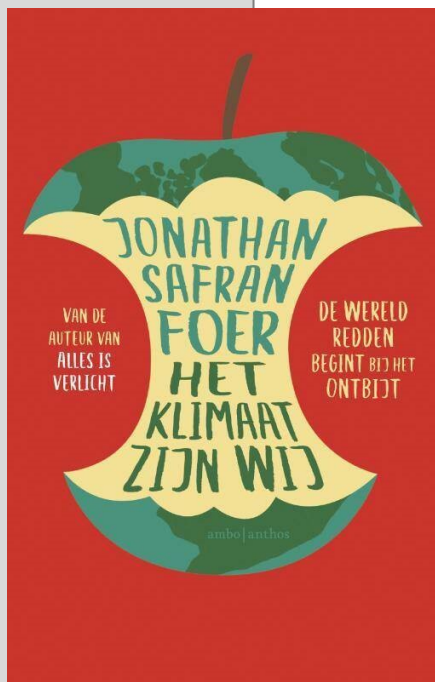
Spotprenten

De tekening van de Amerikaanse president ("We noemen hem Donald") op blz. 16 (zie hierboven) vind ik zeer gewaagd voor een kinderboek. Het is overduidelijk dat Donald Trump hier belachelijk wordt gemaakt. Wat vinden de kinderen hiervan? Kennen de kinderen dit fenomeen – spotprenten?

Het kan heel interessant zijn om het hier in de klas over te hebben. Op de [website van het Jeugdjournaal](#) stond een aantal jaren geleden zelfs een poll: Het is goed om in de klas te discussiëren over spotprenten. Dit naar aanleiding van de aanslag op de medewerkers van het Franse tijdschrift Charlie Hebdo. Lang niet iedereen was het met de stelling eens! Maar om te begrijpen wat een spotprent is, is het wel goed om dit te bespreken. Vervolgens kun je het er met de kinderen over hebben wat ze van spotprenten vinden. Waarom zou een illustrator een spotprent maken?

Actievoeren

Nog een onderwerp wat je naar aanleiding van dit boek goed kunt bespreken: hoe ver mag je gaan in actie voor het klimaat? Frida is behoorlijk rebels en grof in de mond, maar er zijn ook mensen die op een zeer rebelse manier actievoeren: de actiegroep Extinction Rebellion. Ze overtreden daarbij de wet. Wat vinden kinderen hiervan? Ook hiervan vind je een filmpje op de [website van het Jeugdjournaal](#).

Het klimaat zijn wij

Jonathan Safran Foer

Vertaald door Hans Demeyer

Ambo / Anthos

2019

279 blz

<https://www.dereactor.org/teksten/het-klimaat-zijn-wij-jonathan-safran-foer>

De boodschap van Jonathan Safran Foers laatste boek, *Het klimaat zijn wij*. *De wereld redden begint bij het ontbijt*, is eenvoudig: door de enorme bijdrage van de bio-industrie tot de uitstoot van broeikasgassen, is een aanpassing van je dieet 'het belangrijkste wat je als individu kunt doen om de opwarming van de aarde te keren'. Meer specifiek raadt de succesvolle romanschrijver ons aan om geen dierlijke producten te nuttigen bij het ontbijt en de lunch. Daarmee pikt hij de draad van zijn vorige non-fictieboek *Dieren eten* (2009) op, dat zich voornamelijk boog over de

consumptie van vlees en de schadelijke manieren waarop de bio-industrie dat momenteel produceert.

Meer dan 'een pleidooi om collectief anders te gaan eten', is *Het klimaat zijn wij* echter vooral 'een nadere verkenning van een beslissing die we door de planeetcrisis genoodzaakt zijn te nemen'. In vijf hoofdstukken buigt Foer zich over het belang van die keuze, maar meer nog over de (zijn) moeilijkheid om die te maken. De tactiek om 'zo veel mogelijk mensen ervan te overtuigen dat ze hun leven moeten veranderen', lijkt er met andere woorden in te bestaan om de moraliserende vinger of de apocalyptische donderstem achterwege te laten en de lezer tot actie te bewegen door die te laten sympathiseren met een worsteling die ze als hun eigen impasse kunnen herkennen. Vandaar waarschijnlijk de nadruk op een matiging van de consumptie van dierlijke producten in plaats van een pleidooi voor veganisme.

Of die aanpak mensen kan overtuigen, zullen anderen moeten uitmaken – zelf heb ik die beslissing immers al een kleine tien jaar terug genomen, onder meer na de lectuur van *Dieren eten*. Wel wil ik het karakter van Foers individualiserende betoog beoordelen in het licht van de klimaatdiscussie.

De mens en de mensheid

Vanaf pagina één is het duidelijk dat Foer ten volle de kaart trekt van de universele mensheid. Die incarneert zich letterlijk in één individu wanneer hij schrijft over de manier waarop we tijdens het inademen moleculen innemen van ieder die leeft en ooit heeft geleefd: 'Met elke inademing nam ik het verhaal van leven en dood op aarde in me op. Die gedachte gaf me een overkoepelende blik op de geschiedenis als een uitgestrekt web dat uit één draad was geweven.' De klimaatcrisis brengt Foer tot een verhaal over het individu en de mensheid. Net zoals Neil Armstrong sprak over 'een kleine stap voor de mens, een reuzensprong voor de mensheid', kunnen kleine individuele dieetaanpassingen volgens Foer leiden tot een grootschalige collectieve vooruitgang.

Foers vergelijking met Armstrong is veelzeggend omdat ze zijn blinde vlek blootlegt: hij gaat er immers aan voorbij dat er een hele materiële en ideologische infrastructuur aanwezig was om Armstrongs stap mogelijk te maken – denk bijvoorbeeld aan NASA en de Koude Oorlog. Voor Foer lijkt er weinig tot niets te bestaan – geen historische periodes, geen culturen, geen ideologieën – tussen het individu en de mensheid, verbonden als ze immers zijn door Foers ietwat halfslachtig aangeroepen menselijke natuur, die hij tevens verantwoordelijk houdt voor onze tekortschietende klimaatactie: 'Omdat de mensen zijn zoals ze zijn: mensen zoals ik, die zich er iets van zouden moeten aantrekken [...], vinden het bijna onmogelijk om een paar kleine offers te brengen voor een groot toekomstig goed.' Het kleinschalige is hier belangrijk. Foer pijnigt zichzelf namelijk het gehele boek lang met de vraag waarom 'wij' (hij) niet in staat is zulke keuzes te maken.

Deze nadruk op het menselijke (on)vermogen zou je humanisme kunnen noemen, maar evengoed

is het een uiting van de dominante neoliberale ideologie die al vier decennia lang meent dat er geen maatschappijen zijn, maar slechts mensen en hun families. Foer spreekt vaak over de verplichting die elk van ons heeft ten opzichte van vorige en toekomstige generaties; iets wat zich in zijn boekpraktijk niet vertaalt in [een kwestie van democratische rechten en plichten](#), maar voornamelijk in verhalen over zijn (groot)ouders en kinderen – het laatste hoofdstuk is een brief aan zijn zonen; hij merkt op dat hij zich met dit boek eigenlijk ‘alleen tot [hen] wil richten’.

Gemeenschappen kan Foer zich dan ook slechts voorstellen als een optelsom van individuen: ‘Natuurlijk is het waar dat één persoon die besluit vegetarisch te gaan eten de wereld niet zal veranderen, maar natuurlijk is het ook waar dat de som van miljoenen van dergelijke beslissingen dat wel zal doen.’ Dat is tevens het geval wanneer hij spreekt over de kleinschalige opofferingen die Amerikanen aan het thuisfront deden tijdens de Tweede Wereldoorlog, zoals de aanvaarding van voedsel- en benzinerantsoenering en het licht uitdoen als het donker werd. Foer legt de nadruk op de acties van ‘gewone mensen die hun krachten bundelden’. In haar boek [This Changes Everything](#) (2014) beklemtoont de Canadese klimaatactiviste Naomi Klein bij de bespreking van dezelfde situatie daarentegen de acties van de overheid. Die nam niet enkel deze maatregelen, maar verzekerde tevens de sociale rechtvaardigheid en eerlijkheid waaraan deze maatregelen hun breed gedragen steun dankten: de regels golden voor iedereen. Daarom spreekt Klein over ‘bad timing’ in verband met de klimaatactie: net nu een dergelijke staatsinterventie nodig is, richt de dominante politiek zich voornamelijk op de afbraak van de publieke sfeer en de deregulatie van de bedrijfssector. Gaat het om het klimaat, dan manen regeringen ons in de eerste plaats aan tot individuele acties – doe een extra trui aan; wees zuinig met je energie.

Bedenkingen die het niveau van individuele actie overstijgen zijn Foer vreemd. Het betoog van Klein – dat overigens niet in zijn extensieve bibliografie voorkomt – zou hij afdoen als een zondeboktheorie die ons ervan vrijstelt om zelf iets te doen. Zo schrijft Foer na het citeren van enkele tweets van Trump in wat zowat de meest ontstellende passage van het boek moet zijn:

Mij vullen ze met een primitieve woede, zoals ik die anders alleen maar voel als iemand mijn kinderen in gevaar brengt.

Maar die reacties zijn misplaatst.

Er is een veel schadelijker vorm van het verwerpen van wetenschap dan wat Trump doet – de vorm die zich voordoet als acceptatie. Degenen van ons die wel weten wat er gaande is maar er veel te weinig aan doen, verdienen die boosheid veel meer. We moeten bang zijn van onszelf. Wij zijn zelf degenen tegen wie we in opstand moeten komen [...]. Ik ben zelf degene die mijn kinderen in gevaar brengt.

Deze passage maakt meteen duidelijk wat rest als politieke actie van de klimaatkwestie wordt gestript: sentimentaliteit en moralisme. De duivel ben je in de eerste plaats zelf.

Geloofscrisis

De duivel krijgt geen vermelding in *Het klimaat zijn wij*, maar er is wel een duidelijke religieuze retoriek aanwezig. De klimaatcrisis krijgt het karakter van een apocalyps waarbij Het Laatste Oordeel uitgesproken zal worden: ‘Nu de planeetcrisis aan het licht komt als een reeks noodtoestanden, zullen onze beslissingen onthullen wie we zijn.’ Hoe dan onze innerlijke duivel te verdrijven? Foers methode is alvast de seculiere biecht die neurotische zelfkritiek heet: ‘We moeten onszelf dwingen om voor de spiegel te gaan staan en daarin naar onszelf te kijken. We moeten steeds met onszelf in discussie blijven of we wel doen wat gedaan moet worden.’ Foers moralisme is van neurotische aard omdat zijn zelfkastijdende biecht een drang tot zuiverheid verraadt. Zo vindt hij het ‘ondraaglijk gênant’ om te vertellen dat hij wel eens een cheeseburger at tijdens de promotietour van *Dieren eten* omdat hij er troost zocht in een persoonlijk moeilijke periode. *So what?* – zou je kunnen zeggen, maar deze auteur moet blijkbaar door de schaamte en de van hypocrisie beschuldigende blikken heen. Daarbij wil ik meteen opmerken dat Foers neurose zoals elke neurose hoogst selectief is. Zo vindt hij ‘twee vlieguren per jaar minder’ (op hoeveel is onduidelijk) blijkbaar al een voldoende opoffering en spreekt hij zonder blikken of blozen over zijn ‘auto waarin ik meer voor het gemak rijd dan uit noodzaak’. Het gaat er mij hier nu niet om met het vingertje te wijzen, maar veeleer om te tonen hoe snel de individualisering van klimaatactie tot andere en nieuwe moraliserende beschuldigingen kunnen leiden.

Foer verklaart onze collectieve inertie voornamelijk als een geloofscrisis: we beschikken dan wel over de belangrijkste kennis, maar vinden het moeilijk deze te geloven en daarnaar te handelen. Dat verhoogt de schuldenlast nog wat meer: 'Kenniss is het verschil tussen een ernstige fout en een onvergeeflijke misdaad.' Foer heeft in zekere mate gelijk dat we allen bijdragen aan de klimaatcrisis, maar hoe kan het anders in een maatschappij die geheel op fossiele brandstoffen drijft? Die vaststelling maakt echter het gebrek aan actie van pakweg iemand die over de klimaatcrisis hoort of leest niet tot een even grote 'onvergeeflijke misdaad' als dat van de desinformatie verspreidende fossiele brandstoffenindustrie en van apathische politieke leiders. Foer lijkt niet in staat om machtsverschillen in acht te nemen, noch om de politieke en economische systemen te zien die ons bestaan vormen. Slechts als we daarin politieke verandering brengen, kunnen we ons ontheffen van gedrag dat bijdraagt tot de klimaatopwarming.

Politiek

In zijn volledig overtrokken mea culpa meent Foer ook de zondes van de vervuilende industrieën op zich te moeten nemen. In navolging van de oudste bewaarde zelfmoordbrief 'Discussie met de ziel van iemand die het leven moe is' houdt hij in het vierde hoofdstuk eveneens een discussie met de ziel en meent hij – tegen de stroom van zijn gehele betoog in – dat het onjuist is het individu verantwoordelijk te houden. Daar laat de onpersoonlijke en dus hogere instantie van de ziel hem niet mee weggkomen: '*Maar bedrijven produceren wat wij kopen, boeren verbouwen wat we eten. Hun misdaden begaan ze ter wille van ons.*' Foer is gemakkelijk te overtuigen; zo schrijft hij later: 'De meeste mensen vinden [dierlijke producten] net als ik heel lekker. Dus natuurlijk willen we er dan meer van.' Omgekeerd denkt hij dat de abstinentie van vlees 'druk' kan 'uitoefenen' op de markt. Dat getuigt allemaal van een enorme goedgelovigheid.

Meer ter zake zou je deze logica met Klein en vele anderen kunnen lezen als het gevolg van de heersende ideologie waardoor we onze sociale acties slechts nog in termen van consumptiekeuzes kunnen zien. Maar zelfs zonder deze ideologische analyse is het maar de vraag of een alternatieve keuze zo makkelijk te maken valt als Foer voorstelt. Het gaat immers niet louter om consumptie, maar evengoed om aanbod, beschikbaarheid, productie en infrastructuur. In een van zijn talloze halfslachtige vergelijkingen schrijft Foer: 'We zitten vast in het verkeer omdat we het verkeer zijn.' Dat is niet geheel juist: we zitten vast in het verkeer omdat het openbaar vervoer in zijn huidige vorm tekortschiet – als je bijvoorbeeld met de bus in dezelfde file vastzit als met je auto, wat is het voordeel dan; en wat als er überhaupt geen bus of trein in de buurt is voor jouw route?

Een vergelijkbaar punt valt te maken in verband met de consumptie van dierlijke producten: zowel in winkels als op straat is het aanbod en de actieve promotie ervan nog steeds ontzettend veel groter dan van vegetarisme. De verhouding is verre van in balans; de vegetarische of veganistische opties zijn steeds (sterk) in de minderheid. Daarbij is voedsel de laatste decennia in het rijke Westen verworpen van een levensmiddel tot genotsproduct, een middel om (zogenaamd) je gezondheid en levenskwaliteit te vergroten en zodoende een middel tot distinctie. Anders gezegd is er weinig solidariteit en collectiviteit te vinden in [de manier waarop we vandaag](#) naar voedsel kijken. Tot slot kun je de productie van voedsel niet los zien van haar bredere inbedding in het kapitalistische systeem: voedsel wordt [goedkoop](#) gehouden – onder meer door geen rekening te houden met de milieukosten – om tevens arbeidskosten laag te houden: goedkoop voedsel is nodig om slechtbetaalde arbeidskrachten in toom te houden.

Meer leven

Over de dominantie van witte mensen in de huidige klimaatbeweging zei [Naomi Klein](#) onlangs in *De Groene Amsterdammer*: 'Als een beweging wordt beheerst door het meest welvarende deel van de samenleving, voert angst voor verandering vaak de boventoon.' *Het klimaat zijn wij* is daarvan een perfecte illustratie. De grootste moeilijkheid die Foer zich kan voorstellen is 'steeds die hunkering' naar vlees te moeten 'weerstaan'. Op dit punt is zijn zogenaamde bescheidenheid al lang omgeslagen in een blinde arrogantie die niet in staat is een ander dan zijn eigen perspectief in te nemen.

Het klimaat zijn wij
Jonathan S. Foer

Met zijn pleidooi voor een zekere onthouding, sluit Foer aan bij de vele stemmen die stellen dat het aanpakken van de klimaatcrisis gepaard moet gaan met een vermindering van ons [plezier](#). In het laatste hoofdstuk spreekt Foer echter over 'meer leven', maar net zoals hij die woorden als een gebed prevelt om zijn vlieg angst te overwinnen blijft die mantra in dit boek

louter een abstracte en universele bevestiging van het leven. 'Meer leven' kan echter aan veel meer kracht winnen wanneer de materiële condities van precarisering en ongelijkheid in onze samenleving in acht worden genomen. Wanneer dus de actie om het klimaat te redden zich verbindt met de sociale vraag om [een andere samenleving](#) te creëren – om de condities waarin velen vandaag slechts [overleven](#) om te zetten tot condities waarin ieder werkelijk *meer* kan leven. Een basale definitie van een goed klimaatboek zou er dan in kunnen bestaan dat ze ons doet verlangen naar een beter leven. *Het klimaat zijn wij* zit daar alvast mijlenver van.

Het klimaat zijn wij
Jonathan S. Foer

De klimaatjes

Andy Engel, Judith Koppens en
Nynke Mare Talsma

Clavis Uitgeverij

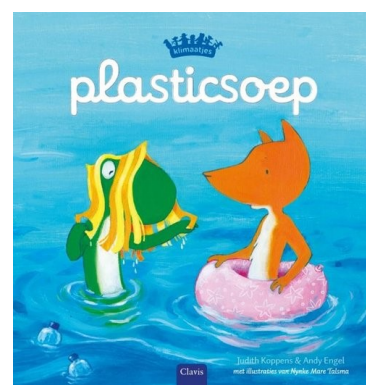

We leven in een veranderende wereld waar nare berichten kunnen leiden tot doemdenken. De Klimaatjes zetten dit doemdenken om in **doendenken**. Kinderen ervaren hoe ze met iets kleins grote dingen kunnen bereiken, voor zichzelf én voor anderen. Op deze manier maken we onze boeken niet alleen voor de kinderen van nu, maar zeker ook voor de volwassenen van later.

Muis en Duif wonen in de stad. Als ze na een flinke regenbui buiten willen spelen, is het overal nog nat. Ze besluiten op bezoek te gaan bij hun vrienden in het bos. 'Komen jullie ook een keer bij ons op bezoek?' vraagt Muis na afloop. De vriendjes in het bos hebben daar eigenlijk niet zo'n zin in. In het bos is de grond lekker droog en in de stad liggen overal plassen. Daar krijgen ze natte voeten van! Gelukkig weet Uil een oplossing.

De Klimaatjes genieten van de zon en de zee. Wanneer Kikker een frisse duik neemt, lijkt hij daarna wel een plastic zeemonster. Er plakt allemaal rommel aan zijn kikkerlijf! Gelukkig weten de Klimaatjes een oplossing.

Het is al dagen warm. Zo warm dat Vos er niet van kan slapen. Samen met Kikker zoekt hij verkoeling in het park, maar dat is nog niet zo eenvoudig. Als zelfs het eten van ijsjes niet helpt, krijgt Muis een idee. Een idee waar alle Klimaatjes blij van worden

Egel is bezorgd. Er groeien geen appels aan haar boom. Uil weet waarom: appels gaan pas groeien als de bijen stuifmeel op de bloemen achterlaten. Maar Egel ziet bijna nooit bijen in haar tuin. Maar Egel ziet bijna nooit bijen in haar tuin. De Klimaatjes bedenken een plan om de bijen naar haar tuin te lokken.

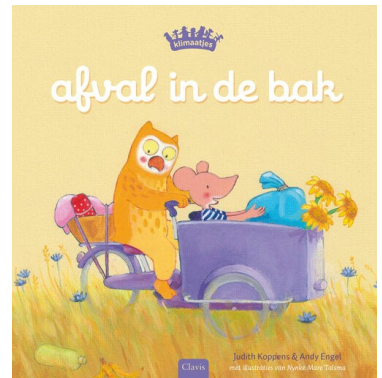

Kikker en Muis zijn bij Duif op bezoek. Het is er lekker warm, maar Muis vindt het té warm. Als het hout voor de kachel op is, wil Duif een nieuw mandje gaan halen. Maar heb je wel hout nodig om het lekker warm te hebben?

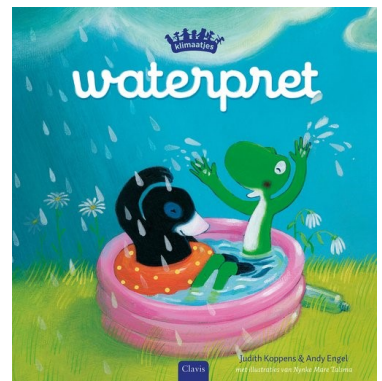
De Klimaatjes gaan kamperen en willen naar de mooie sterrenhemel kijken. Maar Vos is moe. Hij heeft slecht geslapen. Volgens Uil komt dat door alle lichtjes om hem heen. Licht is gezond en geeft ons energie, maar we hebben óók het donker nodig. En in het donker kun je soms zelfs nog meer zien...

Het is zomer! Egel werkt in haar atelier. De vriendjes besluiten op bezoek te gaan. Ze leren in het atelier niet alleen schilderen, maar vooral waarom het belangrijk is om je afval goed te sorteren.

Een moestuintje is hard werken. Ook voor de groenten, want die moeten groeien. Daarom is het goed om zo min mogelijk weg te gooien, zegt Uil. En dat is nog leuk ook! Samen ontdekken de Klimaatjes dat je met klikjes heerlijke dingen kunt maken.

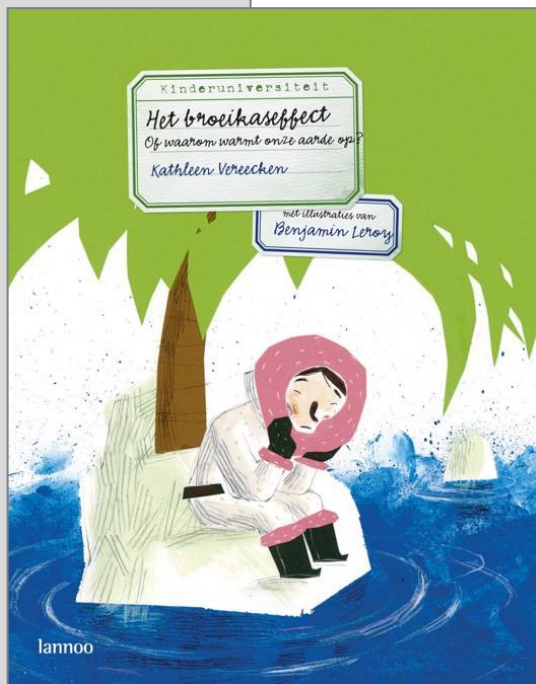
Het is een warme dag. De Klimaatjes willen graag het opblaasbadje vullen met water, maar dat vindt Muis niet zo'n goed idee. Ze legt uit waarom het beter is om zuinig te zijn met water - zeker op warme dagen. Gelukkig bedenken de vriendjes een plan om samen toch waterpret te kunnen hebben.

Bij de verschillende boeken zijn er lesbrieven en/of kleurplaten te downloaden

deklimaatjes.com

De Klimaatjes

Het broeikas effect

Kathleen Vereecken

Uitgeverij Lannoo

64 blz

2007

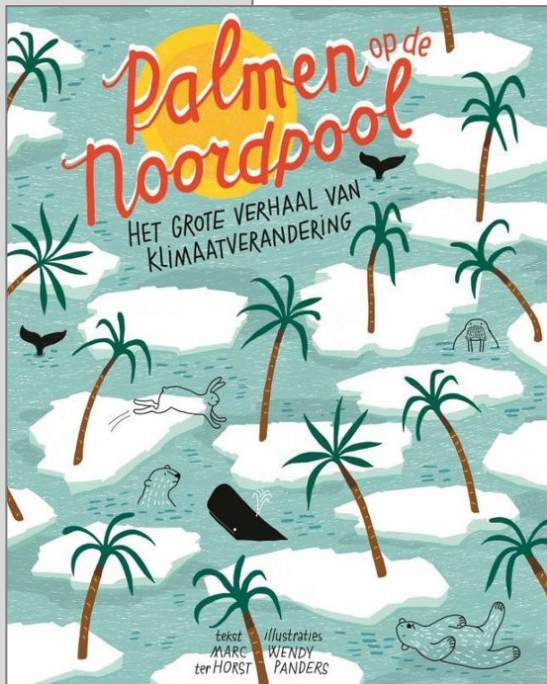
In samenwerking met de K.U. Leuven en professor Van Meervelt.

Een actueel thema op een speelse en toegankelijke manier uitgelegd aan kinderen;;;Boordevol kleurrijke illustraties van Benjamin Leroy;;;Met proefjes om thuis zelf aan de slag te gaan Hoelang moeten we wachten voordat het weer koeler wordt op aarde? Hoe kan de aarde op een broeikas lijken als er geen glas overheen zit? Wat heeft het broeikas effect met chemie te maken? Is het dan zo erg dat het een beetje warmer

wordt? Wat is groene energie?

De K.U. Leuven stelde haar deuren open voor leergierige kinderen. Ze bestookten de professoren met honderden vragen over wetenschap, geschiedenis, psychologie en nog zoveel meer.

Kathleen Vereecken bundelde de interessantste, leukste en meest originele vragen over het broeikas effect en Benjamin Leroy zorgde voor grappige illustraties. Met quizvragen en experimenten In samenwerking met professor Luc Van Meervelt.

Palmen op de Noordpool

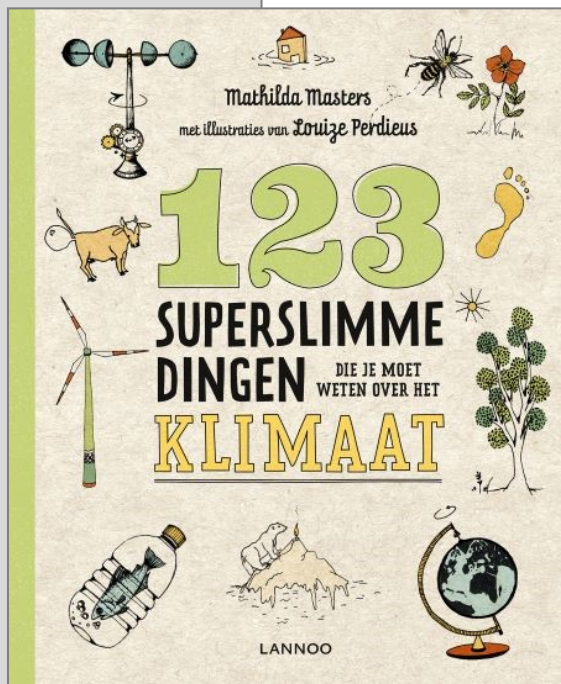
Het grote verhaal van klimaatverandering
Marc Ter Horst

Uitgeverij: Gottmer
184 blz
2018

Iedereen heeft het over klimaatverandering. Maar bijna niemand snapt het. Jij wel, als je dit boek hebt gelezen. In *Palmen op de Noordpool* vertelt Marc ter Horst je alles over klimaatverandering.

Het is een verhaal vol vulkanen, mammoeten en stoommachines. Met smeltende gletsjers, verwoestende orkanen en gniffelende inktvissen. En met dappere wetenschappers die diep in ijs boren om te laten zien dat klimaatverandering van alle tijden is, maar dat de opwarming van nu toch echt een ander verhaal is.

Palmen op de Noordpool is een belangrijk boek over jou en je toekomst, maar ook een grappig boek vol verrassende informatie

123 superslimme dingen die je moet weten over het klimaat

Marc Ter Horst

Uitgeverij: Lannoo
144 blz
2022

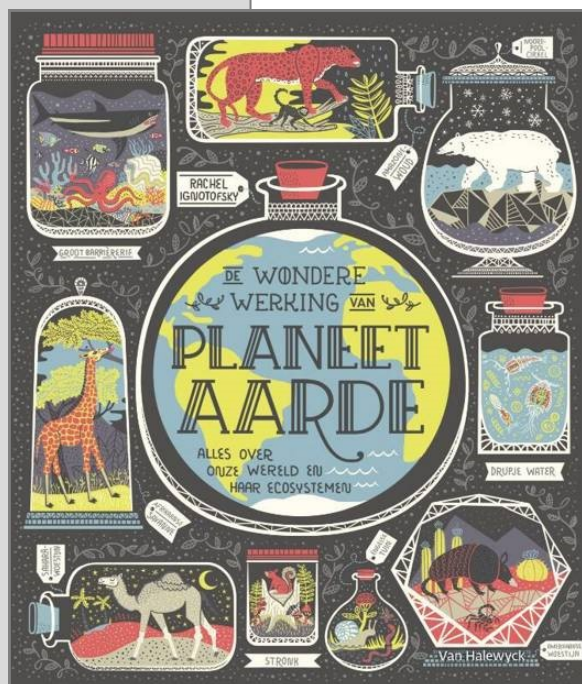
De ultieme weetjes-encyclopedie over het klimaat, geschreven door Mathilda Masters.

Wist je dat:

- . Haaien er mee voor zorgen dat de mens kan overleven?
- . Er zeventien voetbalvelden bos per minuut verdwijnen?
- . Het glaasje water dat jij drinkt misschien ooit verpakt zat in een gletsjer.
- . De boeren en scheten van koeien schadelijk methaangas opwekken?
- . Dat er plastic zit in je tandpasta, je shampoo en je trui?

123 superslimme weetjes die je niet alleen slimmer maar ook een stuk milieubewuster maken.

PS: Vergeet niet het licht uit te zetten als je straks klaar bent met lezen!

De wonderlijke werking van planeet Aarde

alles over deze wereld en haar ecosystemen
Rachel Ignotofsky

Uitgeverij: Pelckmans
128 blz
2019

Deze geïllustreerde rondleiding over onze aardbol voert je mee langs grote en kleine ecosystemen: van koraalriffen, woestijnen en regenwouden tot een enkele druppel water.

Aan de hand van tekeningen, kaarten en infografieken laat De wonderlijke werking van planeet aarde zien hoe onze planeet werkt - en vooral hoe we haar kunnen beschermen. We maken kennis met de meest uiteenlopende ecosystemen en hun bewoners, de ecologieniveaus, de kringlopen van de natuur en nog veel meer. Voor lezers van alle leeftijden die gefascineerd zijn door wetenschap en natuur en de wonderlijke wereld waarin we leven.

Laat je stem horen!

#youthforclimate #riseforclimate

Greta en de Reuzen

Zoe Tucker

Uitgeverij: Horizon

32 blz

2020

Een inspirerend prentenboek over het beroemdste meisje ter wereld

Greta woont in een prachtig bos dat wordt bedreigd door reuzen. Toen de reuzen het bos ontdekten, kaptten ze bomen zodat ze huizen konden bouwen. Daarna hakten ze nog meer bomen om en bouwden ze nog grotere huizen. Die huizen vormden dorpen, de dorpen groeiden uit tot steden en nu is er bijna geen bos meer over. De dieren in het bos roepen Greta's hulp in. Gelukkig heeft ze een idee...

Dit prentenboek is geïnspireerd op Greta Thunbergs missie om de wereld te redden.

met downloadbare lesmap

<https://www.horizon.be/boek/490/zoe-tucker-greta-en-de-reuzen.html>

Verloren woorden

Robert Macfarlane & Jackie Morris

Uitgeverij: Querido

128 blz

2019

Schrijver Robert MacFarlane en illustrator Jackie Morris merkten op dat woorden begonnen te verdwijnen uit de taal van kinderen. Bijzonder mooie woorden over de natuur om ons heen, zoals de adder, leeuwerik of boshyacint. *Verloren woorden* is een boek vol betovergedichten om deze woorden weer te horen, te lezen en te voelen. *Verloren woorden* is de schoonheid van natuur, ondergebracht in een boek vol illustraties en gedichten.

Verloren woorden is een betoverboek. Dit boek zou al die woorden van vroeger, die we nu weinig meer horen, terug moeten toveren in het woordenboek in het kinderbrein. Schijnbaar zijn deze woorden, volgens hen, verdwenen uit de taal? Het is duidelijk dat Robert MacFarlane en Jackie Morris begaan zijn met de natuur; de wereld van planten en dieren. Het resultaat is een prachtig, mooi groot boek. Het eerste wat opvalt zijn de zeer waarheidsgetrouwe illustraties van Jackie Morris. Het lijkt alsof de spreuk zo uit het boek kan stappen en weg vliegt. *Verloren woorden* is een cadeau voor het oog.

Ieder onderwerp kent zes pagina's. Het onderwerp start met twee pagina's vol krioelende planten. Tussen deze planten staan letters verstopt. Het is aan kinderen om deze letters te zoeken, te verzamelen en er één woord mee te vormen. Het woord is dan bijvoorbeeld "adder". Op de volgende pagina's vind je dan een gedicht over de adder en een illustratie van de adder. De gedichten zijn soms grappig, soms ontroerend en soms gewoon bijzonder. Daarna volgen nog twee pagina's met een fantastische illustratie. Daarna is het tijd voor het volgende onderwerp. In het boek vind je onderwerpen zoals als de eikel, bramen, klimop, varen, reiger, paardenbloem, ekster en ijsvogel.

Het is moeilijk in te schatten of *Verloren woorden* aanslaat bij kinderen. Qua vormgeving en stijl van gedichten is het eerder een boek voor een wat oudere generatie. Echter, juist dit weer terugbrengen in de wereld van het kind is exact het doel van het boek. Je zou het boek oubollig kunnen noemen, maar in positieve zin is het boek heel rustig en echt. Het is een prachtig boek, zeer origineel, leerzaam en puur. Het is de vraag of kinderen dit ook zo ervaren.

Hoop voor de aarde

Hoe we samen het klimaat kunnen redden
Katharine Hayhoe

Uitgeverij: Kolboekencentrum Non fictie
232 blz
2022

Niemand kan het probleem van de klimaatverandering zo goed onder woorden brengen als Katharine Hayhoe in haar boek *Hoop voor de aarde: hoe we samen het klimaat kunnen redden*. De klimaatverandering is even urgent als complex. We benoemen het en zuchten erover, maar het lukt ons moeilijk om samen tot concrete actie te komen. Katharine Hayhoe legt daar de vinger bij en geeft aan hoe we vanuit een gesprek hierover heel praktisch aan de slag kunnen gaan om het klimaat te redden. Daarvoor is nodig dat de feiten bekend zijn. Die zet ze op een rij. Daarnaast is het belangrijk dat we zicht hebben op oplossingen. Die geeft ze in het boek. Hayhoe spoort de lezer aan om werk te maken van het klimaat en

daarbij de hoop niet te verliezen. 'Glashelder toont Katharine aan hoe belangrijk de juiste woorden zijn om tot hoopgevende daden te komen in de klimaatcrisis die ons allen bedreigt' (Reinier van den Berg).

De wereld als grondstof

De klimaatcrisis is een cultuurcrisis, stelt de Indiase auteur Amitav Ghosh. De uitbuiting van de levende planeet bewijst volgens hem dat het koloniale wereldbeeld nog steeds dominant is. 'Het is niet genoeg om te zeggen: luister naar de wetenschap.'

Amitav Ghosh thuis in Brooklyn,
New York, 2019 © Caroline Tompkins / The New York
Times / ANP

Op de grens tussen India en Bangladesh ligt een mangrovebos dat zich met geen andere plek op aarde laat vergelijken. De Sundarbans strekken zich uit langs de delta van de Ganges en de Brahmaputra, twee heilige rivieren. In het dichte bladerdek gaan koningscobra's en zeldzame vogelsoorten schuil en tussen de duizenden eilandjes zwemmen krokodillen en dolfijnen. Aan sommige bomen is een rode doek geknoopt, om de plekken te markeren waar mensen zijn gedood door een Bengaalse tijger. In de volksverhalen van de Sundarbans zijn de dierlijke demonen en mysterieuze krachten nooit ver weg.

Deze jungle heeft een bijzondere plek in het hart en het oeuvre van Amitav Ghosh (1956). De schrijver is een kind van de regio, hij werd geboren in de nabijgelegen Indiase miljoenenstad Calcutta en bracht een deel van zijn jeugd door in Bangladesh. Toen hij begin deze eeuw terugkeerde naar de Sundarbans om onderzoek te doen voor zijn roman *The Hungry Tide* merkte hij hoe de ecosystemen aan het aftakelen waren. Hele eilanden waren verdwenen, de populatie krabben – een ecologische sleutelsoort in de mangrove – was gedecimeerd en de netten van de lokale vissers bevatten steeds meer plastic en minder garnalen. Het opende Ghosh de ogen voor de klimaatcrisis.

Wie is Amitav Ghosh

- Geboren in Calcutta, leefde in het Verenigd Koninkrijk en pendelt vandaag tussen New York en zijn familie in India.
- Behaalde een doctoraat sociale antropologie aan de universiteit van Oxford.
- Was journalist bij de Indiase krant *Indian Express*.
- Schrijft sinds 1986 fictieboeken, waaronder de historische romans *Zee van papaver* (2009) en *Rivier van mist* (2013), over het kolonialisme. Bekroond met literaire prijzen, zowel in India als Frankrijk en de VS.
- Sinds 2016 schrijft hij over de impact van de klimaatverandering op kunst en samenleving, in boeken als *Te groot om ons voor te stellen* (2016) of *De vloek van de nootmuskaat* (2021).

Hoe kon hij in zijn werk recht doen aan deze existentiële dreiging die ons voorstellingsvermogen te boven lijkt te gaan? De boeken van Ghosh zijn vaak geworteld in het verleden, zoals zijn veelgeprezen *Ibis*-trilogie: drie historische romans over de aanloop naar de eerste opiumoorlog in de negentiende eeuw. Ook in veel van zijn andere boeken gaat het, al dan niet tussen de regels door, over de verhouding tussen Oost en West en de sporen van het kolonialisme. Hij is niet bang om een boodschap te verpakken in zijn literatuur, maar een verhaal vertellen over klimaatverandering bleek moeilijker dan gedacht. 'Ik geef toe dat het onderwerp ook in mijn eigen fictie slechts zijdelings aan bod komt', schreef hij in *The Great Derangement*.

In dat non-fictieboek, dat onlangs in het Nederlands is verschenen met de titel *Te groot om ons voor te stellen*, ontleedt Ghosh het schijnbare onvermogen van literatuur om grip te krijgen op het belangrijkste verhaal van onze tijd. 'Laat dit duidelijk zijn', schrijft Ghosh. 'De klimaatcrisis is ook een cultuurcrisis en dus een crisis van de verbeelding.' Dat heeft alles te maken met het keurslijf van de moderne roman, waarin het binnenleven van het individu maar al te vaak centraal staat en er geen plek is voor het onwaarschijnlijke. Geesten zijn ingeruild voor psychologen en pratende dieren vind je alleen nog in kinderboeken. Zelfs in India gaan verhalen tegenwoordig vaker over de beslommeringen van het stadsleven dan over magische bossen.

Er zijn natuurlijk tal van uitzonderingen te bedenken, maar volgens Ghosh

bevestigen die slechts de regel. ‘Bedenk dat de literaire stromingen in de twintigste eeuw zo goed als eensluidend laatdunkend deden over plot en vertelling; dat steeds grotere nadruk werd gelegd op stijl en “waarneming”, van alledaagse details, van karaktertrekken of nuances in iemands emotie – precies daarom sporen docenten in creatief schrijven hun leerlingen tegenwoordig aan om “te tonen in plaats van te vertellen”.’

Sinds de eerste druk van *The Great Derangement* in 2016 is er wel degelijk iets veranderd, vertelt Ghosh. De schrijver is een paar dagen in Nederland voor een lezing aan de Universiteit van Amsterdam. Hij zit in een café aan de Amstel met een kop Darjeeling-thee voor zich en draagt een zwart vest van Patagonia, het outdoor-kledingmerk dat onlangs de aarde tot enige aandeelhouder verklaarde. ‘Voor mijn gevoel was 2018, een jaar met veel milieurampen, het begin van een kentering’, zegt hij. Het jaar erop kreeg Richard Powers de Pulitzer Prize voor *The Overstory*, een roman waarin bomen een hoofdrol spelen. En ook minder gevestigde auteurs namen de handschoen op. ‘Bijna iedere dag krijg ik wel een manuscript in mijn mailbox van iemand die zegt: “Uw boek heeft me geïnspireerd tot het schrijven van dit verhaal, nu wilt u het vast lezen.”’ Hij lacht. ‘Ik zou wel willen, maar dan kom ik zelf niet meer aan schrijven toe.’

Tussen de manuscripten die hij wél leest zitten soms verrassend geslaagde experimenten, al zien die lang niet allemaal het levenslicht. Dat komt vooral, zegt Ghosh, door ‘de poortwachters’. ‘We zijn gewend de literaire wereld te zien als vooruitstrevend en vernieuwend, maar eigenlijk is het een conservatief bolwerk. Uitgevers en redacteurs zitten vastgeroest in de twintigste eeuw. Gelukkig zijn er wel kleine, onafhankelijke uitgeverijen met meer lef.’

Met *The Great Derangement* deed hij niet alleen een appèl op collega-verhalenvertellers, maar formuleerde hij ook een opgave voor zichzelf. ‘Tijdens het schrijven van dat essay had ik het gevoel dat ik mijn eigen graf aan het graven was, want daarna moest ik weer beginnen aan nieuwe fictie.’ Uiteindelijk kwam hij op het idee van *Gun Island*. In die roman keert hij terug naar de Sundarbans, ‘waar commercie en wildernis elkaar in de ogen kijken, waar de strijd tussen winst en natuur wordt uitgevochten’. Ergens in het mangrovebos staat een tempel van de slangengodin. Wanneer Deen Datta, een handelaar in zeldzame boeken die (net als Ghosh) woont in Brooklyn en Bengaals bloed heeft, over deze legende hoort, trekt hij de jungle in om een kijkje te nemen. De avonturentocht die volgt voert hem naar Los Angeles, Calcutta en Venetië, waar hij ontmoetingen heeft met vluchtelingen, spinnen en vreemde verschijningen.

‘Er waren twee grote uitdagingen die ik mezelf had gesteld’, vertelt Ghosh. ‘Ten eerste moest het een verhaal worden dat tijd en plaats overstijgt. Moderne fictie heeft de neiging om zich te beperken tot een afgebakende periode en is sterk plaatsgebonden. Terwijl klimaatverandering zich nu juist uitstrekt over een brede tijdsspanne. In *Gun Island* verbind ik daarom de zeventiende eeuw met het heden. En net als de ecologische crisis is het een internationaal verhaal.’

De tweede uitdaging, gaat hij verder, had niet eens direct met het klimaat te maken. ‘Ik wilde een stem geven aan het niet-menselijke. Om los te komen van de traditie van de moderne roman ben ik premoderne fictie uit Bangladesh gaan lezen. Dat was echt een openbaring. Schrijvers uit die tijd waren zich veel meer bewust van hun omgeving dan hedendaagse auteurs. Ze gebruikten goddelijke figuren om een stem te geven aan niet-mensen. Dat was ook mijn intentie met Masana Devi: deze godin spreekt niet alleen met slangen, maar ook namens andere dieren en zelfs voor weerfenomenen. Die traditie is trouwens niet alleen aanwezig in oosterse teksten, ook *Ilias* en *Odyssee* staan vol met zulke goden.’

Het geweld van de kolonisten richtte zich niet enkel op de inheemse bevolking, maar evengoed op de natuur. De ecocide

Net als in zijn eerdere romans is het spanningsveld tussen de rationele en de spirituele blik een terugkerend thema in *Gun Island*. Als Deen Datta geconfronteerd wordt met onwaarschijnlijke gebeurtenissen zoekt hij stevast naar wetenschappelijke verklaringen. Het ‘moderne’ denken dat hem houvast, hij is overtuigd atheïst, wil niets weten van bijgeloof of bovennatuurlijke krachten. Het is een wereldbeeld waar Ghosh in zijn non-fictie kritisch op is, omdat het ten slotte de dslag zou liggen aan de uitbuiting van zowel mensen als de natuur. Toch is de houding van Deen hem niet vreemd. ‘Ook in India is het hele onderwijssysteem geënt op dat mechanistische wereldbeeld. Daar ben ik het product van. Tegelijkertijd kreeg ik van huis uit het idee mee dat de

hele wereld beziel is. Dat animisme draag ik met me mee. Wat dat betreft heb ik een dubbel perspectief.'

Sowieso staat Ghosh, die al zo'n dertig jaar in New York woont en getrouwd is met de Amerikaanse auteur Deborah Baker, met minstens een been in de westerse wereld. Hij studeerde sociale antropologie aan de Universiteit van Oxford en is een graag geziene gast op literaire festivals in Europa, waar hij meerdere prijzen in ontvangst nam en zijn publiek een spiegel voorhoudt. In zijn nieuwe boek, *The Nutmeg's Curse*, speelt de Nederlandse geschiedenis een prominente rol. Een zwarte bladzijde uit onze geschiedenis, welteverstaan, over de wandaden van de Vereenigde Oostindische Compagnie (voc).

Amitav Ghosh op 35-jarige leeftijd in Kolkata (voorheen Calcutta). India, April 1991 © Robert Nickelsberg / Getty Images

Toen Jan Pieterszoon Coen in 1621 met zijn vloot voor de Banda-eilanden lag, was dat de enige regio waar de muskaatboom groeide. De vrucht waar zowel nootmuskaat als foelie van gemaakt kon worden was het product van een uniek samenspel tussen de vulkanische bodem en de klimatologische omstandigheden. Voor de Bandanezen was de muskaatboom onderdeel van een sprekend landschap dat onlosmakelijk verbonden was met de geschiedenis en cultuur van de archipel. Voor de bevelhebber van de voc waren de specerijen een potentiële bron van rijkdom en om die optimaal te

benutten moest het eiland worden omgevormd tot een plantage en moesten de Bandanezen worden verjaagd of uitgemoord. De Nederlanders zagen de wereld als een grondstof, klaar om verhandeld te worden. 'Zo'n kijk op de wereld vereist niet alleen de fysieke onderdrukking van mensen en territorium, maar ook een specifiek idee van verovering, als een proces van extractie', schrijft Ghosh in *The Nutmeg's Curse*.

Dat de voc centraal staat in dat boek, is deels toeval, vertelt Ghosh. Tijdens een bezoek aan de specerijeneilanden leerde hij over deze geschiedenis en zag hij er een parabel in voor onze omgang met de levende planeet. 'Het is niet mijn bedoeling om de Nederlandse kolonisatie uit te lichten als iets unieks', zegt hij. 'Dit gebeurde overal waar Europeanen naartoe gingen. De invasie van Amerika in de zestiende eeuw ging gepaard met ongekend geweld, op een schaal die de wereld nog niet eerder had gezien. Vanaf dat moment bereikt geweld nieuwe diepten: het werd denkbaar om hele groepen mensen uit te roeien. Wat J.P. Coen deed op de Banda-eilanden was niet mogelijk geweest als het niet al had plaatsgevonden in de Caraïben en Amerika.'

Het geweld van de kolonisten richtte zich niet enkel op de inheemse bevolking, maar evengoed op de natuur. Genocide ging hand in hand met ecocide. In *The Nutmeg's Curse* heeft Ghosh het over 'terraforming'. Het is een begrip uit de sciencefiction en betekent letterlijk 'aarde maken', oftewel: het sleutelen aan de atmosfeer zodat menselijk leven ook mogelijk wordt op andere hemellichamen. Maar terraforming gebeurt al volop op onze thuisplaneet, laat Ghosh zien. De Britse kolonisten probeerden het landschap in de 'Nieuwe Wereld' te vormen naar het evenbeeld van het Engelse platteland. Het aanleggen van muskaatplantages op de Banda-eilanden of suikerrietplantages in de Caraïben was een vorm van terraforming.

'Ecologische interventies waren niet zomaar een bijproduct' van het koloniale project, schrijft Ghosh. 'Ze vormden de kern ervan.' De wildernis moest onderworpen worden zodat het kon voldoen aan de Europese standaard van 'productief' land. Al voordat René Descartes of Francis Bacon hun wijsgerige traktaten hadden geschreven waarin ze de wereld voorstelden als een levenloos mechanisme dat naar believen kon worden gemanipuleerd, brachten kolonisten als Coen en Columbus deze filosofie in de praktijk.

Amitav Ghosh

De tijd dat deze figuren klakkeloos vereerd werden als nationale helden is voorbij. Tegenwoordig zijn hun standbeelden locaties van protest en zal geen weldenkend mens massamoord of slavernij nog recht praten. Actiegroepen roepen op tot het dekoloniseren van

universiteiten en musea en dankzij de Kick Out Zwarte Piet- en Black Lives Matter-demonstraties is er aandacht gekomen voor institutioneel racisme. Ghosh gaat nog een stapje verder. De hardnekkigheid van de koloniale mentaliteit komt namelijk ook tot uiting in onze omgang met de levende planeet. Nog altijd zien we de wereld als grondstof en blijven we in de greep van een onstilbare expansiedrift. Het is de leest waarop het kapitalisme geschoeid is. En het voert de mensheid richting de afgrond.

‘Wat we nu meemaken is de ondergang van dit wereldbeeld’, zegt Ghosh. ‘De aarde zegt luid en duidelijk: dit kan zo niet doorgaan.’ De grote vraag is wat daarvoor in de plaats moet komen. Ghosh heeft zijn hoop gevestigd op het ecocentrische denken dat overal ter wereld aan een opmars bezig is. Het ecocentrisme ziet de wereld niet als levenloos maar als bezielde, een beetje zoals het animisme waarmee Ghosh is opgevoed. Net als de Franse filosoof Bruno Latour bouwt hij voort op de Gaia-theorie [van James Lovelock](#). De Britse uitvinder en scheikundige zag de aarde als een levend, zelfregulerend organisme: Gaia. Toen hij de term zo’n vijftig jaar geleden introduceerde kreeg Lovelock veel hoon over zich heen van wetenschappers. Zij deden zijn hypothese af als esoterisch geneuzel. De grote verworvenheid van de Verlichting was nu juist dat we met een rationele bril naar de wereld leerden te kijken. Dat was de sleutel van de vooruitgang.

Maar hoewel Gaia vanwege de mythologische connotaties een controversiële term blijft, lijkt Lovelock, die deze zomer op 103-jarige leeftijd overleed, voorzichtig te worden gerehabiliteerd. Het holistische perspectief is de afgelopen jaren gangbaarder geworden binnen de aardwetenschappen. ‘Lovelock had allang gezien hoe de onderlinge verbondenheid tussen aardsystemen werkt’, zegt Ghosh. ‘Maar hij werd uitgelachen omdat hij animistische taal bezigde.’

Op een druilerige maandagmiddag is Ghosh te gast in het Nederlandse parlement. Het is de dag voor Prinsjesdag, een van de drukste perioden van het parlementaire jaar, dus vandaar de magere opkomst, verontschuldigt GroenLinks-Kamerlid Suzanne Kröger zich. Alleen pvda-collega Joris Thijssen heeft tijd in zijn agenda gevonden voor deze ‘bijzondere procedurevergadering’ en even later komt ook Lammert van Raan (Partij voor de Dieren) binnen gesneld.

Ghosh heeft dan al een aantal slides vol cijfers en grafieken voorbij laten flitsen. Dat doet hij niet om nog eens te onderstrepen hoe ernstig de situatie is, daar hoeft hij dit selecte gezelschap niet van te overtuigen. Nee, hij wil illustreren dat zo’n kille framing hopeloos tekortschiet. ‘De fout die veel westerse politici maken’, zegt hij, ‘is dat ze klimaatverandering benaderen als een wetenschappelijk vraagstuk, dat vraagt om technologische oplossingen. Maar het is niet genoeg om te zeggen: luister naar de wetenschap. De stemmen van mensen die de klimaatcrisis nu al aan den lijve ondervinden worden amper gehoord.’

Als we praten over de opwarming van de aarde, zijn we bovendien geneigd om naar de toekomst te kijken. Naar de doelen voor 2030, de verwachte temperatuurstijging in 2050. Veel minder aandacht is er voor de manier waarop de geschiedenis doorwerkt in het heden, terwijl dat cruciaal is om te begrijpen hoe we in deze planetaire noodtoestand zijn beland. Zonder een goed begrip van het kolonialisme kunnen we de uitbuiting van de planeet niet doorgronden, betoogt Ghosh. De drie Kamerleden luisteren aandachtig naar zijn verhaal over de vloek van de nootmuskaat.

De politici zijn ook op zoek naar oplossingen. Er zijn toch hoopvolle ontwikkelingen op het vlak van duurzame energie, probeert Joris Thijssen. Dat is mooi, antwoordt Ghosh, maar zonnepanelen en windmolens bieden geen oplossing voor deze cultuurcrisis. ‘Natuurlijk willen we een energietransitie, maar uiteindelijk zullen we moeten terugschalen. Een vorm van rantsoenering is onvermijdelijk.’

Vergeet ook niet, vervolgt hij, dat elke energietransitie in het verleden gepaard ging met een verschuiving van de macht. De reden dat de Nederlanders in de zeventiende eeuw uitgroeiden tot een koloniale mogendheid, had alles te maken met hun superieure inzet van windenergie, zowel voor molens als zeilschepen. De overgang naar hernieuwbare energie zal gepaard gaan met een

nog grotere opschudding van de geopolitieke orde. China heeft daar strategisch op voorgesorteerd door zich te ontwikkelen tot de belangrijkste leverancier van de grondstoffen die nodig zijn om zonnepanelen en windmolens te bouwen. ‘Sinds het begin van de het kolonialisme is het Westen de status-quo-macht geweest’, zegt Ghosh in het parlement. ‘Het is psychologisch ontzettend moeilijk te verwerken dat die dominantie ten einde komt.’

Amitav Ghosh

Het toekomstbeeld dat Ghosh schetst is sowieso moeilijk te verwerken. De wereld dreigt af te glijden in gewelddadige chaos. Plant- en diersoorten verdwijnen, het fascisme is in opkomst en landen zetten zich schrap voor nieuwe grondstofoorlogen. Gaia slaat terug en de menselijke beschaving loopt op zijn laatste benen. 'Zijn er ook zaken die u dan wel hoopvol stemmen?' vraagt Lammert van Raan. Wat vindt Ghosh bijvoorbeeld van het voorstel om ecocide strafbaar te stellen? Hij denkt even na. 'Het zal Bolsonaro er niet van weerhouden om de Amazone te kappen. Maar misschien is het wel een teken van een veranderende verhouding tot de levende wereld. Je ziet het ook aan de initiatieven om rechten te geven aan de natuur. Dat vind ik een positieve ontwikkeling. In IJsland is er een gedenkteken geplaatst voor een gletsjer die slachtoffer werd van klimaatverandering. Wie dat in de negentiende eeuw had voorgesteld, was voor gek verklaard.'

In 2025 wordt India getroffen door een hittegolf. Twintig miljoen mensen bezwijken, de wereld spreekt zijn afschuw uit en eindelijk lijkt een kantelpunt bereikt: het tijdperk van fossiele energie moet nu écht ten einde komen. Zo gaat het althans in *The Ministry for the Future*, de bejubelde klimaatroman van sciencefictionschrijver Kim Stanley Robinson.

Maar Ghosh vindt het een weinig realistisch scenario. Kijk alleen al naar afgelopen zomer. Temperaturen in India kwamen boven de 45 graden uit. In Pakistan raakten meer dan dertig miljoen mensen ontheemd door de ergste overstromingen in de geschiedenis van het land. Maar betekende het een kantelpunt? 'Natuurlijk niet', zegt Ghosh. 'Dat is een absurde westerse fantasie. In deze landen wordt er op een compleet andere manier over klimaatverandering gesproken. De Pakistanen zeggen niet: nu moeten we minder olie of kolen verbranden, nee, ze willen schadevergoedingen van rijke landen die dit probleem hebben veroorzaakt.'

Net op het moment dat Kenianen en Indonesiërs kunnen profiteren van goedkope kolenstroom klinken er slogans dat fossiele brandstoffen in de grond moeten blijven. Maar mensen in ontwikkelingslanden hebben geen boodschap aan pleidooien voor het verkleinen van hun ecologische voetafdruk. Ze willen ook een smartphone, een eigen auto en met het vliegtuig op vakantie. Mensen zijn mimetische wezens, zegt Ghosh, wij begeren wat de ander begeert, bootsen elkaars consumptiegedrag na. Met dank aan de reclame-industrie is er een 'mondiaal patroon van verlangen' ontstaan. De enige oplossing is een radicale versobering van onze levensstijl, gelooft Ghosh. 'Gandhi waarschuwde al dat we de wereld zouden kaalvreten als sprinkhanen als iedere Indiër het westerse consumptieniveau nastreefde. Daar had hij geen klimaatwetenschapper voor nodig.'

Een gangbare wijsheid binnen de groene beweging is dat de armen het zwaarst zullen lijden onder de gevolgen van klimaatverandering. Maar volgens Ghosh is dat een 'complete misvatting'. In de eerste plaats werkt zo'n boodschap contraproductief. Het beoogde effect is dat mensen in rijke landen offers zullen brengen, om het lijden in arme landen te verlichten. 'Maar dat is natuurlijk niet hoe het werkt', zegt hij in de Tweede Kamer. 'Waarom was het Montreal-protocol zo'n succes? Omdat het gat in de ozonlaag werd gepresenteerd als een gevaar voor witte mensen. Toen luisterden de Amerikanen en Europeanen pas.'

In Silicon Valley zijn de superrijken ondertussen begonnen met het bouwen van *doomsday bunkers* waar ze zich kunnen verschansen wanneer de Apocalyps aanbreekt. Stiekem hopen de elites, ook die in India en China, op een soort *survival of the richest*. Maar ze zullen bedrogen uitkomen, voorspelt Ghosh, want het is een illusie dat geld je kan behoeden voor de gevolgen van klimaatontwrichting. Welvarende westerlingen wanen zich misschien veilig in moderne steden, maar juist dit soort 'geterraformde' gebieden zijn kwetsbaar voor extreem weer, zegt Ghosh. 'Neem Californië. Dat is bepaald geen arme regio en toch wordt het er langzaam onleefbaar vanwege de bosbranden en watertekorten.'

Juist complexe samenlevingen zijn volgens Ghosh minder goed in staat om schokken te absorberen. Dat is waarom Puerto Rico nu zo zwaar getroffen is door orkaan Fiona, zegt hij: 'De uitrol van geprivatiseerde infrastructuur heeft een fatale afhankelijkheid gecreëerd. Nu het stroomnet plat ligt, hebben mensen geen middelen meer om met onheil om te gaan. Traditionele vormen van weerbaarheid zijn ondermijnd. Arme mensen in India weten hoe ze moeten overleven in zware omstandigheden, maar de middenklasse is geen ontberingen gewend.'

Amitav Ghosh

De alomvattendheid van Ghosh' analyse maakt dat de alternatieven die hij aandraagt tamelijk krachteloos voelen. Want hoe realistisch is het dat we terugkeren naar premoderne vormen van

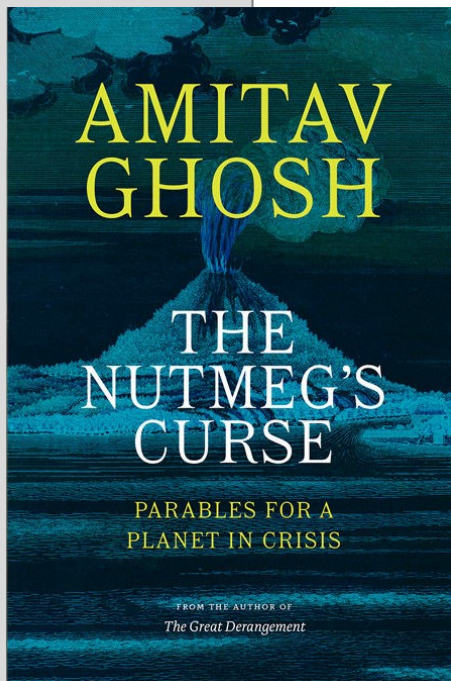
kennis? Als het mechanistische wereldbeeld het probleem is, dan kunnen we de rituele diplomatiek op de klimaattoppen wel afschaffen. Dan zijn windparken en elektrische auto's niets meer dan een pleister op de wond. Verhalenvertellers kunnen dieren en planten een stem geven, maar ondertussen blijven de fabrieksschoorstenen roken en moet het mangrovebos in de Sundarbans wijken voor toeristenresorts. Het is, om de beroemde uitspraak van Fredric Jameson te parafraseren, een stuk makkelijker om het einde van de wereld voor te stellen dan het einde van de moderniteit.

Voorafgaand aan zijn officiële bijdrage in het parlement heeft Ghosh een informele ontmoeting met fractiemedewerkers van GroenLinks. Het zijn vrijwel allemaal jongeren die de politiek in zijn gegaan omdat ze zich zorgen maken over de toekomst. 'Wat kunnen we doen?' willen ze weten van Ghosh. De schrijver heeft geen pasklare antwoorden. 'Dit probleem kent geen beleidsoplossingen', zegt hij. Wanneer hij in het laatste hoofdstuk van *The Nutmeg's Curse* schrijft over 'een vitalistische politiek' heeft hij het niet over wetgeving of parlementaire discussies. Een beter voorbeeld van wat hij daarmee bedoelt is het verzet tegen de Dakota Access Pipeline.

Dat protest begon in het Standing Rock-reservaat, waar de inheemse Sioux-bevolking in opstand kwam tegen de aanleg van een oliepijplijn. Samen met duizenden sympathisanten uit heel het land blokkeerden zij de bouwplaatsen en ketenden ze zich vast aan de machinerie van de fossiele industrie. De grassrootsdemonstratie groeide uit tot meer dan een milieuprotest alleen. Het vormde een aanval op de ideologie van het extractivisme. 'Het protest werd gedragen door de spirituele connectie van de oorspronkelijke bewoners met het landschap', zegt Ghosh. 'Je ziet dat ook terug in sommige acties van Extinction Rebellion. De manier waarop zij dans inzetten vind ik inspirerend. Ze zoeken verbinding met de grond. Of kennen jullie het fenomeen *dumpster diving*? Dat is ook een mooi voorbeeld...'

'Jawel', reageert Suzanne Kröger. 'Maar wij zitten hier natuurlijk wel in het parlement. Wij kunnen moeilijk gaan dansen in de plenaire zaal.' Het GroenLinks-Kamerlid is degene die Ghosh vandaag heeft uitgenodigd, omdat ze onder de indruk was van *The Nutmeg's Curse*, en omdat ze vindt dat volksvertegenwoordigers soms best wat meer oog mogen hebben voor het grotere verhaal, maar de politieke vertaalslag blijft moeizaam. 'Weet je wat jullie kunnen doen', oppert Ghosh. 'Nodig bij het volgende klimaatdebat niet enkel wetenschappers uit, maar ook een vrouw uit India die steeds verder moet lopen om water te halen. Luister naar dat soort verhalen.'

Amitav Ghosh

The Nutmeg's Curse

Parables for a planet in crisis

Amitav Ghosh

Uitgeverij: John Murray

349 blz

2021

Verschijnt in nederlandse vertaling: februari 2023

De aarde was nooit wat ze leek

De vloek van de nootmuskaat

De crisis van onze planeet vindt haar oorsprong in het

westerse kolonialisme met zijn minachting voor inheemse volkeren, dieren en natuur. Het begon allemaal op de Banda-eilanden...

Johannes Vinckboons, 'Twee gezichten op VOC-vestigingen, Lawec in Cambodja en Banda in de zuidelijke Molukken'. Neyra, ca. 1662-ca. 1663. Olieverf op doek, 97 cm x 140 cm © Rijksmuseum Amsterdam

Mijn verhaal begint bijna vierhonderd jaar geleden, in de Banda-archipel, een kleine eilandengroep in het uiterste zuidoosten van de Indische Oceaan. Het grootste van deze eilanden is slechts tweeënhalve mijl lang en een halve mijl breed – de Banda-eilanden zijn zo minuscule dat ze op de meeste kaarten slechts als een paar stippen zijn aangegeven.

De Banda-eilanden liggen op een breuklijn waar de aarde voelbaar leeft: de eilanden en hun vulkanen zijn voortgekomen uit de Ring van Vuur, die loopt van Chili in het oosten tot de rand van de Indische Oceaan in het westen. Een nog steeds actieve vulkaan, de Gunung Api ('Vuurberg'), torent boven de Banda-

eilanden uit, zijn top voortdurend gehuld in wolkenpluimen en opstijgende stoom.

Deze vulkaan bracht een geschenk in de vorm van een botanische soort die op deze kleine archipel als nergens anders heeft gefloreerd: de boom die zowel nootmuskaat als foelie voortbrengt. Vóór de achttiende eeuw was elke nootmuskaat ter wereld afkomstig van de Banda-eilanden of daaromheen. Maar de muskaatnoot was een avontuurlijke reiziger: eeuwen vóór het begin van onze jaartelling circuleerden er al muskaatnoten op grote schaal in Azië, Afrika en Europa. Ze werden zo begeerd dat je in het vijftiende-eeuwse Europa met een handvol nootmuskaat een huis of een schip kon kopen.

De Portugezen waren de eerste Europeanen die de Banda-eilanden bereikten, in 1511, maar anderen volgden hen op de voet, eerst de Spanjaarden, daarna de Nederlanders en de Engelsen. De Europeanen hadden met elkaar gemeen dat ze allemaal een monopolie op de handel in

nootmuskaat en foelie wilden opleggen. De Nederlanders waren het meest meedogenloos van allemaal en stuurden steeds weer vloeden naar de eilanden om de bewoners verdragen op te dringen. De eilandbewoners waren niet talrijk, er waren er in totaal maar zo'n vijftienduizend, maar ze verzetten zich zo hardnekkig dat in 1621 de gouverneur-generaal van Nederlands-Indië, Jan Pieterszoon Coen – die vandaag de dag bekend staat als de uitvinder van het

Amitav Ghosh

aforisme ‘Geen oorlog zonder handel, geen handel zonder oorlog’ – besloot dat het Banda-probleem een definitieve oplossing behoeft: de eilanden moesten worden ontdaan van hun bewoners.

Zodra de Bandanezen weg waren, zouden kolonisten en slaven worden aangevoerd om een nieuwe plantage-economie in de archipel te creëren. Dus leidde Coen in februari 1621 een Nederlandse vloot naar de Banda-eilanden en gaf hij de bewoners opdracht hun dorpen en huizen te verlaten. In april 1621 kwam Coen met zijn definitieve oplossing: op zijn bevel roeiden de Nederlanders in een paar weken tijd de hele bevolking van de eilanden uit – enkele duizenden werden gedood, enkele duizenden stierven van honger of ziekte, en de rest werd tot slaaf gemaakt en gedeporteerd.

Binnen een paar maanden hadden de Bandanezen, ooit een trotse en ondernemende handelsgemeenschap, als volk opgehouden te bestaan. Hun wereld was in nog geen tien weken tot een einde gekomen. De Bandanezen behoorden daarmee tot de eerste slachtoffers van een plaag die nu de hele planeet dreigt te overspoelen: de ‘grondstoffenvloek’.

Voor de Bandanezen waren de landschappen, bossen en bomen van hun eilanden woonplaatsen die op een verbeeldingsvolle en materiële manier met het menselijk leven waren verweven; het landschap bestond niet alleen om nootmuskaat te produceren. Ze zongen liederen over nootmuskaat en vulkanen en vertelden er verhalen over. Voor Jan Pieterszoon Coen en de Verenigde Oost-Indische Compagnie daarentegen hadden de bomen, vulkanen en landschappen van de Banda-eilanden geen andere betekenis dan als grondstoffen die konden worden gebruikt om winst te maken. Voor hen vertegenwoordigden de bomen en vulkanen die in de liederen van de Bandanezen voorkwamen niets meer dan hun nut; het idee dat een vulkaan betekenis kon hebben was voor hen slechts bijgeloof, of zelfs afgoderij. Ook was er in de ogen van de Nederlandse kolonisten geen intrinsieke band tussen de Bandanezen en het landschap dat zij bewoonden, zij konden gewoon worden vervangen, door arbeiders en managers, die de archipel zouden omvormen tot een nootmuskaatfabriek.

Dit was een radicaal nieuwe kijk op de aarde, als een ‘enorme machine van inerte deeltjes die onophoudelijk in beweging zijn’. Zelfs in Europa begon de mechanistische visie op de wereld pas in de zeventiende eeuw vorm te krijgen, en dan nog alleen onder de elites. Dat dit gebeurde tegen de achtergrond van de Europese verovering van de Amerika's was geen toeval. Na de onderwerping van dat continent begonnen ontwikkelde Europese mannen uit de hogere klasse zichzelf te beschouwen als de onderdrukkers van alles waar zij toezicht op hielden, zelfs in hun eigen land, en vooral binnen dat domein dat zij beschouwden als ‘de natuur’, een inerte opslagplaats van hulpbronnen die, om ‘verbeterd’ te worden, moest worden onteigend, of het nu ging om inheemse Amerikanen of om Europese boeren.

Een opvallend kenmerk van de mechanistische ideologieën van de Verlichting is dat ze radicaal gericht waren op de mens. Mensen werden beschouwd als verheven boven alle andere wezens, en het voornaamste kenmerk van hun superioriteit lag in hun bezit van de taal, en in hun vermogen zinvolle uitspraken te doen en te begrijpen. Volgens deze opvatting bezat alleen de mens het vermogen om te spreken, doelbewust te handelen en, niet in de laatste plaats, geschiedenis te schrijven.

Deze opvattingen werden, let wel, grotendeels aangehangen door Europese elitemensen. Over de hele wereld zijn er altijd heel veel mensen geweest die geloofden – en nog steeds geloven – dat er enkele of vele soorten wezens bestaan die kunnen spreken, en dat ook doen. Niet alleen niet-westerlingen zijn die mening toegedaan, zelfs in Europa en andere delen van het Westen zijn er altijd veel mensen geweest die geloofden dat mensen niet de enige wezens waren met een ziel en het vermogen om betekenis te geven en te begrijpen. Maar zulke mensen werden door de westerse elite beschouwd als bijgelovige en misleide primitieven en animisten. ‘Beschaafd’ zijn betekende accepteren dat de aarde inert en machine-achtig is, en dat geen enkel aspect ervan in principe aan de menselijke kennis kan ontsnappen. Het idee alleen al dat andere dan menselijke wezens een ziel hadden, of konden spreken, werd beschouwd als een teken van barbaarsheid dat onderdrukt of uitgeroeid moest worden, desnoods met extreem geweld.

Tot op de dag van vandaag is voor veel, zo niet de meeste ontwikkelde mensen vanzelfsprekend dat een vraag als ‘kunnen niet-mensen spreken?’ *ipso facto* absurd is. Toch is de zaak niet zo eenvoudig af te handelen als het op het eerste gezicht lijkt. Want de vraag

‘kunnen niet-mensen spreken?’ roept een aantal andere vragen op, bijvoorbeeld: ‘Wie en wat is de mens?’ Tegenwoordig wordt de definitie van de mens vaak gekoppeld aan de binomiale naam *homo sapiens*, ‘wijze aap’, een taxonomische categorie die in 1758 door Linnaeus werd uitgevonden. Die datum vertelt ons veel over de term *homo sapiens* – bijvoorbeeld dat deze is ontstaan tijdens de Europese Verlichting, te midden van de opkomst van wat wij nu als wetenschap beschouwen.

Volgens de definitie van Linnaeus vormen alle leden van de klasse *homo sapiens* één soort. Linnaeus verdeelde de soort echter ook in ondersoorten, op basis van geografie en fysieke kenmerken. Met andere woorden, terwijl de Verlichting het idee van de mens als één soort voortbracht, ontkende zij dat idee ook. Vandaar dat veel, zo niet de meeste Verlichtingsfilosofen meenden dat er een natuurlijke hiërarchie bestond binnen de soort *homo sapiens*, zodat sommige rassen en klassen menselijker waren dan andere. We mogen bijvoorbeeld niet vergeten dat de Nieuwe Wereld door de Europese veroveraars werd voorgesteld als een ‘wereld zonder mensen’, en dat dit hen in staat stelde de inheemse volkeren massaal uit te roeien.

We worden dus geconfronteerd met de paradox dat de ‘uitvinding’ van de mens hand in hand ging met een proces van segregatie, waarbij ervan werd uitgegaan dat de spraak- en redeneervermogens niet gelijkelijk over alle mensen waren verdeeld. Het behoeft geen betoog dat deze overtuigingen een groot deel van de negentiende en de twintigste eeuw in hun greep hielden en zelfs nu nog in rudimentaire vorm aanwezig zijn.

Laten we even stilstaan bij een tegenovergestelde mogelijkheid, waarin levende wezens van velerlei aard in staat zijn zo niet te spreken, dan toch ten minste bepaalde aspecten van hun wezen te verwoorden. Dit is geen vergezocht idee: we weten nu dat bomen in een bos onder bepaalde omstandigheden met elkaar kunnen communiceren. Ze kunnen hulp, in de vorm van koolstof, sturen naar zieke leden van hun groep, en ze kunnen elkaar waarschuwen voor pestilentie en ziekte. Men denkt nu dat bepaalde planten zelfs geluiden kunnen uitzenden die mensen niet kunnen horen maar sommige andere levende wezens wel.

De echte vraag is dan ook niet of de niet-mens kan spreken, maar eerder: wanneer en hoe zijn sommige mensen – en laat het duidelijk zijn dat dit voornamelijk mensen zijn met een universitaire opleiding – er toe gekomen te denken dat andere soorten in wezen barbaren zijn, niet in staat tot articulatie en handelingsbekwaamheid? Deze vragen – wie een barbaar is en wie volledig menselijk, wie betekenis geeft en wie niet, wie spreekt en wie zwijgt – vormen de kern van de planetaire crisis.

Op dit moment, als we terugkijken op het traject dat ons aan de rand van een planetaire catastrofe heeft gebracht, kunnen we niet anders dan erkennen dat onze benarde toestand een gevolg is van de manier waarop bepaalde klassen van mensen, een kleine minderheid in feite, actief anderen de mond hebben gesnoerd door hen voor te stellen als barbaren, wezens wier aanwezigheid op aarde uitsluitend materieel van aard is. Door deze veronderstellingen werd het als vanzelfsprekend beschouwd dat het grootste deel van de mensheid intellectueel en cultureel niet in staat was tot industrialisatie, en die waan is zelf een essentieel onderdeel van de catastrofe gebleken die zich nu over de hele planeet voltrekt.

Zou het Westen zijn begonnen met zijn roekeloze gebruik van hulpbronnen als het zich had kunnen voorstellen dat er een dag zou komen waarop de rest van de wereld diezelfde praktijken zou overnemen, net zoals het Westen zelf talloze niet-westerse praktijken en technologieën had overgenomen? Als men deze mogelijkheid een eeuw geleden had onderkend, was er misschien nagedacht over de gevolgen. Maar gedurende de negentiende en een groot deel van de twintigste eeuw was het een onuitgesproken veronderstelling van degenen die de wereld regeerden dat de meeste niet-westerse mensen eenvoudigweg te dom en te barbaars waren om de transitie naar een industriële beschaving op grote schaal te kunnen maken. Verborgen in abstracties lagen deze veronderstellingen ten grondslag aan een reeks wetenschappelijke disciplines zoals ontwikkelingsstudies en sommige takken van de economie en de sociologie, waarin armoede werd toegeschreven aan ‘cultuur,’ een term die vaak voorzien was van een raciale lading.

Amitav Ghosh

Het is misschien pas in de laatste twee of drie decennia dat het Westen zich bewust is geworden van iets wat het niet voor mogelijk had gehouden: dat het niet-Westen volledig in staat is winningsindustrieën en koolstofintensieve economieën over te nemen, en ook alles wat daarmee samenhangt, zoals wetenschappelijk en technologisch onderzoek en bepaalde genres

Inwoners van de Banda-eilanden, 1599. Ets en gravure op papier, ca. 14,5 cm × ca. 21,5 cm © Rijksmuseum Amsterdam

van kunst en literatuur. Als eerder was erkend dat mensen in wezen mimetische wezens zijn, en altijd al zijn geweest, die perfect in staat zijn van elkaar te leren, dan was duurzaamheid misschien al veel eerder een urgente kwestie geworden. Maar deze mogelijkheid werd uitgesloten door lang volgehouden veronderstellingen, totdat de 'barbaren' zichzelf begonnen te 'ontbarbariseren'.

De vreselijke ironie is dat het ontbarbariseren van de middenklasse van het niet-Westen juist werd bereikt door het herhalen, en zelfs intensiveren, van de processen van 'barbarisering' die in gang waren gezet door de koloniale veroveringen van Europa. In India zijn de laatste drie decennia de overtuigingen, gebruiken en middelen van bestaan van de bosbewoners meer dan ooit onder vuur komen te liggen. In afschuwelijke nabootsing van de koloniale behandeling van inheemse volkeren zijn steeds meer bosgebieden opengesteld voor mijnbouw en toerisme,

soms met steun van uitsluitingsgezinde natuurbeschermers, die in naam van de ecologie de verwijdering van de bosbewoners bepleiten.

De heilige bergen van de bosbewoners zijn ontheilgd, hun land is overspoeld door de aanleg van dammen, en hun geloof en rituelen zijn aangevallen als 'primitief bijgeloof' – precies de termen die ooit werden gebruikt door koloniale bestuurders, wetenschappers en missionarissen. De herhaling van koloniale praktijken gaat zelfs zo ver dat inheemse kinderen naar kostscholen worden gestuurd. Soortgelijke processen zijn ook gaande in China, met betrekking tot de Oeigoeren, en in Indonesië, met betrekking tot de Papoea's.

Kaart van de Gunung Api door Johannes Vingboons, 1665 - 1668 © Nationale Bibliotheek Oostenrijk

Het verschil is dat deze nabootsing van koloniale barbarisering zich niet gedurende een paar eeuwen, maar binnen enkele decennia hebben voltrokken, sinds 1990: de helft van de broeikasgassen die zich nu in de atmosfeer bevinden, is in de afgelopen dertig jaar uitgestoten. Het is de enorme versnelling als gevolg van de wereldwijde toepassing van koloniale winnings- en consumptiemethoden die ons aan de rand van de afgrond heeft gebracht.

Dit versnelde tijdsbestek heeft er echter ook voor gezorgd dat niet-mensen niet meer zo stemloos zijn als vroeger. Andere wezens en krachten – bacteriën, virussen, gletsjers, bossen, de straalstroom – dringen zich nu zo nadrukkelijk aan onze aandacht op dat we hebben moeten erkennen dat we ons niet meer in de wereld van Galileo bevinden, waar 'voorwerpen naast elkaar werden geplaatst, zonder elkaar te beïnvloeden'. We bevinden ons nu in Gaia, dat, zoals Bruno Latour heeft opgemerkt, 'een wereld is van actoren die voortdurend met elkaar in wisselwerking staan (...)'. Alles wat we op aarde ervaren is het onvoorziene, secundaire en onvrijwillige gevolg van het handelen van levende organismen.'

Een essentiële stap naar het monddood maken van niet-menselijke stemmen was de veronderstelling dat alleen mensen in staat zijn verhalen te vertellen. Ook dit is niet een idee dat mensen altijd hebben onderschreven; veel, misschien wel de meeste mensen in de wereld doen dat nog steeds niet. Het is in wezen weer zo'n elite-idee dat terrein won dankzij de opmars van de mechanistische metafysica.

Toch lijkt het idee dat mensen de enige verhalen vertellende dieren zijn vandaag de dag vanzelfsprekend voor degenen die het onderschrijven.

Amitav Ghosh

Neem bijvoorbeeld deze passage uit een van de mooiste landschapportretten uit de hedendaagse literatuur, Graham Swifts prachtige roman *Waterland* uit 1983. 'Alleen dieren', zegt

een van Swifts personages, 'leven volledig in het hier en nu. Alleen de natuur kent geheugen noch geschiedenis. Maar de mens – laat me u een definitie geven – is het dier dat verhalen vertelt. Waar hij ook gaat, hij wil geen chaotisch kielzog achterlaten, geen lege ruimte, maar een troostende markering – boeien en sporen – tekenen van verhalen.' Dus nogmaals, waar het echt om gaat is niet zozeer het vertellen van verhalen zelf, maar eerder de vraag wie betekenis kan geven. Opnieuw wordt aangenomen dat niet-mensen geen betekenis kunnen maken of onderscheiden.

Zoals bij zoveel andere pogingen om het uitzonderlijke karakter van de mens te definiëren, is dit idee alleen houdbaar als betekenisgeving en verhalen vertellen circulair worden gedefinieerd, als gebonden aan menselijke taalvormen. Maar is het werkelijk zo dat ervaringen geen betekenis kunnen hebben in de afwezigheid van taal? Dit geldt duidelijk niet voor pre-linguïstische mensen: het is bekend dat zelfs zuigelingen vele soorten van betekenis begrijpen en maken. Waarom zou het dan niet mogelijk zijn om ervaringen op andere manieren, bijvoorbeeld via het geheugen, het zicht of de reuk, tot betekenisvolle patronen te verbinden? Elke huisdiereigenaar weet dat een hond de relatie tussen het huis, het park en bepaalde tijden van de dag als betekenisvol begrijpt. Het is duidelijk niet zo dat de hond 'volledig in het hier en nu' leeft; zijn ervaringen zijn opeenvolgend en worden begrepen als zich ontvouwend in tijd en ruimte.

Het staat nu vast dat veel dieren een lang geheugen hebben en op complexe wijze kunnen communiceren. Sommige van deze dieren, zoals olifanten, walvissen en trekvogels, verplaatsen zich ook over immense afstanden en lijken gehecht te zijn aan bepaalde plaatsen. Deze bewegingen kunnen niet worden omschreven als zuiver mechanisch, instinctief of zonder betekenisvolle sequenties. Bultruggen markeren bijvoorbeeld het verstrijken van de tijd door van jaar tot jaar hun gezang te veranderen. Dit zou nauwelijks mogelijk zijn als ze 'volledig in het hier en nu' zouden leven.

Al in de jaren dertig toonde de bioloog Jakob von Uexküll aan dat veel dieren hun omgeving actief interpreteren en zo hun eigen beleavingswereld creëren. Dit idee is lang anathema geweest voor degenen die menen dat het een kardinale fout is om dieren menselijke eigenschappen toe te schrijven. Maar, zoals Eileen Crist zo overtuigend heeft aangetoond in haar boek *Images of Animals: Anthropomorphism and Animal Mind*, het rigoreus vermijden van antropomorfisme zorgt er slechts voor dat we dreigen te vervallen in de verwante denkfout van het mechanomorfisme – de veronderstelling dat dieren machine-achtige wezens zijn die in principe geen geest of interpretatief vermogen kunnen hebben.

Kortom, er zijn vele goede redenen om te concluderen, zoals wetenschapsfilosoof Donna Haraway doet, dat 'het vertellen van verhalen niet langer in het hokje van het menselijk exceptionalisme kan worden ondergebracht'. De antropoloog Thom van Dooren gaat nog verder. In een fascinerende studie over een troep pinguïns die jaar na jaar hardnekkig terugkeert naar de kust van een buitenwijk van Sydney, concludeert hij dat de gehechtheid van de vogels aan die plek voortkomt uit 'het vertellen van verhalen'. Hij schrijft: 'Ervaringswezens zoals pinguïns "verbeelden" de wereld ook voor zichzelf: ze nemen zintuiglijke gegevens niet alleen op als ongefilterde en betekenisloze verschijnselen, maar weven betekenis uit ervaringen, zodat ze, net als mensen, "een eindeloos van verhalen vervulde wereld" bewonen.'

Het is dus heel goed mogelijk dat het vertelvermogen geen exclusief menselijke eigenschap is, maar juist de meest dierlijke van alle menselijke vermogens, een product van een van de eigenschappen die mensen ontegenzeggelijk delen met dieren en vele andere wezens – gehechtheid aan een plek. Misschien onderscheidt het vermogen om verhalen te vertellen de mens niet van dieren, maar is het juist het belangrijkste overblijfsel van ons voorheen wilde zelf. Dit zou verklaren waarom verhalen bij uitstek het domein zijn van de menselijke verbeelding waarin niet-mensen een stem hadden, en waarin niet-menselijke handelingsbekwaamheid volledig werd erkend en zelfs gevierd. Hieruit volgt dat als deze niet-menselijke stemmen hun juiste plaats moeten terugkrijgen, dit in eerste instantie via het medium van verhalen moet gebeuren.

Dit is de grote last die nu rust op schrijvers, kunstenaars, filmmakers en alle anderen die betrokken zijn bij het vertellen van verhalen: aan ons de taak om op een verbeeldingsvolle manier de handelingsbekwaamheid en de stem van niet-mensen te herstellen. Zoals bij alle belangrijke artistieke inspanningen in de menselijke geschiedenis is dit een taak die tegelijk esthetisch en politiek is – en vanwege de omvang van de crisis die de planeet teistert, is deze taak nu beladen met de meest dringende morele urgentie.

Amitav Ghosh

Nootmuskaat van de Banda-eilanden, 1599. Gravure op papier, 10,2 cm x 16,1 cm © Rijksmuseum Amsterdam

Ik wil nu graag terugkeren naar de plaats waar ik begon, de Banda-archipel, waar de Nederlandse Verenigde Oost-Indische Compagnie in 1621 een genocidaal bloedbad aanrichtte waarbij bijna de gehele bevolking werd gedood of tot slaaf gemaakt. De belangrijkste plaats van het bloedbad was het kleine eiland Banda Neira, dat in het midden van de archipel ligt. Tegenwoordig zijn er op het eiland veel gedenktekens voor de genocide: één daarvan staat naast de put waar de onthoofde lichamen van de eilandhoofden in werden gegooit. Maar naast deze officiële gedenktekens is er nog een andere, misschien wel krachtigere reeks gedenktekens. Die bestaan uit verhalen, over het bloedbad zelf en over de geesten die op het eiland rondwaren.

In het midden van Banda Neira ligt een gebouwencomplex waar ooit Nederlandse

ambtenaren woonden. De huizen waren jarenlang verlaten, maar worden nu gerestaureerd. Er doen veel verhalen de ronde over deze huizen en over de geesten die er nog steeds ronddolen: men wijst naar bepaalde kamers waar Nederlandse mannen en vrouwen zelfmoord zouden hebben gepleegd. Het is inderdaad onmogelijk deze huizen te betreden zonder overvallen te worden door een gevoel van melancholie en beklemming.

In een van deze huizen werd mij een kamer getoond waar een Nederlandse ambtenaar een boodschap op een ruit zou hebben gekrast, met een diamant, alvorens zelfmoord te plegen. Terwijl ik door deze kamer werd rondgeleid kreeg de persoon die mij erheen had gebracht een telefoontje en stapte naar buiten, mij daar alleen achterlatend. Terwijl ik een foto nam van de ruit voelde ik een koude bries door de kamer waaien. Ik dacht dat de deur openstond, maar toen ik omkeek zag ik dat dit niet het geval was.

Toen ik me weer naar het raam wendde, werd ik gegrepen door een sensatie als die waardoor we soms ons hoofd draaien als we op straat lopen, omdat we intuïtief aanvoelen dat een vreemde ons aanstaart. Ik keek over mijn schouder, maar er was niemand. Toch had ik een mysterieus gevoel dat er iemand of iets bij mij in die kamer was – een aanwezigheid die een schaduw was van iets menselijks en toch niet-menselijk, omdat ze onstoffelijk was.

Toen ik het huis verliet had ik het gevoel dat ik niet alleen werd achtervolgd door mijn ontmoeting met die aanwezigheid, maar ook door een gevoel van déjà vu. Ik had ergens gelezen over een soortgelijke ervaring. Maar waar?

En toen herinnerde ik me een roman van de grote Nederlandse schrijver Louis Couperus: *De stille kracht* (in het Engels *The Hidden Force*) en naar mijn mening is het de mooiste van alle Europese koloniale romans. De hoofdpersoon is Otto van Oudijk, een Nederlandse ambtenaar van middelbare leeftijd die in een klein stadje op Java woont. Van Oudijk is een stugge, hardwerkende man die geen enkele verbeeldingskracht heeft: hij is zogezegd de vertegenwoordiger bij uitstek van de westerse moderniteit en rationaliteit. Maar de ontrouw van zijn vrouw en zijn eigen aanvaringen met een Javaanse aristocraat leiden tot een reeks mysterieuze manifestaties in zijn huis. Hij hoort op vreemde tijden kreten en het gekreun van kinderen, stenen komen naar beneden uit onduidelijke bron, mensen worden op onverklaarbare wijze met bloed besmeurd.

De eerste reactie van Van Oudijk is afwijzend: 'Het lag niet in zijn aard om in bovennatuurlijke gebeurtenissen te geloven en dat deed hij ook niet. Stiekem was hij woedend dat hij de daders of een verklaring niet kon ontdekken. Maar hij weigerde te geloven. Hij geloofde niet toen hij zijn bed bevuild vond (...). Hij geloofde niet toen het glas dat hij optilde in scherven brak. Hij geloofde niet toen hij een constant irritant gehamer boven zijn hoofd hoorde.'

Dan stoppen de manifestaties even onverklaarbaar als ze waren begonnen. Even denkt Van Oudijk dat hij heeft gezegevierd, 'dat hij door zijn eenvoudige moed, als ambtenaar, als Hollander en als man, te sterk was geweest voor de verborgen kracht'.

Maar de mysterieuze gebeurtenissen laten een 'haat achter die overal opkwam als de demonische

Amitav Ghosh

bloei van dat vreemde geheim'. Zijn huiselijk en ambtelijk leven desintegreren en 'Van Oudijk, die nooit bijgelovig was geweest, die koel en rustig had doorgewerkt in zijn eenzame huis, met de onbegrijpelijke hekserij overal om zich heen, die rapporten had gelezen terwijl het gehamer boven zijn hoofd doorging en zijn whisky-soda een okerkleur kreeg in zijn glas; Van Oudijk werd voor het eerst van zijn leven... bijgelovig, gelovend in een verborgen kracht die op de loer lag, hij wist niet waar... En toen hij dit bijgeloof in zichzelf bemerkte, iets zo nieuw voor hem, die praktische man, iets zo vreemd en ongelooflijk voor hem, een man van doodgewone mannelijke eenvoud, was hij bang voor zichzelf, als voor een ontoereikende geestelijke gezondheid, die hij diep in zichzelf begon waar te nemen... Het was nooit bij hem opgekomen dat er ergens, diep verborgen in het leven, dingen konden zijn die sterker waren dan de kracht van de menselijke wil en het intellect.'

In feite komt Van Oudijk, de perfecte agent van de moderne, progressieve rationaliteit, tot het inzicht dat zijn waarnemingen door zijn ideologie zijn afgedekt. Hij is, ondanks zijn inspanningen, niet in staat de stemmen het zwijgen op te leggen die zich om hem heen laten horen.

Van Oudijks hachelijke situatie zou kunnen worden gezien als een omgekeerd beeld van de eigen positie van de auteur ten opzichte van de westerse moderniteit. Want denk aan de vreemdheid van Couperus' situatie. Hij was een zeer gerespecteerde figuur in de Nederlandse samenleving, die zelfs tijdens zijn leven al als een van de grootste Nederlandse schrijvers werd gezien. Ook zijn boek werd bij verschijning met gejuich ontvangen en al snel als een klassieker beschouwd. Toch deed Couperus beweringen die geen moment zouden zijn verdedigd door een ingenieur, arts, ambtenaar of welke andere gerespecteerde Nederlander dan ook: weinig of geen ontwikkelde Europeanen uit het begin van de twintigste eeuw zouden het idee hebben gehad dat verborgen krachten op een dergelijke manier in het dagelijks leven konden binnendringen. Toch hebben Couperus' geschoolde tijdgenoten het boek gelezen en ervan gehouden en het een institutionele plaats gegeven als literaire klassieker binnen hun cultuur.

Dit betekent dat zelfs op een moment dat de moderniteit triomfantelijk en onstuitbaar leek, zelfs in een calvinistische, kapitalistische en technologisch zelfverzekerde samenleving als de Nederlandse, er een sluimerend vermoeden bestond dat er achter alle overeengekomen zekerheden iets schuilging dat zich aan hun greep onttrok, iets wat zich de mond niet liet snoeren, ook al leek het te zwijgen.

En uiteindelijk is het Couperus die triomfeert. Zijn personage, Van Oudijk, is perfect symbolisch voor de mens in het Antropoceen. Veel, zo niet het grootste deel van de mensheid leeft tegenwoordig zoals de kolonialisten ooit deden in hun koloniën. Ze behandelen de aarde alsof die een inerte entiteit is die in de eerste plaats bestaat om geëxploiteerd en te gelde gemaakt te worden, vertrouwend op bepaalde technologische en wetenschappelijke zekerheden. Maar het zijn juist die wetenschappen die nu moeite hebben om gelijke tred met de aarde te houden nu deze steeds meer krachten onthult die lang voor onze ogen verborgen waren en zich in deze tijd manifesteren in klimatologische gebeurtenissen van buitengewoon en griezelig geweld.

En terwijl deze realiteiten op ons neerdalen, worden we steeds meer als Van Oudijk, langzaam en schoorvoetend tot het besef komend dat de aarde nooit is geweest wat ze leek, dat ze verre van inert is, maar een entiteit zó actief dat we terug hebben moeten grijpen naar een ver verleden om er een naam voor te vinden – Gaia. Net als Van Oudijk worden we wakker en beseffen we dat we, door te weigeren naar andere stemmen dan de onze te luisteren, de ondergang hebben ingeluid – in ons geval niet alleen voor onszelf, maar ook voor de mensen die de afgelopen eeuwen koppig en hardnekkig zijn blijven volhouden dat niet-mensen kunnen, mogen en moeten spreken, in weerwil van onophoudelijk, apocalyptisch geweld.

<https://www.groene.nl/artikel/de-vloek-van-de-nootmuskaat>

The Great Derangement: Climate Change and the Unthinkable

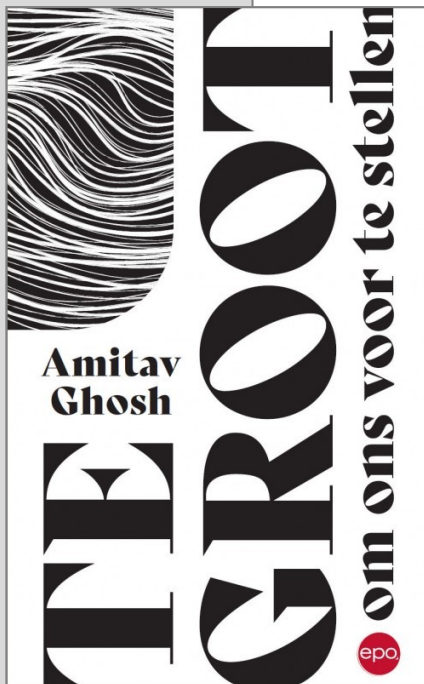
Te Groot om ons voor te stellen Amitav Ghosh

Uitgeverij - University of Chicago Press
192 blz
2016

Uitgeverij: EPO
272 blz
2022

De klimaatcrisis en onze verbeelding

In dit bejubeld essay onderzoekt Amitav Ghosh het onvermogen van kunst en literatuur maar ook van geschiedschrijving en politiek om de schaal en het geweld van de klimaatverandering te vatten.

Amitav Ghosh

Van klimaatverandering naar systeemverandering

een veelzijdige blik op een complexe globale uitdaging

Ann Crabbe, Sara Vicca

Uitgeverij: UPA

208 blz

2021

Klimaatverandering vormt een van de grootste maatschappelijke en wetenschappelijke uitdagingen van de 21ste eeuw en mogelijk uit de menselijke geschiedenis. De impact ervan zal overal ter wereld en in uiteenlopende facetten van het maatschappelijk leven voelbaar zijn. Ook de oplossingen voor en aanpassingen aan de klimaatverandering zullen dus van vele sectoren en

disciplines moeten komen.

Dit boek biedt een brede kijk op de klimaatproblematiek. Naast de fysische oorzaken en gevolgen van klimaatverandering wordt ook duidelijk gemaakt waarom een snelle transitie naar een klimaatneutrale maatschappij wenselijk is voor mens en milieu, op sociaal en op economisch vlak. Oplossingen voor het klimaatprobleem worden bekeken vanuit technologisch, ecologisch, economisch en sociaal perspectief.

De mythe van de groene economie

valstrik, verzet, alternatieven

Anneleen Kenis & Matthias Lievens

uitgeverij: EPO/Uitgeverij Jan van Arkel

280 blz

2012

Met *De mythe van de groene economie* hebben Anneleen Kenis en Matthias Lievens het juiste boek op het juiste moment geschreven. We leven in een wereld die meervoudig in crisis is. Er is al lang een sluipend verder oprukkende milieucrisis. En in de nasleep van de financieel-economische crisis, slaat ook de sociale crisis in Europa steeds sterker toe. De vele zorgwekkende beelden en berichten die we de laatste tijd te verwerken krijgen, doen ons al lang voelen dat het grondig mis zit met ons economisch systeem. En dan zijn er de sociale gevolgen van de oplopende spanningen. Jongeren tegen ouderen, werkenden tegen werklozen, autochtonen tegen allochtonen, privéwerknemers tegen overheidspersoneel. Steeds meer groepen worden tegen elkaar opgezet. Steeds meer mensen kunnen de druk van de *ratrace* niet meer aan en krijgen psychologische problemen.

En toch blijft het neoliberale discours al jaren dominant. Het stelt meer economische groei en meer markt voor als de oplossing voor elk probleem. Ook overtuigde sociaaldemocraten en vakbondsmensen bestempelen groei als noodzakelijk. En ook een aantal groenen gaat ver mee in de mogelijkheden van de markt en de marktconforme instrumenten om milieuvriendelijk gedrag uit te lokken. Dat is ook een gevolg van de sterkte van het dominante systeem. Zoals de auteurs zelf aanstippen is het kapitalisme bij uitstek in staat om creatieve oplossingen te vinden voor de crisissen waarmee het geconfronteerd wordt. De nieuwe kapitalistische oplossing wordt door de auteurs (wat verwarrend) omschreven als 'de groene economie'. Die moet het oude fossiele brandstofkapitalisme komen aflossen om de essentie van het systeem te redden. Maar de auteurs waarschuwen dat de oplossingen die door het kapitalisme naar voor geschoven worden vaak leiden tot nieuwe sociale en economische problemen waarbij de crisis zich verplaatst en op grotere schaal terugkomt.

Daar zit meteen de grote verdienste van dit boek. Het zet de neoliberale vanzelfsprekendheden die zich diep in ons collectief bewustzijn genesteld hebben op de helling. De scherpe analyses zetten aan om terug fundamentele politieke vragen te stellen. Is de groeilogica die inherent is aan het in geldstromen denkende kapitalisme wel verenigbaar met de begrensde stromen van materie en energie? Hebben marktconforme oplossingen zoals het Europese CO₂-emissiehandel nu bijgedragen tot een oplossing van onze milieu- en klimaatproblemen, of hebben ze juist meer problemen veroorzaakt? Welk effect heeft de privatisering van collectieve goederen? Wat is de belangrijkste oorzaak van milieuproblemen, de wereldwijde bevolkingstoename of de ongelijke verdeling van inkomen en rijkdom? Moeten we wachten op de staat om ons naar een duurzame samenleving te loodsen of moeten we als burgers zelf veel meer het heft in eigen handen nemen? Welke mogelijkheden en verantwoordelijkheden heeft de consument? Heeft de efficiëntiewinst - waar het kapitalisme zo sterk in is - sociale en milieuproblemen opgelost of de bestaande problemen juist versterkt? En hoe zit het met de rol van technologie? Technologische vernieuwing en efficiëntietoename zijn natuurlijk belangrijk, maar zijn ze belangrijker dan de maatschappelijke context waarin ze worden ingezet? Is elke vorm van sociaal verzet tegen het systeem zinnig? Moeten we in naam van de urgentie nu meegaan met iedereen die een oplossing belooft? Of moeten we geregeld een stap terugzetten en de tijd nemen om de echte oplossingen te onderscheiden van de fata morgana's?

De auteurs formuleren telkens een uitgesproken en eigenzinnig antwoord op deze vragen. Je hoeft

het niet altijd met ze eens te zijn. Anneleen Kenis en Matthias Lievens plaatsen aan het slot van hun scherpe analyses trouwens geregeld zelf een nuancerende noot. Maar omdat het boek duidelijk standpunt inneemt, is het een uitdaging om je eigen denkkader nog eens kritisch te bekijken. Het is een injectie lef om fundamentele vragen te stellen over ons huidige socio-economische systeem en over de strategieën om onze problemen op te lossen.

De analyses worden geïllustreerd met sprekende voorbeelden en bevat rake vaststellingen. Zo was er - opmerkelijk genoeg - een explosie van de zo verfoeide regelgeving nodig om de door het neoliberalisme gevraagde liberalisering van de energiemarkt te realiseren. Zo hebben de geglobaliseerde bedrijven enkele manieren om hun werknemers te disciplineren: delokalisatie, het creëren van een reservoir aan werklozen en vooral de mechanisering van de productie. Het gevolg van die laatste strategie is dat de energie-intensiteit van de productie steeds verder wordt opgedreven. Zo is er ook de vaststelling dat bedrijven de milieu-kost die ze veroorzaken liefst afwentelen op mensen die hun verzet het moeilijkst kunnen organiseren.

Volgens Anneleen Kenis en Matthias Lievens is maatschappelijke verandering (en bijvoorbeeld niet technologie) de sleutel tot meer duurzaamheid. *'Die [maatschappelijke verandering] realiseer je niet door een lijst met factoren te maken waarop je moet inwerken. Het gaat erom de grondoorzaken aan te pakken en strategische keuzes te maken.'* Die keuzes moeten ons leiden naar een ecosolidaire samenleving. Het gaat om een economie van het genoeg die in zijn behoeften voorziet via een veel meer gelijke verdeling. *Elke strategie vergt bepaalde keuzes waarbij er winnaars en verliezers zijn, conflicten en machtsverhoudingen.* De transitie naar een duurzame samenleving wordt geen wandeling in het park.

Het boek pleit ervoor om zorgvuldig na te denken over de samenstelling van een coalitie van medestanders om die ecosolidaire samenleving te realiseren. En waarschuwt voor de valkuilen waarin progressieven kunnen trappen en waardoor ze de grote belangentegenstellingen uit het oog kunnen verliezen. Zo zijn onderdelen van de milieubeweging te ver meegaan in het discours dat we allemaal aan hetzelfde zeel moeten trekken om de huidige problemen op te lossen. Zo is de sociaaldemocratie te veel een deel van het systeem geworden. En zo werden de vakbonden via productiviteitsdeals (waarbij niet enkel de werkgevers, maar ook de werknemers via hogere lonen een graantje konden meepikken van de stijgende productiviteit) ingeschakeld in de groeilogica. Maar jammer genoeg analyseren Anneleen Kenis en Matthias Lievens niet welke weg de sociaaldemocratie en het progressieve middenveld inmiddels hebben afgelegd. De auteurs stellen terecht: *'Minder dan ooit is het voldoende om gewoon groen te zijn, alsof men gewoon rond de andere tegenstellingen heen kan fietsen.'* Maar ze stippen in het boek bijvoorbeeld niet aan dat de milieubeweging steeds meer oog heeft voor de sociale gevolgen van het milieubeleid, of dat veel onderdelen van het progressieve middenveld steeds meer dezelfde systeemanalyse maken en intenser samenwerken. Denk bijvoorbeeld aan het transitienetwerk van het middenveld. Dat levert ook een leestip op voor wie het boek ter hand neemt: lees de fragmentarische kritiek die wordt geformuleerd ten aanzien van sommige standpunten van progressieve organisaties niet als een oordeel over die organisatie maar als de illustratie van een strategische les en als een uitnodiging om de eigen analyses en strategieën te verdiepen en te verbeteren.

Het belang van een langetermijnvisie wordt terecht onderstreept. En het boek bevat ook enkele lezenswaardige aanzetten in die richting: het belang van de *commons* en het delen van goederen als een alternatief voor de uitdijende markt, de democratische planning, sociale actie, arbeiderscontrole op de ecologische kant van de productie, ... Maar echt uitgewerkt is het boek op dit punt niet. En er blijven heel wat onopgeloste dilemma's over. Hoe moeten we bijvoorbeeld de overgang realiseren van een kapitalistische economie naar een *'steady state'* economie als de auteurs zelf vaststellen dat kapitalisme zonder groei gelijk staat met een sociaal bloedbad. En het is niet omdat marktconforme instrumenten tot nu toe weinig of geen resultaat geboekt hebben dat dit met een andere instrumentenkeuze, zoals belastingen of regels, wel zal lukken. Dezelfde politieke machtsstrijd die ons het falende Europees Emissiehandelssysteem opleverde, leidde ook tot uitgeholde belastingen en zwakke normen.

Al blijft er dus nog voer genoeg voor een uitdieping en aanvulling in een tweede boek, *De mythe van de groene economie* (deel 1) is absoluut een aanrader.

Wij zijn het klimaat

een brief aan iedereen

Anuna De Wever & Kyra Gantois

opgetekend door Jeroen Olyslaegers

Uitgeverij: De Bezige Bij

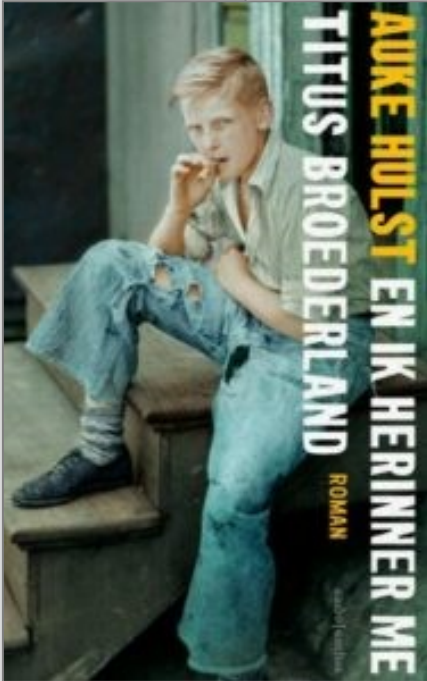
67 blz

2019

Ze begonnen met twee. Aan de keukentafel deelden Anuna en Kyra hun zorgen over het klimaat met elkaar en besloten: het is genoeg geweest. Op 10 januari 2019 organiseerden de Belgische scholieren een staking tegen het huidige klimaatbeleid op een door de politie aangewezen plein. Het bleek te krap voor de 3000 leerlingen die kwamen opdagen. Een week later waren ze met 12.500, de week daarna 35.000.

Anuna en Kyra werden al snel de gezichten van een protestgeneratie die zich niet langer met geruststellende woorden van politici laat wegsturen.

In *Wij zijn het klimaat* steken twee jongen klimaatactivisten een hand uit naar ons allemaal. Naar politici en beleids mensen, naar ouders en grootouders en naar hun leeftijdsgenoten. Ze zijn naïef, zo schrijven ze zelf. Maar dat betekent hier: onontkoombaar, net zoals de toekomst, terwijl de klok tikt.

En ik herinner me Titus Broederland Auke Hulst

Uitgeverij: Ambo/Anthos
272 blz
2016

En ik herinner me Titus Broederland, de vijfde roman van Auke Hulst is het verhaal van de twee broers Broederland. Hulst laat de lezer vanaf de eerste bladzijde meekijken met de broer van Titus, door Titus brae genoemd. Broer brae vertelt zijn herinneringen over Titus. Je maakt kennis met hem op het moment dat hij als een soort *homo silvaticus*, volledig vervreemd van de wereld, zijn leven leidt: 'Ik ben te alleen om nog bij anderen in de buurt te kunnen komen.' Hij vertelt dat Titus dood is en dat hij zelf nog zwerft. Vervolgens neemt hij de lezer mee in zijn herinneringen over Titus Broederland en vertelt hij het verhaal van deze

duivelskinderen.

Titus en brae groeien op in een afgelegen krot, samen met hun gelovige vader. Hun moeder verloren ze toen ze geboren werden en hun vader lijkt geen echte zorg voor de jongens te dragen. Broederlands wereld is hard, kil en emotioneel en de jongens worden weggehouden van de buitenwereld, soms zelfs verstoten: 'Een duivelsduo wordt nergens gepruimd.' Ze groeien op in een wereld vol impliciet en expliciet geweld. Als tegen het zestiende levensjaar van de tweeling een zinkgat hun huis dreigt op te slokken, besluiten Titus en zijn broer hun vader te verlaten. Ze trekken de wijde wereld in, op zoek naar de zee waar de vader weleens over sprak. Langzaam verandert *En ik herinner me Titus Broederland* in een *roadnovel*. Samen trekken de jongens rond, met hun gitaar, in een wereld waar niemand ze accepteert. Steeds verder trekken ze westwaarts. Tot het moment dat de jongens elkaar voor het laatst uit het oog verliezen; uitgehongerd en volledig vervreemd.

En ik herinner me Titus Broederland intrigeert vanaf de eerste bladzijde. Op geen enkele wijze lijkt de in het verhaal beschreven wereld op onze hedendaagse wereld en toch weet Hulst een geloofwaardige wereld te creëren. Hij schept met de wereld van de Broederlands een wereld vol haat, gebrek aan empathie en vol geloof en ongeloof. Een wereld waarin wapengebruik, moord en diefstal normaal lijkt. In die wereld laat hij twee – voor eenieder – herkenbare jongens opgroeien: Titus en zijn broer. In eerste instantie lijken de jongens in alles op iedere gewone jongen. Echter dat verandert: ze worden hard en emotioneel. Door ze een beroerde opvoeding te schenken zorgt hij bij de lezer voor begrip: Titus en brae kennen geen genade, geen liefde en een respijt. Volledig begrijpelijk veranderen de jongens in jongens die voor niemand te begrijpen zijn.

Geheel in de stijl van *Kinderen van het ruige land* wisselt Hulst rauwe zinnen af met diepgaande overdenkingen: 'Met de ogen dicht zie je dat het verleden in je leeft, dichterbij nog dan dicht op de huid.' Uiterst effectief is daarbij het spel met de chronologie. Hulst springt heen en weer tussen heden, verleden en eerder verleden, spelend met de herinneringen van brae. Diverse malen voorziet hij de lezer daarbij van zorgvuldig gedoseerde vooruitwijzingen: 'Voor ons gevoel zelfs alles, maar dat was een tragisch misverstand.' Prachtige beelden zorgen voor een scenisch verhaal dat indruk maakt:

Nu ik terugdenk aan die tijd, dringen zich vooral details op, alsof herinnering een wind is die stof en pollen vergaart, maar grotere objecten niet van hun plaats krijgt.

Tegen het einde van het verhaal dreigt Titus' levensverhaal te gaan kabbelen. brae's herinneringen verzanden in een opeenstapeling van ellende, moord, uithongering: 'Uit deze tijd restten losse beelden die ik stuk voor stuk zo willen vergeten.' Gelukkig keert Hulst het tij. Met een indrukwekkend en onthullend einde sluit hij zijn herinneringen aan Titus af.

Marloes Otten - <https://www.tzum.info/2016/10/recensie-auke-hulst-en-ik-herinner-me-titus-broederland>

WAT IEDEREEN ZOU MOETEN WETEN OVER KLIMAAT- VERANDERING

BART VERHEGGEN

PROMETHEUS

Wat iedereen zou moeten weten over klimaatverandering Bart Verheggen

Uitgeverij: Prometheus
202 blz
2020

Over klimaatverandering doen de meest uiteenlopende verhalen de ronde. De ene krantenkop vraagt zich af: 'Hoezo opwarming?' terwijl elders valt te lezen: 'De mensheid stevent af op een klimaatcatastrofe'. Geen wonder dat veel mensen in verwarring zijn en niet weten hoe de vork in de steel zit.

In het publieke debat lopen de meningen over klimaatverandering sterk uiteen, ook over feitelijke aspecten die wetenschappelijk gezien heel helder zijn. Zo weten we al sinds de negentiende eeuw dat CO₂ een opwarmend effect heeft. Voor een

zinnige maatschappelijke discussie is het belangrijk om de wetenschappelijke inzichten goed in beeld te hebben. Zonder bagatellisering en zonder overdrijving.

Met dit boek schept klimaatwetenschapper Bart Verheggen duidelijkheid in de veelheid aan - soms tegenstrijdige - informatie. Met medewerking van Jos Hagelaars en Hans Custers legt hij op een heldere en begrijpelijke manier uit wat we zoal weten over klimaatverandering: hoe en waarom verandert het klimaat en hoe weten we dat eigenlijk? Welke risico's kleven daaraan en hoe kunnen we die beperken?

Dr. ir. Bart Verheggen (1972) is klimaatwetenschapper en docent aan Amsterdam University College. Hij neemt – onder andere middels zijn blog – al jaren actief deel aan het maatschappelijke debat over klimaatverandering.

'Of het nu gaat om bedrieglijke beweringen van politici, verwarrende berichtgeving in de kranten of willekeurige twittersaars die met drogredeneringen strooien, Verheggen is niet te beroerd voor een factcheck. Onvermoeibaar herhaalt hij de wetenschappelijke feiten en ontkracht hij misleidende mythes.'

De Groene Amsterdammer

BILL GATES HOE WE EEN KLIMAAT RAMP KUNNEN VERMIJDEN

DE OPLOSSINGEN DIE ER AL ZIJN EN DE
DOORBRAGEN DIE WE NODIG HEBBEN

HOLLANDS DIEP

Hoe we een klimaatramp kunnen vermijden

Bill Gates

Uitgeverij: Hollands Diep

288 blz

2021

Ruim tien jaar lang deed Bill Gates onderzoek naar de oorzaken en gevolgen van de klimaatverandering. Samen met experts in de natuurkunde, scheikunde, biologie, techniek, politieke wetenschappen en financiën ging hij na wat er moet gebeuren om het afglijden van de planeet naar een gegarandeerde milieuramp te stuiten. In dit boek legt hij niet alleen uit waarom we de netto uitstoot van broeikasgassen tot nul terug moeten brengen, maar geeft hij ook aan wat we moeten doen om dit uiterst belangrijke doel te bereiken.

Gates schetst een helder beeld van de uitdagingen waar we voor staan. Voortbouwend op zijn kennis van innovatie en op wat er nodig is om nieuwe ideeën op de markt te krijgen, beschrijft hij waar technologie al bijdraagt aan het verminderen van de uitstoot, waar en hoe de huidige technologie effectiever kan werken, waar nog baanbrekende technologieën nodig zijn en wie er aan deze essentiële innovaties werken. Ten slotte stelt hij een concreet, praktisch plan op om de uitstoot van broeikasgassen tot nul te reduceren. Daarin richt hij zich niet alleen op het beleid dat regeringen zouden moeten voeren, maar ook op wat wij als individuen kunnen doen om onze regering, onze werkgevers en onszelf steeds weer ter verantwoording te roepen in deze cruciale onderneming.

Zoals Bill Gates duidelijk maakt, zal het bereiken van een netto uitstoot van nul niet eenvoudig zijn, maar als we het plan volgen dat hij hier uiteenzet, is het doel beslist haalbaar.

In *Hoe we een klimaatramp kunnen vermijden* legt Bill Gates een ambitieus plan op tafel om de 51 miljard ton broeikasgassen die we elk jaar wereldwijd uitstoten, tegen 2050 naar nul te brengen. Dat is een enorme uitdaging. De fossiele brandstoffen die verantwoordelijk zijn voor het grootste deel van de uitstoot van broeikasgassen zitten namelijk overal verstopt in onze dagelijkse leefwereld. Van het plastic in je tandenborstel, de productie van het stuk vlees op ons bord, tot kunstmest dat nodig is om de granen voor je kom cornflakes te laten groeien. Dat is niet verwonderlijk, ze zijn doorgaans goedkoper, effectiever en handiger, dan de klimaatvriendelijke alternatieven.

Juist dat is volgens Gates het grote probleem. 'Schone' klimaatoplossingen zouden zo goedkoop moeten zijn dat iedereen ze zou kiezen boven de vervuilende technologieën die nu zo weinig kosten. Enkel als CO₂-arme oplossingen even goedkoop zijn als hun fossiele alternatieven, kunnen we daar de vruchten van plukken. Om een duidelijk onderscheid te maken tussen welke klimaatoplossingen al goedkoop genoeg zijn en welke nog niet, introduceert Gates het begrip *Green premiums*, namelijk het prijsverschil tussen de klimaatvriendelijke oplossingen en hun vervuilende tegenhangers. Waar *Green premiums* al laag genoeg zijn, kan de technologie vandaag al ingezet worden. Voor technologieën waar ze nog veel te hoog zijn, moet ingezet worden op innovatie om de kost omlaag te krijgen.

Cruciaal voor Gates is dat we ons niet enkel mogen focussen op wat moet gebeuren tegen 2030, maar dat we ons richten op netto nuluitstoot tegen 2050. Zo is het verkeerd om nu gascentrales te bouwen ter vervanging van steenkoolcentrales, in de wetenschap dat die CO₂-spuwende infrastructuur nog blijft draaien tot 2050. Daarmee wil Gates een innoverend langetermijndenken

in allerhande sectoren aanwakkeren. We moeten vandaag niet alleen nadenken hoe we ons elektriciteitssysteem zullen inrichten tegen 2050, maar ook hoe we zaken zoals staal en cement gaan produceren, hoe we de wereld zullen voeden, hoe we onze gebouwen warm en koel zullen houden, en mensen en goederen zich zullen verplaatsen. En dat allemaal op een klimaatvriendelijke manier. Maar ook adaptatie en de rol van de overheid passeren de revue. Daarmee vormt dit boek de ultieme handleiding voor wie een beter zicht wil krijgen op hoe we de klimaatuitdagingen moeten aanpakken.

Innovatie vormt het centrale adagio in het boek, al blijft Gates een realist. Zo ziet hij limieten aan wat het menselijk vernuft kan bereiken. Niet verwonderlijk als je weet dat hij zich al jarenlang laat inspireren door energiegoeroe Vaclav Smil. Gates is er niet van overtuigd dat opslagtechnologie nog grote sprongen vooruit zal maken. Met enkel zonne- en windenergie komen we er niet. Die moeten we natuurlijk verder aanmoedigen, maar Gates toont aan dat ook kernenergie noodzakelijk blijft in de elektriciteitsmix van de toekomst. Het goede nieuws is dat er een nieuwe generatie kernreactoren aankomt die efficiënter, veiliger en kleinschaliger zijn, en nauwelijks kernafval produceren. Het zou dan ook absurd zijn om onderzoek en ontwikkeling van nieuwe technologieën rond kernenergie stop te zetten.

Gates vindt dat we het meest pessimistische klimaatscenario in ons achterhoofd moeten houden. Als klimaatverandering onze meest pessimistische verwachtingen overtreft, zouden we volgens hem een 'breek het glas in geval van nood' oplossing moeten toepassen, zoals geo-engineering. Wat uniek is aan dit boek, is dat het doordrongen is van de *sense of urgency* maar er toch in slaagt een verfrissend en optimistischer groen denken dan groen dogmatisme aan de man te brengen. De rode draad doorheen het boek is niet een wereld die minder verbruikt, maar een wereld die juist meer verbruikt én klimaatverandering toch succesvol aanpakt. Zo hebben 860 miljoen mensen vandaag geen toegang tot elektriciteit. Toch hebben ze het nodig. Elektriciteit is namelijk de hoeksteen van elke moderne samenleving. Geen weginfrastructuur, callcenters of maakindustrie voor staal en cement in Afrika zonder elektriciteit. De behoefte eraan zal door de ontwikkeling van de arme landen de komende decennia enkel toenemen, wat zal leiden tot minder armoede, honger en ziektes.

De visie van Gates is die van een humanistisch klimaatpragmatisme: veel mensen uit de armoede trekken, terwijl het klimaat toch gered wordt. Het hele boek spoort met het ecomodernisme. Beseffen dat we voor een enorme uitdaging staan, maar zonder dogma's inzetten op onderzoek en ontwikkeling zowel naar hernieuwbare energievormen zoals zon en wind, als naar nieuwe vormen van kernenergie, alsook naar ggo's, kweekvlees, verdichting, enzovoort. Ecomodernist Dirk Draulans, die Gates persoonlijk kon interviewen, sprak in De Afspraak van 15 februari vol lof over het boek. Ik geef hem gelijk. *Hoe we een klimaatramp kunnen vermijden* van Bill Gates wordt één van de meest invloedrijke klimaat- en transitieboeken van dit decennium, waardoor het ecomodernisme ingang zal vinden in het wereldwijde klimaatdebat.

Bill Gates, *Hoe we een klimaatramp kunnen vermijden*, Hollands Diep, 2021

Deze tekst verscheen eerder op ecomodernisme.be

Recensie door Jan Deschoolmeester, co-voorzitter Ecomodernisme.be

<https://www.liberales.be/teksten/hoe-we-een-klimaatramp-kunnen-vermijden-bill-gates>

THE
CONSERVATION
REVOLUTION
RADICAL
IDEAS
FOR SAVING
NATURE
BEYOND THE
ANTHROPOCENE
BRAM BÜSCHER
AND
ROBERT FLETCHER

The Conservation Revolution

Bram Buscher en Robert Fletcher

Uitgeverij: Verso
224 blz
2020

Basisinkomen voor natuurbehoud

Ook natuurbescherming is in de greep geraakt van het kapitalisme, waardoor natuur is verworpen tot handelswaar. In The conservation revolution pleiten twee Wageningse onderzoekers voor een radicaal ander soort natuurbescherming, waaronder een gedeeltelijk basisinkomen voor gemeenschappen die vlakbij waardevolle natuur leven.

[Recensie] In maart 2015 werd voor het eerst sinds 150 jaar in Nederland een wolf ontdekt. Nog maar vijf jaar later lopen er wolvenkoppels en wolvenpuppies op de Veluwe rond en worden individuele exemplaren gespot in grote delen van het land. De meningen over de terugkeer van dit iconische dier zijn sterk verdeeld, net als over het bijvoederbeleid voor grote grazers in de Oostvaardersplassen.

Samenleven met wilde natuur is verduiveld lastig – zowel wanneer je het land met ze deelt als wanneer een perceel wordt omheind en het leven er aan het lot wordt overgelaten. Voor de politiek ecologen Bram Büscher en Robert Fletcher, die aan de Wageningen Universiteit onderzoek doen naar natuurbescherming, staan deze discussies in een groter verband. In het Conviva-project onderzoeken ze nieuwe vormen waarop mens en natuur samen kunnen leven. En in het uitdagende boek *The conservation revolution* leggen zij nu uit waarom de crisis van het natuurbehoud – want het gaat wereldwijd bar slecht met de biodiversiteit – alles te maken heeft met de werking van het kapitalisme, en wat we ertegen kunnen doen.

Big Five

Natuurbescherming van overheidswege is al zeker anderhalve eeuw oud. Tot de oudste beschermde natuurgebieden die we kennen, behoren het Yosemite National Park in Californië (1872) en, dichterbij, het Naardermeer (1906). Inmiddels zijn er wereldwijd bijna een kwart miljoen beschermde gebieden die zo'n vijftien procent van het landoppervlak bedekken.

Deze staan niet altijd achter slot en grendel. Talrijke gebieden worden bijvoorbeeld door inheemse volkeren of lokale gemeenschappen beheerd. Veel van de meest iconische parken zijn echter exclusief van aard. Sommige zijn toegankelijk voor toeristen, om de Big Five op de gevoelige plaat vast te leggen. De voormalige (vaak nomadische) bewoners zijn de gebieden uitgejaagd, met natuurbescherming als officieel argument maar niet zelden met etnische conflicten die op de achtergrond meespelen. De vraag wie de rechtmatige eigenaar of gebruiker van de grond is, is sowieso een lastige in de veelal voormalig koloniale gebieden waar veel bijzondere natuur gelegen is.

De rest van de natuur, die niet achter hekken staat, is juist verworpen tot handelswaar. Waar natuurbescherming vroeger gold als een buffer tegen oprukkende industrialisatie en grootschalige landbouw, deed de afgelopen decennia ook hier het neoliberalisme zijn intrede. Investeerders en accountants ontdekten dat natuurbehoud winst kan opleveren door het als financiële asset ofwel als 'natuurlijk kapitaal' op te voeren.

Natuurbeschermers hebben een tijd lang meebewogen met deze trend, leggen Büscher en Fletcher uit. De conservationists constateerden: politici luisteren misschien niet naar onze adviezen over de ecologie, ze luisteren wel naar economische argumenten. Natuurbeschermers zijn steeds meer de taal van zakenlieden gaan praten. Inmiddels zien veel beschermers en ecologen in dat deze aanpak geen zoden aan de dijk heeft gezet. De natuur raakt steeds verder beschadigd, de greep van het geld op de planeet is groter dan ooit. En omdat de zesde uitstervingsgolf nu echt hard om zich heen slaat, steekt de kapitalismekritiek ineens op. De auteurs omschrijven hoe de band tussen kapitaal en natuur in een aantal golven steeds inniger is geworden, maar ook welke kritische alternatieven daartegenover zijn voorgesteld, zoals door de Degrowthbeweging en Extinction Rebellion.

Basisinkomen

De Wageningse onderzoekers presenteren zelf een programma voor een radicaal ander soort natuurbescherming, waar ze naar verwijzen als 'convivial conservation' – ofwel de kunst van het samenleven van mens en natuur. Eén van de meer concrete ideeën is het conservation basic income, ofwel een gedeeltelijk basisinkomen voor gemeenschappen die vlakbij waardevolle natuur leven. De redenering is dat veel gemeenschappen door de mondiale markteconomie zo goed als gedwongen worden hun natuurlijke hulpbronnen uit te putten.

Met een geoormerkt basisinkomen kunnen de bewoners levensstijlen en activiteiten ontwikkelen die de natuur niet schaden, maar juist herstellen. Een andere vraag die in het boek wordt verkend, is die naar het verschil tussen mens en natuur. Dit vraagstuk, dat generaties filosofen heeft beziggehouden, is niet alleen een theoretische exercitie; het heeft ook praktische consequenties. De auteurs zetten nadrukkelijk in op de verzoening tussen mens en natuur, en denken hardop na over uitgebreide stadsparken die de bakens van nieuwe, zeer biodiverse 'cultuur-natuur' worden. En zij keren zich sterk af van oude ecologen zoals Edward Wilson, die voorstellen om de halve Aarde af te grendelen om daar de natuur ongestoord te laten voortwoekeren. Deze 'half Earth'-gedachte vergroot de kloof tussen mens en natuur alleen maar, en dat zal zich wreken: niet alleen in minder empathie voor plant en dier, maar ook door nog hardere vormen van uitsluiting. Marginale gemeenschappen wiens bestaan van de natuur afhangt, zouden op die manier met geweld de kapitalistische samenleving in worden gedwongen.

Leeuwen in Afrika

Is er dan nog wel plaats voor ouderwetse natuurbescherming achter het bord 'verboden toegang'? Beschermde gebieden kunnen wel een beetje helpen om soorten te beschermen, zegt Büscher, maar uiteindelijk bijt dit systeem zichzelf in de staart. In een persoonlijke toelichting stelt de auteur:

"Als wij mensen ook natuur zijn, en wij beschermen de natuur tegen de mens, dan beschermen wij onszelf tegen onszelf. Dat is geen goede uitgangspositie voor een toekomstige duurzame ontwikkeling. Natuurbehoud die moet leven van toerisme, is ook vaak natuur 'ver weg'. Leuk natuurlijk, leeuwen kijken in Afrika. Maar we kunnen nog niet eens met de wolf samenleven. Nou, dat vind ik een schitterend voorbeeld, laten we daar eerst maar eens mee leren omgaan."

Brian Tokar

Toward Climate Justice

Perspectives on the Climate Crisis and Social Change

Toward Climate Justice

Brian Tokar

Uitgeverij: Communication Press

138 blz

2010 - (herwerkt 2014)

The call for Climate Justice promises a renewed grassroots response to the climate crisis. This emerging movement is rooted in land-based and urban communities around the world that are already experiencing the impacts of global climate disruptions. Climate Justice highlights the social justice and human rights dimensions of the crisis, using creative direct action to press for real, systemic changes. Toward Climate Justice explains the case for Climate Justice, challenges the myths underlying carbon markets and other false solutions, including the emergence of new nuclear and biofuel technologies, and dissects the events that shaped the diplomatic failure of the 2009 Copenhagen climate summit. Drawing on more than three decades of political engagement with energy and climate issues, Brian Tokar shows how the perspective of social ecology can point the way toward an ecological reconstruction of society.

Blijkbaar niet terug te vinden in een nederlandse vertaling.

Een meer recente publicatie is

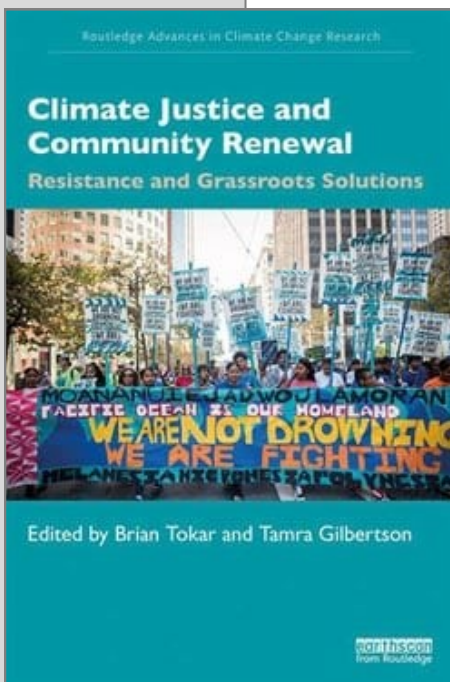
Brian Tokar and Tamra Gilbertson, editors

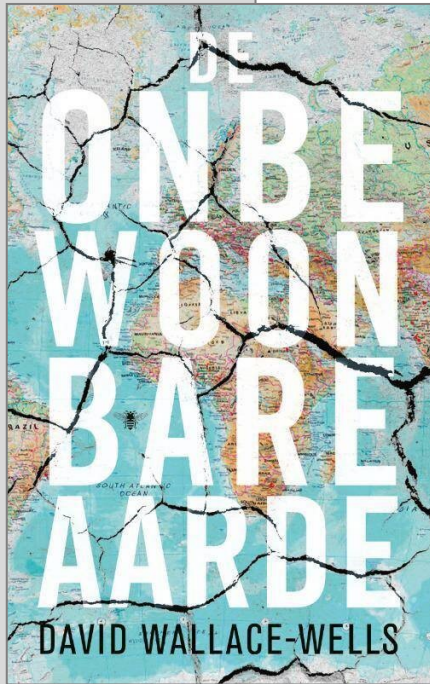
CLIMATE JUSTICE AND COMMUNITY RENEWAL
Resistance and Grassroots Solutions

Routledge, 2020

Een bespreking is terug te vinden via:

<https://climateandcapitalism.com/2021/12/07/climate-justice-and-community-renewal/>

De Onbewoonbare Aarde

David Wallace-Wells

Uitgeverij: De Bezige Bij

384 blz

2020

“Het is erger dan je denkt, veel erger.” Met deze eerste zin van zijn boek *De onbewoonbare aarde* heeft David Wallace-Wells een behoorlijk succes gehad. Met de onheilspellende titel en een schier onuitputtelijke opsomming van de mogelijke rampen als gevolg van klimaatverandering heeft hij het probleem in de scherpst mogelijke termen onder de aandacht gebracht.

Kort samengevat: geen enkele locatie blijft gespaard, niemand kan zich aan deze crisis onttrekken, rijkdom of technologie zullen geen bescherming bieden. En die crisis is voor een groot deel veroorzaakt door mensen die uitstekend op de hoogte waren van de gevolgen van de uitstoot van broeikasgassen. Daarmee is de klimaatcrisis ook een crisis tussen generaties geworden: een generatie heeft voor een enorme uitstoot gezorgd, een generatie, ‘de onze’, moet zorgen dat de situatie niet totaal uit de hand loopt.

Plagen

Wallace-Wells besteedt de eerste helft van zijn boek aan twaalf ‘plagen’ die de mensheid zullen treffen als klimaatverandering doorgaat. Die lopen uiteen van de sterfte door hitte en honger, tot het ontstaan van conflicten, gebrek aan zoet water, ‘stervende oceanen’ en ‘economische ineenstorting’. In deze hoofdstukken stort de auteur een groot aantal beweringen uit rapporten, boeken en wetenschappelijke artikelen over de lezer uit. Ze hebben het stramien van: ‘Als, dan’. Als we zo door gaan, dan gebeurt dit of dat. Maar zoals hij zelf schrijft zijn al die scenario’s omgeven door onzekerheid. Aan de andere kant is hij zeer stellig. Zie de beginzin.

Niet altijd zijn de redeneringen die de enorme impact van klimaatverandering moeten aantonen even overtuigend. De complexiteit van conflicten maskeert volgens hem bijvoorbeeld hoe ingrijpend de opwarming van de aarde is. Oftewel, er is eigenlijk maar een oorzaak. Volgens een ‘speculatief artikel’ zijn er door de klimaatverandering in 2099 (!) in de VS 22.000 meer moorden en 3,7 miljoen meer brandstichtingen, berovingen en overvallen. Meer dan in welke andere situatie? Dit zijn tamelijk waardeloze cijfers.

In een ander voorbeeld schrijft hij over de ‘relatief gezonde ouderen’ die omkwamen tijdens de hittegolf van 2003. “Velen van hen waren achtergelaten door vakantievierende familieleden die de warmte waren ontvlucht. Sommige lijken lagen weken te rotten voordat de familie terugkeerde.”

Het gebruik van dubieuze cijfers en een zware retorische weergave van bepaalde gebeurtenissen ondermijnen zijn geloofwaardigheid. Net zoals de terloopse mededeling dat de aarde waarschijnlijk niet ‘echt onbewoonbaar’ zal worden.

Vooruitgang

Voor mij zit de waarde van dit boek veel meer in het tweede deel van het boek. Want dit boek besteedt uitgebreid aandacht aan de onderliggende ideeën over natuur, vooruitgang en technologie. Daarmee zet het een stap verder dan veel andere boeken over klimaat. Hij besteedt aandacht aan verschillende theorieën over klimaatverandering en doet dat zonder zelf een al te uitgesproken positie in te nemen.

Wallace-Wells is wel duidelijk een vooruitgangsscepticus. De geschiedenis moeten we niet zien als een “doelgericht chronologisch proces van vooruitgang maar eerder als een opzwellende ballon van bevolkingsgroei”. Klimaatverandering zal een einde maken aan het idee van vooruitgang, omdat ~~de~~

opwarming met meer dan een paar graden zoveel ellende zal veroorzaken. De toekomst valt niet meer in een van de bekende patronen te schetsen.

Steenkool

De (economische) vooruitgang werd voor een groot deel, zo niet geheel, mogelijk gemaakt door het intensieve gebruik van fossiele brandstoffen. De energie die in millennia in de grond was gestopt, werd in een paar honderd jaar opgebruikt. Volgens sommige theorieën is de opkomst van het Westen te danken aan een ingrediënt: steenkool. Wallace nuanceert dat zelf, maar stelt wel de vraag of het kapitalisme de klimaatverandering kan overleven. Hij gaat niet zover als [Naomi Klein](#) die stelt dat kapitalisme de oorzaak is van de klimaatcrisis. Maar hij verwacht wel een radicale omslag. De economische gevolgen van de opwarming zijn simpelweg te groot.

Ondanks alle kennis, conferenties en rapporten is er eigenlijk geen enkele werkelijk ingrijpende klimaatmaatregel genomen. Al neemt in sommige landen de uitstoot af, het gaat uiterst traag en wordt meer dan [gecompenseerd](#) door de toename van uitstoot elders. De toename van duurzame energie in bijvoorbeeld Nederland [wordt voor een groot deel](#) opgeslorpt door nieuw gebruik van elektriciteit.

Klimaatverandering, zo wil ik aan het betoog van Wallace-Wells toevoegen, is misschien wel het aangrijpendste voorbeeld van het onvermogen van mensen om te leren. Het vermogen om te leren, om met rationele actie het lot van mensen te verbeteren, was de filosofische of epistemologische grondslag van het vooruitgangdenken. Maar als vergroting van kennis niet tot aanpassing van gedrag leidt, dan is het met dat betoog gedaan. We zijn niet in staat tot vooruitgang als die (schijnbaar) te grote offers vergt.

Als er dertig jaar is, tot 2050, om tot een 'volledig koolstofloze samenleving' te komen, zal er ieder jaar drie procent minder van het huidige totaal moeten worden uitgestoten. Als dat niet gebeurt, zullen er steeds drastischere maatregelen nodig zijn.

Straf

Hoeveel zullen we doen om de rampen af te wentelen? Klimaatverandering is een gevolg van eigen keuzes en een 'straf' waarvoor we zelf hebben gekozen en die tot 'zelfmoord' kunnen leiden.

Wallace-Wells vindt aanpassen aan de ellende een zwakgebod. Er is veel meer nodig. "We moeten gaan denken als volk, één volk, met een gemeenschappelijke lotsbestemming." Klimaatverandering moet tot verandering van de mens leiden. Daarmee krijgt het boek toch weer die smaak die bij meer boeken over klimaatverandering overheerst: die van een ingrijpende gebeurtenis die eerst betere mensen van ons moet maken, voor wij de wereld beter maken. Terwijl juist de voorgaande pagina's gebruikt zijn om aan te tonen dat mensen niet leren en niet voldoende maatregelen nemen. Dat vergt dus een salto, een omkering, een transformatie die als een engeltje uit een doosje komt.

Klimaatverandering lijkt samenwerking af te dwingen, op een wereldwijde schaal. Zelfs de regeringsleiders waren daarvan overtuigd in Parijs in 2015. Maar vervolgens zijn de ingezette acties achtergebleven, zoals hij zelf ook opmerkt.

Catalogus

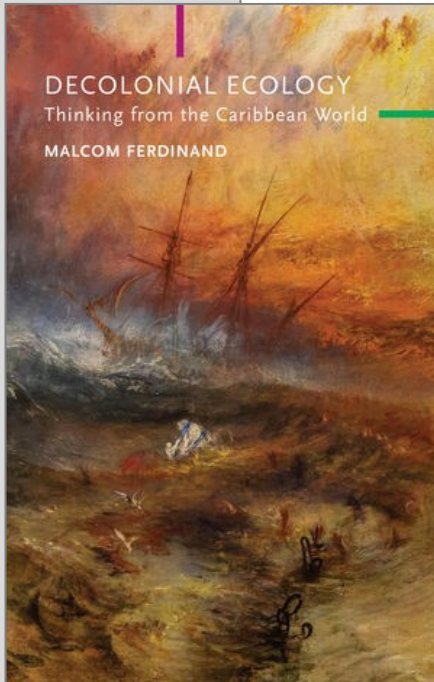
Wallace-Wells wil niet bij de doemdenkers horen, waarvan hij een aardige opsomming geeft. Dat de mensheid nog tien jaar de tijd heeft, gelooft hij niet. Maar gelooft hij werkelijk in zijn 'één volk'-idee? In een voetnoot (p. 353-354) schrijft hij dat hij vooral in engagement gelooft. Zo mijdt hij het maken van scherpe keuzes: hij is een beetje een kapitalismecriticus, een beetje een technocraat, een beetje heeft hij vertrouwen in een nieuwe progressieve beweging en een beetje in de oude vertrouwde politieke systemen. Het is van alles wat. Hij wil niet bij een van de uitgesproken kampen horen. Dat is op zich te prijzen. Hij miskent wel de tegenstrijdigheden in al die verschillende posities.

De Onbewoonbare Aarde

Overigens houdt zijn geloof in engagement ook ergens op, hij gelooft niet in individuele acties. "We komen er niet door een ander eetpatroon van individuen." "Bewust consumeren" is een uitvlucht, een zwakgebod, oordeelt hij streng. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Jelmer [Mommers](#) schetst hij niet een groen paradijs.

Met zijn alarmistische en zijn meer analytische hoofdstukken heeft Wallace-Wells een interessante poging gedaan om de toekomst rond klimaatverandering te schetsen. Wie een catalogus zoekt van mogelijke effecten van klimaatverandering, vindt in *De onbewoonbare aarde* meer dan genoeg. Maar die opsomming biedt niet veel meer dan wat een nieuwsvolger al wist en is deels overdreven en speculatief. Het tweede deel biedt meer diepgang dan veel andere boeken over klimaatverandering. Hij vermijdt het simplisme van sommige anderen. Hij is niet de profeet die zegt hoe het allemaal moet en dat is verademend. Maar door het ontbreken van harde keuzes en een neiging tot breedsprakigheid is ook dit meer een inventarisatie dan een plaatsbepaling.

Daarmee maakt hij ook duidelijk dat klimaatverandering een zo groot onderwerp is dat het bijna onmogelijk is om alle aspecten recht te doen. Ook hij komt er niet honderd procent uit wat we er mee aan moeten. Maar wie wel?

Decolonial Ecology

Thinking from the Caribbean World

Malcolm Ferdinand

met een voorwoord van Angela Y. Davis

vertaald door Anthony Paul Smith

uitgeverij: Polity Press

reeks: Critical South

300 blz

2022

Description

The world is in the midst of a storm that has shaped the history of modernity along a double fracture: on the one hand, an environmental fracture driven by a technocratic and capitalist civilization that led to the ongoing devastation of the Earth's ecosystems and its human and non-human communities and, on the other, a colonial fracture instilled by Western colonization and imperialism that resulted in racial slavery and the domination of indigenous peoples and women in particular.

In this important new book, Malcom Ferdinand challenges this double fracture, thinking from the Caribbean world. Here, the slave ship reveals the inequalities that continue during the storm: some are shackled inside the hold and even thrown overboard at the first gusts of wind. Drawing on empirical and theoretical work in the Caribbean, Ferdinand conceptualizes a decolonial ecology that holds protecting the environment together with the political struggles against (post)colonial domination, structural racism, and misogynistic practices.

Facing the storm, this book is an invitation to build a world-ship where humans and non-humans can live together on a bridge of justice and shape a common world. It will be of great interest to students and scholars in environmental humanities and Latin American and Caribbean studies, as well as anyone interested in ecology, slavery, and (de)colonization.

Ons huis staat in brand

Een gezin en de toekomst van de planeet
Greta Thunberg

Beata en Malena Ernman, Svante Thunberg.

uitgeverij: De Bezige Bij

240 blz

2019

‘Ons huis staat in brand’ van en over Greta Thunberg, een boek op het juiste ogenblik

Ons huis staat in brand, de vertaling van het boek dat Zweeds operazangeres/milieu-activiste Malena Ernman in 2018 schreef, samen met haar man Svante Thunberg en dochters Beata en Greta, gaat over veel meer dan hun gezin, het

klimaat of Greta Thunberg, sindsdien wereldberoemd met haar ‘skolstrejk för klimatet’ (schoolstaking voor het klimaat). Dit is een noodkreet die door de actie van dochter Greta een verdiende kans krijgt om over de hele wereld te worden gehoord.

Sara Magdalena “Malena” Ernman (1970) is in Zweden en bij de liefhebbers van opera in Europa al jaren ruim bekend. In 2009 nam ze deel aan het Eurovisiesongfestival in een goedbedoelde maar niet echt succesvolle poging dat kitscherige muziek-event open te breken en opera terug “populair te maken bij een breed publiek”. Zij is ook milieu-activiste en ijvert voor het asielrecht van immigranten.

Haar bezorgdheid over de klimaatcrisis vertaalde zij in dit boek, dat conceptueel is opgevat als een verhaal, een theaterstuk in 91 scènes. Daarin bespreekt ze met haar gezin de vele problemen waar ze zowel persoonlijk als maatschappelijk mee geconfronteerd worden in hun strijd voor een andere aanpak.

In de eerste scène geeft ze de lezers onmiddellijk een goed idee van wat ze mogen verwachten. “Dit verhaal hebben Svante en ik samen met onze dochters geschreven en het gaat over de crisis die ons gezin heeft getroffen. Het gaat over Greta en Beata. Maar het is bovenal het verhaal over de crisis die ons allemaal omringt en beïnvloedt. De crisis die wij mensen hebben gecreëerd door onze manier van leven: de duurzaamheid voorbij, afgesneden van de natuur waar we allemaal deel van uitmaken. Sommige mensen noemen het overconsumptie, anderen klimaatcrisis.”

Een gezin pakt zijn problemen aan

Het gezin Thunberg heeft het niet gemakkelijk gehad. Beide dochters hebben zware psychische gedragsproblemen die niet tijdig werden gedetecteerd door de leerkrachten en begeleiders. Bij moeder Malena groeit zo het besef dat zij zelf problemen heeft die nooit werden aangepakt. Is het misschien erfelijk? Terugblikkend op haar jeugd ziet ze immers ook bij haar vader bepaalde karakteristieke symptomen van autisme.

De familiecrisis breekt uit wanneer dochter Greta plotsklaps stopt met eten en onverwachte en onbeheersbare angstaanvallen krijgt. Heeft ze anorexia? Waarom? De angst die elke ouder met problematische kinderen herkent: wat pakken we verkeerd aan en kunnen we dit alleen aan?

Dochter Greta ziet op school een film over de enorme hoeveelheid plastic afval in de Stille Zuidzee en vertaalt dat bijna onmiddellijk naar drastische veranderingen in haar eetgedrag. Vanuit haar autisme strekt zij een consequente rechte lijn. Waarom zien de anderen niet hoe fout we allemaal bezig zijn? “Greta kan niet reizen door haar eetstoornis en bovendien weigert ze te vliegen vanwege het klimaat”. Stilaan weet zij haar ouders en zus te overtuigen ook hun dagelijks gedrag te veranderen.

Zo komt de lezer aan bij de beruchte quote die door klimaatontkenners volledig uit context werd gerukt om Greta en haar moeder te ridiculiseren. “Greta hoorde bij de kleine minderheid die onze CO2 met het blote oog kan zien.” Het is overduidelijk dat moeder Malena dit metaforisch bedoelt, niet letterlijk.

Persoonlijke, familiale gedachten wisselen af met nadenken over maatschappelijke problemen, zoals onze steeds maar toenemende reislust. “We zetten ons in voor de goede dingen maar zolang we door onze levensstijl dat allerbelangrijkste vraagstuk tegenwerken, is de kans groot dat we ons uiteindelijk tevergeefs ingezet hebben.” Ziektes, burn-outs, gedragsproblemen bij kinderen die altijd maar toenemen, er loopt iets fundamenteel fout.

Hoofdverantwoordelijken voor de klimaatcrisis, dat zijn de bedrijven – al hun ‘greenwashing’, ofwel groenpraterij, ten spijt – die niet van plan zijn te veranderen. De massamedia spelen hun rol als kritische observator niet: “Dankzij het gebrek aan belangstelling van de media is ons toekomstig ecologisch zijn of niet-zijn gereduceerd tot een politiek spel waar het ene woord tegenover het andere staat, waar de populairste wint.”

De verantwoordelijkheid van de bedrijven (en de mediabedrijven)

Wanneer Malena in haar krantencolumn wil aanklagen dat de media “keer op keer opiniestukken van klimaatontkenners publiceren” komt er een einde aan hun samenwerking. De column wordt geweigerd.

De weekendbijlagen zijn sprekend: winkelen 22 procent, auto’s 7 procent, vliegreizen 11 procent ... klimaatvraagstuk 0,7 procent. Er bestaat zelfs een nieuwe vorm van toerisme: klimaattoerisme: “Zorg dat je deze schitterende, maar door het klimaat bedreigde, plaatsen bezoekt voor ze voorgoed verdwenen zijn”, waardoor hun ‘verdwijnen’ nog versneld wordt.

Tijdens hun overpeinzingen rijpt bij dochter Greta het idee van een schoolstaking, die effectief begint wanneer het boek bijna voltooid is. De Nederlandse vertaling zet Greta Thunberg met foto en naam prominent op de cover, ook al is het boek dus vooral het werk van haar moeder. Wie het eenmaal uit heeft, vindt dat echter geen probleem. Greta, haar zus Beata en papa Svante komen immers ruim aan bod in de gesprekken die ze met hun ouders hebben.

Dit boek zet mensen aan het denken

Klimaatontkenners zullen het niet laten om uit dit boek dingen te halen die er niet in staan, door citaten uit hun context te rukken, door dit idealisme ‘naïef’ of ‘onbetaalbaar’ te noemen. Wetenschappers zullen betogen dat het allemaal niet zo eenvoudig is. Het maakt niet uit. Dit boek zal veel mensen bereiken en aan het twijfelen brengen, niet alleen over hun individueel gedrag, maar over het systeem waarin ze leven, waarin bedrijven, waarin luchtvaart en zeevaart ongehinderd doorgaan met de wereld te verstikken. Alleen al daarom is dit boek enorm belangrijk.

Ons huis staat in brand heeft niet de pretentie volledig te zijn of dé oplossing te bieden, maar het zet ieder van ons aan tot nadenken én tot actie. Klimaatontkenners menen dat na de Belgische verkiezingen van 26 mei de klimaatacties van Anuna De Wever en zovele anderen tot hun ware onbetekende dimensie herleid zouden zijn. Zij vergissen zich.

De geschiedenis bewijst dat maatschappelijke actie loont. Altijd. Kort na mei ’68 waren er ook verkiezingen. Commentatoren riepen in triomf uit dat al dat jong gespuis nu wel snel tot de orde werd geroepen. Zoveel tientallen jaren later weten we beter. Seattle 1999, Occupy en nu de klimaatacties hebben wel degelijk een blijvende impact, ook al zie je dat niet direct, ook al doen mediacommentatoren, politici en bedrijven alle moeite om ons van het tegendeel te overtuigen.

Ooit blikken de jongeren van nu terug op hun acties van 2019 en zullen ze vaststellen dat het wel degelijk zeer zinvol was.

**Ons huis staat in
brand**

<https://www.dewereldmorgen.be/artikel/2019/06/20/pas-op-20-juni-s-morgens-publiceren-ons-huis-staat-in-brand-van-en-over-greta-thunberg-een-boek-op-het-juiste-ogenblik/>

Het kleine klimaatboek

Gustaaf Cornelis (ed)

uitgeverij: Gompel & Scavina

156 blz

2019

Themarathons, nr. 1 – Het kleine klimaatboek

Wat is er mis met het klimaat? Waarom trekken de wetenschapsmensen samen aan de alarmbel? Heeft het zin dat ik zelf de klimaatverandering probeer te verhelpen? Hoe kan ik anderen ervan overtuigen dat het de hoogste tijd is om de handen in elkaar te slaan?

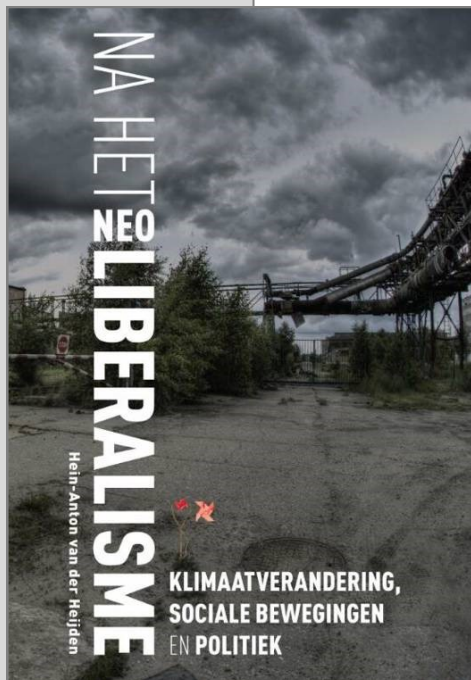
Dit boek maakt in kort bestek duidelijk wat er gaande is, waarom er nu moet worden gehandeld en hoe dat moet. Het biedt essentiële informatie en relevante gespreksstof voor iedereen die meer wil weten over de klimaatproblematiek. Meteen vormt het voor de enen direct discussiemateriaal en is het voor alle anderen een introductie in het klimaatthema.

Op www.vub.be/klimaatlesmarathon staan presentaties die als basisinformatie kunnen fungeren.

Gustaaf Cornelis, wetenschapsfilosoof aan de Vrije Universiteit Brussel, stelde het boek samen aan de hand van teksten die een tiental experts schreven mede naar aanleiding van de klimaatlesmarathon.

Met bijdragen van

Ellen Bracquené, Aubry Cornelis, Gustaaf Cornelis, Melina Depauw, Aurelie De Smet, Cathy

Na het Neo-Liberalisme

Klimaatverandering, sociale bewegingen en politiek

Van der Heijden Hein-Anton

uitgeverij: Eburon

297 blz

2017

Hoe komt het dat klimaatverandering als mondiaal probleem niet hoger op de politieke agenda staat? Waarom is er na de klimaatconferentie 'Parijs 2015' zo weinig aandacht voor de structurele conflicten die aan de opwarming van de aarde ten grondslag liggen, conflicten die te maken hebben met economische globalisering, ongelijke verdeling van welvaart, en met de manier waarop we onze democratie hebben ingericht?

De laatste decennia is het neoliberalisme uitgegroeid tot het dominante perspectief waarmee we naar de wereld kijken. Ook de oplossingen voor de klimaatcrisis worden vanuit dit gezichtspunt gedefinieerd. Betalen voor het recht om te vervuilen ('emissierechtenhandel') en een slimmer gebruik maken van beschikbare technieken ('ecologische modernisering') zouden voldoende zijn, maar ondertussen draait de 'tredmolen van de productie en consumptie' gewoon door. Sociale bewegingen betogen dat de oplossingen wel helpen om de temperatuurstijging te temperen, maar lang niet genoeg om die beneden de kritische grens te houden. Daarvoor zijn andere maatregelen nodig, ingrepen die raken aan de kapitalistische wereldorde, aan de neoliberale democratie waar burgers geen burgers meer zijn maar primair consumenten, en aan het tekort schieten van de Europese Unie.

Dit voor Nederland unieke boek vol onthutsende feiten, uitdagende theorieën en prikkelende alternatieven, is bedoeld voor politicologen en andere sociale wetenschappers. Maar het biedt evengoed inspiratie aan mensen die actief zijn in sociale bewegingen, en aan iedereen die zich zorgen maakt over klimaatverandering en de gevolgen daarvan voor henzelf en hun kinderen.

Hein-Anton van der Heijden is verbonden aan de afdeling Politicologie van de Universiteit van Amsterdam. Zijn meest recente boeken zijn "Social movements, public spheres and the European politics of the environment" (2010), en "Handbook of political citizenship and social movements" (2014).

Oplossingen voor de klimaatcrisis worden vanuit het gezichtspunt van het neoliberalisme gedefinieerd. Sociale bewegingen echter stellen dat er andere maatregelen nodig zijn die raken aan de kapitalistische wereldorde.

Nog voor je het boek ingekeken hebt, vallen je al drie zinnen in het voorwoord op die de kern van het betoog van de schrijver weergeven: 'Klimaatverandering is in mijn ogen het belangrijkste mondiale probleem van de 21e eeuw; het confronteert ons met de gevolgen van de Westerse manier van leven.' (...) 'De tegenwoordige vorm van moderniteit is eerder de oorzaak van het probleem dan de oplossing.' (...) 'De missie van mijn boek is te laten zien dat er een alternatief bestaat voor het dominante neoliberale denken en doen.'

Hein-Anton van der Heijden (1950) heeft als politicoloog, verbonden aan de UvA, tijdens zijn universitaire loopbaan in tal van wetenschappelijke tijdschriften veel geschreven over milieu en klimaat en over de strategie van sociale bewegingen, en dan met name de milieubeweging die zich inzet voor het behoud van een leefbare wereld.

Duurzame 100

Een jaar voor zijn pensioen heeft hij de vruchten van zijn in al die jaren opgebouwde wetenschappelijke visie en zijn kennis van de vele onderzoeken van collega-wetenschappers nog eens neergelegd in Na het neoliberalisme. Het boek, zo schrijft hij, is bestemd voor sociale wetenschappers, activisten binnen sociale bewegingen en tenslotte, zo staat het expliciet op de achterflap vermeld, voor iedereen die zich zorgen maakt over klimaatverandering en de gevolgen daarvan voor henzelf en hun kinderen.

Van der Heijden maakt al meteen korte metten met de alom bejubelde 'Duurzame 100', de jaarlijks terugkerende lijst van dagblad Trouw met personen die een positieve rol hebben gespeeld in het terugdringen van het milieuprobleem. Hij twijfelt niet aan de goede bedoeling van de Duurzame 100 maar ziet in het technologisch vooruitgangsoptimisme, dat met name door vertegenwoordigers van het bedrijfsleven wordt omarmd, een doodlopende weg.

Van daaruit is het ook logisch dat hij zich fel verzet tegen het Ecomodernistisch Manifest uit 2014, opgesteld door twee Noord-Amerikaanse voormalige milieuactivisten die, in tegenstelling tot de hoofdstroom van de milieubeweging, juist pleitten voor economische groei. Voor Van der Heijden is ecologische modernisering ontoereikend, het leidt tot blikvernaauwing en tunnelvisie. Dat laatste wordt volgens hem met name veroorzaakt omdat bij dit type modernisering niet het milieu maar het behalen van economische winst het vertrekpunt is.

Belangrijke drager van de 'moderniteit' is, volgens de door Van der Heijden met instemming geciteerde socioloog Anthony Giddens, het kapitalisme. Na een uiteenzetting over de aard van dit systeem vanuit een neomarxistische visie benoemt hij onder het kopje 'Sociale kenmerken van het kapitalisme' liefst zestien specifieke negatieve kenmerken van dit systeem, waaronder geëlitiseerde hebzucht, geïnstitutionaliseerd cynisme, moreel tekort, ongelijke klassenvoordelen, eenzijdige winstmaximalisatie, elitebelangen en competitie in plaats van solidariteit.

Enkele verontrustende cijfers

Dat het geen luxe is om je tegen klimaatverandering te verzetten moge blijken uit de cijfers die Van der Heijden opsomt, zoals:

In de jaren '70 werden er wereldwijd 656 klimaatrampen genoteerd (overstromingen, bosbranden en stormen). In de eerste tien jaar van de 21e eeuw waren dat er 3654;

In 1975 bedroeg de totale CO₂-uitstoot sinds het begin van de industriële revolutie 1000 gigaton (= 1000 miljard ton). In 2010 is dit opgelopen tot 2000 gigaton en bij ongewijzigd beleid zal het in 2045 verder stijgen naar 4000 gigaton;

Bij twee graden temperatuurstijging (een stijging die tijdens de klimaatconferentie Parijs 2015 als onoverkomelijk werd aangenomen) krijgen we extreem warme zomers, verzuring van de wereldzeeën en aantasting van het plankton;

Bij drie graden stijging, binnen enkele decennia mogelijk ondanks de Parijse klimaatakkoorden, raakt het hele Indiase subcontinent waar dan twee miljard mensen wonen, ontwricht. Dat betekent watergebrek en honger;

Bij vijf graden stijging, wat bij ongewijzigd beleid in 2075 mogelijk is, is er sprake van een totale ramp.

Sociale bewegingen als oplossing

Technologische oplossingen kunnen volgens Van der Heijden de snelheid waarmee de temperatuur oploopt enigszins afzwakken, een definitieve oplossing is het niet. Ook de op zich goed bedoelde pogingen van staten en grote ondernemingen om via maatschappelijk verantwoord ondernemen de komende klimaatcrisis een halt toe te roepen, zullen weinig uithalen.

Zijn enige hoop is de kracht van de milieubeweging die, samen met andere nieuwe sociale bewegingen, voor verandering moeten zorgen. In de 19e eeuw, zo schrijft hij, schiep de burgerij de liberaal-democratische staat, in de 20e schiep de arbeidersbeweging de welvaartsstaat en in de 21e eeuw moet de 'groene beweging' de groene staat realiseren.

Een ander hoopvol argument dat hij naar voren haalt, is het feit dat er zo om de zestig jaar sprake is van een opleving van progressieve veranderingen (1789 Franse revolutie, 1848

democratische revolutie, 1917 algemeen kiesrecht en tenslotte het ons allen bekende jaar 1968) Als je die reeks doortrekt zullen we in de komende twintig jaren getuige zijn van drastische veranderingen.

Om zijn bewering te staven haalt hij nog een reeks onderzoeken en beweringen van andere auteurs aan, waaronder Paul Mason die in zijn boek Postkapitalisme stelt dat als gevolg van een digitale revolutie een einde komt aan de schaarste-economie waar het kapitalisme op gestoeld is. Als voorbeeld noemt Mason het door vrijwilligers gerunde Wikipedia. Ook de auteurs van het boek Degrowth, in Nederland uitgegeven onder de naam Ontgroeï, worden door Van der Heijden geciteerd.

In feite bevat zijn boek een inventarisatie van misschien wel alles wat er op dit terrein wetenschappelijk onderzocht is. Het problematische van zo'n inventarisatie is dat je als lezer niet kunt nagaan in hoeverre wetenschappers die er anders over denken in staat zijn met even grondige argumenten en cijfers een andere toekomstvisie neer te zetten.

Toch zorgen

Als laatste nog een hoopgevende visie van Wolfgang Streeck. Deze sociologisch econoom stelt in zijn boek How will Capitalisme end? dat er op korte termijn een heel nieuw tijdperk ontstaat omdat 'stagnerende groei samen met een almaar oplopende schuldenlast en een steeds groter wordende ongelijkheid, het einde van het kapitalisme onherroepelijk dichterbij brengt.'

Ondanks alle postkapitalistische voorspellingen maakt Van der Heijden zich toch bezorgd over de nabije toekomst. In de laatste alinea's van zijn boek schrijft hij dat de desintegratie van het kapitalisme in eerste instantie ook kan leiden tot een ruk naar populistisch rechts, zelfs tot burgeroorlog. Maar op de lange termijn zal de opeenstapeling van crises leiden tot kansen voor sociale bewegingen om een wereld te realiseren die 'beter, duurzamer, rechtvaardiger en democratischer is dan de wereld waarin we nu leven.' Dat is, zo eindigt hij, 'het optimisme van de wil dat ik met dit boek heb geprobeerd te verwoorden.'

Voor iedereen die ten behoeve van actie en bewustwordingswerk alles wil weten over wat tal van sociale wetenschappers hebben onderzocht en met verve naar buiten hebben gebracht, is Na het neoliberalisme een goede en zeer uitgebreide gids. Het is wel erg veel informatie, soms taaie kost, je moet even doorbijten maar dan heb je ook wat.

<https://viceversaonline.nl/2018/02/21/boekrecensie-na-het-neoliberalisme/>

De Aarde Trilogie

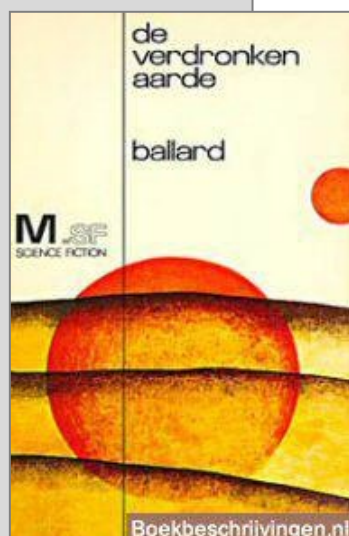
1. De brandende aarde - The drought
2. De verdrongen aarde - The drowned world
3. De kristallen aarde - The crystal world

J.G. Ballard

SF

uitgeverij: Meulenhoff

1962-64-66

De brandende aarde

In *De brandende aarde* wordt de wereld getroffen door een droogtegolf. De ramp is door de mensen zelf veroorzaakt - watervervuiling heeft tot gevolg dat een vliedun laagje de zeeën afsluit. Langzaam stort de beschaving ineen, als maandenlang, jarenlang, de regen uitblijft. Rivieren drogen op, de zon verhardt en verscheurt de aarde; stof en zand overspoelen het schrillerlichte landschap. Een dode wereld ontstaat, stil en zonder veel verandering alsof de tijd de adem inhoudt. In de gestalte van dokter Ransom volgen wij de reacties van een mens op deze catastrofe. Zijn innerlijk lijkt te verdorren en hij verandert in een dwalende schaduw van zichzelf. Misschien gaat het ooit weer regenen. Maar in de directe beleving van dood en tijdloosheid maakt dat geen enkel verschil meer.

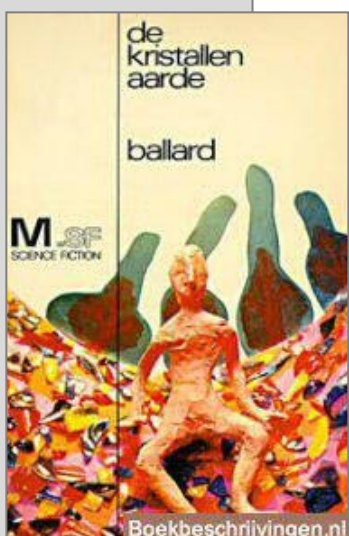
De verdrongen aarde

Als de zon zijn evenwicht verliest en onze aarde in een verzengende gloed zet, smelten de poolkappen. Het water stijgt even snel als de temperatuur en de voortwoekerende plantenwereld nestelt zich in tropische jungles op de slibbanken. Tussen de gebouwen van halfverzonken wereldsteden scharrelen reusachtige reptielen in de lagunes. Het is alsof langvervlogen geologische tijdperken zijn teruggekeerd. Een handjevol mensen handhaaft zich binnen de poolcirkel. Enkelen wagen zich naar buiten en trekken langs de oude woongebieden: zij brengen de nieuwe aarde in kaart en zoeken naar relikwieën. Welmenende officieren van de VN houden zich met het eerste bezig, vol achterhaalde plichtsbetrachting. Piraten en vrijbuiters zoeken naar de achtergelaten kostbaarheden, zoals Strangman en zijn gevolg van krokodillen. Maar als het klimaat de geologische ladder weer afdaalt, kan ook de menselijke geest niet achterblijven. Oerherinneringen aan de verzengende dagen van de sauriërs en de reusachtige boomvarens ontwaken diep in onze cellen.

De kristallen aarde

In de Afrikaanse jungle, niet ver van de kust, woekert een verbijsterend kankergezwell. Het tropische regenwoud, altijd een symbool van vruchtbaar leven, vertoont dode plekken. De dode plekken zijn niet verwekt door ziekte of geweld. Een onvoorstelbare pestilentie heeft de stof zelf aangetast. Het is of tijd en beweging opraken, alsof de klokveer van het heelal afloopt.

Gruwelijk van schoonheid is de kanker bovendien. Alles wat erdoor wordt getroffen verandert in schitterende kristallen. Onwaarschijnlijke juwelen nemen de plaats in van het leven.

Een beter milieu begint helemaal niet bij jezelf

Jaap Tielbeke

uitgeverij: Das Mag Uitgeverij BV
239 blz
2020

Met een duurzame levensstijl doen we onszelf tekort, vindt klimaatjournalist Jaap Tielbeke. Onze invloed reikt veel verder dan huis, tuin en keuken, en juist daarbuiten ligt de sleutel tot verandering. "We verinnerlijken de schuld. Die beschuldigende vinger moet ergens anders naar wijzen."

Jaap Tielbeke schrijft al 5 jaar over het klimaat voor *De Groene Amsterdammer*. Hij beschouwt, zet uiteen, weegt af, schetst en plaatst kanttekeningen. Maar hij kan niet langer om zijn eigen mening heen. Mooi, dat we korter douchen en een linnen tasje meenemen naar de supermarkt, maar het is tijd dat we collectief in

actie komen tegen de vervuilers en beleidsmakers.

Het was even wennen voor jou, je mening op papier?

"Het is mijn temperament, denk ik: ik ben van nature niet zo'n activist. Ik voel me niet thuis op de barricaden en zit liever op mijn studeerkamer. Ik heb dus wel even de schroom van me af moeten gooien voordat ik opiniërend durfde te zijn over het klimaat. Maar ik kan niet aan de zijlijn blijven staan en *nog* maar weer eens de feiten op een rij zetten. Daarmee alleen komen we er niet. Ik heb het verhaal jarenlang van alle kanten bekeken, en nu deel ik expliciet wat ik vind en waarom. Het is onderbouwde woede."

We stevenen af op verschrikkelijke rampspoed, schrijft Tielbeke al in zijn voorwoord. "We weten het, en toch lijken we maar niet in staat om van koers te veranderen. Sterker nog, ieder jaar klinken de voorspellingen van klimaatwetenschappers verontrustender en ieder jaar pompen we meer CO₂ de lucht in. Hoe kan dat in vredesnaam?" In zijn boek doet hij een voorzet: het probleem zit 'm in een aantal mythes over het klimaat waar we hardnekkig in blijven geloven. Het idee dat we allemaal, als mensheid, even schuldig zijn aan de klimaatproblematiek, het idee dat je daar als individu wat aan kunt doen door je leefstijl te vergroenen, het idee dat we deze crisis kunnen bestrijden met een boekhoudersmentaliteit, en tenslotte het idee dat technologie ons er heus wel weer bovenop helpt. Door deze mythes stuk voor stuk te ontcrachten, wijst Tielbeke ons op wat we niet uit het zicht moeten verliezen: de economische en maatschappelijke machtsverhoudingen waardoor de schuldigen aan de klimaatcrisis vrijuit en hun gangetje gaan.

Je hoort en ziet het steeds meer binnen de milieubeweging: frustratie wordt publieke woede.

Tielbeke: "Ja, de klimaatbeweging is flink opgeschud, de laatste jaren. Clubs als FossilVrij en Extinction Rebellion, zonder groot ledenbestand en lange geschiedenis, zetten met hun onconventionele methodes in korte tijd mooi het klimaatdebat op scherp. Extinction Rebellion vliegt af en toe wat uit de bocht met hun doemscenario's over het uitsterven van de mensheid, maar hun wanhoop is goed te begrijpen. Als je de klimaatwetenschap echt tot je door laat dringen, bedenkt wat er de komende decennia moet gebeuren en daar dan nauwelijks iets van terugziet op beleidsniveau... die discrepantie is gekmakend. Dat zie je terug in de vorm van hun protest: dit is een noodtoestand, en nood breekt wet. Het activisme is compromisloos."

Tielbeke kan zich voorstellen dat die protesten mensen uit de klassieke milieubeweging aan het denken hebben gezet. "Dat mensen zich realiseerden: 'We blijven maar waarschuwen, het wordt inderdaad tijd dat mensen met hun neus op de feiten worden gedrukt'. Begrijp me goed, alle soorten organisaties hebben een rol te spelen. FossilVrij heeft natuurlijk niet de capaciteit om een rechtszaak tegen Shell te beginnen. Voor zo'n actie heb je toch echt de expertise van iemand als Roger Cox en organisaties als Milieudefensie en Urgenda nodig."

Milieudefensie zit Shell al decennia achter zijn broek, en niet als enige. We weten dondersgoed wie de schuld draagt. Is de milieubeweging in haar activisme te voorzichtig geweest?

Tielbeke: “Het is ook gewoon heel Nederlands. De milieubeweging krijgt uiteindelijk te maken met de polder: als het om beleid gaat, moeten we met z’n allen rond de tafel gaan zitten om er zo goed mogelijk uit te komen met een handjevol compromissen. Maar als je naar de afgelopen 30 jaar aan milieu- en klimaatbeleid kijkt, zie je dat we er met dat gepolder niet komen. Milieudefensie kan het weten, er is nota bene een rechtszaak voor nodig om ervoor te zorgen dat de overheid met horten en stoten dan ein-de-lijk het minimale doet.”

Als kleine jongen was je een milieufanaatje. Halverwege de jaren 90 verhuisde het activisme naar zolder, en nu maak je je weer kwaad om het klimaat. Wat is er gebeurd?

“Klopt, ik was enorm gefascineerd door de natuur. Ik was lid van het WNF, haalde geld op, en had zo’n grote insectengids en een club met vrienden om de natuur te beschermen. We deden onderzoek naar insecten maar we klommen ook over hekken en jatten gereedschap van bouwvakkers. Dan konden ze de natuur niet verpesten. Maar toen... Als puber wil je toch gewoon hamburgers eten. Ik zag het nieuws wel en maakte me zorgen, maar ik had een ecomodernistische mindset: natuurlijk is het zonde als hier en daar een bos weggaat, maar de menselijke beschaving gaat voort en we krijgen het alleen maar beter. Het klimaatprobleem leek best te tackelen: de grote ideologische strijd tussen het kapitalisme en het communisme was verdwenen, we wisten wat werkte, we konden ‘groen groeien’. Binnen de Verenigde Naties konden we met z’n allen bijeen komen en een oplossing vinden. En met nieuwe technologieën konden we de milieuproblemen zeker te lijf. Dat was de tendens. Dat sijpelde onbewust ook bij mij door.”

Toen flopte de klimaattop in Kopenhagen, 2009. “Dat was de genadeklap voor ons blinde vertrouwen in internationale samenwerking. Daarna, in aanloop naar de volgende top in Parijs, verschenen verontrustende boeken over het klimaat, zoals *This Changes Everything* van Naomi Klein. Het Pentagon bestempelde klimaatverandering als een bepalende factor die het risico op conflict in de wereld vergroot. Sinds ik me als journalist in het klimaatprobleem ben gaan verdiepen, zijn die woede en die verbijstering die ik had als jongetje terug. Ik zie in: het wordt helemaal niet alleen maar beter. Juist die eindeloze groeimentaliteit van de jaren 90 heeft ervoor gezorgd dat mijn hele leven lang de ecologische problemen veel groter zijn geworden.”

Denkfout

Met de titel van Tielbekes boek, *Een beter milieu begint niet bij jezelf*, verwijst hij naar het bekende spotje uit de jaren 90. ‘Je linnen boodschappentas gaat de wereld *niet* redden’, was de kop boven het opiniestuk dat hij naar *De Volkskrant* stuurde. Korter douchen ook niet, of zonnepanelen op je dak. En van jouw koffie met havermelk en courgette op de barbecue zal het klimaat volgens Tielbeke ook weinig merken. Die oude slogan liegt ons 20 jaar later nog altijd voor, vindt hij.

Tielbeke: “Ik zat een tijd geleden met een andere klimaatjournalist op het terras. Het was lekker weer, maar de terrasverwarmer stond aan. Hij vroeg het personeel of dat ding uit kon. Een week later zat ik met vrienden op een ander terras. Het was weer lekker weer, en weer stond de verwarmer aan. Ik besloot er ook wat van te zeggen, maar kon mijn irritatie niet verbergen. Ik zag mijn vrienden denken: moet dat nou echt? Zo’n kribbige reactie werkt natuurlijk vooral contraproductief. Je wordt zo’n zeikerd. Bovendien: wat we beschouwen als een duurzame levensstijl, is ook vaak best wel duur: niet iedereen heeft het geld om zonnepanelen en havermelk te kopen.”

Dus zelf duurzaam proberen te zijn, daar kunnen we maar beter mee ophouden?

“Nee, ik wil niemand ontmoedigen om groener, duurzamer te leven! Sommige mensen voelen zich persoonlijk aangevallen. Zo van: maar ik doe het toch hartstikke goed? Dat vind ik ook, ik kan het voor mezelf ook niet langer verantwoorden als ik vier keer per jaar een stedentripje maak met het vliegtuig terwijl ik vind dat de luchtvaart moet krimpen. Maar laten we eerlijk zijn: in een vervuילend systeem kun je geen schone handen houden. We zijn allemaal hypocriet en moeten stoppen met elkaar eindeloos de maat nemen. Foei, Greta Thunberg: ze neemt zelf een zeilboot naar Amerika, maar haar crew vliegt terug. En de klimaatstakers gaan naar de McDonalds: wat een schande. Dat vingerwijzen is zoiets Nederlands. Het verzuurt het debat, en dat moeten we niet hebben. Ik wil gewoon een wet die terrasverwarmers verbiedt. Dan

... niet bij jezelf

ben ik geen lul.”

Wat Tielbeke wel wil zeggen, is dat wie het goed bedoelt vaak een denkfout maakt. We ervaren een duurzame levensstijl als een flinke stap in de goede richting, wijzen de vleesetende buurman op zijn misdaden tegen de aarde, en houden het daarbij. Dat is zonde, want onze zone van invloed is veel groter dan huis, tuin en keuken. Juist daarbuiten ligt de sleutel tot verandering.

Dus we denken te klein.

“Inderdaad! Natuurlijk hebben mensen behoefte aan een handelingsperspectief. De eerste vraag die bij je opkomt als je je verdiept in klimaatproblematiek is: wat kan ik doen? En dan is het antwoord nog vaak: zonnepanelen, afval scheiden, vegetarisch eten, korter douchen. Maar met een duurzame levensstijl doen we onszelf tekort. We verinnerlijken de schuld. Die beschuldigende vinger moet ergens anders naar wijzen. Want wat zie je, nadat je zelf jarenlang kort doucht en vlees laat staan? Dat overheden gewoon doorgaan met het afgeven van vergunningen voor pijpleidingen. Dat Schiphol wordt uitgebreid. Dat Shell overal mee wekomt. We moeten, net als Extinction Rebellion en FossilVrij, onze pijlen direct richten op de verantwoordelijken voor klimaatverandering, op overheden en grote vervuilers.

We moeten breken met de mentaliteit van het linnen tasje, want daarmee blijven machtsverhoudingen buiten beeld en laten we de vervuilers *off the hook*. We kunnen zoveel meer dan dat consumenten-activisme. Stel dat Greta Thunberg alleen vegetarisch was gaan eten en verder braaf naar school was gegaan, of dat Roger Cox alleen zonnepanelen op zijn dak had gelegd. Je kunt heus wat veranderen als individu, maar daarvoor moet je een extra stap zetten.”

Welke stap?

“Ik las een tijdje terug een interview met Virginijus Sinkevičius, de Eurocommissaris voor Milieu en Visserij. Hij zei: ‘The Green Deal was niet mogelijk geweest zonder de klimaatprotesten.’ Dat geloof ik. Je ziet de politieke en maatschappelijke impact van de antiracismedemonstraties: er valt nog van alles op en aan te merken, maar Rutte heeft zijn mening bijgesteld over Zwarte Piet. Gedachten komen in beweging, ook over het klimaat. Dat het straatactivisme terug is, geeft hoop.

En laat je stem horen. Ik sprak iemand die ging speechen over het klimaat in de gemeenteraad. Ze voelde zich direct minder machteloos. Als je politici met je boodschap weet te bereiken, kun je wezenlijke verandering in gang zetten. Het rapport van de Commissie Remkes, met de titel *Niet alles kan* is baanbrekend. Dat drukt het kabinet wel degelijk met de neus op de feiten. Zo’n maximale snelheidsverlaging naar 100 is voor ons misschien klein bier, maar voor de vroegpartij VVD is het een behoorlijke stap. We botsen tegen bepaalde ecologische grenzen op, dus we zullen keuzes moeten maken.”

Voel jij je zelf ook wel eens machteloos?

Tielbeke zakt weg in zijn stoel.

“Soms wel. Het is om moedeloos van te worden, de klimaatproblematiek. Dan word ik overvallen door een intense treurigheid. Maar pessimisme is gemakzuchtig. Ik wil niet cynisch zijn vanaf de zijlijn, roepen dat we toch al gedoemd zijn, dus dat het naïef is om nog de straat op te gaan of een petitie te ondertekenen. Woede is nuttiger: als je die op een productieve manier kanaliseert, kan het voor een positieve verandering zorgen. Maar woede alleen is ook weer niet genoeg, je hebt hoop nodig en moet collectief in actie komen. Als je zo, samen, de druk opvoert, kun je heus iets veranderen. Ik weiger me over te geven aan defaitisme.”

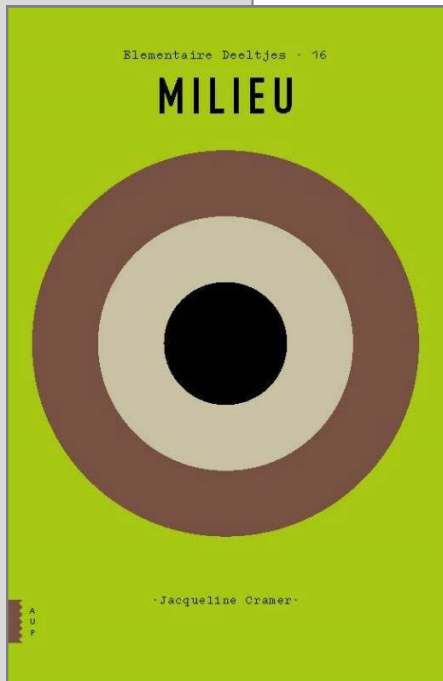
Dus ik zie je bij de volgende klimaatmars?

Tielbeke: “Ha! Ik zal me niet aansluiten bij een actiegroep, dat past niet bij mijn onafhankelijke rol als journalist. Maar de klimaatproblematiek is zo overweldigend, daar lig ik ook wakker van. En ja, dan ga ik de straat op en loop ik mee. Niet als journalist, maar als burger.”

... niet bij jezelf

<https://downtoearthmagazine.nl/jaap-tielbeke-jezelf/>

27.07.2020

Milieu

Jacqueline Cramer

uitgeverij: Atheneum

reeks: Elementaire deeltjes

137 blz

2014

Toenemende welvaart en industrialisatie brachten ons veel goeds, maar niet voor onze leefomgeving. Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw staat 'het milieu' daarom op de politieke agenda. Toen ging het vooral over de aanpak van lokale milieuverontreiniging. In de jaren tachtig werd duidelijk dat vervuiling niet ophoudt bij de landsgrenzen. Begin eenentwintigste eeuw steeg ook het maatschappelijk besef dat we wereldwijd een alarmerend beslag leggen op grondstoffen en we onze aarde steeds verder opwarmen.

Hoe kunnen we het tij keren en voortbouwen op de goede dingen die gezamenlijk al wel tot stand zijn gebracht?

Jacqueline Cramer is directeur van het Utrecht Sustainability Institute en hoogleraar duurzaam innoveren. Ze publiceert regelmatig in kranten en tijdschriften en heeft meer dan 40 jaar ervaring op milieugebied binnen overheid, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties, waaronder van 2007 tot 2010 als minister.

Kop uit 't zand

Jan Terlouw

uitgeverij De Kring

95 blz

2016

Jan Terlouw, wie kent hem niet? D66- coryfee, oud- Tweede Kamerlid, oud- minister en auteur van een heel aantal (jeugd)boeken. Eind 2016 is er een novelle van zijn hand verschenen. *Kop uit 't zand*. Een novelle over het klimaat.

Het 95 pagina's tellende boek begint met een heftige gebeurtenis. Na kennis gemaakt te hebben met de achtergrond van de hoofdpersonages, Bart en Fleur, steekt een milieuactivist zichzelf op het Plein voor de Tweede Kamer in brand. Het blijkt Bart's vriend, Arie Minderhout, te zijn. Deze gebeurtenis heeft veel impact op het leven van Bart en hij doet bij het sterfbed van Arie een belofte die zijn leven zal stempelen.

De rode draad door het leven van Bart en Fleur zijn de zorgen rondom het klimaat. Er ontstaan steeds vaker extreme stormen en de klimaatverandering wordt duidelijk zichtbaar. Er wordt weinig tot niets gedaan door de bestuurders van het land. Ook Bart en Fleur kunnen niet voor een doorbraak zorgen en het lijkt alsof zij passief gedrag vertonen. Dit wordt prachtig door Terlouw beschreven. Bart en Fleur maken in hun persoonlijke leven veel herkenbare dingen mee. De worstelingen van het leven weet Terlouw goed te omschrijven, evenals de zeer moderne omgangsvormen die hij beschrijft. De liberale vrijheid, die kenmerkend is voor Terlouw, steekt hij ook in dit boekje niet onder stoelen of banken.

In tegenstelling tot Bart en Fleur gaan Carsten (zoon van Bart en Fleur) en Luna (halfzus van Carsten) wel over tot actie. Op het eind in deze novelle komen zij op een creatieve manier tot een oplossing. Een oplossing die wereldwijd een revolutie op gang brengt. Zo eindigt de novelle vrij abrupt. Met grote stappen volgt de lezer het leven van Bart, Fleur, Carsten en Luna. Door deze keuze kan het verhaal geen standaard novelle genoemd worden. Echter heb ik dat niet als storend ervaren.

De essentie is helder. Jan Terlouw maakt zich zorgen over het klimaat. Door deze novelle te schrijven wil hij zoveel mogelijk mensen laten inzien dat er iets moet gebeuren en dat onze kop uit het zand moet. Geen struisvogelpolitiek, zoals in deze novelle de praktijk is. Ook geen intentiepolitiek, zoals Bart en Fleur ten uitvoer brengen, maar actie zoals Carsten en Luna laten zien. Hij verwacht het dan ook niet (meer) van wetenschappers maar van de jeugd.

Al met al een lezenswaardige novelle.

Het hebzuchtgas

een klimaatsprookje voor jong en oud
Jan Terlouw

uitgeverij De Kring
224 blz
2020

HET HEBZUCHTGAS is een actueel sprookje over het klimaat en bevat een belangrijke boodschap van Jan Terlouw aan de jongere generaties. Het is een mooie aanvulling op KONING VAN KATOREN. *****

Julia, de 18-jarige kleindochter van de president van Tradicië, gaat stage lopen bij Solide, het bedrijf van Alphons G. Bovenwoning. Het bedrijf houdt zich bezig met de winning van olie, gas en kolen. Julia snapt niet dat niemand zich er zorgen maakt over het broeikas-effect, totdat ze ontdekt dat Bovenwoning verslaafd is aan

hebzuchtgas. Hij kan alleen nog maar aan geld denken. Ze verzint een list om hem van zijn verslaving af te helpen.

Maar daar laat ze het niet bij. Ze benadert ook de kinderen van de rijke directeuren van de grote energiebedrijven. Om het milieu te redden, bedenken ze samen een gewaagd plan...

Minder is meer

hoe degrowth de wereld zal redden

Jason Hickel

vertaling: Frederique Hijink

uitgeverij: EPO

273 blz

2021

Paul Verhaeghe las 'Meer is minder - Hoe degrowth de wereld zal redden' van economisch antropoloog Jason Hickel. In zijn boek rekent Hickel definitief af met het neoliberale dogma van de eeuwige groei. "Groeit zorgt niet voor algemeen welzijn, integendeel, groei is dodelijk. Groei is niet de oplossing, groei is het probleem".

In een interview met Knack medio april vertelt Wouter De Geest, voorzitter van de werkgeversorganisatie Vlaamse Ondernemers Kamers Alliantie (VOKA), dat we tien jaar lang twee procent groei nodig hebben om het precorona-niveau te halen.

Wat verder luidt het dat VOKA geen taboes heeft, maar dat economische groei onder geen beding mag worden afgeremd. Binnen zijn logica heeft hij overschot van gelijk, want het economische bestel staat of valt met groei. Wie een ruimere logica hanteert, weet dat groei een langzame, collectieve zelfmoord oplevert.

De stem van VOKA is al decennia dominant, met als gevolg dat andere geluiden geruime tijd nauwelijks gehoord werden. Tegenwoordig wel, maar ze worden vooralsnog weggezet als wereldvreemd, onrealistisch, niet-betaalbaar. Toch klinken ze steeds overtuigender, ook al omdat ze in vergelijking met vroeger uit een andere hoek komen.

Tot voor kort waren kritieken geruststellend ideologisch: langharig tuig tegenover keurig in maatpak geklede heren, 'sossen' tegenover 'kapitalisten'. Vandaag de dag komt kritiek uit de mond van natuurwetenschappers: klimatologen, biologen, oceanologen, natuurkundigen. Dat het nog steeds dominante economische vertoog zichzelf aan het overleven is, blijkt uit hun gedateerde reactie.

De vroegere pausen en prelaten schoven wetenschappers aan de kant als 'ketter', de huidige machtshebbers branden wetenschappelijke bevindingen af als 'links'. Wat niet belet dat de wetenschappers gelijk hebben: de aarde draait rond de zon en de impact van de groei-economie op de natuur is dodelijk.

Een clash tussen economie en wetenschap

Net zoals ten tijde van de renaissance maken we in het begin van dit nieuwe millennium een clash tussen twee wereldbeelden mee. Aan de ene kant staat het heersende neoliberaal-economisch model, met groei als heilige graal; aan de andere kant staat de wetenschappelijke realiteit, waar minstens vier alarmbellen afgaan.

Ik heb er weinig twijfel over dat ook nu de wetenschap het zal halen, zij het dat we daar deze keer slechts vijf decennia de tijd voor hebben, geen vijf eeuwen. De inzet is bovendien vele malen groter dan bij de botsing tussen religie en wetenschap. De aarde draait rond de zon, oké. Groei is dodelijk, slik. Dat laatste begrijpen is niet makkelijk, het gaat in tegen een diepgewortelde mentaliteit.

Wie een duidelijke uitleg wil krijgen, kan ik het nieuwe boek van antropoloog-econoom Jason Hickel aanbevelen. In zijn analyse van onze huidige problemen staan twee stellingen centraal. De eerste luidt dat groei structureel noodzakelijk is voor het huidige economische bestel – Wouter De Geest heeft gelijk. De tweede is dat groei onze wereld heel snel verandert in een onleefbare planeet. Hoe we dat kunnen oplossen, komt ruim aan bod in het tweede deel van het boek. Ik

besteed vooral aandacht aan de probleemanalyse.

Groei zorgt niet voor algemeen welzijn

Klimaatontkenners worden steeds zeldzamer, de discussie is ondertussen verschoven naar de oplossingen: wat meer van dit (waterstof!), wat minder van dat (steenkool!). (Zie Tine Hens in [Het is allemaal de schuld van de Chinezen! En andere doodoeners over het klimaat](#)), vervolgens business as usual. Hickel verknoeit zijn tijd niet met dergelijke doodoeners, maar gaat linea recta naar de kern van het probleem. Hij legt eerst netjes uit wat groei is, waarom de huidige economie niet zonder kan en wie er daar profijt uit haalt. Alleen al omwille van deze uitleg is het boek een eyeopener.

Als iets maar voldoende vaak herhaald wordt, raakt ongeveer iedereen er na verloop van tijd van overtuigd. Al decennialang herhalen politici en *'captains of industry'* (de grens tussen beiden is benauwelijk klein) dat groei een voorwaarde is voor het algemeen welzijn, waarna de zoveelste besparing doorgevoerd wordt in de zorg- en dienstensector in combinatie met de zoveelste fiscale gunstmaatregel voor het bedrijfsleven.

De realiteit is radicaal anders: sedert 1980 heeft de toename van groei geen of zelfs een negatief effect op het algemeen welzijn. Westerse landen waar het BBP – dé maatstaf voor groei – is blijven stijgen, hebben hun algemeen welzijn zien afnemen, met de VS als belangrijkste illustratie. Zelfs de stelling dat een toename van groei borg staat voor 'jobs, jobs, jobs', klopt simpelweg niet.

Waar komt onze welvaart dan wel vandaan? De studies die Hickel bespreekt, geven op deze vraag een duidelijk antwoord. Welvaart is het resultaat van de herverdelingsmechanismen opgelegd door de overheid. De fameuze *'Trentes glorieuses'* waren glorieus op grond van de billijke verdeling van de toenmalige groei.

Vanaf 1980 worden de herverdelingsmechanismen afgebouwd en komt de opbrengst grotendeels terecht bij een steeds kleiner wordende groep. In het boek Fantoomgroei – een bestseller in Nederland – tonen Sander Heijne en Hendrik Noten aan dat de Nederlandse economie de voorbije veertig jaar tientallen procenten gegroeid is, terwijl de reële gezinsinkomens verhoudingsgewijs nauwelijks gestegen zijn (voor een bespreking, zie Sander Heijne & Hendrik Noten in [Fantoomgroei: Waarom we steeds harder werken voor steeds minder](#)).

Deze vaststelling is de voorbije tien jaar zo dikwijls gemaakt dat het bijna vervelend wordt om dit nogmaals in de verf te moeten zetten: groei is geen garantie voor de toename van algemeen welzijn; groei is een garantie voor de vermogens- en dus machtstoename bij een kleine groep. (Wie dat wil begrijpen, kan ik de lectuur van Bas van Bavel aanbevelen, zie *De onzichtbare hand. Hoe markteconomieën opkomen en neergaan*).

Historisch gezien is dat de regel, de groei van het Westen gebeurde eerst ten koste van Midden- en Zuid-Amerika, vervolgens ten koste van Afrika en Azië en tegenwoordig ten koste van een groot deel van de eigen bevolking.

Groei is noodzakelijk

In dat licht is de oplossing eenvoudig: terug naar de billijke herverdelingsmechanismen van de *Trente Glorieuses*, zodat iedereen kan meegenieten van de groei; dat wil zeggen, iedereen in het Westen. Helaas werkt deze oplossing niet langer. Hickel legt uit waarom neoliberale groei ondertussen vergelijkbaar is met de ongebreidelde toename van kankercellen, met een onvermijdelijke dood van het organisme tot gevolg.

Dit begrijpen gaat in tegen ons buikgevoel. Groei is toch normaal, zelfs natuurlijk? Al helemaal als het over groene groei gaat? Neem een KMO, die een winstcijfer kan voorleggen van 14 procent. Het jaar daarop maakt het dezelfde winst, mooi! Nee hoor, want er is geen groei. Groei houdt in dat een bedrijf winst boekt bovenop die van de vorige jaren, anders groeit het niet. En laat dat nu net een noodzaak zijn in een door de beurs gedomineerde economie.

Wie flink wat geld wil verdienen, koopt aandelen van bedrijven die groeien (groei betekent dividenden). Een bedrijf floreert bij gratie van de aandelen, dus moet het dividenden uitkeren, dus moet het blijven groeien. Multinationals gaan over lijken (dit is geen metafoor) om liefst elk kwartaal groeicijfers te kunnen voorleggen. Stilstaan is niet achteruitgaan, stilstaan is

minder is meer

sterven.

Dit mechanisme moeten we goed begrijpen: deze vorm van economie kan niet zonder groei, zelfs de hoeveelheid groei moet blijven toenemen – het is daar dat we de vergelijking met kankercellen kunnen maken.

Groei kan niet langer

Groei berust op een exponentiële functie. In normale taal: de reële toename wordt elk jaar groter, en bovendien steeds sneller groter. Een jaarlijkse groei van twee tot drie procent lijkt niet zo veel, tot je het cumulatieve effect ervan ziet.

Een dergelijke jaarlijkse groei betekent dat de productie en consumptie van goederen op een tijdspanne van drieëntwintig jaar verdubbelen. Dubbel zoveel materiaalextractie, dubbel zoveel energieverbruik, dubbel zoveel transport.

Ter illustratie: in 2000 bedroeg het jaarlijkse mondiale materiaalverbruik 50 miljard ton, in 2017 was dat al opgelopen tot 92 miljard ton. Hier en daar kan er op die verdubbeling wat afgedongen worden, door recyclage en groene energie, maar in de praktijk blijkt dat een dikke illusie te zijn. Wat we ‘winnen’ aan materialen door hergebruik, en aan energie door groene energie, draagt niet bij tot een daling van het bestaande productiepakket. Het gaat volledig op in de uitbreiding ervan. In groei dus. Dit fenomeen heeft ondertussen zelfs een naam, het [Khazoom-Brookes postulaat](#).

Groei is dodelijk

Alweer dat geëmmer over de CO₂-uitstoot, hoor ik u denken. Nee hoor, vergeet de eenzijdige focus op koolstofdioxide, dat is net iets te makkelijk. Naast de klimaatverandering onderscheiden wetenschappers nog acht planetaire grenzen – de hoeveelheid ontbossing, oceanverzuring, het verlies van biodiversiteit, de afbraak van de ozonlaag, de zoetwatervoorraad, stikstof- en fosforbelasting, de biogeochemische stromen – waarvan het overschrijden een bedreiging is voor het voortbestaan van het leven in zijn huidige vorm.

Voor elk van de grenzen hebben ze een meetbare harde parameter. Ondertussen hebben we vier ervan overschreden (dat zijn de alarmbellen waar ik het over had), en benaderen we de kritische grens van een vijfde. Bovendien zijn ze allemaal onderling verbonden, en heeft het overschrijden van één grens altijd repercussies op de acht andere.

De belangrijkste repercussie levert de luidste alarmbel op: het gaat alsnog sneller, elk onderzoek maakt dat we onze verwachtingen moeten bijstellen. Zo toont het nieuwste rapport van Wereld Meteorologische Organisatie (gepubliceerd op 27 mei) alweer dat de gemiddelde temperatuurstijging een stuk sneller toeneemt dan verwacht.

Noodsituatie

Het besef dat we mondiaal op een ramp afstevenen, begint eindelijk te dagen. In het voorjaar van 2018 werd er op Europees niveau vanuit de wetenschappelijke wereld heel hard aan de alarmbel getrokken. De drie jaar oude akkoorden van Parijs bleken ruimschoots onvoldoende. In het najaar van 2018 volgde een speciaal rapport van het IPCC met een zeer duidelijke boodschap: de CO₂-uitstoot moet tegen 2030 gehalveerd zijn, tegen 2050 gereduceerd tot nul.

Hoe belangrijk ook, dit blijft een eenzijdige focus die ons opscheept met de illusie dat het antwoord in de vervanging ligt van fossiele door groene energie. Iedereen zonnepanelen en warmtepompen, enkel nog elektrische auto's, CO₂-opslag in de grond, nieuwe kerncentrales? Deze focus op één planetaire grens gebeurt ten koste van de acht andere en maakt de catastrofe alleen maar groter, want dergelijke oplossingen vragen om nog meer groei. In de praktijk leiden ze tot een toename van alle moeilijkheden die we net moeten oplossen.

Hickel legt haarfijn uit dat een drastische afbouw van energieverbruik gepaard moet gaan met een even drastische omschakeling van het economisch systeem richting duurzaamheid. Willen we de planeet leefbaar houden, dan is een radicaal andere economie noodzakelijk.

Terugkeer naar de donkere Middeleeuwen?

Wetenschappers die deze bevindingen naar buiten brengen, worden weggezet als doemdenkers wiens voorstellen de mensheid zouden terug katapulteren naar de

minder is meer

Middeleeuwen. In de praktijk is net het omgekeerde het geval, want als we hun voorstellen niet volgen, ziet het er bar slecht uit.

In het tweede deel van zijn boek toont Hickel aan welke alternatieven een betere maatschappij kunnen opleveren, met een planeet die leefbaar blijft voor toekomstige generaties. Een billijke verdeling van de inkomsten, een andere houding tot arbeid en een uitdrukkelijke uitbreiding van de publieke diensten kunnen de hedendaagse kunstmatige schaarste vervangen door een overvloed die er al is.

De noodzakelijke wijzigingen om dat te bereiken, liggen niet zozeer op het vlak van technologie (hoe belangrijk innovaties op dat vlak ook zijn), zelfs niet op het vlak van economie (het wordt wel een ander economisch bestel, met duurzaamheid als universeel criterium), maar wel op politiek vlak.

Het merendeel van de mensen is makkelijk te winnen voor deze maatregelen. De moeilijkheid is dat we een overheid nodig hebben die uitdrukkelijk kiest voor het algemeen belang op lange termijn. Als we daar niet in slagen, dan zal een terugkeer naar de Middeleeuwen het laatste van onze zorgen zijn.

Kate Raworth, auteur van de internationale bestseller *Donuteconomie*, roemde het als 'een krachtig en ontwrichtend boek voor ontwrichtende tijden'. Maar ook Russell Brand en Vandana Shiva zijn fan. **Centraal in *Minder is meer* staat de vaststelling dat het kapitalisme niet in staat is de klimaatverandering en ecologische ineenstorting op te lossen.** Ons dominant economisch systeem, zo legt Jason Hickel uit, heeft voortdurende expansie nodig om de eigen ineenstorting te vermijden. Minstens drie procent per jaar. Het legt een enorme druk op mensen om te blijven consumeren, om schulden aan te gaan. Hoe bevrijdend is het besef dat het anders kan! **Dit boek schetst een duidelijke weg naar een postkapitalistische economie.** Een economie die rechtvaardiger, zorgzamer en leuker is. Een economie die de mens laat floreren en de ecologische ineenstorting teruggedraait. Want door minder te nemen, kunnen we meer worden.

Met een voorwoord van Dirk Holemans.

Met een nawoord van Ewald Engelen en Marianne Thieme.

Uit het Engels vertaald door Frederique Hijink. Originele titel: *Less is More. How Degrowth Will Save the World*, verschenen bij Cornerstone, 2020.

Hoe gaan we dit uitleggen

onze toekomst op een steeds warmere
aarde

Jelmer Mommers

uitgeverij: Correspondent
240 blz
2019

<https://www.groene.nl/artikel/op-een-steeds-warmere-aarde>

Willen we de aarde niet verwoesten, dan moeten we onze relatie met de natuur fundamenteel veranderen. Zodat onze samenleving ophoudt een spoor van vernieling te trekken door de wereld van morgen. Er zijn mogelijkheden genoeg.

Bijen zijn goed in collectieve keuzes. In de lente, als er een nieuwe koningin wordt geboren, splitst twee derde van de zwerm zich af om een nieuw thuis te vinden. Vanaf een tijdelijke locatie treden honderden vrouwtjesbijen op als

verkenner: ze vliegen stuk voor stuk uit om de beste nieuwe plek te spotten. Holle bomen doen het altijd goed, maar welke holle boom is de beste? Te laag bij de grond kan dodelijk zijn, een te zichtbare locatie ook. Soms is een conservatieve keuze de beste – een eik vlakbij bijvoorbeeld –, soms juist een ambitieuze tocht naar een iep drie kilometer verderop.

Als een verkenners een goede plek aantreft, vliegt ze terug naar de zwerm en voert een dans uit om 'haar' locatie te promoten. Ze wiggelt met haar achterlijf in de richting van de plek. Met de duur van haar dans communiceert ze de afstand ernaartoe. Andere verkenners vliegen vervolgens naar de locatie en als die bevalt, voegen ze zich bij de dans van de eerste verkenners. Elke dans symboliseert een andere visie op de toekomst. De bijen houden zich aan een simpele regel: voor de beste plek wordt het beste gedanst, dat wil zeggen, het consequentst en het vaakst achter elkaar. Zo groeit de interesse voor die plek en ontstaat er consensus. Binnen een paar uur of een paar dagen voert een meerderheid van de verkenners dezelfde dans uit. Dan is duidelijk welke bestemming heeft gewonnen. In de samenvatting van journalist Roy Scranton: 'De zwerm heeft z'n keuze gemaakt en vliegt uit.'

In vergelijking met bijen zijn mensen hopeloos rommelige dieren. Als een van de bijen een matige locatie heeft gevonden, zal ze niet haar best doen om die locatie 'aan te prijzen'. Dat is niet in het belang van de kolonie. Mensen, daarentegen, pleiten soms voor een toekomst die hen persoonlijk goed uitkomt maar rampzalig is voor het collectief. Zo gaven olie- en gasbedrijven de afgelopen decennia wereldwijd miljarden euro's uit aan lobbyisten om beleidsmakers te beïnvloeden. Als ze er gerust op waren dat 'de beste bestemming' strookte met hun bedrijfsmodel hadden ze dat niet hoeven doen. Oude ideeën en oude belangen praten in onze samenleving volop mee over de richting die we kiezen. Dat maakt het onmogelijk om als collectief eenduidig te kiezen voor de ene of de andere toekomst.

Soms is dat gekmakend. We leven in een gespleten wereld, waarin veel overheden zeggen dat ze de opwarming willen stoppen, maar tegelijkertijd de fossiele industrie blijven steunen. In één en dezelfde krant kun je een nieuwsbericht over een nieuwe campagne voor 'duurzaam leven' aantreffen, met daaronder een advertentie voor *Semi All Inclusive Cruise Toppers!* – de vervuilendste vakantie denkbaar. Het is alsof we met twee stemmen spreken, alles tegelijk willen, maar niets willen riskeren, en niets willen opgeven.

Aan de andere kant is het juist dankzij zulke contrasterende toekomstvisies dat vooruitgang mogelijk is. Alleen door met elkaar in debat te blijven, door tegengestelde visies te blijven bekijken en bespreken, kunnen we zo veel mogelijk voorkomen dat oplossingen van vandaag de problemen van morgen creëren. Waar het mij in mijn nieuwe boek *Hoe gaan we dit uitleggen* om gaat is een geloofwaardige en aantrekkelijke route vinden die ons uit de houdgreep van de status quo losmaakt. Een pad waardoor we onze relatie met de natuur fundamenteel veranderen. Een pad

waardoor we onze samenleving herinrichten zodat die niet langer een spoor van vernieling door het web van leven trekt. Een pad met onzekerheden én kansen.

Een manier om een pad vooruit te vinden, is kijken waar de transformatie nu stopt, waarom veel mensen nu juist niet op klimaatbeleid zitten te wachten. Neem het protest van de 'Gele Hesjes' in Frankrijk. Vanaf eind 2018 gingen weekend na weekend tienduizenden Fransen de straat op om te protesteren tegen het beleid van president Emmanuel Macron. Hun onvrede was breed, het ging over de verschillen tussen arm en rijk, hoge huren, de kwaliteit van het onderwijs en meer. Maar de vonk die de vlam in de pan deed slaan was een verhoging van de brandstofbelasting – een klimaatmaatregel.

Macrons hoop was dat meer Fransen het milieuvriendelijkere openbaar vervoer zouden gaan gebruiken zodra het gebruik van benzine-auto's duurder werd. Maar dat schoot burgers die het financieel al niet breed hadden in het verkeerde keelgat. Hij daar in zijn paleis maakt zich zorgen over het einde van de wereld, zeiden de demonstranten, terwijl wij vaak niet eens weten of we het einde van de maand halen. En met het openbaar vervoer kom je in Frankrijk nergens, dus het was ook gewoon onpraktisch.

Al die tijd liet Macron na overtuigend uit te leggen waarom dit de beste maatregel voor het land en het klimaat was. Onder de grote druk trok hij uiteindelijk de belastingverhoging helemaal in. Wat ging hier mis? Je kunt zeggen: Macron nam de verkeerde maatregel. In het licht van een belastingverlaging die hij eerder in zijn presidentschap had doorgevoerd voor de hoogste inkomens was dit klimaatbeleid oneerlijk. Het was ook niet handig om middeninkomens te treffen die geen goed alternatief hadden. In de Canadese provincie British Columbia is er een groot draagvlak voor een CO2-belasting waarvan de inkomsten worden verdeeld over alle burgers. Vervuiling wordt zo voor iedereen belast, en iedereen plukt daar de vruchten van. Een bijschrijving op de rekening van de Fransen had misschien ook wonderen kunnen doen.

Maar het probleem zit dieper. Kijk naar het debat in Nederland rond de Klimaatwet (afsprake: 95 procent minder CO2-uitstoot in 2050) en het klimaatakkoord (het te voeren overheidsbeleid tot 2030 om dat waar te maken). Ik heb niet alle berichten over het klimaatbeleid gezien, maar wel erg veel, en de vraag die ik het vaakst zag terugkeren was: 'Wat gaat het klimaatakkoord ons kosten?' Een legitieme vraag natuurlijk, maar ook een tikkeltje eenzijdig. Dat er ook opbrengsten zullen zijn, was in de meeste verslaggeving niet meer dan een bijzin.

Zo bevestigen politici en media vaak de indruk dat we alleen maar iets *verliezen* als we serieus klimaatbeleid voeren. Dat vertaalt zich direct in minder draagvlak. Recente peilingen in Nederland suggereren dat de steun voor klimaatbeleid afneemt zodra burgers de indruk krijgen dat ze op kosten worden gejaagd en comfort moeten inleveren. Politici die niets van klimaatverandering willen weten, zoals Thierry Baudet, scoren in deze context met hun boodschap dat klimaatactie alleen maar geld kost en niets oplevert.

De politici die wél klimaatbeleid willen voeren, staan vaak met de mond vol tanden tegenover dit soort uithalen. Ze hebben geen goed verhaal om hun beleid te verdedigen. Neem minister Eric Wiebes van Economische Zaken en Klimaat. Toen hij in 2017 aantrad, zei hij in de media continu dat hij 'op tonnenjacht' ging, 'megatonnen aan CO2-uitstoot om precies te zijn'. Wiebes wilde de goedkoopste manieren vinden om die uitstoot te verminderen zodat het kabinet zijn klimaatdoelen zou halen. Zijn 'zoektocht' stelde hij voor als een totaal a-politieke oefening. Gewoon een kwestie van tonnen en euro's tellen en kijken wat op korte termijn haalbaar is. Het punt is: deze aanpak zegt helemaal niets over *waar we dan naartoe gaan*. Het heeft weinig zin om klimaatbeleid te voeren als daar geen visie achter zit, geen verhaal over wat er valt te winnen. Waarom zouden we kiezen voor een toekomst zonder CO2-uitstoot? Levert de 'tonnenjacht' banen op? Gaat het mensen met lage inkomens belasten of ontzien? Hoe zorgen we ervoor dat de strijd tegen opwarming de kloof tussen arm en rijk niet vergroot?

Alleen een goed verhaal kan ons verder helpen. De mens die 'heer en meester' moest zijn over de natuur en zo ongelooflijke overwinningen en winsten zou boeken – dat was eeuwenlang een goed verhaal. Het was onderdeel van de grote religies, van de Verlichting. Het heeft een groot deel van de wereldbevolking veel gebracht en het maakte duidelijk wat de plek van de mens op aarde was. Een groeiende economie leverde voor velen vooruitgang en vrijheid en comfort.

hoe gaan we dit
uitleggen?

Nu dat verhaal als een kaartenhuis in elkaar stort, hebben we een ander verhaal nodig. Mensen nachtmerries bezorgen over de 'klimaatapocalyps' is niet genoeg – daarmee voorkomen we geen enkele ramp. Ook ipcc-rapporten zijn niet genoeg – die leest bijna niemand en inspirerend zijn ze ook al niet. Je kunt een verhaal uiteindelijk alleen vervangen door een ander verhaal. In wat voor wereld zouden we willen wonen? Waar doen we het voor?

Wat een aantrekkelijke dans is voor een bijenkolonie, dat is een aantrekkelijk toekomstverhaal voor ons. Hoe meer mensen een gedeeld beeld hebben van onze bestemming, hoe meer we ons daar omheen kunnen organiseren. Een groene transformatie biedt aanknopingspunten voor een positief verhaal over vooruitgang ondanks tegenslag, over mensen die samenwerken en zo boven zichzelf uitstijgen. Alle ingrediënten voor een overtuigend verhaal zijn aanwezig. Ze hebben meestal niets met de politiek te maken. Je hoeft niet links of rechts te zijn om belang te hechten aan schone lucht, of aan zeeën waarin koralen en alle wonderlijke wezens die zij voortbrengen een toekomst hebben.

Als schone lucht geen belangrijk argument voor je is, dan misschien wel het wegvallen van je schuldgevoel over vervuilende consumptie. Als je tegen verdere Europese integratie bent, kun je duurzame energie zien als een middel om grotere nationale autonomie te bereiken – we worden immers met ieder windmolenpark en met iedere waterstoffabriek minder afhankelijk van olie, gas en kolen uit het buitenland. Als je het onbehaaglijke gevoel hebt dat er in een geglobaliseerde wereldeconomie te weinig aandacht is voor de menselijke maat, dan biedt een duurzame toekomst perspectief: zorg voor elkaar en het land waarop we wonen is immers het uitgangspunt. Als het idee van grootschalige migratie je onrust baart, dan is effectief klimaatbeleid een goede maatregel tegen de crises die volksverhuizingen veroorzaken. Zo zijn er een miljoen goede redenen om te kiezen voor het groene toekomstverhaal.

Natuurlijk zal niet iedereen op de korte termijn profiteren. Er staat veel op het spel voor mensen wier werk, identiteit of vermogen sterk verknoopt is met het fossiele systeem. Als je bijvoorbeeld jarenlang je ziel en zaligheid hebt gelegd in het vinden van nieuwe oliereserves, dan verliest je werk in een groene toekomst nogal wat glans. Of werk je in een garage aan het onderhoud of de reparatie van auto's – zoals 1,5 miljoen mensen in Europa doen –, dan is het niet per se een opsteker dat elektrische auto's veel minder onderhoud nodig hebben omdat ze uit veel minder bewegende onderdelen bestaan.

Toch denk ik dat het verhaal over een groene toekomst uiteindelijk voor iedereen aantrekkelijker kan worden. Zelfs als je alle politieke, morele en ecologische afwegingen terzijde schuift, blijft er een keihard argument over. De economie. De ene analyse na de andere laat zien dat een transformatie naar ware duurzaamheid een bron is van miljoenen nieuwe banen, lagere ziektekosten, minder klimaatschade en groeiende inkomens.

Neem het Nederlandse klimaatakkoord. De kosten van het beleid dat daarin is afgesproken, lopen naar verwachting op tot een kleine twee miljard euro per jaar tot 2030. Ter vergelijking: we besteden jaarlijks ongeveer tachtig miljard euro aan zorg en sociale zekerheid en zo'n tien miljard aan defensie. Met die kleine twee miljard kunnen we de eerste stappen zetten om de bebouwde omgeving, de mobiliteit, de landbouw en de energievoorziening op te schonen. Tot 2030 zouden er door dit beleid 39.000 tot 72.000 voltijdbanen bij komen: zeven groene banen voor elke fossiele baan die verdwijnt. We krijgen er een toekomstbestendige industrie voor terug. Dat is een heel aardige *return on investment*, zeker voor een land dat voor een kwart onder zeeniveau ligt en dus nogal veel belang heeft bij het beperken van de opwarming.

En zo zijn er meer economische drijfveren. Te laat of onvoldoende meedoen aan de groene omschakeling levert risico's op. De opkomst van duurzame energie stelt de gevestigde fossiele economie voor het blok. Een universele les uit de geschiedenis is dat een bestaande sector al begint te krimpen vlak nadat een goed alternatief op de markt is verschenen. Zo gingen bijna alle fabrikanten van fotorolletjes over de kop toen de digitale camera z'n opmars inzette. Het probleem was niet dat van de ene op de andere dag niemand nog Kodak-rolletjes kocht. Het probleem was dat de Kodaks van deze wereld hadden gerekend op groei, die nu ineens door de digitale concurrentie werd opgesoupeerd.

Gevestigde bedrijven worden dus niet pas geraakt als een concurrent de hele markt domineert. De belangrijkste vraag is *wie de groei krijgt*. Op het gebied van energie is het

hoe gaan we dit
uitleggen?

antwoord steeds vaker: het duurzame alternatief. In 2017 werd 45 procent van de wereldwijde groei in energievraag geleverd door stroom uit de zon en de wind. Omdat de kosten van zonnepanelen en windmolens blijven dalen, zullen die energiebronnen de komende jaren een steeds groter deel van de vraag leveren, tegen relatief lagere kosten.

Dat is een van de redenen dat er in de Verenigde Staten onder Donald Trump meer kolencentrales sluiten dan onder Barack Obama, ondanks Trumps belofte dat de steenkoolsector zou opleven. Voor gevestigde energiebedrijven als Shell en BP zal het in de komende jaren steeds moeilijker worden om nog te groeien in hun oude markt van olie en gas. De groene concurrenten zijn voor deze energiebedrijven nog relatief klein, maar inmiddels zijn ze groot genoeg om hun pijn te doen.

Voor investeerders loont het dus nu al om fossiel te dumpen. Een analyse uit oktober 2018 liet zien dat het pensioenfonds van de ambtenaren van de staat New York 22 miljard dollar méér zou hebben verdiend als het de beleggingen in fossiele-energiebedrijven tien jaar geleden had verkocht. Dat had 19.820 dollar per pensioendeelnemer opgeleverd. Britse publieke pensioenfondsen hebben bijna één miljard dollar verloren door de neergang van kolen, bleek uit een andere analyse. Ook abp, het grootste Nederlandse pensioenfonds, zou meer rendement behalen als het géén investeringen in fossiel meer had.

De argumenten zijn niet nieuw. In het gezaghebbende, zevenhonderd pagina's tellende *Stern Review on the Economics of Climate Change* uit 2006 werd bijvoorbeeld al voorgerekend dat een groene overschakeling de wereld jaarlijks ongeveer één procent van het gecombineerde bruto binnenlands product (bbp) zou kosten. De schade van klimaatverandering daarentegen zou volgens hetzelfde rapport optellen tot een jaarlijks verlies van zeker vijf procent van dat gecombineerde wereldwijde bbp, vanaf nu en voor altijd. Een goed argument voor actie. Maar tot nu toe hebben angsten over het verlies van specifieke sectoren zoals de luchtvaart zwaarder gewogen dan zulke argumenten. De houdgreep van de status quo is te sterk, de gespletenheid die ik eerder schetste is hardnekkig, en eraan ontsnappen vergt veel inventiviteit en doorzettingsvermogen.

In het voorjaar van 2017 reisde ik met een collega naar Ecuador als onderdeel van een uitwisseling met lokale journalisten. Ik werkte vanuit de hoofdstad Quito aan verhalen over de oliewinning in de Amazone. In ruil voor leningen van China had de socialistische president Rafael Correa de olie-export van het Zuid-Amerikaanse land flink opgevoerd. Zelfs eerder beschermde delen van het regenwoud waren nu opengesteld voor mijnbouw en oliewinning. Wat er gebeurde in het nationale park Yasuní is me altijd bijgebleven als het perfecte voorbeeld van wat je krijgt als je de huidige wereldeconomie z'n 'gang' laat gaan.

Yasuní ligt in het oosten van Ecuador, in de Amazone. Het is beschermd gebied omdat in het park meer soorten vogels leven dan in heel Europa, meer soorten padden en kikkers dan in heel Noord-Amerika, en meer soorten insecten dan waar ook. Het park heeft het allemaal: zeldzame planten met een medicinale werking, bedreigde apen met duidelijke namen, zoals de witbuikslingeraap, maar ook poema's, jaguars, ocelots, gigantische miereneters, luiaards en zeekoeien. Er wonen ook een paar duizend mensen van het Waorani-volk, in vrijwillige afzondering van de rest van de wereld.

In 2007 werd een veld met een inhoud van meer dan achthonderd miljoen vaten olie onder het park gevonden. Genoeg om de wereldeconomie tien dagen van brandstof te voorzien – en om Yasuní te verwoesten. Laat het zitten, zou je denken. Maar Ecuador had die luxe niet – het land had geld nodig en had China olie beloofd. De nieuwe vondst vergrootte de winbare reserves van het land met twintig procent. Volgens een conservatieve schatting van destijds zou Ecuador 5,7 miljard dollar kunnen verdienen door de olie te winnen. De helft van de bevolking leefde op dat moment van minder dan twee dollar per dag en er was internationaal grote vraag naar olie. De olieprijs waren hoog, het was bijna onweerstaanbaar.

Maar Correa stond onder grote druk van natuurbeschermers en inheemse volken, die – net als een grote meerderheid van de bevolking – niets van de boorplannen wilden weten. Er werd een list bedacht. Ecuador kon proberen bij de internationale gemeenschap geld op te halen om de olie in de grond te laten zitten. Andere landen zouden zo meebetalen om de natuur in Yasuní te beschermen, en Correa zou alsnog geld genoeg hebben om zijn land te ontwikkelen. Hij

hoe gaan we dit
uitleggen?

opende een fonds en ging op het wereldtoneel met de pet rond om 3,6 miljard dollar op te halen, zestig procent van wat Ecuador naar verwachting kon verdienen door de olie onder het nationale park te winnen.

Het was een goed idee. De internationale gemeenschap werd medeverantwoordelijk gemaakt voor dit stuk natuur. Als er voldoende geld zou worden opgehaald, zou het park voor eens en altijd worden afgesloten voor olieboringen. Meer dan een half miljard ton CO₂ zou niet de lucht in gaan. Maar het plan mislukte. De wereld begreep de vraag van Ecuador niet, zag het als chantage, of was gewoon niet bereid te betalen. Er werd slechts driehonderd miljoen dollar toegezegd, en daarvan werd maar dertien miljoen overgemaakt. In 2013 opende Correa het park alsnog voor oliewinning. Drie jaar later vloeiden er 23.000 vaten olie per dag uit.

Er zijn inmiddels wegen aangelegd in het park, wat voor de natuur het begin van het einde is. Waar wegen zijn, gaan mensen, en waar mensen gaan, begint de ontbossing. De zone waar de winning zich afspeelt is, zoals veel boorlocaties in het land, gemilitariseerd. President Correa ontpopte zich tot mini-dictator die tegenstanders van de boringen wegzette als 'tegenstanders van de vooruitgang'. Met harde hand zag hij toe op de winning van de olie. Hij moest wel. Wie eenmaal afhankelijk is van olie-export blijft het ook.

De oliewinning in de Amazone laat zien hoe roekeloos ons economische systeem is – hoe ver het ons dwingt te gaan, en hoe bijna iedereen daaraan meewerkt. Het vliegtuig waarmee ik naar Quito en weer naar Amsterdam vloog, was gevuld met de kerosine die op dit soort plekken wordt geproduceerd. Ik kan daar wel 'tegen' zijn, maar dat verandert niets. Een '*tragedy of the commons*', zo noemt de Amerikaanse ecooloog Garrett Hardin de situatie waarin we zijn beland. Iedereen maakt gebruik van schaarse gemeenschappelijke 'goederen' – olie, gas, kolen, lucht, het bodemleven, een leefbaar klimaat – , maar bijna niemand hoeft af te rekenen voor de uitputting of vernietiging ervan.

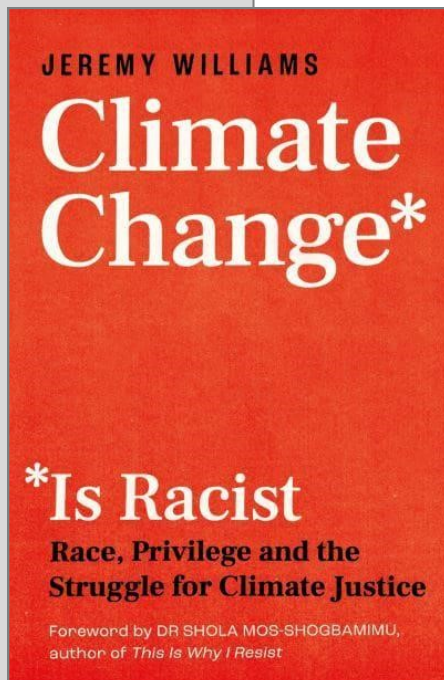
De Britse investeerder en vermogensbeheerder Jeremy Grantham verwoordde het in 2018 scherp: 'We kappen onze bossen, we putten onze bodem uit, we vervuilen en verspillen ons water, en we maken een open riool van onze atmosfeer. Dat vind je allemaal niet terug op begrotingen en belastingaangiften. Het kapitalisme en de traditionele economie kunnen gewoonweg niet met dit soort problemen omgaan.' De voornaamste pretentie van het kapitalisme is dat de markt de prijs van goederen altijd correct weergeeft. De zuivere wetten van vraag en aanbod, zo luidt de theorie, maken dat wij altijd de juiste prijs betalen voor wat we consumeren. Maar daar klopt dus helemaal niets van. Want niemand rekent af voor het stapje bij beetje onleefbaar maken van de planeet. De tragedie is dat wat van iedereen is uiteindelijk van niemand is – en dan verdwijnt.

Toch dringt dit alles maar niet door bij bestuurders. Vooral in het politieke midden, bij de rechtse partijen en bij de gevestigde fossiele bedrijven heerst nog altijd het geloof dat 'behoedzaam' klimaatbeleid het hoogst haalbare en het verstandigste is. Zij presenteren dit als de positie van realisten, van verstandige mannen en vrouwen die zich niet gek laten maken, die actief weerstand bieden tegen de zogenoemde 'drammers' die te snel te veel verandering zouden willen. Zij houden het hoofd koel, ook op een warme planeet. Maar deze 'realisten' slaapwandelen een tijdperk van enorme economische schade in, met gevolgen voor ons allemaal.

'Hoe kunnen we een moderniseringsproject dat sinds twee eeuwen "vergat" te anticiperen op de reacties van de aarde op het menselijke handelen nog als "realistisch" beschouwen?' vraagt de Franse filosoof Bruno Latour zich af. 'Hoe kunnen we de "objectiviteit" van economische theorieën aanvaarden die niet in staat zijn te verdisconteren dat de hulpbronnen waarvan ze de uitputting hadden moeten voorzien schaars blijken te zijn? (...) Hoe kunnen we een beschavingsideaal "rationalistisch" noemen dat zich schuldig heeft gemaakt aan een zo kolossale inschattingfout dat ze ouders de mogelijkheid ontzegt hun kinderen een bewoonbare planeet na te laten?'

Dit oude realisme heeft ons niets meer te leren – dat hebben steeds meer mensen door. Net op tijd komt nu een nieuw realisme op, uitgedragen door een nieuwe generatie die begrijpt dat het pas echt radicaal is om nog langer door te gaan op de oude voet.

hoe gaan we dit
uitleggen?

Climate change* is racist

Race, privilege and the struggle for climate justice

Jeremy Williams

uitgeverij: Icon Books

187 blz

2021

'Will open the minds of even the most ardent denier of climate change and/or systemic racism. If there's one book that will help you to be an effective activist for climate justice, it's this one.' Dr Shola Mos-Shogbamimu, author of *This is Why I Resist: Don't Define My Black Identity*

When we talk about racism, we often mean personal prejudice or institutional biases. Climate change doesn't work that way. It is structurally racist, disproportionately caused by majority White people in majority White countries, with the damage unleashed overwhelmingly on people of colour. The climate crisis reflects and reinforces racial injustices.

In this eye-opening book, writer and environmental activist Jeremy Williams takes us on a short, urgent journey across the globe – from Kenya to India, the USA to Australia – to understand how White privilege and climate change overlap. We'll look at the environmental facts, hear the experiences of the people most affected on our planet and learn from the activists leading the change.

It's time for each of us to find our place in the global struggle for justice.

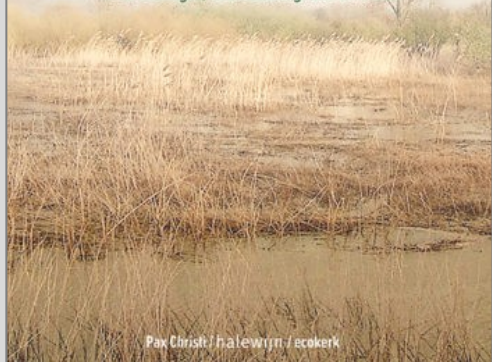
Een interessant gesprek in dit verband

Achieving Climate Justice: The link between climate change and structural racism

<https://www.nesta.org.uk/event/nesta-talks-to-jeremy-williams-thanu-yakupitiyage/>

Het klimaat verandert ook mij

Over ecologie, rechtvaardigheid en vrede

Pax Christi / Halewijn / Ecokerk

Het klimaat verandert ook mij

over ecologie, rechtvaardigheid en vrede

Johan De Tavenier, Nicole de Moor, Alma De Walsche, Tinne Hens, Egbert Rooze, Willem Staes, Hanne Vervaele

uitgeverij: Halewijn, Pax Christi, Ecokerk

96 blz

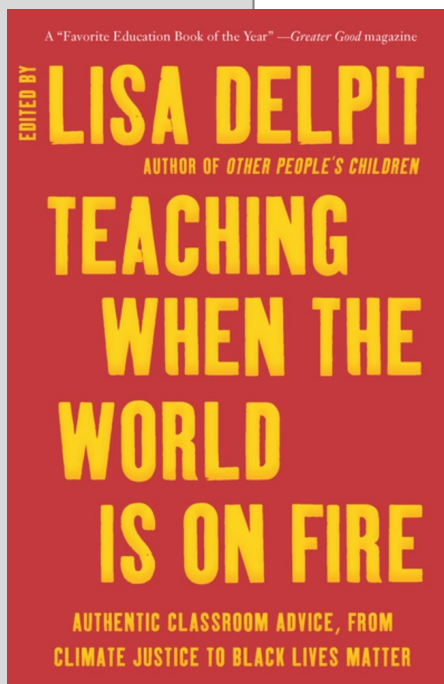
2015

"Het ecologische debat moet gaan over rechtvaardigheid en zowel de schreeuw van de aarde als die van de arme horen."

Maar wat betekent dit nu concreet voor ons, terwijl de klimaatcrisis steeds zichtbaarder wordt en alle ogen met groeiende ongerustheid gericht zijn op het onvermogen van beleidsmakers wereldwijd om eensgezind en doortastend in te grijpen.

Wat betekent dit voor actuele thema's als vrede en veiligheid of de migratie-en vluchtelingenstromen?

Met dit boek gaan we op verkenning en beschouw het als een voorzet tot dialoog en debat.

Teaching when the world is on fire

Lisa Delpit

uitgeverij: The New Press

384 blz

2021

<https://southernreviewofbooks.com/2021/08/04/teaching-when-the-world-is-on-fire-lisa-delpit-review/>

A Teaching Text That Aims to Be More Field Guide than Hero

In her introduction to [*Teaching When the World is on Fire: Authentic Classroom Advice, from Climate Justice to Black Lives Matter*](#), editor and education

researcher Lisa Delpit movingly recounts her experience as an elementary school student during Cold War air raid drills, hiding under her desk as if the laminate and particle board would shield her small body from falling Russian bombs. It seems like a marvel that anyone could crawl out from under their desk after the drills and go about learning their time tables again, just because they believed the adults who told them they'd be safe and protected. In all the decades since, the fact that the classroom is a space where children are nurtured, educated, and protected has not changed — and neither has the fact that that space is still under peril. But the threat facing contemporary students isn't coming from Russia — it's homegrown. The bombs of today are easily named. They are, in no particular order, climate change, racism, school shootings, LGBTQ+ phobia, xenophobia, white supremacy, political polarization, immigration — and with the start of every new school year, the list grows. Teachers have come to wonder how they can tell their students that they'll be safe with any semblance of sincerity. It is a question that desperately needs answering, so that students can feel open enough to learn now and change the world later. What we're talking about here is trust and trust, as the book points out, is a limited and earned resource.

Imagine a teachers' lounge filled with diverse opinions and people — that's *Teaching When the World is on Fire*. Any peer you might need advice from is there, in that lounge. The collection is divided into easily accessible sections so while a cover-to-cover read is recommended, you can also return to it as needed when you unexpectedly find your class asking questions about climate change, or that one of the "isms" (racism, classism, sexism, heterosexism and so on) has raised its head. While a lot of previously published teaching texts have aimed to be something of a knight in shining armor or surrogate guru to teachers, passing out anecdotal wisdom like roses tossed into the stands or communion wafers, depending on whichever metaphor is chosen, Delpit and her compatriots are far more practical than that.

As educators themselves, they recognize that teachers and classrooms are people and places in process. A sound bite of inspiration is nice for a poster, but it doesn't help navigate those daily on-the-ground moments where judgement calls that shape human beings in the process need to be made. *Teaching When the World is on Fire*, a compilation from some of the leading voices in American education, promises to be "authentic classroom advice" and aims to be more field guide than hero. Most notably, all of the advice comes from experience and there is a keen focus on empowering over indoctrinating the student. Lest you think that teachers have no business getting "political," Mica Pollock, the Director of the Center for Research on Educational Equity, Assessment, and Teaching Excellence (CREATE) at the University of California, San Diego, reminds the reader that "[n]o matter what our politics are, standing up against hate — and for learning — is the basic work of education."

Jamilah Pitts' essay "Don't Say Nothing," which guides teachers through those moments when words fail, is particularly inspiring. In it, she introduces a helpful practice called "silent dialogue." Who hasn't had a moment in the classroom when an issue arises and the perfect words to meet it simply aren't there? Saying nothing is complicity. Bungling through a difficult topic without thoughtfulness is just as damaging. So the "silent dialogue" presents the educator with a useful tool, a way to carve out space and address these moments, without forcing them to be superhuman.

It would be a mistake to think the collection takes an overly utopian view on schools. It is self-aware about our education system. Vermont-based principal T. Elijah Hawkes takes on a new form of exploring consequences in his course on student-led restorative justice — a necessary practice because, as he says, "[y]ou strive to empower young people to challenge the status quo, and yet getting through any given day demands that you demand that rules as they are be followed. And the paradox is more troubling still: you believe your school can be a place where youth learn the names and ways of oppressors — indeed how to unseat them — and yet you know the schoolhouse is but a few steps from the master's house, and your tools are also his tools, and you are an agent of his state, a nation born and built through genocide and slavery."

If there is a critique of the collection, it's this: sometimes it felt like getting an excerpt of an idea instead of something more comprehensive — the full TED talk was wanted, not just the six minute promo. But to this the answer is: "Teacher, teach thyself." If a student complains about wanting to know more about a specific person or writer in our work, a good teacher encourages them in response to visit a library, or do research, or do anything else to get their hands on more of that writer's material. It isn't a bad thing to be introduced to a new voice and decide to hear more of it. After all, the teacher who forgets that they can and should be taught, who resists the call to put back on the mantle of being the student again, is in dangerous territory.

Over the past four decades, education researcher Lisa Delpit, Ed.M.'80, Ed.D.'84, has worked ardently to promote anti-oppressive teaching practices and reforms to language and literary education. Amid the ["process vs. skills" teaching debate](#) of the 1980s, Delpit emerged as a groundbreaking advocate for educational access for students of color.

In shedding light on what education owes to "other people's children," Lisa Delpit fought stereotype, created new standards of inclusion, and gave rise to a new pedagogy the impact of which continues.

The essays she wrote for the Harvard Educational Review, including ["Skills and Other Dilemmas of a Progressive Black Educator"](#) and ["The Silenced Dialogue: Power and Pedagogy in Educating Other People's Children"](#) — later collected into the award-winning volume *Other People's Children: Cultural Conflict in the Classroom* — offered a nuanced perspective that spurred a new school of thought within education reform.

Delpit observed that many progressive educators emphasized process over skills, an approach that disadvantaged many students, she argued. Educators should teach students of color and students from low-income households the rules of the "culture of power," including the dominant discourse of white middle-class Americans, she [wrote](#), because "to act as if power does not exist is to ensure that the power status remains the same." Delpit argued that teaching students the discourse of oppression was not intended to maintain the status quo in society, but rather to give students the tools to transform it. Teachers must also learn the cultures of their students and honor their students' expertise.

"Culture doesn't help you teach somebody," she [told](#) *Education Week*. "Start off with what is to the best of your knowledge good teaching. If you run into problems, then culture is one of the explanations that you can look into to solve a problem."

Delpit was named a MacArthur Fellow in 1990 for her work in school-community relations and cross-cultural communication. "Lisa Delpit was always in close alliance with public schools," says Professor Emerita Courtney Cazden, Delpit's mentor while at HGSE.

She has continued to promote culturally relevant approaches for teaching students of color as

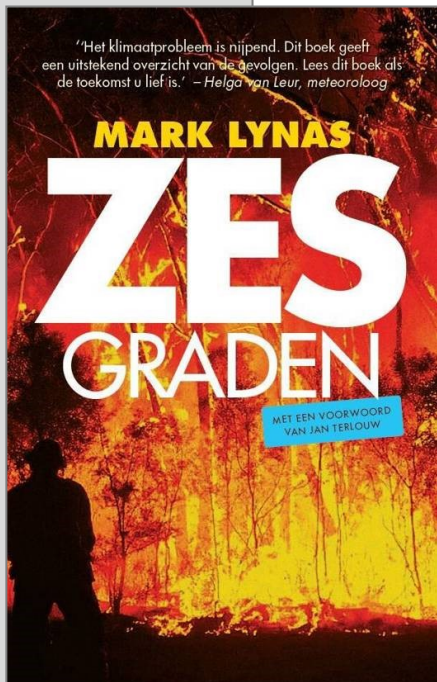
**Teaching when the
world is on fire**

faculty at Southern University, as well as in past appointments at Florida International University, where she was executive director/eminant scholar for the Center for Urban Education & Innovation, and at Georgia State University, where she held the Benjamin E. Mays Chair of Urban Educational Excellence. In addition to *Other People's Children*, her books include her latest, *Teaching When the World Is on Fire*, and *Multiplication is for White People: Raising Expectations for Other People's Children*, which she [hoped](#) would spark teachers to fight against racial stereotypes in their classrooms and take a harder look at their curricula.

"One woman said to me in an accusing way, 'I have been working in civil rights all my life, and when I read your stuff it makes me rethink everything I've ever done'," Delpit [told](#) Ed Week, "I said, 'Well, you know, that's good.'" – Sarah Garfinkel

<https://www.gse.harvard.edu/hgse100/story/visionary-scholar-and-reformer>

**Teaching when the
world is on fire**

Zes graden

Mark Lynas

vertaling: Nigel Harle

uitgeverij: EPO

372 blz

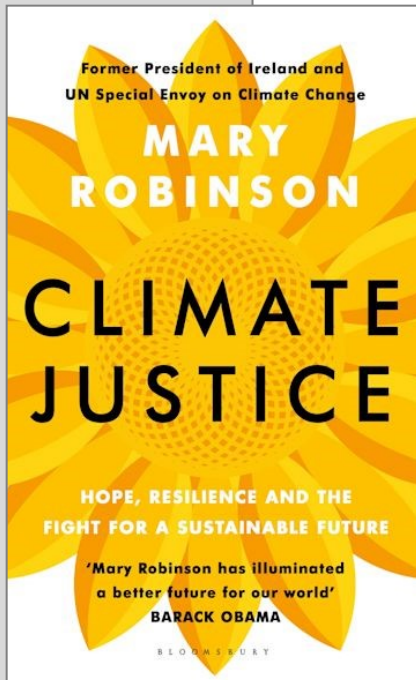
2020

Wat zijn nu eigenlijk de daadwerkelijk gevolgen van klimaatverandering? We leven nu al in een wereld die 1°C warmer is dan die van onze grootouders. Hoe ziet de wereld eruit bij 2°C opwarming? Of wanneer we naar de 6°C gaan? In het boek ZES GRADEN laat Mark Lynas aan de hand van wetenschappelijk onderzoek de verschillende scenario's zien.

"Ik geloof nu dat bij 3°C de beschaving ernstig in gevaar zal komen, terwijl bij 4°C een wereldwijde maatschappelijke ineenstorting dreigt en het ergste uitsterven op aarde sinds tientallen of zelfs honderden miljoenen jaren. Bij 5°C komen er enorme positieve terugkoppelingen op gang met zulke extreme gevolgen dat het grootste deel van de wereld er biologisch onleefbaar door wordt. Bij 6°C slaat het opwarmingsproces volledig op hol

Vertaald uit het Engels door Nigel Harle in samenwerking met Jan van Arkel, Gertjan Cobelens, Johan van de Lek en Walter Wittkamp. Oorspronkelijke titel *Our Last Warning. Six Degrees of Climate Emergency* (Fourth Estate, 16 april 2020).

Volledig geactualiseerde heruitgave van de editie uit 2008
Co-editie met uitgeverij Jan Van Arkel.

Climate Justice

Hope, resilience and the fight for a sustainable future

Mary Robinson

uitgeverij: Bloomsbury Publishing
176 blz
2018

'As an advocate for the hungry and the hunted, the forgotten and the ignored, Mary Robinson has not only shone a light on human suffering, but illuminated a better future for our world' BARACK OBAMA

SHORTLISTED FOR THE IRISH BOOK AWARDS 2018

Holding her first grandchild in her arms in 2003, Mary Robinson was struck by the uncertainty of the world he had been born into. Before his fiftieth birthday, he would share the planet with more than nine billion people – people battling for food, water, and shelter in an increasingly volatile climate. The faceless, shadowy menace of climate change had become, in an instant, deeply personal.

Mary Robinson's mission would lead her all over the world, from Malawi to Mongolia, and to a heartening revelation: that an irrepressible driving force in the battle for climate justice could be found at the grassroots level, mainly among women, many of them mothers and grandmothers like herself.

From Sharon Hanshaw, the Mississippi matriarch whose campaign began in her East Biloxi hair salon and culminated in her speaking at the United Nations, to Constance Okollet, a small farmer who transformed the fortunes of her ailing community in rural Uganda, Robinson met with ordinary people whose resilience and ingenuity had already unlocked extraordinary change.

Powerful and deeply humane, *Climate Justice* is a stirring manifesto on one of the most pressing humanitarian issues of our time, and a lucid, affirmative, and well-argued case for hope.

Climate Change a 'Man-made Problem with a Feminist Solution' says Robinson

"Climate change is a man-made problem and must have a feminist solution," she said at a meeting of climate experts at London's Marshall Institute for Philanthropy and Entrepreneurship.

"Feminism doesn't mean excluding men, it's about being more inclusive of women and - in this case - acknowledging the role they can play in tackling climate change."

Research has shown that women's vulnerabilities are exposed during the chaos of cyclones, earthquakes and floods, according to the British think-tank Overseas Development Institute.

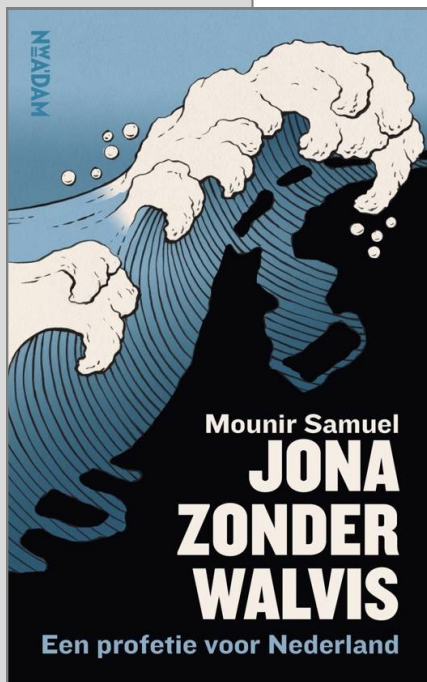
In many developing countries, for example, women are involved in food production, but are not allowed to manage the cash earned by selling their crops, said Robinson.

The lack of access to financial resources can hamper their ability to cope with extreme weather, she told the Thomson Reuters Foundation on the sidelines of the event.

"Women all over the world are ... on the front lines of the fall-out from climate change and therefore on the forefront of climate action," said Natalie Samarasinghe, executive director of Britain's United Nations Association.

"What we -- the international community -- need to do is talk to them, learn from them and support them in scaling up what they know works best in their communities," she said at the meeting.

Robinson served as Irish president from 1990-1997 before taking over as the U.N. High Commissioner for Human Rights, and now leads a foundation devoted to climate justice.

Jona zonder walvis

een profetie voor Nederland

Mounir Samuel

uitgeverij: Nieuw Amsterdam - Park
192 blz
2022

“Mounir Samuel heeft de verschillende crises goed met elkaar in verbinding gebracht en laat zien hoezeer de problemen onderling verknoot zijn. Het is goed dat hij afsluit met wat ons te doen staat. Dat is niet mis! Maar ik ben ervan overtuigd dat dergelijke stappen moeten worden gezet.” (Jan Pronk)

Mounir Samuel, bekend als onder andere politicoloog en Midden-Oostdeskundige, heeft een nieuw boek uitgebracht: *Jona zonder walvis*. Met de ondertitel ‘Profetie voor Nederland’ duidt hij dat dit boek over de ernst van de klimaatcrisis een bijbels tintje heeft. Hij refereert aan het Bijbelverhaal van Jona en de walvis, waarin profeet Jona de opdracht krijgt van God om de inwoners van Nineve te waarschuwen voor de verwoesting van de stad.

In het verhaal weigert Jona. Hij vaart met zijn schip de andere kant op, totdat de boot kapseist en hij wordt opgeslokt door een walvis. In de maag van de walvis komt hij tot inkeer, hij reist toch af naar Nineve om de boodschap te verkondigen. Samuel legt dit verhaal naast de moderne tijd en in het perspectief van de klimaatcrisis. Wie of wat zal in de huidige klimaatcrisis fungeren als walvis? Mounir Samuel merkt in zijn directe omgeving dat duurzaamheid en bewust bezig zijn met klimaat als een ‘witte hobby’ gezien wordt

Ooit was Mounir Samuel zelf een soort Jona, schrijft hij in zijn boek. Een Jona die wel weet wat hem te doen staat, maar liever de andere kant op rent. In het Bijbelverhaal is het God die Jona via de walvis tot inkeer brengt, in de tegenwoordige tijd zijn het de klimaatrampen die ons duidelijk maken dat er veel moet veranderen. De klimaatcrisis eist echter dat we niet alleen individueel actie ondernemen, zoals de profeet Jona uiteindelijk deed, maar vooral dat de politiek en multinationals dat doen. En dat moet snel gebeuren. Dit boek maakt eens te meer duidelijk dat wij evenals de inwoners van Nineve nog maar kort de tijd hebben om het tij te keren.

Samuel waarschuwt op een van de eerste bladzijden al: dit is een boek dat hij nooit had willen schrijven, en wat de lezer waarschijnlijk niet zou willen lezen. Dit boek beschrijft alle klimaathorror bondig en toegankelijk. Het begint met de consequenties van de klimaatcrisis die te voelen zijn in ons eigen Nederland. Ook de stemmen van hen die niet gehoord worden komen aan bod. Hij merkt in zijn directe omgeving dat duurzaamheid en bewust bezig zijn met klimaat vaak als een ‘witte hobby’ gezien wordt. Zijn (queer) vrienden van kleur hebben vaak een andere activistische agenda dan niet-queer witte mensen, of gewoonweg te weinig (financiële) zekerheden om duurzame keuzes te maken.

In *Jona zonder walvis* komen alle facetten van de klimaatcrisis voorbij, van de wereldwijd oprukkende woestijn en oprukkend water, enorme vervuiling en de plastic soep, tot de vlees- en zuivelindustrie en veel daartussenin. Niet alleen klimaatrampen komen aan bod, ze worden ook in verband gebracht met de grootste humanitaire crises van onze tijd. Zo kost de reusachtige visindustrie bijvoorbeeld niet alleen het leven van talloze vissen, andere zeedieren en koraalriffen, maar worden er ook mensen omgebracht die inspecteren of dat volgens de regels gaat. En zorgt de kledingindustrie naast het gegeven dat het de op één na vervuilendste industrie is ook voor de veel slavernij en kinderarbeid. Als correspondent heeft Samuel genoeg (persoonlijke) ervaringen verzameld met betrekking tot klimaatrampen, en hoe die sommigen harder raken dan anderen. Zo hield hij in bananenplantages in Oeganda een zesjarig kind in de armen dat er door ondervoeding als een baby uitzag, want het fruit uit die plantages was exclusief voor export bedoeld. Dit laat eens te meer zien hoe de duurzaamheidstransitie niet alleen noodzakelijk is voor de natuur, maar ook voor de mens.

[https://
www.nieuwwij.nl/
opinie/recensie-jona-
zonder-walvis-van-
mounir-samuel/](https://www.nieuwwij.nl/opinie/recensie-jona-zonder-walvis-van-mounir-samuel/)

Het beste boek ooit geschreven over natuur
en landschap in Groot-Brittannië. – THE GUARDIAN

Nan Shepherd

De levende berg

Met een inleiding van Robert Macfarlane
en een nawoord van Jeanette Winterson

De levende berg

Nan Shepherd

vertaling: Pauline Slot

uitgeverij: De Arbeiderspers

176 blz

2020

Dat je zin krijgt om te gaan slapen op een berg

De levende berg vangt aan met een plattegrond van het Cairngorm Plateau, gelegen in de bergketen in het noordoosten van Schotland. Het suggereert je mee op reis te nemen, reisliteratuur te zijn, routes of mooie plekken te zullen beschrijven. En dat doet het allemaal, maar het lijkt nooit het voornaamste doel te zijn geweest. Veel meer is *De levende berg* een beschrijving van de liefde voor de natuur, en voor bergen in dit gebied in het bijzonder. Het gaat er bij Nan Shepherd niet zozeer om welke route wordt gelopen of welke top er wordt bereikt. Het

bezoeken van dit natuurgebied was voor haar – ze stierf in 1981 – ‘zoals je een vriend bezoekt met geen ander doel dan zijn gezelschap.’

Die personificatie van natuurelementen of -verschijnselen is kenmerkend. In poëtisch proza portretteerde Shepherd haar omgeving, zoals in haar pagina's lange relaas over de diversiteit aan wolken.

Sommige wolken vallen de wandelaar op de hoogten aan – lage wolken worden hier regen, of natte sneeuw – en sommige likken hem zachtjes maar zo aanhoudend dat hij net zo goed door een meer zou kunnen waden. [...] Ik liep eens in een wolk die op geen enkele manier waarneembaar was. In het binnenste was hij niet tastbaar en niet zichtbaar, ook al had hij er bij nadering dicht en dreigend uitgezien.

Daar ga je toch anders van naar wolken kijken. Of naar het water ('zijn vermogen om te stromen [...] kan ik niet doorgronden'), de wind, de sneeuw, de bergtoppen. Soms is het alsof iemand het licht op het lichaam van zijn geliefde beschrijft, of de fijne plooien in een gezicht, de blik in grijsblauwe ogen. Een schilderij ontspringt uit vele passages.

Een dunne laag sneeuw waardoorheen je het gesteente nog kunt zien, kan onwerkelijker lijken dan het doorzichtigste blauw – een fantoom gecreëerd door wat werkelijk bestaat. Als de sneeuw smelt en de hoogvlakte nog wit is maar de lagere flanken streperig en vlekkelig zijn, zie je bij een grijswitte lucht alleen de donkere vlakken; het plateau is verdwenen, de richels rondom de keteldalen steken ertegen af als pinakels en rotspunten. Later, als de avond valt, wordt de lucht grijsblauw als lei, identiek aan het blauw dat nu ook de lagere delen van de bergen kleurt, en de langgerekte, hoge top van sneeuw, met zijn tentakels die naar beneden reiken, lijkt daar zomaar te hangen.

Maar hoewel zulk soort bespiegelingen op zichzelf niets meer te wensen over laten en het boek aan de hand van verschillende onderwerpen en elementen (vorst en sneeuw, licht en lucht, dier en mens) van structuur is voorzien blijven de losse memoires, gedachtegangen en anekdotes soms ook wat vrijblijvend in een aaneenschakeling liggen. Wie per ongeluk een hoofdstuk – of zelfs een stuk uit de lopende tekst – overslaat zal dat niet direct als een probleem ervaren. Shepherd boeit in haar literaire spitsvondigheid en scherpzinnige observaties, maar niet in haar verhaallijn.

Natuurlijke historie, kennis van planten en dieren, en concrete gebiedsaanduidingen doorkruisen hier en daar de lyrische natuurbeschrijvingen. Ze contrasteren: 'De blaadjes van de bosbes zijn vlammend karmozijnrood, en zijn op hun mooist in Rothiemurchus Forest, waar in de oorlog van 1914 de sparren werden gevelld [...] De eerste grote kap van het bos vond plaats tijdens Napoleontische oorlogen.' Voor wie het boek leest met die interesse in dit specifieke gebied is dat feitelijke kader misschien een welkome toevoeging, maar soms ook lijken de jaartallen en veelvoud

aan eigennamen lastig te rijmen met het idee om de natuurbeleving persoonlijk te maken. Het is een uitzoomen dat niet altijd past bij de prettig geschreven intieme ervaringen die soms zo raak zijn dat je zin krijgt om te gaan slapen op een berg.

Want inslapen op een berg heeft als heerlijke tegenhanger het ontwaken. Om uit het niet uit de slaap omhoog te komen en met de eerste blik de klif en de kloof te zien, verwonderd, omdat je was vergeten waar je was, is een manier om de zuivere verwondering te ervaren die maar zo zelden wordt gevoeld.

<https://www.tzum.info/2020/05/recensie-nan-shepherd-de-levende-berg/>

No Time

Verander nu, voor het klimaat alles verandert

Naomi Klein

uitgeverij: De Geus
608 blz
2014

interview door Alma De Walsche - 26 november 2014

Al vijftientwintig jaar staat het klimaatprobleem op de agenda en worden er ingewikkelde berekeningen gemaakt over de broeikasgasemissies. En hoe meer erover vergaderd wordt, hoe meer de emissies pieken, zo lijkt het. Volgens de Canadese publiciste Naomi Klein heeft de klimaatproblematiek veel meer te maken met het kapitalisme dan met CO₂. 'Klimaatverandering verandert alles,' betoogt ze in haar nieuwste boek. Gisteren was Naomi Klein te gast in het overvolle Tuschinski Theater in Amsterdam, vanavond spreekt ze in een volgeboekte KVS in Brussel, op uitnodiging van 11.11.11.

Het klimaatprobleem is gewoon het topje van de ijsberg dat ons confronteert met de ongemakkelijke waarheid dat onze relatie met de natuur grondig is verstoord. Eeuwen hebben we geloofd dat we de natuur ongestraft konden leeg plunderen. Nu dient ze ons van antwoord op een manier die alle aspecten van de samenleving doordringt.

Slechte timing

Waarom hebben we jarenlang verstomd toegekeken, zonder de nodige maatregelen te nemen en zonder in te gaan op de manifeste alarmerende gegevens van de wetenschap? Omwille van de complexiteit van de dingen, omdat de mens egoïstisch is of korte termijn denker misschien. Dat is allemaal zo. Maar de tragedie van het klimaatprobleem is volgens Naomi Klein toch vooral gelegen in het feit dat het probleem op de agenda gekomen is op het moment dat de Berlijnse Muur viel, Fukuyama het einde van de geschiedenis voorspelde, het neoliberalisme over de wereld gestuurd werd en Margaret Thatcher verkondigde dat er geen alternatief was.

'Die samenloop van omstandigheden heeft ervoor gezorgd dat de politieke leiders al hun instrumenten om iets te doen aan het klimaatprobleem – regulering, sturing vanuit de overheid- uit handen gaven aan de markt. En niet alleen dat, het deed ook de Amerikaanse droom exploderen. Het werd het referentiepunt voor de hele wereld. En alles wat werd aangedragen als "oplossing" voor het klimaatprobleem- zoals marktmechanismen om de emissies zagezegd in te dijen en te verkopen-, maakte het probleem nog erger. Het totale gebrek aan enig verband tussen de Wereldhandelsorganisatie en het klimaatprobleem toont aan hoe groot die blinde vlek is', zegt Naomi Klein in een interview aan MO* dat volgende week verschijnt.

Voorbij het kapitalisme

Wat ons nu te doen staat, aldus Klein, is niet alleen afstand nemen van het neoliberalisme, maar ook van het kapitalisme. 'Als we nog enige kans willen maken om de opwarming te beperken tot 2° C, moeten we de globale emissies per jaar 8 tot 10 procent reduceren. Dat is onmogelijk in een groeimodel.'

Niet zozeer een klimaatakkoord als wel een tegenbeweging die bestaat uit een breed en krachtig netwerk van organisaties kan een uitweg bieden.

Zo'n beweging moet gebaseerd zijn op een nieuw waardenpatroon, op regenereren in plaats van een economie van plundering en op wederkerigheid in plaats van concurrentie.

We moeten die beweging niet uitvinden. Over heel de wereld groeien er alternatieven. Het komt erop aan die te verbinden, te versterken en op te schalen, zodat ze een reëel alternatief kunnen zijn voor het dominante model.

Verandering hangt in de lucht

De overweldigende klimaatmanifestatie in New York in september was voor Naomi Klein een teken van een kentering. Maar ook de basisbewegingen die wereldwijd verzet bieden tegen verdere ontginningen van Natuurlijke Rijkdommen. En ook Podemos, gegroeid uit de Indignados in Spanje is dat, en ook mensen als Thomas Picketty die opnieuw de vinger leggen op de wonde van de ongelijkheid.

Rennen als een buffel

Naomi Klein is een monument van de andersglobalisten. De term die dateert van rond de eeuwwende, klinkt intussen oubollig- maar dat is Klein zeker niet. Vandaag staat ze op de barricade voor een probleem dat veel omvattender is dan de vrijemarktideologie maar er alles mee te maken heeft. 'Het systeem staat op voet van oorlog met de natuur. De wetten van de natuur kunnen we niet veranderen, ons economisch model kunnen we wel veranderen. Waren we een decennium vroeger begonnen met het nemen van diepgaande maatregelen, dan hadden we nog geleidelijker aan een ommekeer kunnen werken. Vandaag volstaan kleine stapjes niet meer. We moeten "rennen als een buffel" zoals een spreekwoord van de Amerikaanse indianen zegt.

'Met dit boek, waarbij binnenkort ook een film zal gelanceerd worden, willen we niet meer of niet minder zijn dan een deel van [het grote veranderingsproces](#) waar we allemaal moeten bij betrokken worden. Dit is geen opdracht die we kunnen "outsourcen", dit is iets wat we allemaal zelf moeten doen, maar wel samen.'

*Naomi Klein (Canada, 1970) werd wereldwijd beroemd met **No Logo** (2001). In 2009 verscheen **De Shockdoctrine**. In september 2014 is **No Time** uitgekomen bij Uitgeverij De Geus (ISBN 9789044533767 - 605 blz)*

De val van Icarus

Het virus als kantelpunt

Nick Meynen

uitgeverij: EPO

147 blz

2020

Onderzoeksjournalist Nick Meynen: “De echte oplossingen voor een betere wereld zijn geen ‘ik’ maar een ‘wij’-verhaal”

Het woord journativist dat we bij Re-story gebruiken spreekt schrijver, journalist, opiniemaker en activist Nick Meynen tot de verbeelding. Hij denkt ook tot die categorie te behoren. En dat denken wij ook. Naast het schrijven is Nick dan ook deeltijds actief in de Europese milieubeweging. Hij gooide hoge ogen met zijn ook in het Engels vertaalde en onder andere door Naomi Klein geprezen boek

Frontlijnen. Een reis langs de achterkant van de wereldeconomie. In zijn nieuwe

boek met de tot de verbeelding sprekende titel *De Val van Icarus* betoogt hij dat het virus een kantelpunt kan zijn en doet hij vijf #BeterNaCorona-voorstellen. Ik stelde Nick vir korte kernachtige vragen over de kern van zijn boek. Daarna delen we ook een deel van #BeterNaCorona-voorstel uit het boek van Nick. In de podcast van dit verhaal leest hij het zelf voor.

In *De Val van Icarus: het virus als kantelpunt* zet Nick uiteen dat een **pandemie geen accident is, maar wel een logische consequentie van de politieke keuzes die onze beleidsmakers al decennialang maken.** Keuzes die mens en planeet verdrinken in het ijskoude water van de egoïstische berekening.

Er is geen weg terug naar normaal, stelt Nick, omdat niets aan de precorona-economie normaal was. Met zijn antwoord op vier korte kernachtige vragen schetst hij de kern van zijn boek en de rol die jij en wij spelen om de huidige pandemie een positieve wending voor de toekomst te geven.

Wat is het grote idee van je boek?

Nick “Het aantal en de diversiteit van epidemieën is de laatste dertig jaar gestegen. Als we naar pandemieën zoals deze die we nu meemaken kijken dan zien wetenschappers steeds duidelijker de verbanden met een economisch systeem dat zaken voortbrengt zoals ontbossing in de tropen ten behoeve van overconsumptie door een specifiek deel van de wereldbevolking, overbodige cruises, een overdaad aan vluchten, neoliberale aanvallen op de zorg en zelfs het machogedrag van de wereldleiders achter de grootste massagraven.

De lijst verbanden en oorzaken is zeker niet compleet en het ene zal een grotere rol spelen dan het andere, maar dit is wat bovenstaande voorbeelden allemaal gemeen hebben: **ze maken de pandemie én de wereldwijde milieucrisis almaar erger.**

De systeemfouten waren al aanwezig, de coronagolf legde ze enkel bloot. Maar **elke crisis is ook een kans om het roer radicaal om te gooien, om het bedje van de volgende pandemie niet opnieuw te spreiden.** Daarvoor heb je concrete voorstellen nodig, voorstellen die in verhouding staan tot de diepere oorzaken van deze en de volgende pandemie.

In mijn ogen moeten alle #BeterNaCorona-voorstellen dan ook aan drie basisprincipes voldoen.

Principe 1: De oplossing voor één crisis moet ook andere crisissen aanpakken

We kunnen het beperkt beschikbare politieke, sociale en financiële kapitaal niet aan slechts één crisis opgebruiken.

Van habitatvernietiging tot cruiseschepen en van overdreven luchtvaart tot luchtvervuiling, vaak kunnen we twee vliegen in één klap slaan: zowel een subsidie voor de volgende pandemie schrappen als de opwarming vertragen.

Principe 2: We willen niet terug naar 'normaal', want het oude 'normaal' werkte niet

Oplossingen moeten ons naar een betere wereld brengen, niet terugvoeren naar een mank systeem dat zowel de mens als de planeet naar een burn-out duwde. Als we nu niet #BeterNaCorona worden dan missen we een historische kans op het voorkomen van de totale collapse van onze samenleving, met nog veel grotere ellende.

Principe 3: Een halve of oneerlijke oplossing is geen oplossing

Een platte koolstoftaks riep de gele hesjes in het leven. We moeten het oude gebouw van de fossiele economie slopen, maar de mensen redden die erin zitten. We moeten eerlijk te werk gaan, met zorgzaamheid voor iedereen. **We kunnen niet toelaten dat de grootste verantwoordelijken voor deze crisis de rekening naar de gewone mensen stuurt."**

Hoe weet je dat?

Nick: "Ik weet dat de kans op systeemverandering zelden zo groot als nu was door daarover te lezen en rond mij te kijken.

[Onderzoek van het Centrum voor Internationale Samenwerking](#) aan de New York University wees uit dat tijdens de pandemie in veel landen de publieke steun groeide voor maatregelen als hervordering met directe steun voor kansarmen, publieke dienstverlening, minder macht voor de multinationals, nationalisering, grote overheidsuitgaven en meer belastingen voor de rijken.

IPSOS deed een **bevraging bij 28.000 mensen wereldwijd en 68% zei dat de overheid zou falen als ze nu niets doet aan de klimaatverandering.**

Waarom moeten we ons dat aantrekken?

"Kijk," zegt Nick: "in 2020 kregen miljarden mensen te horen dat ze 'thuis' moesten blijven, soms maanden aan een stuk. Maar **meer mensen dan ooit beseffen nu dat we ook na deze pandemie 'thuis' moeten blijven, op deze planeet.**

Ze beseffen dat dit geen pretje zal zijn als we met het oude groeimodel voort blijven gaan, het model waarmee we virussen losschudden uit de natuur, ze sneller dan ooit verspreiden en de impact vergroten. De pandemie van 2020 herinnert ons eraan dat het snel veranderende klimaat maar een van de vele existentiële uitdagingen is waar we als mensheid deze eeuw voor staan.

De reden om ons dit aan te trekken is heel simpel: niemand wil in de toekomst steeds vaker totaal onvoorstelbare pandemieën en bijhorende lockdowns over zich heen krijgen, toch?"

Wat kan ik, de lezer of luisteraar, doen?

Nick: "**De echte oplossingen zijn geen 'ik' maar een 'wij' verhaal.** We zullen veel collectiever moeten denken als we crisissen zoals klimaatverandering en pandemie het hoofd willen bieden. Ik bespreek in mijn boek vijf concrete #BeterNaCorona voorstellen over de voedselketen, mobiliteit, mijnbouw, de coronafactuur en werk.

Deze voorstellen vormen telkens een radicale ingreep in de economie waar het jaar 2021 om vraagt én ze zijn puzzelstukjes van het nieuwe economische model dat nodig is om zowel pandemieën als klimaatchaos aan te pakken.

Nieuwe wortels

We delen hier met dank aan Nick en EPO Uitgeverij **een deel van het concrete voorstel voor de voedselketen** met jou. Nick geeft het in *De Val van Icarus* de toepasselijke titel ... Nieuwe wortels.

In 1991 sloten acht theatermakers, hippies en avonturiers zichzelf op in hun eigen wereld. Niet als metafoor, maar letterlijk. Hun enorme serre was hermetisch afgesloten van de buitenwereld, enkel zonlicht kwam er binnen. Ze hielden het twee jaar vol, tot de zuurstofbalans zo slecht werd dat ze letterlijk gestikt zouden zijn als ze bleven volharden.

In die twee jaar leefden ze wel zelfvoorzienend en leerden ze erg veel over de biochemische cycli die het leven op aarde mogelijk maken. Ze toonden de wereld hoe ver je hierin kunt gaan. Wat die acht mensen deden, was het extreme uiteinde van een spectrum aftasten.

Er is een spectrum van plaatselijk tot globaal als het aankomt op de voorziening van iets essentieels voor ons allemaal: onze voeding. Onze samenleving is naar het andere uiteinde

van dat spectrum doorgeschoten: naar extreem globaal.

Op 15 september 2008 waren er bankiers in de Londense City die hun vrouw belden met de boodschap om alles te laten vallen waarmee ze bezig waren, meteen in de auto te springen en eten in te slaan. Wij, de leken die geen flauw idee hebben wat er in die bankwereld gaande is, kunnen amper vatten wat het voor hen betekende toen de bank Lehman Brothers over de kop ging.

De bankiers begrepen onmiddellijk dat het globale financiële systeem op elk moment kon instorten. Schepen zouden niet meer uitvaren. Vrachtwagens zouden niet meer vertrekken. De lopende band die alles naar de supermarkt brengt, zou stilvallen. De economie zou overnight van extreem globaal naar extreem lokaal kunnen swappen, met desastreuze gevolgen.

Dat jaagde zoveel schrik aan dat ze het nodig vonden om het heel dringend verkopen van miljoenen aan aandelen te onderbreken om net dat ene telefoontje naar huis te maken en te zeggen: “koop nu voedsel”. Dat is de zekerheid die dit extreem geglobaliseerde systeem ons geeft.

In de lente van 2020 speelde een ander doch soortgelijk soort verhaal. Dit keer waren het landen die plots besloten om de export van graan of rijst tot nader order te beperken of stop te zetten.

Ergens redelijk vooraan in mijn hoofd zit de statistiek dat meer dan 40% van wat we in Europa eten op een ander continent geteeld wordt. We voeren ook uit, maar dat zijn geen communicerende vaten. Export van varkensvlees uit België naar Zuid-Korea vervangt geen ingevoerde bonen, bananen en koffie uit Kenia.

In België is zelfs basisvoedsel als brood nu ook een import-exportproduct. Toen ik hierover schreef in De Standaard, vond de secretaris-generaal van de Federatie van Grote Bakkerijen dat ik te ver was gegaan met iets wat ik had gezegd over de import van brood uit Polen (het woord “vaak”).

Tot mijn grote verbazing bracht ze daarop zelf een tabel aan, waaruit bleek dat de waarde van de import en export van bakkerijproducten tussen 2017 en 2018 maar liefst respectievelijk met 82,9% en 162,8% was gestegen. Met andere woorden: zelfs ons brood hangt in snel stijgende mate af van de internationale handel.

Brood is geen uitzondering. Zo’n 80% van de groenten en het fruit in België komt uit het buitenland. Bovendien zijn onze telers voor het oogsten van hun groenten en fruit vaak afhankelijk van goedkope arbeidskrachten uit Oost-Europa, die makkelijker uitgebuit kunnen worden.

Dat werd in de lente van 2020 een nachtmerrie voor de producenten, die in allerijl minder efficiënte en duurdere lokale arbeidskrachten moesten inhuren of vluchten moesten charteren om goedkope arbeiders uit Oost-Europa over te vliegen, waar dat mocht.

De geglobaliseerde, geïndustrialiseerde en gemonopoliseerde voedselketen is niet alleen schadelijk voor ons milieu en op uitbuiting en lage lonen gebaseerd, ze maakt ons ook kwetsbaar voor virussen.

We zijn al lang vergeten hoe het voelt om echt voedseltekort te hebben, hier in Europa. En dan heb ik het niet over een tijdelijk gebrek aan gepelde garnalen.

We vinden het superdiverse aanbod in de supermarkt vanzelfsprekend. De pandemie herinnert ons eraan dat dit een vals gevoel van veiligheid is. Het lege rek in de fruitafdeling van de supermarkt bij mij om de hoek staat op mijn netvlies gebrand.

Voor een samenleving van acht miljard mensen heb je handel nodig, ook over de grenzen heen. De vraag is vooral: waar ligt het optimum tussen de totale autarkie die de acht biosfeerproefkonijnen probeerden te bereiken en de totale globalisering die we nu meemaken? Een grootschalige herlokalisering van de voedselketen is urgenter dan ooit, in combinatie met een heel strategische keuze voor wereldhandel.

Hoe?

Laat ons klein beginnen. Helpt het als meer mensen een eigen moestuin beginnen? Natuurlijk, hoe meer hoe liever. Maar er zijn veel mensen die geen tuin hebben, en zelfs als ze een tuin hebben, zijn er veel mensen (zoals ik) die de kaart van het excuus zullen trekken: te weinig kennis, kunde, goesting, tijd... Wie zelf produceert: prima, doe zo voort, jullie bewijzen ons allen een dienst.

de val van Icarus

Maar er is veel meer nodig. Mijn favoriete lokale oogst is afkomstig van zelfplukboerderijen. - 117.

In Vlaanderen zijn er al meer dan vijftig boeren die lokaal een heel divers gamma aan groenten, fruit, granen en kruiden telen, die honderden mensen per boerderij kunnen bedienen en waar mensen op elk moment kunnen langsgaan om te oogsten wat ze nodig hebben.

Onze boer is zo goed dat hij het op TV in het Europees Parlement mocht gaan uitleggen. Dit model verspreidt zich ook snel naar andere landen. Dit model verdient steun.

Zelfplukboerderijen en andere landbouwbedrijven die rechtstreeks aan de consument verkopen, slagen erin een sluwe sluipweg te vinden om de bastions van de supermarkten te vermijden. Overal ter wereld posteren supermarkten zich letterlijk tussen de stedelijke consumenten en het rurale ommeland van de stad waarin die consumenten leven.

Ze verkopen vooral goederen die elders geproduceerd werden, vaak aan de andere kant van de wereld, vaak in omstandigheden die we in de EU niet toestaan. Ze smeren ons producten aan die duizenden kilometers gereisd hebben, strijken grote winsten op, hevelen die over naar belastingparadijzen en laten de stadskernen en de landbouwers verarmd achter. Tijdens dit alles horen we het motto “klant is koning”. Maar wat als de koning het koninkrijk aan het vernietigen is?

Waar nog rek op zit, is de groei van lokaal verankerde alternatieven die het overwicht van de internationale supermarkten kunnen verminderen, zoals de kleine coöperatieve Content, die zich zo lokaal mogelijk in de regio van Leuven bevoorraadt.

Tegen mijn intuïtie in bleek hun omzet in volle lockdown omhoog te schieten. Straf, voor een winkel zonder verpakkingen in volle coronatijd. De winkelier dacht dat dit was omdat mensen nog bewuster met hun voedsel om willen gaan dan vroeger. Het potentieel van de korte keten groeit en al die initiatieven samen helpen om weer net iets meer wortels te geven aan ons voedselsysteem.

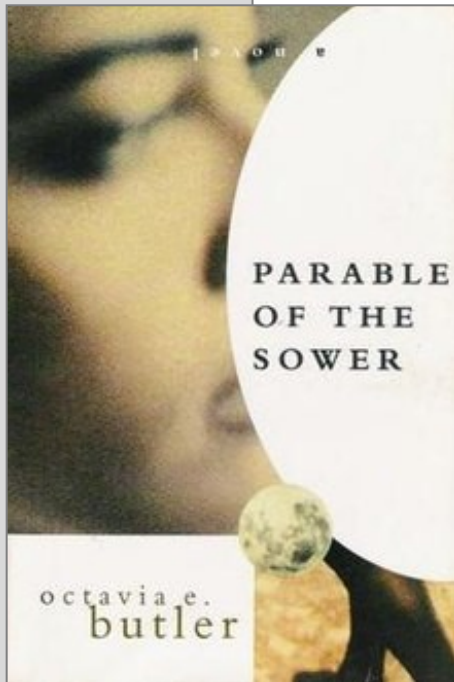
Nu is het tijd om ook de grote spelers zelf aan te pakken, de mainstream. Kunnen voedingswinkels niet verplicht worden om een zeker percentage lokaal of regionaal aan te kopen? Kunnen ze niet verplicht worden om bijna alles wat van ver komt enkel met het keurmerk van eerlijke handel te kopen?

Het houdt nog altijd steek om fairtrade koffie, bananen, chocolade en dergelijke te importeren. Op dit moment trekken internationale supermarktketens voortdurend de macht in de voedselketen naar zich toe, steunend op over-ontginning, de uitbuiting van kleine boeren en werkkrachten en een internationaal handelsregime dat belastingen ontwijkt maar kosten afwentelt op ons, via ons leefmilieu.

Het supermarktactivisme begint her en der op te duiken. In Nederland en België groeit de weerstand, met initiatieven als ‘40 dagen zonder supermarkt’ en een activistische stunt op de drukke Antwerpse Groenplaats (die ik ooit zelf nog organiseerde). Hier is echter nog veel werk aan de winkel.

Tenslotte is er nu een momentum om de megastallen van de managers aan te pakken die zich als ‘boer’ voordoen. Het debat daarover barstte eindelijk los en de bijdrage van de vleesindustrie in de pandemie is buitenproportioneel groot. Wie daar meer over wilt lezen: zie de reeks artikels bij [Apache](#), de reeks bij De Standaard en mijn bijdrage [Vleesindustrië, virussen en de vrije markt](#) op vrtNWS.

<https://www.re-story.be/nl/stories/2020/nick-meynen-de-val-van-icarus>

Parable of the Sower

Octavia E. Butler

uitgeverij: Four Walls Eight Windows

345 blz

1993

heruitgegeven 2000 - Grand Central Publishing

<https://studycorgi.com/analysis-of-parable-of-the-sower-by-octavia-butler/>

Octavia Butler's 1993 publication is a science fiction novel, with the main character, a young black girl, Lauren Oya Olamina, predicting the dire environmental consequences which would befall the world due to climate change. Through her journal entries, Lauren envisions a world full of global warming effects, 13 years before this issue came to public consciousness. She endeavors to create change in a world "where things are so dangerous and crazy" (Butler 7). The novel draws the entire world's attention to the looming climate change, but it was not easy to understand the significance of the book not until the effects of global warming started to be witnessed. Presently, people are protesting against fossil fuel plants, which emit greenhouse gases into the atmosphere, leading to climate change. The setting of the story is in Los Angeles, where Lauren lives during the mid-2020s. This young girl's world has been wretched by climate change, and she needs to be shrewd and kind to survive. This book challenges readers to brace themselves for an entirely different world, which will be unbearable due to climate change if nothing is done to prevent this situation.

Butler implies that climate will only worsen the challenges the world is currently facing. The only way to survive the hardship is by treating others with respect, remaining civilized, and resolving conflicts peacefully. All these efforts require all society members to be resilient in their contribution towards an environment that is comfortable for all occupants. Being loving and developing supportive relationships are significant ways in which everyone can contribute to this resilience. Lauren lives in an environment that is contradictory about God's nature because of the misunderstanding between the Christians and the traditionalists concerning who God is. For example, Lauren's father is one of those who do not believe in God (Butler 16). However, the young girl decides not to follow her father's perspective but instead develops her own, straying from the traditional perception. She escapes their walled community and endeavors to face the outside world, which is full of many adversities, to realize change. Throughout her journey, Lauren undergoes many transitions which shape her quest for freedom. Therefore, Lauren symbolizes those who dare to face a new world to find solutions to the challenges of society.

Lauren then joins a community full of love and compassion, for they share much in common, including losing their family members. In Acorn, the residents were further united and loved one another, and they always worked towards a common goal of overcoming the trauma which had befallen them. Climate change is an issue that requires unity of purpose to address. For example, human activities, such as farming and burning fossil fuels, which are the leading contributors to climate change, making the atmosphere extremely hot, can be avoided through proper regulation and mass action. Butler implies people can work together to overcome this problem by collaborating across sectors to propose and adopt policies aimed at reducing the emission of greenhouse gases into the atmosphere to prevent global warming. Butler says that "societal prejudices have digressed" depicting the current state of affairs in the society (34). The biases based on class or race can be put aside for once, and all the efforts are directed to fighting for a common purpose, making the environment safer to live in for present and future generations.

Throughout *Parable of the Sower*, Butler describes water as an essential and expensive commodity that needs to be preserved. The book suggests desalinizing plants can help community members to

obtain enough water for their daily use. The novel emphasizes the way the environment is in a hazardous state after being neglected. Butler states that “It only rains once every six or seven years” (61). These words symbolize that environmental neglect, coupled with climate change, is a factor for this lack of rain; thus, the amount of water needed by people is lower than the supply. This dystopian society is a result of environmental pollution and climate change. From an economic perspective, the cost of water has become high because the demand is more than the supply, which has made water more expensive than gasoline (61). Therefore, climate change has reduced the supply of water, signifying the way global warming can affect many other aspects of the world and lead to future crises.

The book delves deeper into the most critical environmental problem affecting the world in the current era – climate change. Over the past century, rapid industrialization has caused massive pollution of water, air, and soil, and the situation continues to worsen every day. Literature has always been a suitable medium through which social, economic, and environmental issues have been raised. For example, in the ancient civilizations in which men were dominant and women were expected to be inferior, feminist writers published stories, poems, and many literary works to create awareness about women’s rights. Similarly, Butler’s *Parable of the Sower* warns and calls the world to action concerning human activities, which will lead to a future unbearable world if not changed. In the book, Lauren made her first journal entry in 2024, which symbolizes that the impact of climate change would be witnessed over two decades after the book was published. As Butler states, “the civilization is to groups what intelligence is to individuals” (96). In this phrase, the author challenges readers to combine many people’s minds to achieve environmental change instead of turning against each other.

An eco-critical approach can be applied to analyze Butler’s *Parable of the Sower*. Literature plays a significant role in emphasizing such vital themes as climate change and how every human being can participate in realizing change. In Lauren’s world, cities’ ecology is worsening, and there is excessive degradation of the natural environment. Through these occurrences, Butler predicts what will happen if humans do not endeavor to protect the world from further harm. From the many social and environmental factors affecting the characters in *Parable of the Sower*, readers can understand what the author wants them to comprehend. In the novel’s dystopian world, the current fears of ecological degradation have been confirmed by the devastating state of the climate and society as a whole. Therefore, Butler calls the entire world to act to prevent the looming direct and indirect adverse effects of climate change.

In the current world, there are many campaigns continually encouraging people to take the initiative to conserve natural resources. However, despite these awareness efforts, humans are still incredibly wasteful and neglectful. The same state of affairs was evident in *the Parable of the Sower* since people are the ones who caused the issues in that dystopian world. The degradation continues to worsen every day since humans in Butler’s novel do not value their environment. For example, through his portrayal of the deeply saturated salty water and parts of the land crumbling into the ocean, Butler illustrates how environmental and socioeconomic degradation are related. In *Parable of the Sower*, the landscape is being decimated, and fires consume essential resources in California. For example, the loss of productive agricultural land makes people more selfish due to reduced food resources. This egocentric behavior creates an unpleasant social environment, full of fear and distrust, where some people take excess resources for themselves, leaving others without any. Therefore, people’s neglect to care for environmental conservation leads to a degraded society in which some people exploit others because of the limited resources available.

In conclusion, *Parable of the Sower* is a powerful call to action for all people to conserve their environment by avoiding engaging in activities that lead to adversity, for example, climate change. Butler demonstrates that the only way we can avoid the state of affairs similar to that in the novel’s dystopian world is by working together to make the environment safe for current and future generations. One way to do this is to stop burning fossil fuels, which release greenhouse gases, causing climate change. Achieving some goals requires collective social responsibility. Butler

highlights one of the world’s current environmental issues, and how and why it is getting worse every day. In turn, global warming’s adverse effects lead to a degraded social environment full of fear and distrust, emphasizing the need to avoid the human activities that contribute to climate change.

Reconsidering Reparations

Olufemi O. Táíwò

uitgeverij: Oxford University Press, USA

280 blz

2022

The global debate surrounding reparations for slavery has reignited in the last ten years. Many advocates, influenced by concepts like reconciliatory justice, have argued that reparations should be focused on making amends to disadvantaged communities in the present; others emphasize the idea of restitution for the horrific historical cruelties of European colonialism and chattel slavery.

In his new book, *Reconsidering Reparations*, Georgetown University's Olufemi O. Táíwò charts a path forward – a “constructive” view of reparations. He argues that reparations should aim to build a better social order, and that the costs of building a fairer and more equitable world should largely be borne by wealthier countries in the global north, who bear moral liability for past injustices. In an era where climate politics will increasingly decide people's opportunities, this construction project requires climate justice. Táíwò traces this approach to reparations back to Black American political thinkers such as James Baldwin, Martin Luther King Jr, and Nkechi Taifa, as well as mainstream political philosophers including John Rawls, Charles Mills, and Elizabeth Anderson.

Listen to this wide-ranging conversation with Olufemi O. Táíwò on *Reconsidering Reparations* and its implications for justice, racism, the legacy of colonialism, and climate change policy.

<https://global.upenn.edu/perryworldhouse/news/watch-now-reconsidering-reparations-olufemi-o-taiwo>

Wat op het spel staat

Philipp Blom

vertaling: W. Jansen

uitgeverij: De Bezige Bij

224 blz

2017

De Duitse historicus Philipp Blom heeft al enkele fascinerende boeken geschreven over bijzondere aspecten van de Verlichting zoals *Een verdorven genootschap. De vergeten radicalen van de Verlichting* en het tot dusver nog niet in het Nederlands vertaalde *Encyclopédie. The triumph of reason in an unreasonable age*. Ook in het recent verschenen *De opstand van de natuur. Een geschiedenis van de kleine ijstijd (1570-1700) en het ontstaan van het moderne Europa* komt de Verlichting weer in beeld, zij het via de omweg van de klimaatverandering.

In de kleine ijstijd was het gemiddeld twee graden kouder en Blom probeert aan de hand van schilderijen, historisch onderzoek en geschreven getuigenissen vat te krijgen op de impact van die klimaatwijziging in Europa. Dat levert aardige inzichten en weetjes op. Maar het gaat hem niet alleen om het anekdotische van de lange koude winters die soms duurden tot in april, van de verwoestingen door orkanen of de gevolgen van extreme droogte voor bossen en de landbouw (en dus voor de voedselvoorziening van de bevolking), de kern van zijn verhaal is dat deze weersomstandigheden mede het denken en de maatschappelijke ordening op zijn kop zetten of er alleszins aan begonnen te morrelen.

Het feodale Europa zag in guur weer nog de straffende hand van God, in de kleine ijstijd begon men aan natuurlijke oorzaken te denken. Spinoza was in dit opzicht de meeste radicale denker, want hij stelde God gelijk aan de natuur, een natuur die totaal onverschillig is jegens het lot van het individu. Ook de hugenoot Pierre Bayle wees een religieuze uitleg van natuurverschijnselen van de hand. De komeet van 1680 was geen signaal van God aan de zondige wereld en geen aankondiger van rampspoed. Bayle vatte zijn mening bondig samen: 'Er zijn tegenslagen zonder kometen en kometen zonder tegenslagen.' Hoe helder kun je zijn. Ook van andere Verlichtingdenkers/wetenschappers schildert Blom een aardig inhoudelijk portret, zowel van bekenden als Descartes en John Locke als van mindere goden zoals Lucilio Vanini. Het mooiste is dat van Voltaire die wordt neergezet als racist, verdediger van de slavernij en investeerder in immorele bedrijven. Maar hij kon het goed verwoorden. Blom geeft hem nog een trap na: 'Ecrasez l'infâme? Later misschien.'

Door de talrijke misoogsten ontstonden massale hongersnood en epidemieën. Om de hoogste nood te verhelpen, werd de handel noodgedwongen internationaler. Via het onooglijke vissersplaatsje Amsterdam werd bijvoorbeeld meer en meer graan uit het Balticum naar onze streken vervoerd, tot en met naar Italië. Dat vergde baar geld, stevige schepen en de nodige tolerantie om met een andersdenkende afspraken te maken. Het leidde uiteindelijk tot de wereldwijde handel in thee, tabak, kruiden, koffie én... slaven. En tot de exponentiële groei van Amsterdam met een steeds rijkere handelaarsklasse, zo rijk zelfs dat burgers de oprichting van de VOC konden sponsoren. Zo ontstond ook de aandelenhandel en daarmee de eerste beurs. Ook op andere vlakken werd er 'gemoderniseerd'. Er kwam (beperkte) marktwerking, verre landen werden gekoloniseerd, oorlogstechnieken werden bijgesteld en ook de landbouw onderging grondige wijzigingen door bemesting en de invoering van de consumptieaardappel bijvoorbeeld. Soortgelijke ontwikkelingen speelden ook in Engeland en Frankrijk. Een tegenvoorbeeld is Spanje, dat ondanks zijn gigantische geroofde rijkdom uit Zuid-Amerika, zo hardnekkig religieus intolerant bleef dat het aan zijn godsdienstoorlogen failliet ging en als grootmacht verdween. De stelling van Blom is dat de kleine ijstijd de mensen dwong om zich op alle vlakken aan te passen. Wie dat niet doet, ging ten onder.

Philipp Blom is intelligent genoeg om al die veranderingen, deze renaissance op diverse vlakken, niet monocausaal aan het extreme weer te wijten, maar toch. Op het eind van zijn boek, in de

paragraaf *Wat op het spel staat*, trekt hij haast op een bezwerende manier (en erg onhistorisch voor een historicus) parallellen met vandaag. Ook nu wordt de samenleving grondig dooreen gehusseld en de klimaatverandering zal de chaos wereldwijd alleen nog vergroten, met alle mogelijke gevolgen van dien. We zullen ons weer moeten aanpassen, maar nog sneller dan in de kleine ijstijd. En zal de mens dat wel kunnen?

Philipp Blom is zo gegrepen door zijn doemdenkerige slotgedachten dat hij er inmiddels een heus pamflet aan heeft gewijd met de gelijknamige titel: *Wat op het spel staat*. Blom schrijft doorgaans aangenaam verhalend, concreet en suggestief, met veel zin voor anekdotiek én voor de grote groep, altijd boeiend, soms meeslepend, met weidse vergezichten vaak, rustig ook, niet moraliserend, onideologisch, maar in *Wat op het spel staat* ontbindt hij al zijn duivels, zowel stilistisch als inhoudelijk. Hier is geen bedaagde factcheckende historicus aan het woord, maar een ziener, een roeper in de woestijn, iemand die geëmotioneerd is door zijn eigen boodschap en die er pathetisch inbeukt.

Het begin klinkt al meteen omineus. 'Wie over de toekomst wil nadenken, moet één zin uit zijn vocabulaire schrappen. Die zin luidt: "Dat kan nooit meer gebeuren."' Het pamflet is maar zo'n 200 pagina's dik, maar het zit propvol thema's: de desastreuze gevolgen van de klimaatopwarming, van onze weigering over de toekomst na te denken, van de digitalisering, van de groeiende en blijvende uitval van arbeid, van het ontspoorde (en nog steeds ontsporende) kapitalisme en van de vernietiging van de openbaarheid (door internet). Ook de onverbeterlijk egoïstische elite krijgt ervan langs, de 1% rijksten van de wereld die telkens weer hun financiële gigaproblemen oplossen op de rug van de doorsnee bevolking. Het is maar een greep uit de onderwerpen van dit van boosheid zinderend boekje.

Het is onmogelijk om hier alle topics aan te snijden, daarom beperk ik me tot Bloms terechte zorgen om de democratie. Hij stelt daar bangelijk relevante vragen over. Is een liberale democratie zonder economische groei op lange termijn mogelijk? Kan een liberale democratie de versplintering van de publieke sfeer overleven? Uiteindelijk is de democratie nog vrij jong en bovendien een grote uitzondering in de geschiedenis. Democratie en mensenrechten waren en zijn niet de norm en geen logisch gevolg van de vooruitgang! Het had helemaal anders kunnen lopen. En waarom durven we niet denken aan een toekomst met lagere groei, minder vervuiling, minder consumptie, minder vernietiging en uitputting van onze planeet? Wij zijn vijf keer rijker dan het gemiddelde huishouden van vlak na de Tweede Wereldoorlog en toch blijven we mopperen.

Geen enkele politicus durft te verkondigen dat we met zijn allen armer moeten worden om het 'beter' te hebben. Zijn we echt niet meer dan irrationele destructieve primaten zoals Hobbes en Rousseau dachten? En krijgen deze filosofen gelijk dat de massa door een stevige vuist moet geleid worden? De opkomst van illiberale krachten, populisme en autoritaire democratieën of leiders (Polen, Hongarije, Turkije, Poetin, Trump...) beloven alvast niet veel goeds. Blom zweert bij de liberale democratie, maar ziet de fundamenten ervan wegzakken door steeds meer mensen die zich ingraven in hun geloof, in vreemdelingenhaat en vijandigheid tegenover de klassieke pers. Ze laten zich weer verleiden door nationalistische fantasieën en apocalyptische bubbels en veroordelen vrouwenemancipatie en homoseksualiteit weer als decadent, zie de *Alt-Rightbeweging*. De laatste zin van het boek hakt er dan ook keihard ontnuchterend in: 'Wat op het spel staat? Alles.'

Normaal ben ik niet dol op doemdenkers. Philipp Blom brengt inhoudelijk ook weinig nieuws, tenzij de historische parallellen met de kleine ijstijd, die me hier en daar aanvechtbaar lijken. Toch weet hij mee te slepen, niet alleen omdat hij vaak de spijker op de kop slaat en zinnige kritiek spuit maar ook door zijn voor hem ongebruikelijk uitbundige lyrische stijl en zijn haast profetische zeggingskracht. Enige pathetiek en zelfs poëtiserende zeggingswijze zijn hem niet vreemd, maar tegelijkertijd formuleert hij elders zo bondig dat de wijsheden op een tegeltje kunnen. 'Samenleving is economie plus vrije tijd', 'De mensen in de rijke wereld willen maar één ding: dat het heden nooit eindigt', 'Wie zijn wij als we niet meer werken?' 'Liberale samenlevingen zijn niet het doel en het eindpunt van de geschiedenis' en 'Iedere samenleving heeft een soort transcendentie nodig.'

Je hoeft het niet eens te zijn met alles wat de auteur aan verschrikkingen op ons ziet afkomen, om toch te beseffen dat er 'geen planeet B' is. Stof zat tot debat dus. (...)

wat op het spel staat

<https://www.liberales.be/teksten/2017/12/14/wat-op-het-spel-staat-philipp-blom>

Tien klimaatacties die werken

Pieter Boussemaere

uitgeverij: Davidsfonds / Standaard Uitgeverij
256 blz
2018

Lijkt de klimaatverandering een ver-van-mijn-bedshow, een wereldprobleem waar je weinig vat op hebt? Of zit je er wel mee in, maar weet je niet goed wat je zelf kunt ondernemen? Mogelijk doe je al van alles. Alleen, helpt het ook echt? In de nieuwe versie van Tien klimaatacties die werken vertrekt Pieter Boussemaere opnieuw van de naakte feiten met geactualiseerde cijfers en grafieken. Hij heeft hier meer aandacht voor onderwerpen die de laatste jaren gloeiend actueel zijn zoals kweekvlees, zonnepanelen, CO₂-verwijdering en de grondstoffenproblematiek. Vrij van ideologisch of politiek getouwtrek biedt hij tien acties die wetenschappelijk onderbouwd zijn en echt werken. Het is een praktisch boek voor wie zijn steentje wil bijdragen en op zoek is naar

doelgerichte oplossingen.

Tien klimaatacties die werken

‘Hoe kan ik mijn (klein)kinderen recht in de ogen kijken?’ Dat is de vraag die Pieter Boussemaere aan het schrijven zette. Zijn zoektocht mondde uit in 10 klimaatacties met een zichtbaar wetenschappelijke onderbouw. Sommige acties vragen tijd en/of geld, maar de meeste acties zijn onmiddellijk uitvoerbaar en voor iedereen toegankelijk.

Tien klimaatacties die werken is dan ook een afvinklijst die je niet meteen, maar binnen een bepaalde termijn tracht te realiseren. Kies zelf je momenten. Zorg alleen dat je je eigen streefdatum haalt. Let wel, de uiterste datum is 2030. Je woont tenslotte in de Europese Unie en wij beloven in Parijs om in 2030 minstens 40 procent minder broeikasgassen uit te stoten in vergelijking met 1990. Bovendien moet de wereldwijde uitstoot van broeikasgassen ten laatste vanaf 2020 drastisch naar beneden, willen we aan de ergste gevolgen ontsnappen.

Ga aan de slag via de website: [10 KLIMAATACTIES DIE WERKEN](#)

- Actie 1: Informeer jezelf
- Actie 2: Beïnvloed je omgeving
- Actie 3: Beïnvloed je overheid
- Actie 4: Kies de juiste elektriciteit
- Actie 5: Spring verstandig om met elektriciteit
- Actie 6: Kies de juiste motor
- Actie 7: Beperk vlieguren en compenseer
- Actie 8: Isoleer, isoleer, isoleer
- Actie 9: Kies de juiste verwarmingsbron
- Actie 10: Vermijd runds- en lamsvlees

Eerste hulp bij klimaatverwarring

Pieter Boussemaere

uitgeverij: Davidsfonds
304 blz
2015

Klimaatonderwijs/onderwijsklimaat

Het boek *Eerste Hulp bij Klimaatverwarring. Waarom de opwarming van de aarde veel meer is dan een milieuprobleem* wordt ook gedragen door dat streven om zichtbaar te maken hoe het klimaatprobleem alle gebieden van ons leven en onze cultuur bestrijkt. De auteur, Pieter Boussemaere, is historicus en schenkt veel aandacht aan de geschiedenis van het klimaatprobleem, hoe de klimaatwetenschap zich heeft ontwikkeld en hoe het inzicht gegroeid is van de relatie tussen de opwarming van de aarde en de uitstoot van CO₂.

‘Klimaatopwarming is geen milieuprobleem. Het is veel meer dan dat.’

Het boek is geschreven vanuit de vaststelling hoe weinig kennis van de klimaatproblematiek er is in de onderwijswereld en hoe het thema nagenoeg ontbreekt in de leerstof. Vanuit dit oogpunt staat de auteur ook stil bij schijnbaar eenvoudige vragen als: hoe meet men nu de temperatuur van de aarde, en: waar wordt er gemeten? Heel boeiend is het hoofdstuk over klimaatverandering in het verre verleden.

Daaruit blijkt nog eens hoe de afgelopen twee eeuwen, de periode waarin wij het probleem gecreëerd hebben, nietig zijn in de loop van de miljoenen jaren van de aarde. En toch hebben we in die twee eeuwen zoveel om zeep geholpen.

Boussemaere wijdt ook uit over wat hij noemt de “communicatieoorlog” in de klimaatproblematiek. Hij gaat op zoek naar de politieke en economische belangengroepen die aanvankelijk vooral in de VS maar nadien ook in Groot-Brittannië, Canada, Australië en Nederland een discours van ontkenning op gang brachten en daarmee voor heel wat vertraging zorgden in de aanpak van het probleem. Ondanks de ernst van het probleem en de moeizame aanpak ervan is de auteur niet pessimistisch. Er gebeurt al heel wat, maar wat er volgens hem dringend beter kan, is de thematiek aanbrengen in het onderwijs.

Boussemaere pleit ervoor om een curriculum rondom klimaatverandering op te zetten in de scholen. ‘Klimaatopwarming is geen milieuprobleem. Het is veel meer dan dat. Het is een allesomvattende geopolitieke en economische kwestie. Iets wat ieder van ons aanbelangt.’

<https://www.mo.be/recensie/klimaatverandering-verandert-alles>
Alma De Walsche

Warme aarde, koel hoofd

Kanttekeningen bij de energietransitie

Simon Rozendaal

uitgeverij: Atlas Contact

160 blz

2019

Wetenschapsjournalist en zelfbenoemd vooruitgangsoptimist Simon Rozendaal relativeert in zijn nieuwe boek: "Warme aarde, koel hoofd – Kanttekeningen bij de energietransitie" de vanzelfsprekendheid waarmee het klimaatbeleid wordt omarmd. De energietransitie lijkt als een trein door te denderen en iedereen die vragen stelt is verdacht. Gevaarlijker is het dat naarmate meer mensen doorkrijgen hoe kostbaar en weinig zinvol een energietransitie is als de samenleving ontwricht raakt. De rijken worden rijker en de armen armer doordat rijken de subsidie opstrijken voor pv-panelen en elektrische auto's die de armen betalen. Rozendaal stelt dat het daarom verstandig is om voorzichtiger voorwaarts te gaan. "Er is nog

een lange weg te gaan bij de energietransitie en het is verstandig om zo veel mogelijk mensen erbij betrokken te houden."

Het boek leest als een trein en werkt in heldere taal via hoofdstukken als De ontdekking van de opwarming en Waarom zon en wind tekortschieten naar de 'echte' ongemakkelijke waarheid, die Rozendaal uitspreekt in navolging van Al Gores: "An inconvenient Truth". De aarde warmt op, vermoedelijk voor een belangrijk deel door ons toedoen, maar helaas, we staan met een mond vol tanden en tamelijk lege handen." Met de tweespalt, die in de samenleving ontstaat, zal het als blasfemie voor één van de twee kampen in het klimaatdebat gezien worden als Rozendaal in zijn Conclusie een boodschap heeft voor 'Greta Thunberg en andere jongelui'. (Er zijn mensen die in de media voor minder zijn neergesabeld – en dat geeft natuurlijk al aan hoe beladen de discussie is.) "Jullie kunnen je onderscheiden. Niet door op straat te demonstreren maar door in de schoolbanken te studeren. Jullie slimheid is welkom, jullie creativiteit, jullie doorzettingsvermogen." Hij hoopt dat jongeren niet kopje onder gaan door de psychologische fall-out van het doemdenken dat alles verloren is. Hij stelt voor Thunberg en haar gelijken niet als helden te beschouwen maar hun bestraffend doch liefdevol toe te spreken. De mensheid is eerder in staat gebleken om moeilijke vraagstukken op te lossen. Dat neemt niet weg dat het met het huidige klimaatbeleid niet gaat lukken de temperatuur serieus omlaag te krijgen. Sluit de hele wereld zich bij het klimaatdoel van Nederland aan met 49 procent extra reductie van broeikasgassen in 2030 dan zal er sprake zijn van 0,014 graad afkoeling. Een druppel op de gloeiende plaat. Het is volgens Rozendaal hoogmoedswaanzin te denken dat de temperatuurstijging tot anderhalve tot twee graden beperkt kan blijven. Het nemen van maatregelen in de vorm van CO2-reductie acht hij evenwel noodzakelijk; aanpassing aan de klimaatverandering door bijvoorbeeld dijkverzwaring en dat doen we ook al sinds mensenheugenis. Bangmakerij is niet de juiste manier om het probleem van klimaatverandering onder de aandacht te brengen. "De combinatie van angst en urgentie leidt tot domme, drastische beslissingen met onvoorspelbare bijeffecten." Wederom: houd het hoofd koel.

Het hart van het boek vormt het hoofdstuk De ene energiebron is de ander niet. De kwaaië pier is steenkool dat als energiebron wereldwijd blijft groeien. De winnaars zijn wind- en kernenergie wat betreft CO2-uitstoot met 12 gram per kWh. Aardgas heeft iets meer dan de helft van de CO2-uitstoot van steenkool. Aardgas kan dus een nuttige rol spelen in de energietransitie. Rozendaal vindt het daarom merkwaardig dat ook gas in de ban is gedaan. "Alsof je uit angst voor leeuwen, tijgers en wolven voor alle zekerheid ook maar de lammetjes doodschiet." Het ene zoogdier is het andere niet. Belangrijk is de opmerking van Rozendaal over het verschil tussen energiebronnen en -dragers, zoals elektriciteit en waterstof. Beide zijn zo schoon als de energie waarmee je ze produceert. Elektrische auto's in Nederland 'rijden op aardgas' en zijn daarmee half zo vervuilend als benzine aangedreven auto's.

Wanneer meer dan 30 tot 40 procent van de energie afkomstig is van wind en zon wordt het lastig om je stroomnet stabiel te houden zonder opslagcapaciteit. Accu's gaan het voorlopig niet worden. Een betaalbare opslag vergelijkt Rozendaal met het toneelstuk *Godot* van Samuel Beckett, waarin gewacht wordt op *Godot*, die nooit verschijnt. Hout verbranden is een "achterlijk ouderwetse manier van energie opwekken." Met wind en zon gaan we het niet redden, waterkracht is een grote bedreiging voor mens en milieu. Resteert de olifant in de kamer: kernenergie. De nadelen van kernenergie zijn sterk overdreven, schrijft Rozendaal en hij legt de schuld bij de nieuwsuitzendingen. Het NOS-journaal ging na het ongeluk in Fukushima liever wekenlang in zee met Wim Turkenburg, hoogleraar energiebeleid en voormalig leider van de anti-kernenergiebeweging dan met reactordeskundige en fysicus Tim van der Hagen (voorzitter college van bestuur TU Delft) voor objectief commentaar. "Klaarblijkelijk trekt een beetje paniek zaaien meer kijkers dan de waarheid vertellen."

"Klimaatbeleid is niet erg democratisch", stelt Rozendaal. Wie het waagt het oordeel van klimaatdeskundigen in twijfel te trekken is klimaatontkenner en verdacht. De macht van de milieubeweging is groot en weet bijna dagelijks de krant te halen. Rozendaal ziet een generatiekloof ontstaan waarbij de jongeren tot 30 jaar hoge kosten voor het gasvrij maken van woningen meer billijken dan ouderen. Daarnaast is er een kloof tussen arm en rijk. Mensen met geld kunnen zich PV- panelen veroorloven en een elektrische auto. Ze krijgen veel subsidie die ook wordt opgebracht door mensen zonder leaseauto's of een eigen huis. Duurzaamheid functioneert zoals Marx het kapitalisme zag: de rijken worden rijker, de armen armer. Een duur, ineffectief en ondemocratisch klimaatbeleid garandeert politieke ellende. Het is de nuance die in het debat ontbreekt. "Het gaat tussen de goeden en de kwaden, hobbits en orks." Het hoofd koel houden komt ook aan bod als Rozendaal het heeft over de wet van de remmende voorsprong. "In dit stadium is het niet verstandig om voorop te willen lopen. Er is tijd genoeg. De energietransitie duurt nog wel even." Doemscenario: rond 2050 krijgen Amsterdam en Rotterdam het klimaat van Bordeaux en Nantes. "Welnu", stelt Rozendaal: "In Bordeaux gaat 's ochtends de zon op en in Nantes kleden ouders hun kinderen aan. Als we dan toch het Franse klimaat krijgen, mogen we ook wel wat zuidelijker worden en niet onmiddellijk door de knieën gaan als een actiegroep de staat voor het gerecht daagt om meer windmolens af te dwingen."

<https://www.kernvisie.com/actueel/recensies/warmte-aarde-koel-hoofd-kanttekeningen-bij-de-energietransitie.html>

* * *

Warme aarde, Koel hoofd' – kanttekeningen bij de energietransitie

Een bijdrage van **Paul Scheffers**.

<https://www.climategate.nl/2021/08/warme-aarde-koel-hoofd-kanttekeningen-bij-de-energietransitie/>

Een uitgebreide boekbespreking van een boek dat al 3 jaar in de winkel ligt, dat is wellicht vreemd, maar gezien de onbekendheid bij Nederlandse politici, de hoge bruikbaarheid, de relevantie en blijvende actualiteit van de verzamelde wetenschappelijke en politieke kritiek in dit boek, bespreek ik het alsnog voor de bezoekers van Climategate.nl.

(** PS : geeft aan bijdrage door de auteur)

Simon Rozendaal (** PS)

Als chemicus en wetenschapsjournalist met meer dan 30 jaar ervaring is hij met pensioen, maar hij lijdt nog heden niet bepaald aan een schrijversblokkade met zijn kritische columns in Elsevier weekblad.

Jarenlang was hij DE criticus van de overdreven angstverspreiding in klimaatrapporten van het VN-klimaatpanel, dat voor haar conclusies en aanbevelingen mede onder pressie van milieuactivisten in de hoofdredactie blijkt te zijn geschreven.

Hij genoot bescherming door Elsevier's hoofdredactie om zijn altijd objectieve maar soms zeer pijnlijk kritische columns ten aanzien van onwetende politici, alarmistische klimaatactivisten

**warme aarde,
koel hoofd**

en hun beider onwetenschappelijk wensdenken.

Simon Rozendaal wordt nog steeds door extreme klimaatactivisten als een 'Luke Warmer' aangeduid: Rozendaal erkent klimaatverandering en met enige reserve de AGW-hypothese, echter is kritisch op de overdreven drastische, dwingende, ineffectieve en onzinnige klimaatmaatregelen waarmee ideologen en politieke activisten bij de politici in Nederland aan de deur kloppen en in wetten proberen te verankeren.

Daarom wordt Rozendaal in de brede journaal nog steeds als scepticus gedoodverfd, hetgeen ook de door hem zeer gewaardeerde internationaal sociaal-econoom Bjørn Lomborg, waarmee hij zich verwant voelt, nog steeds overkomt. Nuance blijkt vaak zoek, zo ook in de journalistiek, de politiek en in het klimaatwetenschappelijke 'debat', zo weet Rozendaal.

In de titel van het boek is de eerste uitspraak een verwijzing naar de vele aardse energiebronnen en natuurlijke klimaatfactoren en de tweede uitspraak is een verwijzing naar de opgewonden politici en ideologisch gedreven klimaatactivisten, die het overdreven en oververhitte politieke 'klimaat' in de wereld en in Nederland domineren.

De paragrafen hieronder in dit artikel volgen zoveel als mogelijk de volgorde van de hoofdstukken, analyses en conclusies zoals weergegeven door Simon Rozendaal in het boek.

Het wordt zo overdreven

De activistische inslag van de klimaatwetenschap is door het bestaan van het VN-IPCC bijna onvermijdelijk. Het VN-klimaatpanel is opgericht om de VN-lidstaten te waarschuwen voor de gevolgen van meer CO₂-uitstoot. Vanaf de oprichting in de periodieke 7-jarige rapporten namen activisten plaats in het kernteam als redacteurs met een politieke opdracht de ernst van CO₂-klimaatverandering daar waar mogelijk te overdrijven.

In de 150 jaar recente geschiedenis is de temperatuur op aarde met bijna een graad toegenomen, de CO₂ in de atmosfeer steeg in de laatste 300 jaar van 280 naar de huidige 420 ppm (*parts per million*).

Sinds 1870 draagt de industriële CO₂-uitstoot bij aan de opwarming, voor die tijd waren er slechts natuurlijke klimaatfactoren. De relatie tussen CO₂ en de opwarming van de aarde blijkt echter niet één-op-één.

Je kan omgekeerd concluderen uit het klimaatrapport, zo stelt Rozendaal, dat het VN-panel ervan uit gaat, dat de opwarming voor de helft niet door de mens wordt veroorzaakt, maar anderzijds is het niet onverstandig om het fossiele energieverbruik en haar CO₂-uitstoot wereldwijd te gaan verminderen.

De ene energiebron en fijnstof is de andere niet

Het VN-klimaatpanel berekent evenveel CO₂-uitstoot voor kernenergie als voor windturbine-energie. Groene stroom uit waterkracht heeft tweemaal zoveel CO₂-uitstoot, zonne-energie viermaal zoveel, olie en gas 35 maal zoveel, biomassa en steenkool 75 maal zoveel. De laatste 4 zijn ook verantwoordelijk voor hogere concentraties fijnstof.

Over fijnstof is de uitstoot ten opzichte van 1900 enorm gedaald, tegenwoordig zijn fijnstoffilters geplaatst op de allernieuwste schoorstenen van energiecentrales, fabrieken en auto-uitlaten.

Fijnstof is ook een natuurlijk fenomeen, zoals bijvoorbeeld in Mongolië waar de fijnstof 6 maal zo erg is als in London in 1900. In Nederland zal fijnstof blijven, bijvoorbeeld door extra bandenslijtage bij toenemende aantallen elektrische auto's, maar ook door de bouwsector, bij recycling, bij biomassa en afvalverwerking.

Van het gas af met meer biomassa

Er is een paradox in het besluit van het kabinet Rutte geheel van het aardgas af te stappen. Het leidt tot meer CO₂-uitstoot. Niet alleen is geheel 'van het gas af' vooralsnog onmogelijk, het is ook een schijnoplossing. Om van het aardgas af te gaan worden in hoog tempo nieuwe biomassa elektriciteitscentrales geïnstalleerd, omdat de wind- en zonne-energie uitrol over Nederland te langzaam voortschrijdt om de in wetten vastgelegde CO₂-reductiedoelstellingen te gaan halen.

Biomassa is een honderden duizenden jaren oude energiebron tot aan het topgebruik rond 1800, maar ook nog tot op heden, nu weer in toenemende mate. Er is onvoldoende snoeiafval aanvoer beschikbaar in Nederland voor zo'n biomassa-elektriciteitscentrale, en daar ligt het probleem.

Complete bossen in de USA en Oost-Europa worden tot snippers (pellets) vermalen en per bulkschip, vervolgens per trein en vrachtwagen naar de nog gedoogde nieuwste Nederlandse kolencentrales getransporteerd of verdwijnen in de biomassacentrales. Biomassa stoot 2 maal zoveel CO₂-uit als het aardgas uit Nederlandse bronnen of vanuit pijpleidingen met buitenlands aangevoerd aardgas.

*(Biomassa geldt als CO₂-neutraal in de boekhouding van de Green Deal in de Europese Unie, maar wordt door critici en ook milieuactivisten als verwerpelijke boekhoudfraude met CO₂-uitstoot betiteld. ** PS)*

Daarom heeft biomassa-energie afnemend draagvlak bij de bevolking, maar opmerkelijk, ook bij milieugroeperingen. De burgers en ook woningcorporaties staan niet te trappelen voor 'van het gas af', die voor een ombouw naar elektrisch-gas-hybride warmtepompen inclusief de benodigde isolatieverbeteringen per woning enige tienduizenden euro's gaat kosten.

*(De politici in Nederland hebben reeds ervaren, dat 'van het gas af' en 'biomassa-energie' niet-weldoordachte en impopulaire klimaat 'oplossingen' zijn geweest en een afnemend politiek draagvlak veroorzaken in de gewenste energietransitie. ** PS)*

De zware en chemische industrie geheel opnieuw ontwerpen

Aardgas en aardolie zijn DE huidige brandstoffen en grondstof bij vele chemische fabrieken en hun processen. Ombouwen van aardgas naar elektriciteit impliceert een complete re-design en ombouw van de energie-intensieve industrie in Nederland. Ook werkgelegenheid is in het geding bij deze kostbare ombouw of geheel vertrek om die reden uit Nederland van deze industrie.

De Universiteit Groningen analyseerde, dat de politiek de gewenste energietransitie 10 maal sneller dan mogelijk is en ze berekende, dat voor Dow-Chemie-Terneuzen voor haar vele tientallen chemische productiefabrieken bij het 'van het gas af' overstappen naar hernieuwbare energie er alleen al een 5-tal extra grote windturbineparken (type Gemini Link [hier](#)) op de Noordzee extra nodig zijn om van hun huidige fossiele energiebronnen af te kunnen stappen!

*(Dan zijn de grote energie gebruikende industrieën in Delfzijl, Botlek, IJmuiden, Geleen, Moerdijk, Eindhoven en nog een paar extra datacenters in de Nederlandse polders nog niet overgestapt naar hernieuwbaar! Ik denk dat de huidige politiek zich dat niet realiseert, dan wel bewust verzwijgt! ** PS)*

Waarom zonne- en windenergie altijd zullen tekortschieten

Windmolens en zonnecellen zijn geen bijster krachtige energiebronnen. De 'power density' is erg laag. Vele honderden windmolens verdwenen in de steden en polders snel toen zo'n 150 jaar geleden stoommachines op fossiele energie draaiend hun intrede deden.

De 'power density' of energiedichtheid van moderne windturbines en zonnecellen is nog steeds relatief laag en zullen laag blijven. Windturbines en zonnecellen generen in de toekomst door hun geringe energiedichtheid en daardoor wereldwijd vele miljoenen benodigde aantallen met schade aan flora, fauna, milieu, maatschappelijk welzijn en veroorzaken een depletie aan mineralen en zeldzame aardmetalen.

Industrieel Nederland is te klein voor hernieuwbare energie

Een industrieel land als Nederland haar oppervlakte is te klein om alle benodigde energie uit hernieuwbare bronnen te halen. Voor windenergie geldt de wet van Betz, waarbij bij de nieuwste windmolens slechts 46% van de wind kunnen benutten, tenminste als het waait. Er is in Nederland en bij haar buurlanden slechts 40% van het jaar voldoende wind voor windstroomproductie.

Ook de weersinvloeden bij onze buurlanden zijn vrijwel gelijkwaardig en windstilte strekt zich dan uit tot buiten onze grenzen. Er zullen voor de nieuwe wind- en zonneparken 5 tot 10 maal zoveel extra stroomkabels door de lucht of in de grond dienen te worden aangelegd in Nederland voor een dekkend computergestuurd zogenaamd 'smartnet' om onbalans en stroomstoringen te voorkomen.

*(Elektriciteit is slechts 30% van het totale energieverbruik wereldwijd. Hoe gaan zonne- en windenergie dat oplossen de komende 30 jaren? En in Nederland? ** PS)*

Duurzame vervuiling

Miljoenen toekomstig afgedankte zonnepanelen van glas met aluminium, zilver, lood, chroom, cadmium, plastics, gemixt afval door elkaar, moeilijk en daardoor kostbaar te scheiden. Een afgedankte zonnecellen afvalberg van 78 miljoen ton zal er in 2050 wereldwijd zijn (*volgens een modelberekening ** PS*). Nu al weten landen niet wat ze met deze huidige berg chemisch afval moeten doen.

Ook verouderde windturbineparken dragen bij aan de afvalberg door de afgedankte wieken gemaakt van meervoudige polymeren, waarbij recycling tot herbruikbare grondstof erg kostbaar is. Ze worden na afdanking nu bedekt met aarde als ophoging van terreinen, zoals in vele landen reeds het geval is.

Denemarken en Duitsland zijn het verst gevorderd in de hernieuwbare energietransitie, maar hebben nu voor de consumenten de duurste energietarieven van Europa. Duitsland compenseerde de sluiting van haar CO₂-loze kerncentrales met de met fijnstof vervuilende en hoog CO₂-uitstotende bruinkool-energiecentrales.

Socialiseren van de hernieuwbare extra kosten

Op de Noordzee moet ieder nieuw windturbinepark aangesloten worden op een 'stopcontact' of 'smart hub', elk met installatie- en aansluitkosten van zo'n 4 miljard. De kosten van de 'stopcontacten', het continue balanceren met fossiele gascentrales van wisselend hernieuwbare energie aanbod aan de wisselende niet synchrone vraag naar elektriciteit worden verrekend door de energieleveranciers aan de consument, waardoor nieuwe windturbineparken nu gelden als zogenaamd 'zonder rijks subsidie aan te kunnen'.

*(Dat doorbelasten van de installatie- en balanceringskosten door de energieleveranciers aan de consument wordt eufemistisch het 'socialiseren' van de energietransitie genoemd door Rozendaal. ** PS)*

Groene waterstof economie

Wisselvallige overcapaciteit met hernieuwbare direct geproduceerde stroom kan niet worden opgeslagen tot het nodig is. Oplossing, de tijdelijke overcapaciteit omzetten tot de energiedrager groene waterstof?

De groene waterstof uitrol uit hernieuwbare energie ligt op enorme achterstand in Nederland. De vele benodigde waterstoffabrieken moeten nog worden gebouwd ten behoeve van een ideologisch gedroomde 'waterstofeconomie'.

*(Bij waterstofproductie gaat 70% van de hernieuwbare energie in het productieproces verloren. Overheidscontracten met afname garantieclausules zijn inmiddels verleend voor de bouw van diverse waterstoffabrieken. ** PS)*

De natuurlijke grilligheid van het aanbod met zon- en windenergie en de pieken in het gebruik door industrie en huishoudens kan leiden tot een dagelijkse gevaarlijke onbalans van het hele stroomnet met toenemende risico's van stroomuitval. Dat risico van stroomuitval sterk neemt toe naarmate de fossiele back-up stroomproductie als directe terugval / opvang wordt afgeschaft.

*(Waterstof als brandstof is de komende decennia nog te weinig beschikbaar en ook hoogst onwaarschijnlijk om breed voor huisverwarming, industriewarmte (> 800 grC) of voor zwaar transport te worden toegepast. Als grondstof voor de industriële chemische processen ter vervanging van aardgas is een waterstof toepassing pas het eerst haalbaar in het komende decennium. ** PS)*

De andere oplossing: 'Energy farming'

Ook biobrandstoffen als ethanol en methanol uit suikerriet, -bieten, bonen of granen worden nu via 'energy farming' toegepast en als klimaatmaatregel als verdunning toegevoegd aan de hogere energiedichtheid van de fossiele brandstoffen in de E5 en E10 benzine, respectievelijk diesel.

**warmer aarde,
koeler hoofd**

Van 'energy farming' zijn ook negatieve sociale effecten gebleken op wereldschaal. Door het gebruik van schaarse landbouwgrond voor 'energy farming' staat wereldwijd goedkoop voedsel produceren onder druk. Door de hogere wereldvoedselprijzen wordt voedsel de lagere inkomens minder betaalbaar. Ook is er bij de productie van biobrandstoffen een hoog energieverbruik met navenant aanzienlijk meer CO₂-uitstoot.

Vliegtuigmotoren draaiend op biobrandstoffen gemaakt uit oude frituurolie is al geen nouveauté meer. De technologische ontwikkelingen zullen in de komende decennia nog enige sprongen vooruit moet maken voordat hernieuwbare elektrische aandrijvingen op grote schaal in de luchtvaart zijn te realiseren.

*('Voedsel in de tank stoppen!' Met een duurzaam meme wordt dit 'energy farming' genoemd, biomassa oogsten dus, het is enorme hoeveelheden zeldzame natuur slopen, of goedkope landbouwproductie wegdrukken. ** PS).*

Vergroening door CO₂-uitstoot

Niet alle extra CO₂-uitstoot heeft negatieve klimaateffecten. Kritische klimaatwetenschappers (vanuit NASA ** PS) spreken van CO₂-groeigas en vergroening voor de natuur, zo blijkt uit de 20% extra verdichting en vergroening van de aarde met bossen, die ook weer de zuurstoflengen van de wereld voor ons aardbewoners zijn.

*(Er zijn diverse IPCC-kritische klimaatwetenschappers die 1000 ppm CO₂ in de atmosfeer een meer natuurlijke groeibalans voor de aardse natuur achten. Nog immer uitbreidende toevoeging van 1000 ppm CO₂ als groeigas in de Nederlandse glastuinbouw is al vele jaren het bewijs van de positieve vergroening door extra CO₂-uitstoot. ** PS)*

CCS en CCU

In de toekomst wordt industriële CO₂-uitstoot via CCS (Carbon Capture and Storage) in lege zoutkoepels in Nederland opgeslagen. Een tussenoplossing, een niet ongevaarlijke, omdat bij lekkage CO₂ zwaarder is dan lucht en dan dodelijk is voor de in de omgeving wonende bewoners. Ook CCS moet dus verdwijnen uit de tijdelijke opslag van de milieuactivisten na het bereiken van zero-CO₂-uitstoot. CO₂ vervolgens laten ontsnappen of als grondstof van CCU?

CCU (Carbon Capture and Usage) is de meer recente 'oplossing' om uitgestoten CO₂ in o.a. betonproductie of in synthetische brandstoffen vast te leggen. Voor groeigas, CCS en CCU in Nederland is wel een nieuw separaat buizenstelsel met grote dichtheid voorwaardelijk en dat moet nog geheel aangelegd in de komende jaren.

*(SHELL heeft inmiddels een mega CCS-meerjarencontract van de Nederlandse overheid binnengesleept, en de milieubeweging is mordicus tegen de in hun ogen non-oplossing, hoewel de politiek weer verdeeld is over CCS als het de Hoogovens en / of werkgelegenheid betreft ** PS)*

De olifant in de kamer: kernenergie

CO₂-loze kernenergie! De anti-nucleaire insteek van AR5-rapport is schokkend en het weerspiegelt de ideologie en vingerafdruk van het activistische Greenpeace. Andere milieuactivisten zien inmiddels in, dat zonder kernenergie de doelstelling en realisatie van een energietransitie 'af van fossiele brandstoffen' dan bij voorbaat is gedoemd te mislukken. Mits de samenleving het wil kan het, en ook relatief snel en veilig, in zo'n 20 jaar. *(Kijk naar China! ** PS).*

Tsjernobyl deed de plannen voor nieuwe kerncentrales in de onderste lade verdwijnen, maar grote capaciteit kerncentrales hebben in de energiewetenschap een onmiskenbare grote toekomst vanwege hun 'energy density' en hun kleine oppervlakte beslag van slechts een vierkante kilometer per centrale.

*(De toekomst is aan nieuw ontworpen mobiele kernenergiecentrales met een capaciteit voor een industrieel complex, mega-cargoship of bewoning op een afgelegen locatie. Wereldwijd worden thans zo'n 100 nieuwe kerncentrales gebouwd en nog zo'n 200 gepland. Zie [hier](#). ** PS).*

Kernafval als nieuwe kerncentrale brandstof

Nadelen van kernafval worden zowel overdreven als de voordelen onderschat. Na veilig in glas (en in lood en beton **PS) te zijn ingepakt is het volume kernafval per jaar van een kerncentrale te plaatsen in uw garage. Kernafval en ook overtollige kernkoppen uit de

wapenwedloop kunnen worden opgebrand tot laag stralingsafval in de nieuwste typen *Molten Salt Reactors* (MSR) die anders op Thorium brandstof draaien.

Thorium is het meest voorkomende en voor de hand liggende grondstof voor een nieuwe generatie schone en lage straling kernenergiecentrales. R&D en subsidie is dan net zo nodig zoals ook de windenergie en zonne-energie in de energietransitie in Nederland al zo'n 30 jaar subsidie hebben ontvangen.

*(China bouwt nu reeds enige proefreactoren in ver gevorderde staat van voltooiing het type Thorium-MSR ** PS)*

warmer aarde,
koel hoofd

Consumeren als konijnen

De mythe van de overbevolking

Soumaya Majdoub

uitgeverij: ASP - reeks Klimaatessays

107 blz

2021

DS - Interview Soumaya Majdoub - 15 januari 2022

‘We zijn niet met te veel op deze aardbol, we consumeren te veel’

Nu de paus zelf het aloude debat over ‘meer of minder kinderen’ weer heeft aangewakkerd, weerklinkt vanuit de VUB een interessante stem. Demografe Soumaya Majdoub (38) maakt in haar klimaatessay *Consumeren als konijnen* brandhout van wat ze ‘de mythe van de overbevolking’ noemt. De kern van het klimaatprobleem is volgens Majdoub overconsumptie.

‘Vandaag migreren mensen niet, ze “overstromen”. Woorden zijn niet onschuldig’

Zo scherp Soumaya Majdoub uit de hoek komt in haar boek, zo bedachtzaam is ze in interviews en op het publieke forum. Ze weigert te discussiëren met mensen die hun buikgevoel invoeren als argument, houdt te allen tijde een batterij feiten en referenties bij de hand en wikt haar woorden zorgvuldig. Want woorden zijn van tel – dat zal de VUB-wetenschapster meermaals benadrukken. Haar onderzoek ligt op het snijvlak van demografie, politieke economie en geografie en dat blijkt een uiterst explosieve cocktail.

Na haar deelname aan de #Klimaatraad op Canvas in maart 2021 draaide de ombudsdienst van de VRT overuren, vertelt Majdoub. ‘Veel mensen waren verbaasd – de mythe van de overbevolking is echt ingebakken in het denken – maar er waren ook veel ad hominem reacties. Wat opviel, was dat er lacherig gedaan werd over mijn expertise. Mijn boek is een wetenschappelijk werk, hè. Ik verkondig geen “mening”, ik baseer me op onderzoek.’

Al decennialang horen en lezen we dat we met te veel zijn op deze aarde. Het is niet evident om aan te nemen dat het aantal mensen géén invloed heeft op de impact van de mens op de aarde.

‘De groei van de bevolking is maar verantwoordelijk voor minder dan een derde van de stijging van de consumptie, en dus van de impact op het klimaat en het verbruik van grondstoffen. Bovendien is bevolkingsgroei geen optelsom van mensen, een belang-rijk deel is het gevolg van de daling in sterfte en de toename van de levens-verwachting. Stellen we ons dan de vraag of het niet beter is om korter te leven en zo uit te sparen op de sociale zekerheid? Nee toch! Uiteraard, meer mensen op aarde bete-kent ook een stijgende vraag naar huisvesting en een impact op de ruimte en de natuur, maar de hoofdrede van de klimaat-verandering en de verloedering van de aarde is ons verbruik.’

‘Vandaag is 10 procent van de totale -wereldbevolking verantwoordelijk voor bijna- 40 procent van al het energieverbruik. Als we alleen kijken naar het luchttransport, dan is die top-10 goed voor 75 procent van het vliegverkeer. Kijken we naar de CO₂-uitstoot, dan is het zo dat de rijkste helft van de wereldbevolking liefst 86 procent van de globale CO₂-uitstoot veroorzaakt. De armste helft dus slechts 14 procent. Zelfs als er in de lage-inkomenslanden een paar miljard mensen zouden bijkomen, scheelt dat amper- in uitstoot. Toch worden die landen voortdurend met de vinger gewezen, omdat mensen er gemiddeld meer kinderen krijgen. We zouden beter in de spiegel kijken -, in plaats van te blijven schuilen achter mythes die vooral dienen om de eigen-verantwoordelijkheid te ontlopen.’

Kunnen we een groeiende wereldbevolking blijven voeden? Onderzoeker Jef Leroy van het

International Food Policy Research Institute in Washington DC, meent van niet.

‘Sinds men eind jaren 40 is begonnen met op wereldvlak data te verzamelen over voedselproductie, is die steeds met 1 procent meer gestegen dan de bevolking. Voedsel is er dus genoeg om iedereen te voeden. Als we dat willen, kan de productie ook omhoog. Wat is dan het probleem? Zijn we met te veel of is er een teveel? Experts zijn unaniem: met gemak kunnen we acht tot tien keer de huidige wereld-bevolking voeden. Daarvoor hebben we zelfs geen wetenschappelijke innovaties nodig, wel een herverdeling. Het is waar, we liggen niet op schema om de VN-doelstelling ‘Zero Hunger’ te halen tegen 2030, maar vandaag is een veel groter deel van de wereldbevolking beter gevoed dan sinds we data zijn beginnen te verzamelen.’

Ook huisvesting vormt volgens u geen probleem. Maar de aarde groeit toch niet mee?

(met klem) ‘Als we alle mensen, van baby tot hulpbehoevende, 100 vierkante meter geven om op te wonen, komen we toe met de Amerikaanse staat Texas.’

Er zijn bijna 8 miljard mensen, en Texas is net geen 700.000 vierkante kilometer groot ...

‘Ik verklaar me nader: als Texas dezelfde bevolkingsdichtheid had als New York, dan zouden alle mensen ter wereld binnen de staatsgrenzen passen. Natuurlijk niet zonder hoogbouw. Vrij compact maar wel geconnecteerd wonen is de beste manier om biodiversiteit en de natuur te ontzien.’

Ecofeminisme

In haar essay gaat Majdoub uitgebreid in op de link tussen overbevolking en armoede en vervolgens onveiligheid. ‘Die link hebben we te danken aan de Britse demograaf Thomas Malthus (1766-1834). Hij ging ervan uit dat de voedselproductie wereld-wijd lineair zou stijgen, terwijl de bevolking exponentieel zou stijgen. En dat zou zowel de maatschappij als de economie schaden. Vandaag kunnen we ons de bevolkingstoename alleen nog voorstellen als een bom, een bedreiging. Mensen migre-ren niet, ze “overstromen”. Ze komen niet in groep, maar in “zwermen of hordes”. Woorden zijn niet onschuldig.’

Daden zijn evenmin onschuldig: u verwijt de mens ‘deflection’. Leg eens uit?

‘Ik geef een voorbeeld: ontbossing. Zeker in Latijns-Amerika wordt de massale ontbossing geframed als een probleem van de kleine boer, die een te groot nageslacht heeft en daardoor meer land moet verbouwen. De impact op het milieu wordt toegeschreven aan het voortplantingsgedrag van de lokale bevolking, terwijl niet de bevolkingsgroei het probleem is maar wel het ontwikkelingsbeleid. Projectontwikkelaars, houtkappers en veeboeren spelen een grotere rol.’

New York City. Zoonar.com/Shane Maritch.com

‘Nog zoiets: de veeteelt en de landbouw is goed voor de helft van de wereldwijde uitstoot van ammoniak, dat in de urine van koeien zit. Eén van de meest voorkomende broeikasgassen ontstaat wanneer ammoniak in de bodem sijpelt. Dan eten we minder vlees, zou je denken. Nee hoor: wetenschappers bestuderen manieren om de veeteelt milieuvriendelijker te maken door koeien aan te leren wáár ze hun behoefte moeten doen. Het dier dat we opeten, moet zich aanpassen, niet de consument. Dat is *deflection*.’

De oplossing kan niet radicaal genoeg zijn?

‘We zijn te voorzichtig in het formuleren van oplossingen. Vandaag is ontgroeien de mantra. Alleen: we zijn bereid te ontgroeien zolang er niet geraakt wordt aan onze levensstandaard. Maar we moeten ons afvragen wát moet worden ontgroeid. Het antwoord luidt: goederen en diensten met een hoge energie intensiteit die alleen door de rijksten worden geconsumeerd aan een hoge frequentie. Auto’s, reizen, nice-to-have huishoudapparatuur, enzovoort.’

U pleit voor een paradigmashift: een nieuw ecofeminisme.

‘Het ecofeminisme stelt de bestaande machtsverhoudingen in vraag. Het huidige kapitalisme is geobsedeerd door groei, dat wordt ons met de paplepel ingegeven, maar achter de gemonetariseerde economie en de hiërarchie die daarbij hoort, zit een onzichtbare economie. Onzichtbaar, omdat ze onzichtbaar wordt gemaakt – denk aan onbetaald zorgwerk.’

‘Klimaatverandering en overconsumptie zijn het gevolg van masculiene ideologieën. De oplossing zullen we dus niet vinden in een mannelijke, technowetenschappelijke benadering’ Soumaya Majdoub Demografe

‘We moeten naar een grote herverdeling, rechte trekken wat al decennialang scheefgetrokken is en streven naar ecologische-, sociale- en genderrechtvaardigheid. Dat is geen zaak van politici alleen, maar ook van academici, middenveld en burgers. Het ecologische activisme – ik ben niet vies van dat woord – heeft wetenschap nodig en vice versa.’

Waarom moet die systeemshift precies vanuit het (eco)feminisme vertrekken?

‘Klimaatverandering en overconsumptie zijn het gevolg van masculiene ideologieën. De oplossing zullen we niet vinden in een mannelijke, technowetenschappelijke benadering. Wereldwijd wordt 65 procent van al het werk verricht door vrouwen. Voor 10 procent van de lonen. In de lage-lonenlanden wordt 60 tot 80 procent van al het geconsumeerde voedsel geproduceerd door vrouwen. Het ecofeminisme impliceert een gedekoloniseerde benadering.’

Horen daar ook herstelbetalingen bij?

‘Zeker! Dat is een voorwaarde als we de machtsverhoudingen willen corrigeren. De rijke landen moeten een échte prijs – dus met terugwerkende kracht – betalen aan de landen waar ze zo lang grondstoffen en hulpmiddelen hebben geroofd. Eerst moet er een *level playing field* zijn.’

Is er – al dan niet onder invloed van de corona-crisis – een draagvlak voor die visie?

‘Wel, in België zijn we daar spijtig genoeg niet luid genoeg mee bezig. Er zijn wel alternatieve modellen, bijvoorbeeld de donut-economie die in Brussel als leidraad dient voor de relance. En ‘circulair’ is een modewoord geworden. Maar ik mis echte macro-economische denkers. Zelfs aan de universiteiten hebben we geen aparte faculteit macro-economie. De grote namen op dit domein komen vooral uit het Verenigd Koninkrijk, Spanje en Frankrijk.’

Tot slot, koos u de titel? Konijnen consumeren matig: ze eten alleen plantaardig voedsel en slechts twee keer per dag.

(lacht) ‘Ik heb de titel niet gekozen. Het is uiteraard een verwijzing naar de volkse uitdrukking ‘kweken als konijnen’, die vaak denigrerend gebruikt wordt in eenzelfde zin met lage-inkomenslanden of migranten. Iemand vroeg me of het ook verwees naar de *Panorama*-reportage uit 1988 in de Antwerpse Seefhoek, waar de toenmalige BRT bewoners aan het woord liet die zich racistisch uitlieten over de nieuwkomers die ‘kweken als konijnen’. Ik had er zelf niet aan gedacht, maar het vat het probleem wel. Die mythe is blijven leven in het discours van onder meer Vlaams-Belang. Dat is enorm schadelijk.’

consumeren als
konijnen

Stephen
Emmott

TIEN MILJARD

Kan de aarde de
mensheid nog aan?

atlas contact

Tien miljard

Kan de aarde de mensheid nog aan
Stephen Emmott

uitgeverij: Atlas Contact
204 blz
2013

<https://lezersvanstavast.blogspot.com/2013/09/stephen-emmott.html>

Korte beschrijving

In dit handzame boek wordt een inktzwart beeld geschetst van de huidige staat van de aarde en de mensheid. Die huidige staat typeert de auteur als een crisis, een crisis die de mensheid zelf heeft veroorzaakt. Tevens stelt de auteur een doemscenario voor ogen in het geval de mensheid niet verandert en verder gaat met de ongebreidelde groei van de wereldbevolking met alle gevolgen van dien op het gebied van water-, voedsel- en energievoorziening, milieu en klimaat. De boodschap spat letterlijk van elke pagina: wijzelf zijn het probleem, als we niets

doen, gaat het mis, goed mis, en zal de aarde de mensheid niet meer aankunnen. We moeten veranderen, doorgaan op deze manier heeft geen zin, nee: is catastrofaal. Bevat diverse grafieken en foto's, geheel in zwart-wit; het boek sluit – waarschijnlijk niet toevallig – af met een aantal grijze en zwarte pagina's. Vlot geschreven voor een breed publiek, informerend, fascinerend, beangstigend, provocerend. Pocketuitgave; normale druk.

Enkele citaten uit een recensie

Heeft het zin om in het klimaatdebat de nuance te blijven zoeken? De vraag bekruipt me bij het lezen van Tien miljard van de Britse computer- wetenschapper Stephen Emmott. Hij is verbonden aan Microsoft Research maar schreef dit boekje op persoonlijke titel.

De wereld, is zijn eendimensionale stelling, gaat naar de verdommenis door overbevolking (10-tot 28 miljard mensen over een eeuw), grondstoffentekorten, watergebrek en een totaal ontsprekend klimaat (2-7 graden opwarming).

De aarde, houdt Emmott de lezer in korte statements voor, kan zoveel mensen domweg niet aan, alle grenzen zijn nu al overschreden en eigenlijk weten we helemaal niet wat we moeten doen. Git- en gitzwart is het scenario dat hij schetst en dat op pagina 196 eindigt met een ongewoon rechtstreekse vaststelling: 'Volgens mij zijn wij de lul.'

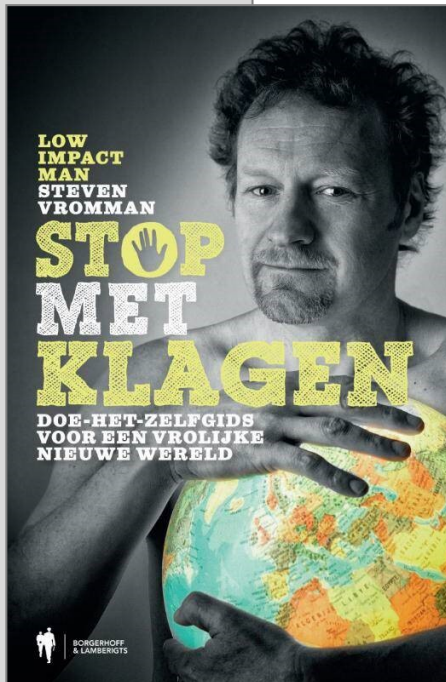
() Extreem, zeker. En bepaald ongewoon is, dat Emmott in feite de moed opgeeft. Misschien moeten we een geweer kopen, is zijn suggestie, en afwachten tot we elkaar te lijf beginnen te gaan. Ongepast en in feite onacceptabel, natuurlijk. Wel iets om in onze leunstoel eerst serieus over na te denken. Wat als het echt te laat blijkt? (VK, zaterdag 21 september 2013)

Fragment uit Waar staan we dan eigenlijk?

Laten we er eens als volgt naar kijken. Als we er morgen achter zouden komen dat er een asteroïde rechtstreeks op de aarde af kwam en - aangezien natuurkunde een vrij eenvoudige wetenschap is - we zouden kunnen berekenen dat zij de aarde op 3 juni 2072 zou raken, en we ook zouden weten dat de inslag ervan 70 procent van al het leven op aarde zou verwoesten, zou de hele planeet tot buitengewone actie worden aangespoord door overheden van over de hele wereld.

Iedere wetenschapper en deskundige, elke universiteit en elk bedrijf zouden worden ingezet: de ene helft om een manier te vinden om de asteroïde te stoppen, de andere helft om een manier te vinden waarop onze soort kan overleven en aan wederopbouw zou kunnen beginnen als de eerste operatie zou mislukken.

We zitten nu bijna in precies dezelfde situatie, alleen is er geen precieze datum en geen asteroïde. Wij zijn het probleem. (pagina 191)

Stop met klagen

Doe-het-zelfgids voor een vrolijke nieuwe wereld

Steven Vromman

uitgeverij: Borgerhoff & Lamberigts

190 blz

2015

Enkele jaren geleden verbaasde Steven Vromman door in een televisiereeks op Canvas zijn ecologische voetafdruk tot een absoluut minimum te beperken. Low Impact Man was geboren! Sindsdien wordt Vromman overal in Vlaanderen gevraagd om te getuigen over zijn groene engagement.

De auteur ziet anno 2015 helaas nog steeds veel 'slecht nieuws' om zich heen: opwarming van de aarde, energieschaarste, verlies aan biodiversiteit, de crisis in ons hoofd en in de samenleving.

Maar Low Impact Man wil niet meer klagen, zeuren en analyseren. Tijd om er, mét de glimlach, wat aan te doen! Dit boek biedt milieuvriendelijke recepten voor activisten en wereldverbeteraars, voor dromers en doeners, voor twijfelaars en sceptici.

Het klimaat verandert

Wat kan je zelf doen?

Steven Vromman

uitgeverij: Wablief / Manteau

76 blz

2011

Wie weinig nodig heeft, die is echt rijk.'

Dat zei een Chinese filosoof.

Dit boek vertelt het verhaal van Steven Vromman.

Hij probeert goed te leven én toch ook zorg te dragen voor het milieu.

Want de aarde warmt op en dat is geen goed nieuws voor onze planeet!

Er is maar één planeet.

En jij bent er te gast, samen met 7 miljard andere mensen.

Dat zijn erg veel mensen die allemaal goed willen leven.

In dit boek lees je hoe de aarde daarvan opwarmt. En hoe erg de gevolgen zijn.

Gelukkig geeft Vromman ook makkelijke tips om te zorgen voor de planeet.

Je spaart er geld mee uit bovendien.

Een boek voor wie om het milieu geeft.

https://www.wablief.be › sites › default › files › 2019-09 › les_klimaat_1.pdf

Lees een stukje

Water van de kraan is heel goed om te drinken.

Het is ook 500 keer goedkoper dan water uit flessen!

Op sommige plaatsen is water uit de kraan iets minder lekker.

Dat komt bijvoorbeeld omdat er veel kalk in zit.

Je maakt het water weer lekker door er een schijfje citroen in te leggen.

De toekomst is groen

Warm, plat en vol

orig. titel: Hot Flat And Crowded

Thomas L. Friedman

vertaling: N. Groen

uitgeverij: Nieuw Amsterdam

496 blz

2008

Thomas L. Friedmans wereldwijde bestseller *De aarde is plat* heeft miljoenen lezers op een nieuwe manier naar de globalisering laten kijken. Met *De toekomst is groen* biedt Friedman een frisse en prikkelende kijk op de klimaatsverandering en de toenemende concurrentie om energie. Beide kunnen onze wereld vergiftigen, Is we niet snel en collectief ingrijpen. 'De toekomst is groen', verkondig Friedman en hij stelt een nieuwe strategie voor om de problemen op onze steeds warmere, steeds plattere en steeds vollere wereld het hoofd te kunnen bieden. De strategie die Friedman voor ogen staat hebben we niet alleen nodig om te voorkomen dat de planeet oververhit raakt, maar ook om het Westen in het komende tijdperk - de energie- en klimaat eeuw - gezonder, rijker, innovatiever, productiever en veiliger te maken.

Friedman betoogt dat er diverse doorbraken in de sfeer van de schone technologie nodig zijn, en hoe deze doorbraken tot een groene energie- en technologierevolutie zouden kunnen leiden. Hij laat zien waarom het noodzakelijk is dat Amerika in deze revolutie het voortouw neemt. *De toekomst is groen* is een klassieke Friedman: onverschrokken, vlijmscherp, toekomstgericht en boordevol gezond verstand over de wereld waarin we momenteel leven.

Het is allemaal de schuld van de Chinezen!

en andere dooddoeners over het klimaat
Tine Hens

uitgeverij: EPO

248 blz

2021

Van 'We kunnen er toch niets meer aan doen' en 'Wij zijn te klein om het verschil te maken' tot 'Het klimaat is altijd veranderd!' en 'We gaan toch niet terug naar de middeleeuwen?' Wie al eens in een **discussie over het klimaat** verzeilt, voelt de **dooddoeners** vaak al van kilometers ver aankomen. Origineel zijn ze zelden. Eigenlijk komen ze altijd op hetzelfde neer: maak je geen zorgen, doe zo weinig mogelijk of laat anderen het probleem oplossen. Ze zaaien vooral onmacht, twijfel en verwarring. Want ook al rammelen de redeneringen vaak even luid als ze gedeclameerd worden, ze gaan er vaak beter in dan de

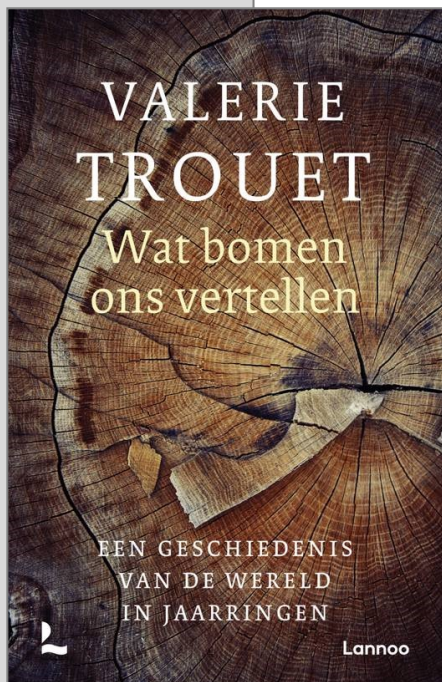
vervelende feiten. En overtuig maar eens de luide nonkel die beweert dat zijn planten net 'heel content' zijn met meer CO2 en dat niet het klimaat maar de overbevolking het probleem is. In dit even speelse als ernstige boek gaat Tine Hens, door haar lezingen goed bekend met een terugkerend type interventies uit de zaal, de uitdaging aan. Vertrekkend van tien dooddoeners klopt ze aan bij allerhande **klimaatwetenschappers**. Een zelfhulpboek bij klimaatverwarring.

Met illustraties van Bart Schoofs

Ook beschikbaar als e-book via Standaard Boekhandel

Podcast

Op 19 april 2021 was Tine Hens te gast in *Buiten het Boekje*, de podcast van de Bib Leuven. Te herbeluisteren via [Spotify](#) - [SoundCloud](#) - [Apple Podcasts](#)

Wat bomen ons vertellen

Een geschiedenis van de wereld in jaarringen

orig. Tree Story - A History of the World written in Rings

Valerie Trouet

uitgeverij: Lannoo

556 blz

2020

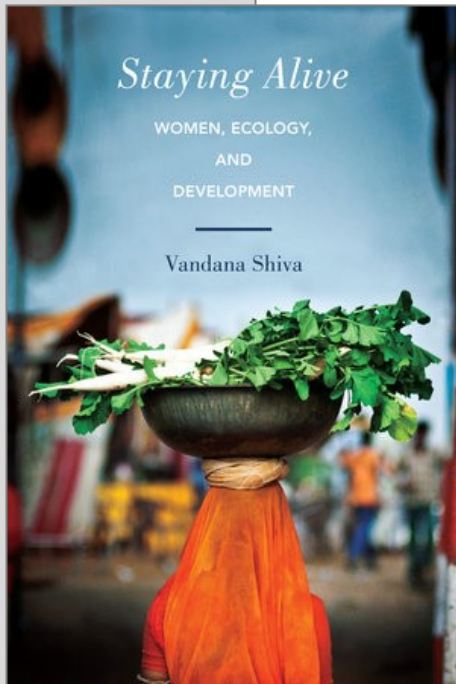
Als je wilt weten hoe oud een boom is, moet je zijn ringen tellen. Maar die jaarringen kunnen je veel meer vertellen dan dat. Dendrochronologie, de wetenschappelijke studie van jaarringen, levert een niet te onderschatten bijdrage aan ons begrip van de klimaatgeschiedenis van de aarde, de invloed ervan op de menselijke beschavingen in de afgelopen tweeduizend jaar en de complexe interactie tussen mens en natuur.

In dit meeslepende boek neemt topwetenschapper Valerie Trouet je mee op een reis rond de aarde, van haar lab in Arizona tot afgelegen dorpen in Afrika en radioactieve bossen in Rusland. Aan de hand van verrassende verhalen - zoals hoe zonnevlekken piraten beïnvloeden, het geheim achter het imperium van Dzjengis Khan, het verband tussen de Egyptische farao's en vulkanen, ja zelfs de rol van olijven in de val van het Romeinse Rijk - laat ze zien hoe de studie van bomen ons ontzettend veel kan leren over de mens, zijn geschiedenis en zijn toekomst.

'Ik ben een dendroklimatoloog. Aan de hand van jaarringen bestudeer ik het klimaat uit het verleden en de invloed ervan op ecosystemen en samenlevingen. In dit boek wil ik ook de verhalen van mijn collega-dendrochronologen meenemen en tonen hoe de dendrochronologie zich vanuit haar nederige begin heeft ontwikkeld tot een van de belangrijkste instrumenten om de complexe interacties tussen bossen, mensen en het klimaat te bestuderen. De rode draad in dit boek is de geschiedenis van houtgebruik en ontbossing, die dendrochronologen in staat heeft gesteld het verleden te bestuderen en een bijdrage te leveren aan de leefbaarheid van onze planeet in de toekomst.

De reis verloopt via allerlei omwegen en zit vol verrassingen. Ik spreek over houtcellen die kleiner zijn dan de diameter van een mensenhaar en over straalstromen die op dezelfde hoogte als vliegtuigen over het hele noordelijk halfrond razen. Ik verbind die twee met elkaar door middel van verhalen over piraten, marsmannetjes, samoeraikrijgers en Dzjengis Khan. Kortom: ik vertel jaarringverhalen die mij fascineren. Waarom? Omdat ik denk dat er behoefte aan is in het huidige klimaat van wantrouwen en onverschilligheid jegens wetenschappelijke ontwikkelingen. Ik hoop dat u in het beste geval een kleine tinteling van opwindning voelt wanneer u iets nieuws opsteekt uit dit boek. Het is dezelfde tinteling die ons wetenschappers prikkelt om door te gaan met ons werk.'

Winnaar Jan Wolkers Prijs 2020 voor het beste Nederlandstalige natuurboek

Staying Alive

Women, Ecology, and Development

Vandana Shiva

uitgeverij: North Atlantic Books

264 blz

2016

"Staying Alive: Women, Ecology, and Development" written by Vandana Shiva, encompasses the understanding of 'eco-feminism' and talks about how, for a long time, male-stream knowledge has discredited and overlooked underlying feminist interpretations of existing models of 'development'. This book plays an important role in providing an insight on the overlooked consequences of development and its relationship with ecology.

In this book, the author articulated how the experiences of rural women embedded in nature are impacted by the constant 'desire' for

'development'. She addressed that, following colonisation, the discourse which has dominated the 'model of progress' is of 'development'. She identified such a western model, as 'patriarchy's vision' of exploitation and subordination. The process of colonisation has impacted the rights of locals living in forest and led to their displacement.

The author throws light upon various dichotomies which has often raised questions in our minds as development practitioners. She elaborates upon how the dichotomy of productivity and un-productivity have been identified in association with changes in society. She further talks about how they have been perceived through the lens of gender. She emphasised on how the technocratic approach of change has eventually contributed to 'mal-development' which is synonymous with women's underdevelopment and environmental degradation.

In *Staying Alive: Women, Ecology, and Development*, the author also dealt with the 'nature vs culture' debate (Ortner 1974). She addressed on how in the name of development, the control of nature (femininity) by the culture (masculinity) has been justified, which thereby affects other social patterns and relationships including human beings and ecology. Shiva has strictly criticised the reductionist approach of development which has resulted in centralisation of control in the hands of patriarchy. She has detailed the hypocrisy of modern science and identified it as a *project of patriarchy*.

The apolitical approach of modern science in real sense is characterised by polarised and discriminatory practices, and contributed to the undermining of broader political consensus. She highlighted on the importance of radical shift required for the recovery of feminine principles. In this regard, it is important to highlight one of the important arguments put forward by Shiva—the feminine principles of '*Prakriti*'. Her argument asserts that even though we have viewed the shift from tradition to modernity as a shift from superstition to rationality, but in reality it has degraded the various processes adopted by women for '*the production and preservation of sustenance*' (Shiva 1988) of ecology. The relationship between '*Shakti*' and '*Prakriti*' has resulted into manifestations of various socio-political and ecological movements.

In *Staying Alive: Women, Ecology, and Development*, the author elaborated on various roles taken up by women in sustaining the ecology which has constantly been overlooked by male-stream understanding of various disciplines. The technocratic approach of modern science and the research conducted in this field are facilitating such discrimination. The debate around tradition and modernity where the discourse of development has prioritised latter, has led to the degradation of indigenous form of values and knowledge which played an important role in sustaining the relationship between ecology and mankind for a prolonged period.

Also read: [We Can't Talk About The Environment Without Talking About Indigenous People's Rights](#)

She argued that, forest as a sphere was formerly managed by women. But the colonisation has resulted in 'forest denudation' (Shiva 1988). She argued how colonization by reducing the identity of forest to commercial economy has paved the way for the displacement of local rights, local needs and local knowledge. Forest has been an important medium for providing, critical inputs of food and livelihood. In this regard, it is thereby important to highlight various social movements headed by women as they have been the most affected and marginalised community.

She has identified this new industrialist materialist standpoint of forestry as '*reductionist masculinist forestry*' (Shiva 1998). Shiva emphasises upon the importance of these movements, as she identifies them as an important medium for recovering ecological principles and also for the implementation of various policies that would eventually help to get over this tragedy. She also insists that the ethno-botanical work amongst the tribes can be identified as their accessibility to indigenous and traditional forms of knowledge but these are left unnoticed. Shiva has also provided examples in her book to reach such a conclusion. It is important to highlight how beautifully she has managed to throw light upon the major ecological catastrophe we have been witnessing and how, as a result of unequal distribution of resources, certain communities are marginalised.

She believes that the sustainable mode of food production in the forest are facilitated by women. But their knowledge has been completely overlooked with the emergence of commercial forestry. On the one hand, they are alienated from their indigenous source of knowledge, livelihood and resources and on the other hand, the resources of the forest eco-system have been diminished into commodity and cash relations and thereby destructing the integrity of forest eco-system.

Criticisms And Conclusion

However, the book has received criticisms in a certain sense. Though many have addressed the radical nature of eco-feminism highlighted in the book, it is important to understand that it was for a long time that feminist interpretations have been overlooked in our understanding of politics of ecology. This book has played an important role in starting a conversation around biases of development discourse, modern science and gender discrimination and their consequences. But it is also important to highlight, how this book has universalised the experience of rural and tribal women in third world countries.

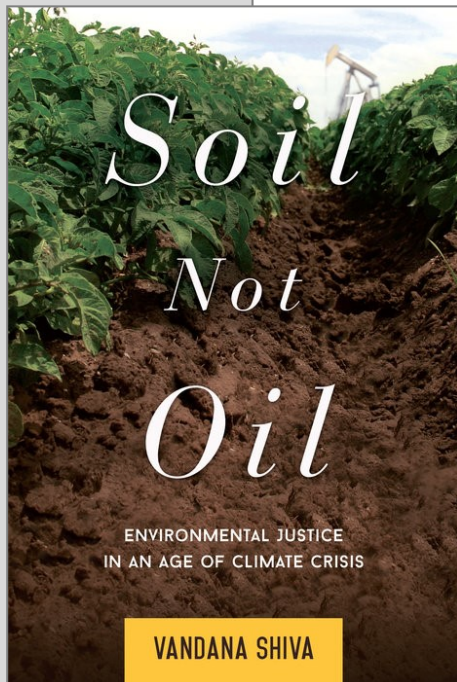
Three major criticisms put forward by Bina Agarwal also comprises the understanding of how *Staying Alive: Women, Ecology, and Development*, failed to take into consideration the intersectionality of caste, class, religion, race, ecological zone and other socio-political positions. It is also important to argue, that though this book tried to look into the destructive consequences of development and modern science but it did not elaborate largely upon what were the conditions prior to this era. As argued by Agarwal, Shiva misses out the very local forces of power and property relations that also contributed in the domination, subordination and marginalisation of rural women embedded in nature (Agarwal 1998).

It is also important to address the criticism of how her idea of social relationship between feminine principles and nature relates to the discourse of Hinduism. The repetition of various points in *Staying Alive: Women, Ecology, and Development* has also developed a sense of monotony. In spite of these criticisms, it is significant to address how this book plays an important role to develop an understanding around how the material realities play an important role in administrating the social relationship between ecology and women.

Also read: [Greenwashing: When Brands Pretend To Care About The Environment](#)

References

1. *The Gender and Environment Debate: Lessons from India* by Bina Agarwal
2. *Is Female to male Nature is to Culture?* by Sherry Ortner
3. [Lethal Statistics](#) by DiPerna Paula

Soil not Oil

Environmental justice in an age of climate crises

Vandana Shiva

uitgeverij: North Atlantic Books

160 blz

2015

<https://indiancountrytoday.com/archive/soil-not-oil-by-vandana-shiva>

Reading “[Soil not Oil](#)” is hard work. In seeking justice in today’s desperate world of peak oil, global warming and food riots, Vandana Shiva rages at globalization and mega corporations and champions the poor. But this book does not flow gently along and draw you in with beautiful prose or clear, compelling logic. Instead the message is delivered largely as a rant, a diatribe relying on repetition and emotional generalities. Many will push this book aside long before it’s

finished. Pity, for her message is one that touches the heart.

Shiva brings imposing credentials and has been hailed as one of the world’s most prominent radical scientists. An internationally recognized environmental thinker and activist, she has devoted her life to fighting for the ordinary people of India. Born in 1952, she earned a Ph.D. in the philosophy of physics and fights against globalization and for women’s rights.

The basic message in “Soil not Oil” is that globalization and big corporations are ruining agriculture and creating poverty by imposing immense farms on the world that rely on pesticides, machines that guzzle oil and monoculture crops. Shiva argues that we should revert to small, organic farms that grow diverse crops and use human and animal power. The benefits are many: jobs, healthy and plentiful food, preserving the soil rather than depleting it and kicking our addiction to fossil fuels. Best of all, this helps the poor of the world.

But it goes further. Shiva sees soil as a metaphor for a decentralized and deep democracy. Soil teaches us how to be earth citizens and embodies “a culture of non-violence. ... of permanence. ... of dignity in work.” In contrast, the age of oil has brought “a rule of capital, of centralized control and coercive government, of pollution and non-sustainability, of injustice and inequality, of violence and war.”

She is fighting against the greed of big corporations and for the rights and dignity of the poor. One billion people live in poverty, and the first of the [United Nations Millennium Development Goals](#) is to eradicate extreme poverty and hunger. This book definitely addresses a critical issue.

The subtitle, “Environmental Justice in a Time of Climate Crisis,” suggests that Shiva presents solutions to solving the planet’s biggest environmental headache, global warming. Although a long chapter describes the problems caused by climate change and hurls invective at the use of carbon trading, she does not provide global solutions.

Shiva’s ideas relate primarily to agriculture and rural areas, especially in third-world nations. Instead of tractors and combines, for example, she advocates using bullocks, horses and even elephants. These ideas may be applicable in rural India, but her proposals contain a serious oversight: They are not relevant to the large and growing segment of humanity living in high-density cities.

The biggest omission in Shiva’s arguments, however, is that she completely ignores human population. Yes, egacorporations are too big and their power needs to be curtailed and made socially responsible. But the growing number of humans, and their appetites, has also been a primary driver of the Green Revolution, which is now looking bedraggled with its pesticides, reliance on oil and soil depletion. The world needs food, lots of it, and the amount we need increases every year. Population cannot be ignored in seeking solutions to the world’s ailments.

Nuclear power plays no role in Shiva's future. In justifying this, she mentions the health problems related to uranium mining on Navajo lands and that the Navajo banned mining on their reservation in 2005.

Shiva describes Navdanya, an organic farming movement she started in India, and how much better it performs than mega-farming. She makes a strong case, saying, "We do not need to end up in food dictatorship and food slavery." Instead, she argues that biodiverse organic, small, local farming can bring food freedom, end farmers' suicides and even mitigate global warming. She describes drought and saline-resistant rice varieties and how yields of diverse crops are higher than monocultures.

The book ends with an appeal to unleash our inner energies and transition to a post-fossil-fuel economy. Shiva urges us to reinvent democracy and use Shakti, the creative energy of a self-organizing universe. Shiva's book describes a tempting Utopia. I hope her readers – those who can slog through it – will take a step in that direction.

soil not oil

ECOFEMINISM
MARIA MIES
AND VANDANA
SHIVA
WITH A FOREWORD BY
ARIEL SALLEH

Modern science is projected as a universal, value-free system of knowledge, which by the logic of its method claims to arrive at objective conclusions about life, the universe and almost everything. This dominant stream of modern science, the reductionist or mechanical paradigm, is a specific projection of Western man that originated during the fifteenth and seventeenth centuries as the much acclaimed Scientific Revolution ...

05

critique
influence
change

Ecofeminism

Maria Mies and Vandana Shiva

uitgeverij: Bloomsbury Academic
360 blz
2014

This groundbreaking work remains as relevant today as when it was first published. Two of Zed's best-known authors argue that ecological destruction and industrial catastrophes constitute a direct threat to everyday life, the maintenance of which has been made the particular responsibility of women. In both industrialized societies and the developing countries, the new wars the world is experiencing, violent ethnic chauvinisms and the malfunctioning of the economy also pose urgent questions for ecofeminists. Is there a relationship between patriarchal oppression and the destruction of nature in the name of profit and progress? How can women counter the violence inherent in these processes? Should they look to a link between the women's movement and other social movements?

Maria Mies and Vandana Shiva offer a thought-provoking analysis of these and many other issues from a unique North-South perspective. They critique prevailing economic theories, conventional concepts of women's emancipation, the myth of 'catching up' development, the philosophical foundations of modern science and technology, and the omission of ethics when discussing so many questions, including advances in reproductive technology and biotechnology.

In constructing their own ecofeminist epistemology and methodology, these two internationally respected feminist environmental activists look to the potential of movements advocating consumer liberation and subsistence production, sustainability and regeneration, and they argue for an acceptance of limits and reciprocity and a rejection of exploitation, the endless commoditization of needs, and violence.

Hoe je stopt met plastic

De wereld veranderen begint met één plastic flesje

Will McCallum

uitgeverij: Meulenhoff Boekeriej NV

224 blz

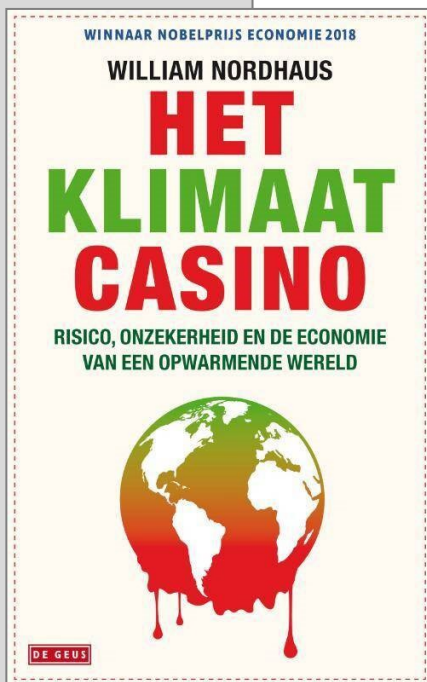
2019

Hoe kun je leven zonder al dat plastic? Handige adviezen voor iedereen die zelf wel iets zou willen doen, maar niet weet waar te beginnen. Als we zo doorgaan, is het in 2050 misschien wel zo dat er – qua gewicht – meer plastic in de zee drijft dan dat er vissen in de zee zwemmen. Plastic is hét probleem van onze tijd en dit boek helpt je op weg om zelf een verschil te maken, plastic flesje voor plastic flesje. Je krijgt laagdrempelige tips voor elke kamer in je huis, voor onderweg en

op je werk. Wat zijn de dingen die jij kunt doen? Van een herbruikbare koffiebeker tijdens je dagelijkse treinreis tot hoe je een verjaardagsfeestje organiseert zonder plastic. In *Hoe je stopt met plastic* laat Will McCallum zien hoe het ervoor staat met plastic, maar vooral hoe deze strijd begint bij individuen die beslissen dat het tijd is om actie te ondernemen. Te beginnen bij plastic dat je maar één keer gebruikt en daarna weggooit. Het was nog nooit zo gemakkelijk én nodig om die eerste stap te zetten. Ga ervoor!

‘Als Head of Oceans bij Greenpeace is Will campagnevoerder in de voorhoede van de wereldwijde antiplasticbeweging. Dit actuele boek legt niet alleen uit hoe we in deze puin-hoop terecht zijn gekomen, maar biedt vooral een optimistische en proactieve benadering van hoe we er weer uit kunnen komen.’ Richard Walker, directeur van Iceland

‘De verantwoordelijkheid rust op ons allemaal.’ David Attenborough

Het Klimaat-Casino

Risico, onzekerheid en de economie van een opwarmende wereld

William Nordhaus

vertaling: Huub Stegeman

uitgeverij: De Geus

444 blz

2020

De opwarming van de aarde is een enorme bedreiging voor de mens en de natuurlijke systemen op aarde. Voor William Nordhaus is het duidelijk: wereldwijde economische groei zorgt voor gevaarlijke veranderingen in het klimaat. De seinen staan op rood.

Nordhaus schrijft over wetenschap, economie en politiek, en over de benodigde stappen om de opwarming van de aarde te stoppen. Hij begint bij ons persoonlijke energiegebruik en eindigt bij samenlevingen die belasting heffen, reguleringen instellen en subsidies verstrekken om de CO₂-uitstoot af te remmen. Deze nuchtere en realistische kijk leverde Nordhaus de Nobelprijs voor Economie op.

* * *

<https://www.nrc.nl/nieuws/2021/04/15/zon-en-wind-moeten-ons-redden-a4039986>

Waarom zou je nu nog een vertaling publiceren van een boek uit 2013 over klimaatbeleid? In 2013 was het Kyoto-protocol met internationale afspraken over klimaat over zijn houdbaarheidsdatum heen. Het Klimaatakkoord van Parijs stond nog niet eens in de steigers. Geen land durfde grote stappen te zetten naar een ambitieus klimaatplan – eerst maar eens afwachten wat andere landen doen.

De Amerikaanse econoom William Nordhaus schreef daarom in zijn boek *Het klimaatcasino – risico, onzekerheid en de economie van een opwarmende wereld* dat er 'nog geen doeltreffende internationale verdragen voor de beperking van de uitstoot van CO₂ en andere broeikasgassen' zijn. 'Als we zo doorgaan als op dit moment, vrijwel zonder enig beleid [...] zal de aarde verder gaan op het gevaarlijke pad van ongeremde opwarming'.

Hoewel er sinds 2015, toen wereldleiders zichzelf in Parijs verbaasden met een ambitieus klimaatplan, veel is veranderd, is het toch nuttig dat dit boek nu ook in het Nederlands beschikbaar is. Nordhaus, hoogleraar aan de universiteit van Yale, ontving in 2018 de Nobelprijs voor Economie en hij is een van de weinigen die nu al decennialang hameren op het belang van een economische theorie voor klimaatverandering. *Het klimaatcasino*, helder geschreven voor een groot publiek, biedt aanknopingspunten voor een stevige discussie over het belang van een CO₂-prijs, de zin van subsidies en huidige kosten in vergelijking tot toekomstige baten van klimaatbeleid.

Klimaatarmageddon

Nordhaus' boek staat vol nuttige kanttekeningen. Zo wijst hij op het optimisme in internationale afspraken. Ze gaan uit van 100 procent deelname van alle landen, die vervolgens allemaal een 100 procent efficiënt beleid voeren. De praktijk is natuurlijk anders. Landen laten het afweten, beleid komt te laat (en soms te vroeg) voor optimaal resultaat, plannen verzanden in goede bedoelingen. 'Het gebruik van inefficiënte regelgeving of benaderingen leidt tot een verdubbeling van de kosten', schrijft Nordhaus. Het zijn inzichten die iedere politicus zich zou moeten aantrekken.

Anders ligt het bij de uitgangspunten van zijn theorie. Nordhaus is niet onomstreden. Zo schrijft hij dat klimaatbeleid het beste gericht kan zijn 'op een beperking van de temperatuurstijging tot een bereik van 2 of 3°C boven het niveau van voor de industrialisatie'. Maar in Parijs is afgesproken dat

de twee graden niet mogen worden overschreden, en dat we daar liever nog een halve graad onder blijven. Nordhaus weet dat zijn doelstelling mager is. Hij voorspelt dat degenen 'die denken te weten dat de wereld op weg is naar een klimaatarmageddon' zijn boek wellicht zullen verwerpen.

De keerzijde is dat Nordhaus met zijn nuchtere toon juist ook klimaatrelativisten over de streep kan trekken. Hij legt overtuigend uit dat de opwarming grote risico's met zich meebrengt voor de economische ontwikkeling. Het idee van veel sceptici dat we best kunnen 'leren omgaan met een warmere wereld in plaats van dat we deze proberen te voorkomen' wijst hij daarom af. Er zit dus niets anders op dan wat Nordhaus matiging noemt, het terugdringen van broeikasgassen.

Welvaart

Maar hoe dan? Alles wat een mens doet – al zit hij alleen maar thuis op de bank – kost nu eenmaal energie. Dat geldt dus ook voor alle economische activiteit. Sterker nog, we hebben onze welvaart vrijwel helemaal te danken aan het ongebreidelde gebruik van energie. De geschiedenis laat zien dat een economie die groeit meer energie vraagt.

Nordhaus heeft grote twijfels over de mogelijkheid om de energieconsumptie te beperken, want mensen zijn volgens hem niet bereid tot ingrijpende veranderingen in hun levensstijl. Ook voelt hij er niets voor om economische groei af te remmen. 'Een recessie veroorzaken is een pijnlijke manier om de taak te volbrengen', schrijft hij.

Volgens Nordhaus is de enige mogelijkheid de koolstofintensiteit van de energieproductie fors te verlagen. Met andere woorden: welvaart en energie ontkoppelen. Dat kan door bijvoorbeeld niet langer kolen te gebruiken, maar minder vervuילend gas, of door fossiele brandstoffen te vervangen door energie uit zon en wind. Probleem is alleen dat de economische groei wereldwijd sneller gaat dan de groei van duurzame energie. Met als gevolg dat de uitstoot van broeikasgassen niet daalt.

In Nordhaus' economische model zit één knop waaraan hij weigert te draaien: die van de altijddurende economische groei. Dat verklaart waarom Nordhaus niet bang is voor een 'klimaatarmageddon'. Omdat economische groei exponentieel is, valt de toekomstige schade door klimaatverandering in zijn berekeningen relatief mee. In de wetenschap dat ook in het klimaatcasino de speler altijd de verliezer zal zijn als je maar lang genoeg doorgaat, is dat optimisme onhoudbaar.

Hoe ik een bos begon in mijn badkamer

Maartje Smits

uitgeverij: De Harmonie

147 blz

2017

<https://www.groene.nl/artikel/damherten-gaan-te-weinig-dood>

Damherten gaan te weinig dood

De geschiedenis van de wereldliteratuur geeft enige aanleiding om te veronderstellen dat er een fundamenteel verschil is tussen, enerzijds, discursief proza, waarin men verhalen vertelt en theorieën ontvouwt, en, anderzijds, poëzie, waarin op een directe, fysieke manier stem gegeven wordt aan de noden van de existentie. Volgens overigens niet onomstreden reconstructies zou de menselijke taal zelfs zijn voortgekomen uit zangerige frasen van vroege hominiden. Hoe het ook zij, wie uiting wil geven aan vreugde, angst of verdriet zal wellicht eerder gaan zingen dan redeneren. Poëzie staat dan in zekere zin dicht bij de natuur dan proza.

Intussen hebben we de aarde kapotgemaakt en dringt techniek in die mate onze levens binnen dat je je kunt afvragen in hoeverre de mens nog een natuurlijk wezen is. Impliceert dit dat ook de poëzie niet meer organisch kan, of zelfs mag zijn? Is het ritme van voetstap, hartslag en ademhaling voortaan taboe? Zelfs als dat niet het geval is, zal de poëzie, die traditioneel drijft op beelden die aan de natuur zijn ontleend, haar positie moeten bepalen tegenover de nieuwe werkelijkheid, die een maaksel is. Dat is wat Maartje Smits (1986) probeert te doen in haar tweede bundel, *Hoe ik een bos begon in mijn badkamer*.

Het boek is in vele opzichten hybride. Tekst wordt afgewisseld met foto's, de vorm van de gedichten is onvoorspelbaar, het onderscheid tussen dichtregels en onderschriften bij afbeeldingen is fluïde en een van de reeksen gedichten wordt gepresenteerd als een beleidsdocument dat digitaal is becommentarieerd. Niets spreekt vanzelf. Vandaar wellicht dat ook de taal geen normaal Nederlands meer kan zijn, maar op diverse plaatsen geïnfilteerd lijkt door Duits en Engels:

*noem me onwettig in eco
aber ver
trouw me
selbstverständlichkeit
regent het gras plat*

Clandestien overschrijdt de dichter grenzen omdat wat altijd natuurlijk leek onhoudbaar is geworden: 'selbstverständlichkeit/ lei ons bloot'.

Het bos uit de titel van de bundel begint met een treetje varens dat verkrijgbaar is bij Ikea. Terwijl in echte wouden de bomen met elkaar communiceren via een netwerk van schimmeldraden zijn kamerplanten aangewezen op 'Luchtzuiverende Plantenmix', getest door nasa en tno. En los van de vraag of varens kunnen gedijen in een stedelijk appartement is het de vraag of we dit soort vegetatie in onze leefomgeving zouden moeten toelaten. De 'vulploegmedewerker' vindt van niet:

*in Suriname moet je vechten tegen de natuur
anders neemt ze alles over
eerst je tuin dan je huis je
bed je douchegordijnen*

De paradoxale manier waarop we met de natuur omgaan komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in de behoefte onder glas een tropisch klimaat na te bootsen: 'buiten regent het/ binnen sproeit een vrijwilliger/ de stekjes nat'. En het geldt helemaal voor de explosie van damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen, een 'duin dat beschermd wordt/ duin dat allang niet meer beschermt'. Zelfs 'damherten struikelen/ over damherten', zodat er rigoureuze maatregelen getroffen moeten worden om de overlast die ze veroorzaken in te dammen. In een reeks 'Notities bij Natuurbrug Zandpoort' lezen we:

*6.4 over de natuurbrug loopt
schrikdraad 2m40 ingegraven
tegen gulzige damherten
die niet mogen oversteken
damherten gaan te weinig dood
en eten te veel*

6.5 damherten zijn een gevaar voor de natuur

Klimaatverandering en natuurbeheer, met als absurdistisch dieptepunt het zalmkanon dat vissen naar hun paaigronden katapulteert, vormen de kern van de bundel. Smits schrijft erover op een nuchtere maar licht verbaasde toon, meestal zonder te oordelen. Niet alle gedichten zijn even substantieel, al dragen ze allemaal bij aan het beeld van de wereld dat in de bundel als geheel wordt opgeroepen. *Raad voor dierenaangelegenheden* is een beetje mager:

*er zijn twee soorten dieren
gehouden en niet-gehouden
de eersten huizen de laatsten
wonen in het wild*

De foto eronder toont een natuurgebied waarin onduidelijke bouwsels zijn neergezet. Dat is immers, als we de dichter mogen geloven, een van de meest fundamentele eigenschappen van onze soort: we willen afbakenen en ons toe-eigenen. Zelfs 'de laatste mens' is er nog mee bezig: zij 'tekent hokjes in het zand/ om zich thuis te voelen'. Ook de taal is een systeem van hokjes, want wie de wereld wil beheren moet categoriseren: 'ze kent alle namen van dieren en andere/ begrippen die in onbruik zijn geraakt'.

Smits slaagt erin haar bevreemding op de lezer te doen overslaan. We moeten iets, als beschaving, maar wat? Evolueren we mee tot een postbiologisch verschijnsel? Smits' methode heeft echter ook een keerzijde. Haar poëzie is geestig en spitsvondig, maar ook afstandelijk, en er zijn weinig formuleringen die zich in het geheugen nestelen. Maar misschien is nestelen juist iets waarvan we moeten zien af te komen. Ik ben nog niet zo ver.

afbreekbaar

als bomen mogen blijven liggen op de Veluwe
een tuin waar alles uitslaapt en ik niet opval

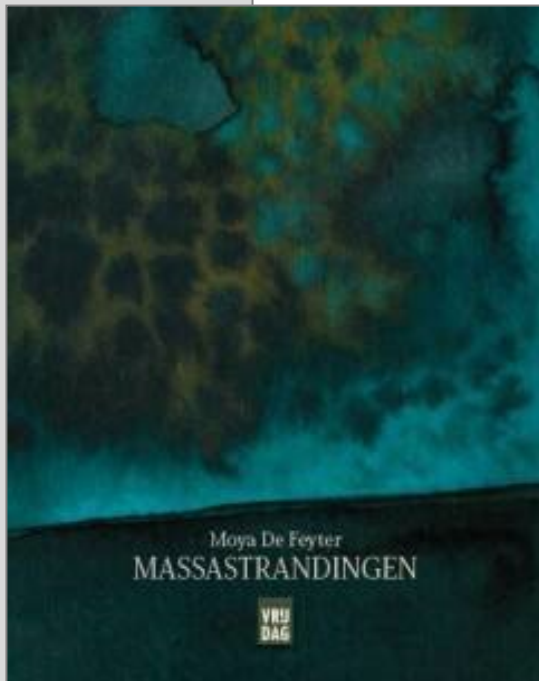
hoe lang zou ons vermolmen duren

mijn omgedroomde kind klopt
zuchtend zaagsel uit mijn kruin
onder de slapende zaden van haar ogen
liggen fijne nerven die afbreken als ik lach
mijn lijf is al jaren van plantaardige oorsprong

ik denk niet
dat we hier zullen aarden

**hoe ik een bos begon
in mijn badkamer**

[Piet Gerbrandy](#) - in de Groene Amsterdammer 28 juni 2017 – verschenen in [nr. 26](#)

Massastrandingen

Mona De Feyter

uitgeverij: Vrijdag

112 blz

2019

WINNAAR J.C. BLOEM-POËZIEPRIJS 2021

Wat doen we als het begint te stormen en het na dagen nog niet ophoudt? Wat moeten we denken wanneer bomen bloeden? Wat wou de walvis zeggen toen hij zich op de kust wierp? *Massastrandingen* is een caleidoscopisch prozagedicht. Het is een poging om op kieren te dansen, tussen afgrond en verwachting, tussen mens en zeezoogdier.

Alles verzwelgende golven gedicht

Aafje de Roest

De lezer is een strandjutter in Moya De Feyters tweede bundel *Massastrandingen* (2019). Aangespoeld zijn fragmenten poëzie met verschillende typografie, vormgeving, stijl en inhoud. We vinden gedichten over een vader, moeder, zoon en dochter, maar ook over een jij en een lyrisch ik. Deze 'gestrande' gedichten lijken overblijfselen van een vorig leven, een leven dat tegelijkertijd ook nog in volle gang is. *Massastrandingen* maakt de lezer duidelijk hoezeer mensen, ook over tijd heen, met elkaar verbonden zijn. De bundel gaat daarmee over anderen, maar ook over jou. Die verbintenis met de lezer wordt al in de eerste regels kenbaar gemaakt: 'hier is nog nooit iemand geweest // ik toch' en later nog eens: 'tegen dit papier is al geademd en jij was het niet'.

Massastrandingen is doortrokken van het besef dat jij en ik onderdeel zijn van iets groters. Dat de inhoud van de gedichten daarmee ook op jou en mij van toepassing is, stelt in eerste instantie misschien gerust, maar blijkt al lezend vooral confronterend, prikkelend en pijnlijk. De Feyter pakt de lezer niet met fluwelen handschoentjes aan. Ze zet je op je plek. De gedichten drukken je met de neus op de feiten: je bent slechts een deel van het geheel, een radertje in een groot systeem. Zoals de mens nu is en leeft, waren er voor ons talloze anderen en zullen er na ons velen zijn. Er gaat altijd iets vooraf aan het leven, dicht De Feyter, en aan de dood.

Massastrandingen opent met zo'n periode 'voorafgaand aan' – er staat iets te gebeuren. Op het omslag wordt dreigend een nadere ondergang voorspeld: 'de ochtend is het meest geruststellende natuurfenomeen // een beetje zoals de armen van een grootmoeder // van beide weet je dat het niet blijft duren'. Bij het openslaan van de bundel ben ik bang voor wat komen gaat, maar ik voel ook dat ik er op dat moment al middenin zit. Op de tweede pagina tref ik een fragment 'handgeschreven' flessenpost aan, een brief die door de vormgeving aandoet als een postapocalyptisch restant van een eerdere wereld, waarin een storm wordt aangekondigd: 'een storm die maar niet gaat liggen, een dagenlange storm'. Alle gedichten kunnen in het licht van deze storm gelezen worden: die raast al die tijd al over de aarde, men negeert 'm alleen. Hiermee wordt letterlijk een storm bedoeld, maar ook metaforisch: een storm die tussen mensen woedt, tussen mensen die tegen elkaar uitrazen, elkaar omverblazen, tegen elkaar tekeergaan.

Massastrandingen vertelt een groot gedeeld verhaal over de planeet, dieren en planten. Hun narratieven zijn sterk met elkaar verweven in De Feyters gedichten, die evengoed gaan over de vergankelijkheid van de aarde als over het eindige karakter van intermenselijke relaties. De poëzie moet daarom niet alleen gelezen worden als een [ecokritische](#) reflectie, maar ook als een subtiele bespiegeling op het mens-zijn. Op overweldigende wijze wordt zowel de herhaalbaarheid als de eeuwigheid van dit alles gethematiseerd. Hoe houden mensen elkaar in de greep door de verregaande, uitputtende verwachtingen die zij van elkaar hebben? Maar ook: wat is de

doorwerking van die onrealistische verwachtingen op de planeet?

Verwachtingsvol leven: bespiegeling op relaties

Het 'in verwachting zijn' gaat immers al vooraf aan de geboorte van elk nieuw leven ('het is niet gezond al zoveel van mij te / verwachten nog voor ik geboren ben') en die verwachtingen blijven gedurende dat leven bestaan: 'we zitten aan tafel, het is weekend, we moeten nergens naartoe, er wordt niets van / ons verwacht en toch lukt het niet om uit te ademen nadat we hebben ingeademd'. Zelfs wanneer je niets moet van anderen, wanneer je je veilig en onbespied weet, *moet* je iets en vraagt het mens-zijn van je dat je *ademt* – maar dat lukt niet. Het bestaan alleen al legt een verlamdende, zelfs verstikkende druk op mensen, zowel in de buitenwereld als binnenshuis. Tegelijkertijd is bestaan haast het *minste* dat je kunt doen. Kun je aan de bijkomende verwachtingen niet voldoen? Dan ben je in deze hedendaagse maatschappij verloren, opgegeven: 'het kind is verwelkt, we hebben het geen / water gegeven', 'het had ook zoveel moeite / met de medeklinkers'. Keer op keer krijgen zulke alledaagse situaties of uitdrukkingen een unheimische draai in De Feyters werk, een wrange nasmaak. In haar maatschappijkritiek lezen we hoe geboren worden vooral betekent: voldoen aan plichten, ergens in passen, verantwoordelijkheid nemen. Zowel in de joodschristelijke traditie als in een door de markt gedomineerd wereldbeeld, betekent bestaan dat je continu iets aan iemand of jezelf verschuldigd bent.

Dat 'verschuldigd zijn', lijkt zowel iets goeds als iets kwalijks, lezen we in een heel aantal liefdesgedichten waarin een jij wordt aangesproken. Aan de ene kant kan het leiden tot geborgenheid, verbinding, hunkering, verlangen, liefde en warmte; aan de andere kant maakt die afhankelijkheid kwetsbaar en resulteert die mogelijk in pijn, eenzaamheid, ontkenning, afhankelijkheid en afwijzing. Maar als de ander die schuld niet inlost, als verlangens langs elkaar schuiven en mensen elkaar niet raken, dan zijn er pijn en eenzaamheid. De Feyter maakt die pijn voelbaar: 'ook veertien theelichtjes tegelijkertijd aansteken is een goede strategie om in / leven te blijven als je vreselijk naar iemand verlangt want hun warmte lijkt van / een ander levend wezen te komen, dat ademt zoals jij'. Zulke pijn ervaren we echter niet alleen na het verbreken van een relatie, ook tijdens het omgaan met elkaar speelt die al op. Op pagina 11 beschrijft De Feyter hoe mensen elkaar in de greep houden en hoe liefhebben en teleurstellen aan elkaar gerelateerd zijn:

wanneer je 's avonds alleen bent in een groot huis
kan het gebeuren dat je begint te stollen
er staat je dan niets anders te doen dan je door het donker te laten bedekken
je moet plat gaan liggen op het bed, het deken over je borst trekken, ook al zie
je hoe het licht – niet eens traag of gelijkmatig maar ronduit gewelddadig –
weggezogen wordt, en je mag niet rouwen om het licht, je mag niet boos zijn op
het donker, nee dat hoort niet, dat is pathologisch
jij bent op een feest waar alle gasten vrij zijn
je zegt dat je blij bent, je roept het want er is muziek
het is zo mooi, zeg je, om op een feest te zijn
waar alle gasten vrij zijn
ik knik, hang op, schuif de telefoon
voorzichtig onder mijn ribben

De bundel nodigt je uit om in de vele fragmenten een eigen lijn van betekenis te ontwaren. Ik haal eruit dat het ik zich terugtrekt door de telefoon in zich op te bergen. Ik lees er ook in dat eenzaamheid je oneigenlijk laat voelen in je eigen lichaam ('je begint te stollen'). Is het ziek om het donker te bevragen omdat die donkerte nu eenmaal bij het leven hoort? Of 'mag [je] niet rouwen om het licht', 'niet boos zijn op het donker', vanuit het idee dat die pijn er überhaupt niet mag zijn en niet mag worden aangekaart, omdat dat zeuren zou zijn? De Feyter dwingt je om in haar poëzie te zoeken naar betekenis, om verbanden te leggen en de woorden te duiden, maar een sluitende lezing is zelden mogelijk en dat spel blijft boeien.

Zo ook op een ander moment in de bundel waarop de telefoon dient als symbool voor misgelopen contact met anderen: 'de telefoon lacht me uit / niemand gaat nog bellen'. Daarin lees ik een kritiek op de hedendaagse social mediacultuur, waarin we onszelf voorhouden dat we via ons scherm van alles meemaken en dicht bij elkaar zijn. In werkelijkheid ben je echter alleen en blijf je altijd op afstand van de ander. Die ziet jou niet helemaal, lijkt je alweer te zijn vergeten wanneer jullie offline gaan. Het lyrisch ik hunkert desondanks naar verbinding met die ander

(‘als jij mijn naam uitspreekt is dat het omgekeerde **van eenzaamheid**’), **maar die verbinding lijkt pas tot stand te komen wanneer iemand zich afhankelijk toont** (‘tot iemand je nodig heeft kun je maar beter in het midden van het bed gaan liggen’). Krijg je als mens pas betekenis via anderen? Word je alleen erkend in de blik van de ander? Als het antwoord op deze vragen ‘ja’ is, maakt dat erg kwetsbaar. Als waarde en betekenis pas ontstaan via de afhankelijkheid van de ander, wordt liefhebben inderdaad iets heel tijdelijks en voorwaardelijks: ‘het is wachten op iemand die alleen / even zijn gezicht laat zien / voor hij weer vertrekt’.

De gedichten besteden aandacht aan de particulariteit van personen en relaties, maar wijzen ook op de totale inwisselbaarheid ervan. In al deze gedichten is de gedachte leidend dat mensen elkaar onvermijdelijk, vroeg of laat, pijn doen: ‘iemand zegt: er is altijd ergens pijn en soms is het hier’. Op treffende wijze verbeeldt De Feyter die hardheid van mensen en hun verhoudingen:

mensen kunnen heel onpersoonlijk zijn
wist je dat niet
je zult mensen ontmoeten
die lijken op voorwerpen
je zult planten in je mond steken
hopen dat ze eetbaar zijn
je zult lippen kussen die
verschrikkelijke dingen hebben gezegd
je zult de rest van je leven doden
om in leven te kunnen blijven

Uit liefde en bescherming confronteert De Feyter. Ze beschermt het lyrisch ik door mensen tot objecten te maken en gevoel tot materiaal te doen verworden: het ik, dat zacht is, moet gehard en *gestold* worden, gecontrasteerd met natuurlijke en materiële eigenschappen. Daarmee hardt ze de lezer ook: met stijlmiddelen die op de juiste manier vervreemden, je hersenen doen knarsen, je laten schrikken van de gruwelijkheid. Tegelijkertijd lijkt het alsof ze je ook duidelijk wil maken: als je echt hoopt op onvoorwaardelijke liefde, stel je dan tóch open, zonder angst om gekwetst te raken.

Doe niet alsof je een walvis bent: ecokritiek

Mens-zijn gaat dus ten koste van anderen, maar ook van de aarde. Met die constatering speelt de Feyter in haar poëzie: ‘ik moet wel van nature slecht zijn / dat ik nog altijd meer aan jou / dan aan de aarde denk’. Maar die aarde zit aan zijn taks: ‘de koeien kunnen het niet meer opbrengen, [...] er wordt // langs alle kanten aan hen getrokken, misschien is het daarom dat de gaten in Jezus’ // handen nog altijd niet zijn dichtgegroeid’. Zo’n opzichtige religieuze verwijzing voedt een door de bundel heen gepresenteerd prangend beeld van een zondige, verwoestende mens met een eeuwenlange schuld. De antropocentrische mens is zo vol van zichzelf dat we niet doorhebben dat de aarde het onder onze voeten opgeeft. Die mens stelt totaal verkeerde prioriteiten, richt zich op leegte: ‘niemand weet waar de walvis broedt / iedereen weet wat jij gisteren / op het internet hebt opgezocht / maar niemand weet waar de walvis broedt’.

De walvis blijkt een terugkerend thema te zijn. Het dier is een vehikel om kritiek op het [antropocentrisme](#) te verwoorden en een algemene ecokritiek te presenteren. De zoon uit het modelgezin dat in de bundel symbool staat voor ‘de mens’, transformeert op een gegeven moment ‘in de volledige walvissoort’ en ook het lyrisch ik constateert: ‘ik ben vanbinnen een vis / de enige vis ter wereld / die niet kan zwemmen’. Zagen mensen de gelijkenis tussen zichzelf en andere dieren maar beter in, verdiepten zij zich daar maar meer in, lijkt De Feyter te willen zeggen. Dan wisten we bijvoorbeeld dat de walvis ‘pauzeert voorafgaand aan elke adem’ en zouden we ons afvragen of de mens dat niet ook zou moeten doen. Anders dan die onbaatzuchtige walvis, teert de egoïstische mens alleen maar op onverdiende privileges: ‘doe niet alsof je een walvis bent [...] jij kan ademen wanneer je maar wilt [...] // jij bent niet in staat om zorgvuldig / met je zuurstof om te springen’.

Elders in de bundel wordt, in een scène die zich afspeelt in een aquarium, het beeld van de vis als mens en de mens als vis geëxtrapoleerd. ‘Stel je voor: je wordt geboren in een bokaal in een grootstad – elke dag komen duizenden mensen naar je kijken – soms klopt iemand op het glas’ appelleert in eerste instantie aan het beeld van waterdieren in een aquarium. Maar ook social media resoneren in dit beeld: vissenkomen met eromheen een in stroomversnelling

groeïende groep kijkers die van alles van je verwachten. De leegte, de lethargie en het gebrek aan echte contact dat dat met zich meebrengt, is vernietigend: 'het wateroppervlak is bedekt met bewegingsloze beluga's – een treurige octopus, gedeeltelijk begraven – te lang naar een scherm gestaard – kom, neem een selfie met een haai!' De ridiculiteit van dit gedrag moet je nu haast wel opvallen – ik lees in elk geval met het schaamrood op de kaken.

Slotoverweging: een boodschap die in je moet stranden

In *Massastrandingen* houdt De Feyter de lezer een spiegel voor. De mens put zichzelf en de planeet uit en de consumptiesamenleving waarvoor we dat doen gaat ons niet redden. Op het internet kun je zoveel 'schone urine kopen' als je wilt, 'voor middernacht besteld, morgen in huis', maar die gaat je niet helpen. Je hoort het water niet te onderdrukken, maar er bang voor te zijn, omdat er 'stormen bestaan die drie keer zo groot als de aarde zijn, drie keer zo groot / als de aarde, daar komt geen enkele planeet levend uit, laat staan een mens'. Uiteindelijk ga je op in de natuur: stof ben je en tot stof zul je wederkeren. De Feyter trekt je kop uit het zand. Zie je plek in het geheel in, wees nietig, herwaardeer echte aandacht voor elkaar en de noodzakelijke pijn die daarbij komt kijken, sommeert De Feyter, maar ze laat het je *zelf* beseffen – via haar poëtische spel.

Ziet men deze boodschap niet tijdig in, zoals in de bundel gebeurt, dan wordt de mens de eigen ondergang, stevenen we onherroepelijk op ons noodlot af en mislukt alles faliekant: 'het huis is vergeten hoe de muren stonden, wij vergeten adem te halen' en 'een golf op weg naar een leeg strand / rolt uit en rolt uit en rolt uit'. De beschaving valt. De mens uit de bundel hakt eigenhandig de boom des levens om en vergeet zelfs dat ene te doen waarvoor hij gemaakt is: ademen.

Massastrandingen waarschuwt de lezer voor dit doembeeld. Het is een kritisch maar liefdevol relaas over de feilbaarheid van de mens en de natuur en dat is *a lot to take in*. Moya De Feyters poëzie rolt als een alles verzwelgende stroom golven op je af en overrompelt je volkomen. Laat dat alsjeblieft gebeuren, want het is noodzakelijk dat haar boodschap in je strandt.

Deze recensie over *Massastrandingen* van Moya De Feyter door [Aafje de Roest](#) werd mede mogelijk gemaakt door [het Algemeen-Nederlands Verbond](#).

<https://www.dereactor.org/teksten/massastrandings-van-moya-de-feyter-recensie>

Klimaat & Migratie

mensen uit de wereld aan het woord

Een uitgave van Climaxi vzw

Klimaat & Migratie

Mensen uit de wereld aan het woord
Climaxi vzw

in eigen beheer
64 blz
2019

Climaxi vzw geeft een boek uit, over Klimaat & Migratie. We gingen tweeëntwintig mensen interviewen die op een andere plek in de wereld geboren en opgegroeid zijn of die er lange tijd geleefd en gewerkt hebben. Hoe hebben zij het klimaat zien veranderen? Wat deed dat met hun leven? En hoe kijken ze vanuit hun nieuwe thuisland naar de opwarming van de aarde? Van elk van hen maakten we ook een mooi portret. De publicatie is een boekje met verhalen van mensen uit de hele wereld.

Al bij de eerste documentaires die Climaxi draaide rond de klimaatproblematiek hebben we oog gehad voor het Zuiden en voor mensen die gedwongen worden om elders een betere toekomst te gaan zoeken.

Nu ligt het klimaatboek voor jou. Collega **Wim Schrever** interviewde mensen uit verschillende werelddelen en vroeg wat hen er toe brengt of bracht om hun land te verlaten en in **België** een nieuwe toekomst op te bouwen.

Veel van die verhalen zijn gelijklopend. Mensen ontvluchten oorlogen en miserie. Klimaatveranderingen lijken niet de voornaamste reden waarom mensen hun land verlaten, maar ze stimuleren dat wel en leiden tot conflicten, armoede, watertekorten, gezondheidsproblemen en honger.

Het grootste deel van deze problemen maakt deel uit van de economische onderbouw van de landen in kwestie. Dan ben je een economische vluchteling en kom je er zonder andere reden ook niet in. Climaxi vzw wil met de uitgave van dit boek aandacht vragen voor de situatie van deze mensen.

Filip De Bodt - Climaxi vzw

Het formaat van het boek is A5, het telt 64 blz en een zachte cover in vierkleurendruk. Het kost 10 euro/ex.

Het boek is eind oktober beschikbaar en kan besteld worden door overschrijving van 10 euro op rekeningnummer BE40 0016 3236 1163 van Climaxi vzw, met vermelding 'klimaatboek'.

Indien uw ex. dient opgestuurd te worden, betaalt u 13 euro (boek + verzendingskosten BPost nationaal); vermeldt dan duidelijk het bezorgadres.

We stellen het boek ook voor op verschillende plaatsen. Meer info daarover kan je vinden in onze [agenda](#) of op onze [Facebook-pagina](#).